

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

BİR BİLİM OLARAK PSİKİYATRİ

Yayına Hazırlayanlar:

Doç. Dr. EROL GÖKA Doç. Dr. KEMAL SAYAR

İçindekiler

Önsöz.....9

İkinci Baskıya Önsöz.....29

Sunuş31

Birinci Bölüm Yeni Bir Psikiyatri

Julian beff

Yeni Bir Psikiyatri35

Roland Littlewood Kategorilerden Bağlamlara:

Yeni Kros-Kültürel Psikiyatrinin On Yılı.....39

John Frosch

Normal-Anormal Ruhsal Sağlık-Ruhsal Hastalık.....59

Z. jf. Lipowsfei Psikiyatrinin ikilemi:

İndirgemecilik ya da Bütünlemecilik77

Klaus P. Ebmtier

Psikopatolojide İdrak ve izah89

Raymond H. Prince - Margaret Reiss

Katı Bilimsel Dünya Görüşümüz Psikotiklerin Uyum

Sürecine Engel mi?101

İkinci Bölüm Felsefe Aynasında Psikiyatri

T. S. Champlin

Akl Hastalığının Nedeni Üzerine Felsefi Mülâhazalar . . . 119

Edwin R. Wallace

Psikiyatrik Tartışma Konularına Felsefi Katkılar135

Ulrik Malt

Bilim Felsefesi ve DSM-III163

Paul Kugler

Modernizmden Postmodernizme: Rüyaların

Derinlik Psikolojisi için Göndermeler.....179

Richard D. Chessick

Psikoterapistler için Yorum-Bilim.....191

Bu kitapta yer alan makaleler aşağıdaki isimlerle şu dergilerde yayınlanmıştır:

Julian Leff, "The 'New Cross-Cultural Psychiatry'", British Journal of

Psychiatry (1990), 156, sh. 305-307. Roland Littlewood, "From Categories to Contexts: A Decade of the

'New Cross-Cultural Psychiatry', British Journal of Psychiatry

(1990), 156, sh. 308-327 John Frosch, "Normal-Anormal-Emotional Health-Emotional Illness"

of Ottawa, volume 15, no. 1, March 1990, sh. 2-10. Klaus P. Ebmeier, "Explaining and Understanding in

Psychopatho-

logy", British Journal of Psychiatry (1987), 151, sh. 800-804 R.H. Prince, Margaret Reiss, "Psychiatry and the

Irrational: Does Our

Scientific World View Interfere with the Adaptation of Psycho-

tics?", Psychiatric Journal of the University of Ottawa, vol. 15 no.

3, September 1990, sh. 137-143. T.S. Champlin, "The Causation of Mental Illness", Philosophical Inves-

tigations 12:1 January 1989, sh. 14-32. Z.J. Lipowski, "To Reduce or to Integrate: Psychiatry's Dilemma", Ca-

nadian Journal of Psychiatry, vol. 31, May 1986, sh. 347-351 Richard D. Chessick, "Hermeneutics for

Psychotherapists", American

Journal of Psychotherapy, Vol. XLIV. No. 2, April 1990, sh. 256-

273 Edwin R. Wallace, "What is 'Truth'? Some Philosophical Contributions

to Psychiatric Issues", American Journal of Psychiatry 145:2, Feb-

ruary 1988. Ulrik Malt, "Philosophy of Science and DSM-III", Açta Psychiatrica

Scandinavica, Suppl. 328 1986:10-117

Önsöz

Bir Bilim Olarak Psikiyatri

Ruh ile beyin arasında psikiyatri

Psikiyatrinin tarihi ruh (zihin)¹ ile beyin arasındaki gelgitlerle doludur. Vurguyu daha çok zihne yapan ve beyni,

beynin süreçlerini âdeta görmezden gelen 'beyinsiz' psikiyatri ile insan duygu ve davranışlarını tamamen beynin işlevleriyle açıklayan, toplumsal ve kişisel bağlamları göz ardı eden 'zihinsiz' psikiyatri son yirmi yıldır kızışan bir mücadele içerisinde. Bu mücadele bir bakıma 'yalnızca sinir hücrelerine indirgenebilen olguları bilimsel kabul eden' anlayışla, psikanalizi, 'selâmete ulaştırarak biricik yol' olarak gören anlayış arasındadır. Sarkaç psikiyatri tarihi boyunca bu iki indirgemeci konum arasında salınıp durmuştur. **Thomas Szasz**, 1985'te yayınladığı "Psikiyatri: Retorik ve Gerçeklik" başlıklı yazısında şöyle der: "Tarihlerinde bir kez daha psikiyatrlar yol ayrımında: zihinsiz olmayı seçebilirler ve nörolojiyle aralarında bir fark kalmaz; veya beyinsiz olmayı seçebilirler, (özellikle İngiltere'de) çoğu psikana-

* Aslında mind sözcüğünün karşılığı zihindir. Ancak Türkçe'de bu sözcüğün¹ ifade ettiği anlam sıklıkla ve yanlışlıkla) ruh sözcüğüyle karşılanmaktadır.

BİR BİLİM OLARAK PSİKİYATRİ

listin yaptığı gibi ve tıpdışı danışmanlardan bir farkları kalmaz. Fakat her iki yolda birden yürüyemezler." Ancak üçüncü bir görüş bu tartışmalarla birlikte sıklıkla gündeme getirilmiş olan **bütünleyici** (integrative) veya **bütüncü** (holistic) yaklaşımdır. Bu yaklaşım psikiyatrinin ne ruhsuz (veya zihinsiz) ne de beyinsiz kalması gerektiğini, aksine, her ikisini de kuşatan geniş bir bakış açısına ulaşması gerektiğini söyler. Bu görüşün önde gelen isimlerinden **Lipowski** şöyle yazar: "Söylemek istediklerimin ilki şu ki bir kişinin meslek olarak psikiyatriyi seçişinin yanısıra benimsediği, tuttuğu yol da onun hayat tecrübesini yansıtır. Eğer o tecrübe çeşitliyse, belirsizliğe ve müphemliğe uyum sağlarken dogmatik sistemlere eleştirel bir üslupla yaklaşmanızı sağlamışsa psikiyatrideki tek yanlış görüşlere de şüpheci fakat açık yaklaşsınız... ikincisi, psikiyatri tarihinden ve genel tarihten aldığımız derslerden birisi, sararan, insan davranışının tek bir teorik noktadan hareketle izah edilemeyeceği ve kestirilemeyeceğidir. Her indirgemeci görüş açısı bir zirveye ulaşır ve sonra eleştiriler ile etkisi giderek söner. Coşku ve tezahürat dindiğinde bir kavramlar, terapiler ve olgusal bilgi tortusu kalır ve alanımız gelişir. Ve üçüncü olarak sevgili macılarımızı pazarlamak ve onları güçlendirmek için hoyratça kullandığımız 'bilim' ve 'bilimsel' sözcükleri muğlaktır ve kimi zaman insanın insana zalimliğine âlet edilirler, insana, tubba ve psikiyatrye tümüyle bilimsel ve teknolojik bir yaklaşım, insancıl bir değerler sisteminin kılavuzluğu olmazsa tehlikeli olacaktır"

Bütün yaklaşımı göre psikiyatrist bir bilim adamı olmaktan önce bir hekimdir, klinisyendir. Klinik çalışmasında geniş bir insancıl yaklaşımı gözetmelidir. Bu yaklaşım insanı çevreyle devamlı etkileşim halinde olan bir zihin-beden kompleksi olarak değerlendirir. Dolayısıyla klinik çalışmada hastanın biyolojik, psikolojik ve toplumsal yönlerinin tümü hesaba katılmalıdır. Her klinik görüşme ikili bir yaklaşım gerektirir: ilkin, klinik bilimin ilkelerine dayanarak, hastanın mevcut problemine uygulanacak bir (teşhise dönük) akıl yürütme gerekecektir, ikinci olarak, hastanın bir birey olarak özellikleri gözönüne alınmalıdır ve bu da onun öznel yaşantılarının eş-duyumsal (empatik) olarak anlaşılmasıyla olur. Zihinsel bir psikiyatri değil bir klinik sinirbilimi (neuroscience) olacaktır. Adolf Meyer'in söylediği gibi bir psikiyatrin özel çalışma alanını oluşturan bir kişi olarak hastadır ve bir kişi basitçe beyniyle özdeşleştirilemez.

10

Yakın geçmişe dek, öznel yaşantılar veya zihin, bilim alanının dışında bir yerde kabul ediliyordu. Psikiyatri de zihnin verilerine odaklandığından bilimsel temelleri olmayan bir tıp dalı olarak değerlendiriliyordu. Zihni doğal bilimlerin hüküm sahasından sürgün eden bu dar bilim anlayışı son zamanlarda iyice sallantıdadır. Bu noktada Sperry'nin söylediklerini çok önemli buluyorum. Sperry'e göre mentalist (zihinci) veya insancı bir devrime giriyoruz, bu devrimi belirleyen de yeni bir paradigma. Buna göre öznel fenomenler de artık beyin işlevi ve davranışın bilimsel açıklanmasında kullanılabilirler. Zihin durumları yalnızca beyin süreçlerinin ortaya çıkardıkları ve yalnızca kendi organizasyon seviyelerinde işlevsel etkileşim gösteren durumlar değil, aynı zamanda, beyindeki fizyolojik süreçleri de etkileyen ve nöronal (sinir hücresine ilişkin) olaylarda nedensel rol oynayabilen durumlardır. Bu zihinci paradigma, zihin ve davranışın tümünden anlaşılmasının, ancak kesinkes nesnel biyokimyasal ve fizyolojik terimler dahilinde mümkün olduğunu iddia eden bakış açısının saltanatını sarsmaktadır. 1950'li yıllar 'beyinsiz' psikiyatrinin tahta kurulduğu yıllardır, bu yılların şımarık çocukları olan psikanalistler 'sanki kafatasımızın içinde bir pamuk yığını varmış' gibi konuşmaktadırlar. Sonra topluluk psikiyatrisinin hükümlerini yılları gelir ve vurgu, belirli toplumsal etkileşim biçimlerine ve toplumsal bağ eksikliğine kaydırılır. Psikiyatri giderek tıptan uzaklaşır. Çok geçmeden bir karşıt tepki hareketi başlar: 1970'li yıllarda Amerikan Ulusal Akıl Sağlığı Kurumu (NIMH), psikiyatriyi tıbbi yeniden kazandırmak için, tıbbın diğer dallarına dönük danışma psikiyatrisini ihdas eder. Danışma psikiyatrisi hayli revaç bulurken genel hastanelerde de psikiyatri birimleri açılmaya başlanır. Kaynaklar beyinle ilgili fizyolojik ve biyokimyasal araştırmalara seferber edilir. 'Zihinsiz psikiyatri'nin egemenliği başlamıştır. Artık rakiplerini küçük görme sırası biyolojistlerdedir. Bu cû-şu huruş içinde kimileri, işi 'psikiyatrinin organı da beyindir' demeye dek vardırırlar. Peki biyolojiye doğru bu kayışın nedeni nedir?

ilaç sanayii gelişmiştir ve kendine pazar aramaktadır. Dev ilaç şirketleri ürünlerini pazarlayabilecekleri yeni hastalıklar keşfetmek için biyolojik araştırmaları desteklemektedirler. Psikanaliz de prag-matik Batı toplumlarının yarasına merhem olamamıştır çünkü hem uzun ve zahmetli bir süreçtir hem de klinik sonuçları epey tartışmalıdır. Melanie Safka'nın ünlü şarkısında olduğu gibi (your analyst

11

BİR BİLİM OLARAK PSİKİYATRİ

will cure you as long as you pay the cheques: analistin sen çekleri ödediğin sürece tedavi eder seni) insanlara büyük bir ekonomik yük de getirmektedir psikanaliz. Üstelik yalnız tıbbî sağlık uygulayıcılarının tekelinde de değildir. Bu, tıbbî kimliklerine eğer tıbbâ yakınlaşmazlarsa yitireceklerini farkedenden psikiyatristleri biyolojiye dolayısıyla tıbbâ doğru sürükler. Yitirilecek tek şey tıbbî kimlik değildir kuşkusuz, hastaların ve tabii ki paranın önemli bir bölümü de tıp-dışı sağlık uygulayıcılarına kaptırılacaktır. Aslında psikiyatride esen bu rüzgarlar önemli bir ölçüde toplumu savuran fırtınalardan, psikiyatrinin payına düşenlerdir. Topluluk psikiyatrisinin de, dayanışma ruhunun çoğaltıldığı ve anti-Establishment, anti-aile söylemlerinin turmandırıldığı çiçek çocukları hareketine denk düşmesi, rastlantı sayılmamalıdır.

Psikiyatrinin masalı 'biyolojistler ermiş muradına, beyin çıkmış kerevetine' demekle bitmiyor. Daha sonraki sayfalarda okuyacağınız üzere masal bir 'arkasıyarın' heyecanıyla sürüyor, insanlık tarihinin, hummalı bir bilimsel bilgi ve araştırma çabasıyla kendini belli eden bir evresindeyiz. Yılda yaklaşık iki milyon bilimsel makale yayınlanıyor. Bütün dünyada 3.000 tıp dergisi yayını sürdürüyor. Peki iyi mi oluyor? Lipowski'ye göre iyi de oluyor kötü de. Bütün bu bilgi birikimi akıl hastalığı hakkındaki bilgimizi ve tedavilerimizi derinden etkiledi, iyi oldu. Öte yanda üstüste yığılan bu literatür sağnağından ve bilgi fazlasından korunmak giderek zorlaşıyor. Bu duruma intibak etmek için kişiler kendilerini alanın bir alt dalı ile sınırlayabilir ve bütüne ilişkin görüş açısını yitirebilirler, kötü oldu. Şimdi biz, biyolojik psikiyatri plağını pikabımıza yerleştirelim ve 'şarkılar neyi söyler' bir dinleyelim.

Biyolojik Psikiyatri Neyi Söyler?

Bu yaklaşımın önde gelen isimlerinden ve harareti savunucularından biri olan Samuel Güze her davranışın, her duygunun hatta her kişilik yapısının biyolojik bir kökeni olduğu fikrindedir. Bir başkası, Donald Klein, gün geldiğinde 'aşk hastalığının' bile ilacının bulunacağını söyler.

Biyolojik psikiyatri yaklaşımına göre psikopatoloji (ruhsal bozukluklar), psikolojik işlevleri yürüten muhtelif beyin sistemlerin-

ÜNSÖZ

deki bozuk süreçlerin bir görünümüdür. Bu yüzdendir ki psikopatoloji biyolojiyi içerir. Biyolojinin bilimsel hedefleri ise organizmaların nasıl evrimleştiğinin, nasıl geliştiğinin ve bir genotip-çevre etkileşimi içinde nasıl işlev gösterdiğinin anlaşılmasıdır. Hepimiz tepki verip vermeyeceğimizi, nasıl tepki vereceğimizi ve neye tepki vereceğimizi belirleyen güçlü bir eğilimle doğmuşuzdur. Genlerimize işlenmiş olan farklı kodlar nedeniyle farklı tepkiler verebiliriz. Çok çeşitli çevresel etkilerce biçimlenebilen genetik kodları ve epigenetik gelişimi hesaba katmasıyla, biyolojik yaklaşım, tıbbın kalan kısmına olduğu gibi psikiyatride de tek kapsayıcı bilimsel temeli sağladığı iddiasındadır. Bu yaklaşımın üstünlüğü dile getirilirken, sıklıkla, Freud'un da kariyerinin başlangıcında gelecekte biyolojinin hâkim olacağına inandığı dile getirilir.

Samuel Güze'ye göre psikiyatrinin biyolojik temeline itirazlar başlıca üç koldan gelmektedir, ilk grup, psikopatolojiye genetik veya bir başka biyolojik eğilimi kabul etmenin, bozukluğun önlenmesi ve tedavisinde bir çaresizliği de kabul etmek olduğu fikrindedir. İkinci bir grup politik veya toplumsal ideolojilerinden ötürü, insan davranışının açıklanmasında önceliği politik, kültürel ve toplumsal sistemlere verirler. Üçüncü grup ise daha çok felsefi ve dinî itirazlar yükseltir: insanın zihinsel işlevinin ve davranışının biyolojik bir temele oturtulması 'hür irade'nin zeminini ortadan kaldıracak ve dini inanca, insanoğlunun doğadaki 'özel yeri'ni sorguladığı için zarar verecektir.

Güze'nin özellikle bu son itiraza verdiği cevabı biyolojik indirgemeciliğin harika bir örneği olması bakımından alıntılıyorum: "Giderek farkına varıyoruz ki insanların dini, etik ve ahlâki özelliklerinin kökleri de biyolojidedir. Sözgelimi annelerin kendilerini çocuklarına adamalarını sağlayan sinirsel süreçler etik veya ahlâki olarak değerlendirdiğimiz diğer davranışların gelişimini de sağlıyor olabilirler." İnsanın en ulvî duygularını bile genlerindeki bilgiyle izah eden bu yaklaşıma göre gen yapımız hangi genetik-dışı etkenlerin bizi etkeleyebileceğine karar verir ve bu etkenler de tekil genlerin işleyeceğini mi yoksa sessiz mi kalacağını belirler.

Hâsılı kelâm biyoloji bizim kaderimizdir.

indirgemeci biyolojik yaklaşım hem psikiyatri çevrelerinden, hem de felsefe ve sosyoloji çevrelerinden hatırı sayılır eleştiriler almıştır. Şimdi bunlara ana hatlarıyla değinelim.

BİR BİLİM OLARAK PSİKİYATRİ

Biyolojik Psikiyatrinin Eleştirisi

Biyolojik psikiyatrinin vaadi, önünde ve sonunda kendi yaklaşımının daha iyi bir tedavi olanağı sağlayacağıdır. Ama ne tuhaftır ki, en önemli bedensel tedavi buluşları, biyolojik psikiyatri ayrı bir uzmanlık olarak gelişmezden önce, üç aşığı beş yukarı kazayla bulunmuşlardır. Bu kazara kaydedilen ilerlemelerin kendisi teoriyi ve biyolojik araştırmaları ardı sıra sürüklemiştir. Tekrarlarsak, teori kendisini geçmiş deneylere uydurmakta hayli başarılı olmuş ancak gelecek deneylerin sonuçlarını kestirme konusunda nisbeten yararsız kalmıştır.

Bruce Charlton biyolojik psikiyatride deney yapmanın zorluğuna işaret ederek şöyle der: "Çünkü insanlar hayvan değildir, istediğimiz veya ihtiyaç duyduğumuz deneyi yapamayız. Sözgelimi yüksek oranda zehirleyici ilaç veremeyiz, hastaları tedavisiz bırakıp hastalığın doğal seyrini izleyemeyiz veya efendim beyin gibi ulaşılması zor dokulara ulaşmak için onları öldüremeyiz. Etik sınırlar vardır. O halde psikiyatrik hastalığın kabul edilmiş hayvan (veya hücre) modellerinin bir eksikliği sözkonusudur. Bu da genel indirgemeci benzetmeleri

hayli zan altında bırakır; bedensel ve psikiyatrik hastalık arasındaki tür farkı budur."

Gerçekten de beyin işlevinin sinirbilimi (neuroscience) uygulamalarıyla çalışılmaya başlandığı yıllara geri gittiğinizde elde yalnızca üç veya dört nörotransmitter (sinir uçlarında iletiyi sağlayan maddeler) olduğunu görürsünüz. Neuroscience ya da sinirbiliminin psikiyatriye uygulanması ilgili sinir yollarını ortaya çıkarmak ve etkileşimlerinin tam bir dökümünü yapmak umudunu beraberinde taşıyordu. Yapısal ve işlevsel değişikliklerle davranış arasında bir bağ kurma umudunu. Bu birkaç yıl öncesine dek mümkün görünüyordu. Hatta böylesi eşlemeler kimi basit hayvanlar için yapılmıştı.

Mamafih evdeki hesap çarşıya uymadı ve birkaç yıl içinde 60'a yakın nörotransmitter keşfedildi. Üstelik bunların her biri arasındaki etkileşim tahayyül edilemeyecek kadar karışıktı. Charkon'un ifadesiyle "her geçen yıl sinirbilimi daha karmaşık ve daha az faydalı oluyor"du. Özetle söylersek, sinirbilimi yeni bir paradigma bekliyor, beyin hakkında teoriler, deneyler ve tahminlerde bulunmanın tümünden yeni bir yolunu. Böylesi bir paradigmanın bilimsel etkinliği kıskırtmasının yanı sıra en önemli özelliği köktenci basitliğidir.

14

ÖNSÖZ

Biyolojik psikiyatriye bir başka itiraz istatistik işlemlerdeki elçabukluğu yüzündendir. İstatistiksel ortalamalar ancak mutlak anlamda basit ve açıkça tanımlanmış sayısal verilere uygulanmalıdır. Özellikle psikiyatrik sendromlarda bulgular çok çeşitlidir ve sözgelimi 'ortalama şizofren' diye bir şeyden söz etmek mümkün değildir.

Aslında biyolojik psikiyatri yaklaşımında asıl sorun, onun bulgularını nasıl yorumladığıyla ilgilidir. Biyolojik psikiyatri araştırmalarının altında yatan mantık, psikiyatrik hastalığın nörotransmitter işlevinde değişiklikler yüzünden ortaya çıktığı fikridir. Çoğu araştırmaya içkin olan işte bu fikirdir, oysa herhangi bir özgül psikiyatrik teşhisle, bir nörotransmitter değişikliği arasında doğrudan bir bağ gösterilememiştir.

Bu tür düşünme biçimi bir indirgemecilik örneğidir: daha büyük ve daha karmaşık olan daha küçük ve daha basit olanla izah edilirken, daha küçük ve basit olan, daha büyük ve karmaşık olana kıyasla daha temel kabul edilir. Bilim hiyerarşik tanımlayıcı seviyelere bölünür: en üstte antropoloji ve sosyal psikoloji gibi büyük ve karmaşık konular, bunların altına indiğimizde davranış psikolojisi ve psikiyatri, nihayet en temel bilimler olarak da fizyoloji, kimya, fizik (madde ve parçacık fiziği) vs. yer alır. Bu düşünce biçimi Charlton'a göre bağlanılabilir ve cevher halinde bir doğruluk bulmak için bir soğanı tabaka tabaka soymaya benzer.

Peki tanımlayıcı bir seviyeyi oluşturan nedir? O içinde teoriler kurup açıklamalar yapabileceğimiz bir sözcükler ağıdır. Yüksek karmaşık seviyeler düşük basit seviyelerle izah edilemez; onlar sadece aynı şeyi tanımlamanın başka biçimleridirler. Yukarıda bahsettiğimiz şekilde bir hiyerarşi yerine bütün bu bilimlerin her birinin bilim yapmanın farklı yolları olduğunu kabul etmemiz gerekir. Hepsini farklı farklı paradigmalara yaslanmaktadır, herbirinin kendi kökeni vardır ve seviyeler arasında nedensel bir bağ kurulamaz. Değişik 'seviyeler' özerk disiplinleri temsil eder. Onlar değişik amaçları olan değişik bilimlerdir. Sözcükleri ve şeyleri yapma biçimleri birbirinden farklıdır. O halde açıklamalar ve nedenleri sadece bağımsız, tekil disiplinler içinde geçerli olabilirler. Sâdede gelirsek: psikiyatrik hastalığı biyokimya terimleriyle izah etmek onun alta yatan nedenini izah etmek değil fakat onu yeniden tanımlamaktır. Sorgulanan tekil insan organizmasıdır. Ya anormal davranışı ve onu nasıl normalleştireceğimizi tıbbi sözcük-

15

lerle tanımlarız (bu da psikiyatridir) veya onun beyin yapısını, nörokimyasal içeriğini, ısı dağılım örüntüsünü, atomik yapısını veya neyi istiyorsak onu tanımlarız. Ancak ne davranışın nedeninden bahsetmiş ne de davranışı açıklamış oluruz. Organizma değişmemiştir ve nedenler veya izahatlar hakkında bir şey söylenmemiştir. Bunları birbirine bağlayacak sözcüklerimiz yoktur.

Değişik bilimler (ya da aynı bilimin değişik paradigmaları) ortak bir söz dağarına indirgenemez. Şimdi *biyolojik psikiyatri neyi söyler* bahsine bir dönüş yapalım ve biyolojik yaklaşıma felsefi açıdan itiraz edenlerin gerekçelerini hatırlayalım. Bu itirazların da, bu itirazlara Guze'nin verdiği cevabın da fazla anlamlı olmadığını sanırım farkediyoruz. Hür irade kavramı ahlâk ve sorumluluk gibi konularla ilişkilidir, öte yanda nörotransmitterlerle ilgili kavramlar da beynin biyokimyasal tanımlarıyla ilgilenirler. Her iki sözcük dağarı da çok farklı amaçlar için kullanılırlar ve birini diğerini kullanarak açıklamaya çalışmak bir hata olur. Güze, beyin yapısı ve işleviyle ilgili araştırmalar sürdükçe 'hür irade'ye sahip olup olmadığımızın veya eylemlerimizden ahlâkî olarak sorumlu bulunup bulunmadığımızın ortaya çıkacağını söylüyordu. Bu felsefenin ve sinirbilimin amaçlarını birbirine karıştıran bir kategori hatasıdır ve aynı zamanda, nesneleri öne çıkarırken bizim onlarla ilişkimizi gözden kaçırarak bir tür maddeciliktir.

Bütün bunlardan sonra şu söylenebilir: sanat, felsefe ve bilimler, bunların hepsi değişik amaçları olan muteber yaklaşımlardır ve birleştirilemezler. Biyolojik psikiyatrlar kendi tanımlayıcı seviyeleri içinde kaldıkları sürece kendi disiplinlerine önemli katkılarda bulunabilirler. Ama bilimsel uzmanlıklar da tartışılmaz, ebedî ve ilâhi gerçekler değildirler. Mevcut sınırları çaprazlayan ve tanımlayıcı seviyeler arasında bir bağ kuran yeni disiplinler geliştirmemiz için bir neden yoktur. Bu yeni disiplinler tüm bileşenlerini tek bir hiyerarşik-olmayan düzleme koyacaktır. Bu bileşenlerden biri diğerinden daha temel olamaz, çünkü eğer olaylar arasında bir açıklama zinciri kurmak istiyorsak tüm bağlar eşit önemi haiz olmalıdır. Her bilim birbiriyle bağlantılı bir metaforlar sistemidir.

Bilimleri birleştirmek için bir metaforlar sistemine ihtiyaç duyarız ama metaforları karıştırmanın bir faydası yoktur.

Kuhn'a göre bir paradigma belirsizliğe saplanırsa, tutarsızlıklar görülür ve iyi tahminler ortaya çıkmazsa; yani bir başka tabirle, İş-

ÖNSÖZ

ler artık eskisi gibi iyi gitmiyorsa böylesi zamanlarda konuyla ilgili felsefi düşüncede bir artma bekleriz. Bu başka bir paradigmanın doğum sancılarıdır. Bir kavle göre, biyolojik psikiyatri de gelişiminin bu aşamasındadır ve beyin hakkındaki araştırmalar çoğaldıkça geniş bir felsefi tartışma da başlayacaktır.

Bu bahsi Viktor Frankl'dan bir alıntıyla bitirmek istiyorum: "Halihazırdaki tehlike bilim adamının evrenselliği yitirmesi değil, bilâkis bütünlük iddiasıdır. Yani biyoloji alanında uzman olan bir bilim adamı insan varlığının fenomenlerini tamamıyla biyolojik terimlerle anlamaya çalıştığı zaman biyolojizmin kurbanı olur. O noktada biyoloji artık biyolojizm olur, bilim bir ideolojiye dönüşür. Üzülmemiz gereken bilim adamlarının uzmanlaştığı gerçeği değil fakat uzmanların genelleştirdiği gerçeğidir. Uzun bir süredir "korkunç genelleştirici" ile daha sık karşılaşyoruz."

Bilimin bir ideolojiye dönüştüğü noktaya bakıyor ve projektörlerimizi oraya tutuyoruz şimdi.

Sosyal İdeolojik Olarak Biyolojik Psikiyatri

Psikopatolojiye biyolojik yaklaşım *biyolojiyi kader olarak* gören bir dünya görüşünü yansıtır. Biyoloji insanın kaderi olarak nitelenen şeyin en büyük belirleyenisidir. Bu dünya görüşü, kişisel özelliklerin biyolojik bağlantıları araştırılırken tam bir bilim karikatürüne dönüşür. Sözelimi New York'ta bir klinik, intihara eğilimli ergenlerde yapılacak en önemli şeyin kan tahlili olduğunu söyler. Nedenleri yanlış yerlerde aramanın ötesinde, bilim adamları da insanî kısıtlamalara muhataptırlar.

Bu şudur: psikopatolojiye biyolojik yaklaşım psikiyatrları 'dış ve nesnel doğayla yüzyüze kalan ve sırlarını elde etmek için onunla gürleşen bilimadamları' olarak resmeder. Psikiyatrların devletle, patronlarıyla (ilaç şirketleriyle) ve servet sahipleriyle özel ilişkileri olan insanlar oldukları gerçeği bu resimde yer almaz.

Fenomenler dünyası karşısındaki bilimsel gözlemci sorunu burada da vardır: akıl hastalıklarının biyokimyasal tetkikleri, incelemeye konu olan kişiden çok araştırmacının önfikirleri hakkında bize bilgi verecektir. Aslında bilgi sosyolojisinin dikkatimizi çekmek istediği şey de budur: biyolojiye aşırı vurgu, iktidarın imtiyazlılar tarafından kötüye kullanımından dikkatleri uzaklaştırır. Nedir bu kötüye kullanım?

BİR BİLİM OLARAK PSİKİYATRİ

Sıkıntı, umutsuzluk ve isyan içinde olduğu için imtiyazlı azınlığa başağrısı veren 'tebaa', bütün bunları toplumsal problemlerden ötürü değil de kendi bedensel noksanlıklarından ötürü yapmaktadır. Kötüye kullanım, bu ideolojinin ta kendisidir. 'Biyolojizasyon' daha sonra böylesi toplumsal adaletsizliklerin kurbanı olanları etiketleme yoluna dönüşür. Nisbeten daha zayıf, daha yalıtılmış ve daha cahil olan diğerleri sınıf, ırk veya cinsiyet ayrımları gibi her türlü istismarla etiketlenirler.

Alvin Pam'in *Biyolojik Psikiyatrinin Bilimsel Statüsünün Bir Eleştirisi* başlıklı nefis risalesinde dikkatimizi çektiği yukarıdaki hususlar sanırım madalyonun öbür yüzü hakkında biraz fikir veriyor. Aslında Alvin Pam'in dikkat çektiği eleştiriler psikiyatrinin geneli için de sıklıkla dile getirilmiştir. Psikiyatrinin geriden geriye işleyen muhafazakâr ideolojisi çok sayıda eleştirinin konusu olmuştur. Bütün bunların derli toplu ve kapsamlı bir dökümü *Sana Ruhtan Soruyorlar* adlı kitabımızda bulunabilir. Politik-toplumsal ilgilerin psikoterapinin gündeminden de ısrarla uzak tutulduğu Lane Gerber'in *Amerikan Psikoterapi Dergisi'nde* yayınladığı bir makalesinde açıklanmaktadır. Bu makalede Gerber, çevre kirliliğinin ve nükleer felâketin dünyayı böylesine tehdit ettiği bir ortamda 'kelimelerin sihrine ve gücüne inanan' terapistlerin de sessiz kalmaması gerektiğini belirtir.

Yeniden biyolojik psikiyatri yaklaşımına dönersek, insan davranışının biyolojik parametrelerini ortaya çıkarmaya dönük bilimsel çabayı küçümsemediğimizi hatta önemli bulduğumuzu belirtmemiz gerekir. Ancak psikiyatristler çalışmalarının toplumsal matriksi konusunda daha duyarlı olmalıydılar, yoksa baskıcı yönetimlerin ve kültürlerin kuklası durumuna düşebilirler. Biyolojist tutumların kimi psikiyatristleri akıl hastalarının kısırlaştırılmasını önermeye dek götürdüğü unutulmamalıdır.

Biyolojik psikiyatri metafizik ilkelerini yeniden ele almalı ve politik güçlerin oyuncağı olmaktan kendini kurtarmalıdır. Biyolojik psikiyatri kurbanın kendisini veya kurbanın vücudunu suçlamaktan vazgeçmelidir. Psikopatolojinin bedeninin içinde 'mekân'ının olduğu önermesiyle hem aile hem de toplum günahlarından arındırılır. Hatta hastalık arazlarını taşıyan kişi de pasif bir kurban olur. Dolayısıyla kimse sorumlu değildir. Bir beden kusuruna sahip olmanın acısını ka-

ÖNSÖZ

çınılmaz olarak çeken o kurban olsa da, etiolojik formülasyonda bir kenara itiliverir. itildiği kenarda o artık aktif, sorumlu ve yanlıbilir bir insanoğlu değildir. Dikkat 'nörobiyolojik anormallik' soyutlamasına kaydırılır. Artık o kişisel olmayan bir organ sapkınlığını bünyesinde barındıran biridir ve vücudun dışarıdan düzenlenebileceği yolundaki tıbbi düşüncenin işlem sahasıdır. 'Biyokimyasal dengesizliği'ni düzeltmek için ilaçlar verilir ona. Böylece, biyolojik yaklaşımın metafiziğinde, eylemlerin uygunluğu ve ahlâkiliği bir laboratuvar değerleri sorununa dönüştürülür. Artık kimi psikiyatrların, 1960'lı yıllarda siyah getto isyanlarının liderlerini 'beyin işlev bozukluğu' gösterdikleri gerekçesiyle lobotomize etme (bir tür beyin ameliyatı) önerileri yadırganmaz.

Genellikle siyah olan zihinsel özürler zorla hadım edilir. Şimdi tarih olan Sovyetler Birliği'nde politik muhalifler 'antisosyal' kişiliklerinden ötürü tedaviye mecbur edilir. Biyolojik indirgemecilik teşhis kategorilerini yeni bir tür 'de-monoloji'ye dönüştürür, ancak taraftarları, musallat olan şeytan ve cinlerin yerini tesbit etmek ve onları cerrahî veya kimyasal yöntemlerle kovalamak konusunda artık hayli mahirdirler.

Az önce kurbanın bir kenara itildiğini, pasifleştirildiğini söylemiştim. Bu noktada Thomas Szasz da kayda değer tesbitler yapmaktadır: "İnsanın dini bakış açısının bilimsel, özelde psikiyatrik bakış açısına dönüşmesiyle, insanı dünyanın içinde ve onun üzerine etkiyen sorumlu bir etken olarak gören bakış açısından onu biyolojik ve toplumsal kuvvetlerin üzerine etkidiği bir organizma olarak algılayan bakış açısına doğru radikal bir yer değiştirme vuku bulmuştur."

Biyolojik yaklaşımın indirgemeci tavrından rahatsız olan kimi psikiyatristler de 'biopsikososyal' yaklaşımı alternatif olarak önerdiler. Bunların başında George Engel geliyordu. Bu yaklaşım, adından da anlaşılacağı gibi, insanı biyolojik, psikolojik ve sosyal unsurlardan oluşan bir varlık olarak kabul ediyor ve bunların birbirinden koparılmasına, ayrıştırılmasına itiraz ediyor. Günümüzde hayli revaçta olan bu yaklaşıma da kimi karşı çıkışlar yok değil. Alvin Pam bunun biyolojik indirgemeciliğin yeni ve geliştirilmiş bir versiyonu olmasından kuşkulandığını belirtiyor. Herbert Marcuse'nin 'baskıcı hoşgörü' kavramından hareketle -düşmanımı içine al, onu pazarla ve temelsizleştir- biyolojik psikiyatrinin, psikolojik ve toplumsal etkenleri, onları içine alarak etkisizleştirdiğini söyler. Bu yaklaşımda psi-kososyal etkenler yalnızca tetikleyici olarak yer alır ve ruhsal bozuk-

BİR BİLİM OLARAK PSİKİYATRİ

luğun asıl nedeni olamazlar. Asıl neden her halükârda biyolojik eğilimdir, psikososyal etkenler yalnızca bu eğilimin kendini göstermesini tetiklerler. Biyolojik psikiyatri biyolojinin etiyolojide rol oynamadığı bir durumu neredeyse kabul etmiyor. O halde biopsikososyal yaklaşıma da sinmiş gizli bir ideolojiden söz edilebilir: 'eğilimli' kişilere veya gruplara karşı, hele fakir ve azınlıktaysalar sıklıkla olumsuz bir tutum takınılabılır. 'Keskin sirke küpüne zarar verir' derler. Sirkeye su katmak, eğer küpü kurtaracaksa, o kadar da kötü bir şey sayılmaz. Biyolojik yaklaşımın, daha önce söylediğimiz gibi, metafizik ilkelerini gözden geçirmesi ve 'biyolojizm'den yaka sıyrması onun hem küpüne zarar vermesini önleyecek, hem de teşhis ve tedaviye yapacağı katkılarla onu daha yararlı bir disiplin haline getirecektir.

Psikiyatrinin Semantik Problemleri

Kuhn'a göre bilimsel cemaatin zımnî bilgisi hiçbir zaman açıktan açığa öğretilmez, fakat ders kitaplarını ve tıbbî dergileri tıka basa doldurur. Doktorlar, tıbbî cemaatin normal bilimsel etkinliğini oluşturan belirli bir düşünce ve bilgi paradigması dahilinde hareket ederler.

Peki neyin hastalık olup neyin olmadığını belirleyen nedir? Tanı kategorileri arasındaki sınırların en muğlak olduğu tıp dalı sanırım psikiyatridir. Bunun gibi, neyin hastalık neyin rahatsızlık olduğu da psikiyatrinin sürgit tartışmalarından birisidir; 'Ruhsal bozukluklar psikiyatristlerin tedavi ettiği bozukluklardır' mı diyeceğiz? Modern psikiyatride pek çok akıl hastalığı (veya ruhsal bozukluk, ruh hastalığı vb.) natüralistik bir referans çerçevesi içinde algılanır ve bu insanın mekanistik bir modelini, Hume'cu neden kavramını ve görgül (empiricist) bilim felsefesini içerir. Saf bir biyolojik hastalık modeli nadiren klinik gerçekliğin karmaşasını aksettirebilir. Sözelimi şizofreniden bahsettiğimizde çok değişik belirti ve bulgularla arz-ı endam edebilen bir sendromlar spektrumunu kastetmiş oluruz. Şizofreninin tek bir hastalık antitesi olmadığı, bu başlık altında toplanan durumların birbirinden bağımsız hastalıklar olabileceği son yıllarda sıkça dile getiriliyor.

Tanı kategorileri belirlenirken tarihin, ideolojinin, toplumun ve ekonomik gücün etkili olmadığını sanmak safdillik olur. Ulrik

ÖNSÖZ

Malt'ın bu kitapta yer alan makalesi bu konuda yeterince fikir veriyor. Şimdi bir antropoloji ve psikiyatri profesörü olan Arthur Kleinman'ın verdiği bir örneği ele alalım. Kleinman'a göre bir kategori yanılışı, belirli bir kültürel grup için geliştirilip, sonradan, bağlantısı olmadığı ve geçerliği sağlanmadığı halde başka bir kültürün üyelerine uygulanan bir nozolojik² kategorinin yabancılaşmasıdır. "DSM-III'te yer alan Distimik Bozukluk³ olası bir örnektir. Refah düzeyi daha yüksek olan Batı için bağlantıları olabilir. Ama ekonomi, politika ve sağlıkla ilgili güçlüklerin, yaygın ümitsizlik ve çaresizlik duyguları yarattığı, güçsüzlüğün bilişsel bir çarpıtma değil, baskıcı bir sosyal sistem içinde insanların kendi yerlerini tam olarak farketmeleri olduğu, oysa psikiyatrik kategorilerin havada kaldığı dünyanın geriye kalan kısmında (belki Batı'da da), bu kategori, sosyal sorunların medikalizasyonunu temsil etmektedir. Dahası, bu süregelen moral bozukluğu durumu, sıklıkla kansızlık ve kötü beslenmenin diğer fizyolojik etkileri ve distimik bozukluk bulgularıyla seyreden tropikal bozukluklarla da ilgilidir..." Arthur Kleinman'dan yaptığım bu alıntı psikiyatrik bozuklukların içinde yeşerdikleri sosyokültürel ortamdan ne derece etkilendiklerini hatta köken aldıklarını ortaya koyuyor sanırım. Böylece evrensel bir psikiyatrik hastalık modeli ortaya koymanın zorluğuna işaret etmiş oluyoruz. Buradan psikiyatriyle kültür arasındaki alışverişe dümen kırabiliriz.

Kültür ve Psikiyatri

Robert Redford'un yönettiği "Milagro Beanfield War" isimli filmde Meksikalıların yaşadığı bir köye incelemeler yapmak için bir Amerikalı sosyoloji öğrencisi gelir. Bir gün yanlarında kaldığı aileyle birlikte tarlada

çalışırlarken, âdeta köyün maskotu olan yaşlı bir adama takılır gözleri. Adam evinin önünde pineklemekte ve kendi kendisiyle konuşmaktadır. Sosyoloji öğrencisi 'Bu adam ka-
Hastalıkların sınıflandırılmasıyla uğraşan bilim dalı,
Süreğen bir keyifsizlik, uyku ve yeme bozukluğu, yorgunluk, öz saygı düşüklüğü, unutkanlık, çaresizlik vb. bulguları olan bir psikiyatrik bozukluk.

21

BİR BİLİM OLARAK PSİKİYATRİ

çık galiba' der 'tedavi görüyor mu?' Yanındaki Meksikalı umursamaksızın cevap verir: 'O mu? Sadece ara sıra azizlerle ve meleklerle konuşur...'

Psikiyatrik hastalıklar kültürden kültüre değişebilirler mi, yoksa psikiyatrik hastalık evrensel bir olgu mudur? Bu soru 'transkültürel psikiyatri' ile 'kroskültürel psikiyatri' arasındaki ayrımı belirler. 'Transkültürel psikiyatri' isimini kullananlar akıl hastalığı fenomenlerini evrensel olarak görenlerdir, öte yanda 'kroskültürel psikiyatri' taraftarları Batı psikiyatrisinin mümkün olan tek psikiyatri' olmadığını, akıl hastalıkları hakkında daha kapsayıcı bir bakış açısına ulaşmak için dünyanın değişik kesimlerinde karşılaştırmalı araştırmalar yapmak gerektiğini söylerler. Bu alanın ortaya çıkmasına yol açan etmenlerden biri de 'medeniyetin mi hastalığa yol açtığı' sorusuydu.

Vieda Skultans, *Transkültürel Psikiyatrik Araştırma* Dergisi'nde-ki bir yazısında ilk dönem antropolojik çalışmalarının basitliğini ve önfikirlerle nasıl tıka basa dolu olduklarını gösteriyor. Bu ilk yazıların kahramanını 'ilkel insan'dır. Analitik yönelimli yazarlar 'ilkel insan'ı anlamının insanın kendini tanıması için elzem olduğunu söylerler. 'İlkel insan'ın akıl yürütmesi ile 'uygar insan' psişesinin baskılanmış ve bilinçdışı katmanları arasında bağlar kurulur. Jung şunları yazacaktır: "ilkel insanlarla bir arada yaşamaktan daha bulaşıcı ne olabilir? Afrika'ya gidin ve ne olacağını görün. Aşağı insan uygar varlıkları şiddetle kendine çekecektir çünkü psişemizin en aşağı katmanlarını büyüler o, o kaç asırdır aynı şartlarda yaşayıp duran insan..." Psikiyatrinin bir başka önemli ismi Kraepelin de, ilkel toplumların Batılı insana 'deliliğin araştırılması için doğal laboratuvarlar sağlamasıyla' yararlı olduğunu söyler. Hem ilkel toplumlar hem de delilik ona kalırsa zihinsel evrimimizin erken evrelerini temsil eder. Psikiyatrinin emekleme devresinde kültüre duyulan bu ilginin 'ilkel insan'la ilgili bilgi vermekten çok bazı 'ilkel anlayışlar' hakkında bizi aydınlatığı sanırım görülüyor. Kuşkusuz, kroskültürel psikiyatri tüm bu eski yayınları utançla anıyor ve o yaklaşımların tam aksine Batı psikiyatrisiyle Afrika'lı bir toplumun psikiyatrisini eş tutuyor.

Psikiyatrik bozukluklar esasen düşünce, duygu ve davranış anormallikleriyle tanınırlar. Kroskültürel psikiyatri Batılı anormal kavramlarının başka kültürlere uygulanıp uygulanamayacağını so-

22

ÖNSÖZ

rar. Meselâ Güney Pasifik'te büyüclüğün yaygın olduğu Dobvan'larda kişilerin hayatta kalmak, canlarını ve mallarını korumak için elzem olan bir şüphecilik durumu Batılı psikiyatristler tarafından paranoid hezeyanlar olarak değerlendirilebilir. Tanımlar probleminde bu yaklaşım genellikle 'kültürel görececilik' şeklinde ifade edilir. Böylesi bir görececilik şu anlama gelir: 'Hezeyan gibi ruhsal bir süreç evrensel olarak psikopatolojinin bir özelliği değildir çünkü her yerde anormal olarak tanımlanmaz. Varsanılar da bu göreceli yaklaşımdan nasiplerini alır. Batılı olmayan toplumlarda halkın duymadığı sesler duyan ve halkın görmediği kimi şeyleri gören çok sayıda kutsal kişi ve sağaltıcı vardır. Kültürel varsanı yaşantıları bu kültürlerde normal kabul edilir. Kültürel görececiliğin değişik bir biçimi de önerilmiştir: Bu görüşe göre hezeyan ve varsanılar her yerde psikotik bir süreci haberleyebilir ancak düşünce üretimlerinin biçim ve muhtevası, ortaya çıktıkları kültüre göre değişir. Buna bir kıvılcıkta kabilesinde görülen 'wittiko psikozu' örnek verilebilir. Wittiko bu insanların mitolojilerinde, buzdan bir kalbi olan ve yiyecek kıtlığı dönemlerinde insan yiyecek beslenen bir yaratığın adıdır. Bu kültürde bir kişi psikotik olursa, kendisinin bir wittiko olduğuna inanacak ve bu hezeyanın etkisiyle yamyamlığa teşebbüs edebilecektir.

Ruhsal hastalıkların yalnızca tanımları değil, yaygınlıkları ve sonlanışları da kültürden kültüre değişebilmektedir. Sözgelimi, kişinin bedensel imajında bozulma (kendisini şişman algılama), yemek yemeyi reddetme ve aşırı kilo kaybetme vb. bulgularla giden anorexia nervosa büyük oranda Batılı toplumlarda görülen, 'gelişmekte olan' ülkelerde neredeyse hiç görülmeyen bir hastalıktır. Bu durumun Batı'da vücut güzelliği ve inceliğine yapılan aşırı vurgudan kaynaklanabileceği söylenmektedir. Lee'ye göre Çin'de bu hastalık bilinmemektedir, ülkenin önemli psikiyatri dergilerinde bir tane bile vaka takdimi yoktur. Bununla birlikte hastalık Japonya'da giderek yaygınlaşmaktadır, bu da kültürel değişimin önemine işaret ediyor sanırım. Beden ağırlığı konusunda Batılı normların benimsenmesi dikkatlerin ağırlık üzerine yeme bozukluğuna dönüşebilmektedir.

'Yeni' kroskültürel psikiyatri yerel hastalık kategorilerinin antropolojik bir araştırmanın konusu olmasını önerir. 'Eski' transkültürel psikiyatride Batılı psikiyatri kategorilerine aşırı güvendiği için

23

BİR BİLİM OLARAK PSİKİYATRİ

eleştirir. Bu kategoriler onlara göre kültürel açıdan tarafsız değildir, aksine kültüre, Batı kültürüne özgüdürler. Hastalık kategorileri yerel kültürün değerleri, rolleri ve bunların yarattığı çelişki ve çatışmalara göre incelenmelidirler. Yerel hastalık kategorilerinin bağlamsal analizinden yadadırlar ve Batılı katogorilerin ithal

edilmesine şiddetle karşı çıkarlar. Scheper-Hughes'in dikkatimizi çektiği örnek, Batılı psikiyatrik bilginin kuzeydoğu Brezilya'da yayılması ve uygulama sahası bulmasının nahoş sonuçlarına işaret ediyor. Şeker kamışı keserek geçimini temin eden işçilerin günlük kalori alımı 1500 kalori civarında ve bu insanlar yarı-aç yaşıyorlar. Bu insanlar zayıflık, titreme, yönelim kaybı, çökkünlük ve duygusal iniş çıkışlarla giden bir halk hastalığına yakalanmış kabul ediliyorlar. Nervos adı verilen bu hastalığı yakıştıranlar o bölgedeki biotıp uygulayıcıları ve eczacılar. Bu nedenle bir dolu psikotrop (ruhsal sistem üzerine etkiyen) ilaca boğuyorlar bu işçileri. Halbuki Nervos bulguları olarak değerlendirilen bulguların ekseriyeti açlığın ve açlıktan ölecek durumda olmanın ürünü. Tanıyı yakıştıranlar, bir dilim ekmek verseler düzeltecekleri 'hastalarını' ilaçlarla daha kötüleştiriyorlar. Higginbotham ve Marsella'yı dinleyelim: "...insan problemleri konusundaki hükümlerini biyotıbbi muhakemeye vermek bozukluğun psikolojik, politik ve ekonomik işlev seviyesindeki açıklamalarını ortadan kaldırır. Böylece fakirlikten ayrımcılıktan, rol çatışmasından kaynaklanan problemler tıbbî olarak tedavi edilir. Önleyici ve iyileştirici müdahalelerle, psikososyal stres kaynaklarının azaltılması gözden kaçırılmış olur." Aynı hazin hikâye galiba daha önceden kulağınıza çalınmıştı.

Yeni kros-kültürel yaklaşımla, psikiyatri elinde bir demet yasemenle antropolojinin kapısını çalarken, antropoloji de elinde oklavayla kapının ardında bekliyor. 'Keşfedecek başka bir yer' kalmayınca, körolası bilim ve teknoloji yeryüzünün en ücra mekânlarına bile ulaşmış insanları ifsad edince (ben Geertz'in yalancısıyım) antropoloji de boş durmamak için psikiyatride çevriyor bakışlarını. Batı psikiyatrisinin teorik çerçevesi, zihin/beden ikiliği ve kişilik kavramları, psikiyatrik sınıflama sistemi vb. tekmi birden mikroskobun altına alınıyor. Antropologlar artık uzaklarda tuhaf ve yabancı olanı değil psikiyatrik teori ve uygulamada tuhaf ve yabancı olanı (hastanelerini ve hastalarını) inceleme altına alıyorlar. Akıl hastalığı konusunda psikiyatristlerin yürüttüğü çalışmalar insani ve ahlâkî açı-

24

dan alçaltıcı bulunuyor. Psikiyatri terminolojisi, onlara göre, muz-darip kişiye karşı ahlâkî olarak yüklü. Hasta, vaka, hastalık ve psikiyatrik teşhis gibi sözcükler antropologlarda sıkıntı yaratıyor.

Skultans'a göre kros-kültürel antropoloji, bu tutumuyla, anti-psikiyatrinin tükendiği yerde bayrağı kapıyor. Anti-psikiyatristler akıl hastalığını toplumsal kurgular olarak görürken, antropologlar onu çatışma düğümleri olarak değerlendiriyorlar. Her ikisinde de nihai tahlilde psikiyatrinin etkinlik sahasının bir inkârı söz konusu. Yoksa antropologlar ekmek yedikleri tekneye mi tükürüyorlar?

Kros-kültürel psikiyatrinin tek sorunu 'besle kargayı oysun gözünü' değil, Jane Murphy'e göre bu yaklaşımın temel eğilimi olan, dünyayı modern ve geleneksel şeklinde ikiye bölmesi de sorgulanmalı. Kültürel geleneklerin böylesine içice geçtiği ve azınlıkların dünya coğrafyasına yayıldığı, ekonomik ve politik nedenlerle toplu göçlerin yaşandığı bir zaman diliminde böylesi keskin ayrımlar kullanışlı olmayacak. Kültürel kenara itilmişliğin üzerlerine sindiği pekçok toplum kros-kültürel psikiyatri yaklaşımının araştırma sahasını oluşturabilir, hatta oluşturmalıdır.

Yeni Bir Paradigma

Arnold J.Mandell 'Moleküler Biyolojik Basitleştirmeden Daha Gerçekçi Merkezi Sınır Sistemi Dinamiğine: Bir Görüş' başlıklı yazısında, daha önce bir başka bağlamda kısaca değindiğim yeni bir paradigma ihtiyacına dikkat çekiyor: "Özgül, statik, ardışık ve deterministik mekanizmalar bugüne kadar karmaşık biyotıbbi işlev teorilerine hakim oldu ama artık daha dinamik ve global teorilerin, beyinden başlayarak, tüm biyolojiyi ve tıbbi etkilemesinin vakti gelmiştir. Yeni tanımlayıcı dillerin geliştirilmesinin yanısıra, tamamen farklı deney tasarım stratejileri, nicelendirme, teori ve metateoride aralıklı değişimler ve temel bilimlerle klinik bilimler arasında ortak bir dil kullanmak suretiyle geliştirilecek daha yakın ve bilgilendirici bir işbirliği önemli bir keşif için gerekli olacaktır. Özenle seçilmiş, esnek, biyolojik düşüncesi gelişmiş ve fizik konusunda da olgunlaşmış, matematiğe yatkın teorisyenler bu yeni sentezin ateşini tutuşturacaklardır. "Mandell'in söylediği şeyler bana Toksöz Karasu'nun ' geleceğin psikiyatristine biçtiği rolleri hatırlattı: Geleceğin psikiyatristi hem bir büyücü olacaktır, hem bir astrolog hem de bir kimya-

25

BİR BİLİM OLARAK PSİKİYATRİ

cı ve felsefeci! Böylece modern bilimin önemli bir rüknü olan uzmanlaşmanın getirdiği körlüğü, ağacı görüp de ormanı farkedememeyi aşmak mümkün olabilir. Anlaşılan o ki yeni bir paradigmanın kavşak noktasında lbn Sina'lara ihtiyacımız var!

Uzun Lafın Kısası

Bu önsöz denemesinde *Bir Bilim Olarak Psikiyatri'nin* kimi problemlerini ele alıp tartışmaya çalıştık. Bu satırların yazarı taraf tutmaktadır. İndirgemeciliğe karşı bütünlemeciliğin, biyolojizme karşı hermenötigin, 'evrensel' Batı psikiyatrisine karşı kros-kültürel psikiyatrinin tarafını.

Sürç-i taraf etti isek affola!

Kemal SAYAR Şubat92 -istanbul

Kaynaklar

Sana Ruhtan Soruyorlar (*Psikiyatri ve Antipsikiyatri Üzerine Yazılar*) Yayına Hazırlayan: Kemal Sayar, İZ Yayıncılık, İstanbul, 1991.

Thomas S.Kuhn, *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*, Alan Yayıncılık 1982, İstanbul (Çeviren: Nilüfer Kuyaş).
Z.J.Lipovvski, "Psychiatry: Mindless or Brainless, Both or Neither?" *Canadi-an Journal of Psychiatry*, vol. 34 April 1989.
Leon Eisenberg, "Mindlessness and Brainlessness in Psychiatry", *British Journal of Psychiatry* (1986), 148.
Samuel B.Guze, "Biological Psychiatry: Is There Any Kind?" *Psycholo\$cal Medicine*, 1989, 19.
Bruce G.Charlton, "A Critique of Biological Psychiatry", *Psychological Medicine*, 1990, 20.
Alvin Pam, "A Critique of the Scientific Status of Biological Psychiatry," *Açta Psychiatrica Scandinavica-Supplementum* No. 362 Vol. 82, 1990.
Lane A.Geber, "Integrating Political-Societal Concerns in Psychotherapy", *American Journal of Psychotherapy*, Vol. XL.IV, No. 4, October 1990.
Thomas Szasz, *Psychiatry: Rhetoric and Reality*, Lancet, 1985.
Arthur Kleinman, "Antropoloji ve Psikiyatri", *Türk Psikiyatri Dergisi*, Kış 1990. (*British Journal of Psychiatry* 1987,151. sayıdan çeviren Işıl Vahip.)
Rosenberg, R. "Some Themes From the Philosophy of Psychiatry: A Short Review", *Açta Psychiatrica Scandinavica*, volume 84, November 1991.
Vieda Skultans, "Anthropology and Psychiatry: The Uneasy Alliance", *Transcultural Psychiatric Research Review* 28 (1991).
Maurice Lipsedge, "Cultural Influences on Psychiatry", *Current Opinion in Psychiatry* 1990, 3.
Jane M.Murphy, "Cross-Cultural Psychiatry", (Robert Michels'in editörlüğünü yaptığı) *Psychiatry* adlı kitabın 3. cildinde, 1989, New York.
Arnold J.Mandell, "From Molecular Biological Simplification to More Re-alistic Central Nervous System Dynamics: An Opinion", R.Michels'in *Psychiatry* adlı kitabının 3. cildi, 1989, New York.

27

İkinci Baskıya Önsöz

Elinizde tuttuğunuz kitabın ilk baskısı yaklaşık on yıl önce yapılmış ve meraklı okurlarca tüketilmişti. Aradan geçen yıllar bu derlemede yer alan makalelerin önemini gölgelemedi, tam tersine psikiyatride paradigma arayışları yoğunlaşarak sürdü ve bu makalelerde tartışılan konular güncelliğini korudu. Bu kitapta yer alan makaleler pozitif bilimsel etkinliğin düşünce ve sosyal bilimlerden bağımsız ele alınamayacağını, kendi üzerine düşünme pratiği en gelişmiş tıp dalı olan psikiyatriden hareketle söylemektedirler. Bu makalelerde, yerleşik ruh sağlığı söylemine eleştirel bir bakış vardır, buradan sızan fikir insan tekinin biricikliğine, moleküllere indirgenemezliğine, 'zübde-i alemliğine delalet etmektedir. Bir bilim olarak psikiyatri; sosyal disiplinlere, düşünceye, sanat ve edebiyata yakın durabildiği ölçüde insana da yakın durmuş olacaktır. Bütün bu alanlardan beslenebildiği ölçüde insanı daha bütüncül bir bakış açısıyla kavrama fırsatını yakalayacaktır. Aslında gerek psikanalizde, gerekse de nörobiyolojide kuramdan bağımsız olguların olamayacağı düşüncesi son on yılda giderek daha çok dile getirilir oldu. Bu bir anlamda pozitivizme veda demek, ama bilimsel bilginin üretilmesinde yalnızca pozitivist ve determinist öğretilere bel bağlayanlar da var. Geçen on-yirmi yıl içinde psikiyatri içinde biyoloji daha da ön plana çıkmış görünüyor. Doğrusu formel psikiyatri uygulamasının içinde bir hekim olarak bundan müşteki olduğunu söyleyemem. Düşünce lambalarını yaktıktan, olup biteni eleştirel bir gözle izleyebildikten, Batılı kavram ve sınıflandırmaların saf bir şakirdi yahut kör inançlı bir mümini olmadıktan sonra biyoloji bilgisinin inkişafından kimseye zarar gelmez. Dahası nörobiyoloji bize yaşantının nedeni ve nasılı hakkında çok esaslı bilgiler sağlayabilir. Biyolojinin sosyal ve psikolojik olanı incelemesi daha rafine araştırma tekniklerinin gelişmesi kadar, paranın burada birikmesiyle de açıklanabilir. Sonuçta biyoloji pazarlanabiliyor, buradan sağlanan veriler yeni ilaçların ortaya çıkmasına, yeni ilaç kullanım alanlarının belirlenmesine yardımcı oluyor. Bu kitaba on sene evvel yazmış olduğum önsöz, bugünden baktığımda gözüme yer yer pek keskin gözüküyor. Ama o önsözün ruhuna bugünde sonuna dek sahip çıkmakta asla imtina etmiyorum. Bu ruh modern psikiyatrinin mekanikleşmesine, insan iç dünyasının birkaç indirgemeci formülle izah edilmesine karşı çıkmayı ilzam etmektedir.

'Soru sormaktan kaçınmak verilebilecek cevapların en kötüsü-dür' diyor bir yazar. Bu kitap dikkatli bir okura iyi sorular vadetmektedir. Sormaya başladığımız anda düşünmeye, düşünmeye başladığımız anda sormaya da başlamış oluruz. Elinizde tuttuğunuz kitabın bir amacı felsefe, antropoloji ve sair kültürel okumalara meraklı kişileri ruh sağlığı alanının kimi çetrefil sorularıyla bu-luşturmaksa, bir diğer amacı da mesleğin içinden kişilerin kafasını karıştırmaktır. Kitabın editörleri, öznellik ve muğlaklığın öne çıktığı bir zaman diliminde bilimde 'kesin inançlılar'a pek az yer kaldığı fikrindedir.

,•-»' ■ ~-,

Kemal Sayar

Nisan2001, İstanbul

Sunuş

Bu kitap felsefe, epistemoloji ve antropoloji konularına ilgi duyan okurları, bu konuların psikiyatri bağlamında tartışıldığı makalelerle tanıştırmak amacıyla hazırlandı. Psikiyatri tıbbî bilimlerin sosyal bilimlere en yakın duran kolu olduğu için böylesi tartışmalara öteden beri açık olmuştur. 'Anti'si olan tek tıp dalı sanırız psikiyatridir. Hastalıkların etiyojisinde biyolojik etkenlerin yanısıra bireysel ve toplumsal etkenlere de bir rol biçilmesi, tam kategorilerinin sosyokültürel bağlamla doğrudan ilişkili olması vb. gibi etkenler yüzünden psikiyatri, yukarıda sözünü ettiğimiz disiplinlerle yakın dirsek temasını sürdürecektir. Hele yeni bir paradigmanın eşliğine

geldiğimizin ifade edildiği şu günlerde felsefeye her zamankinden çok ihtiyaç vardır.

Bu kitabı oluşturan makaleler biri istisna olmak üzere son birkaç yıl içinde psikiyatri dergilerinde yayınlanan ve kitabı hazırlayanların genel okura sunmakta yarar gördükleri makalelerdir. Bu yazılar yalnızca meslekten insanların ilgisine mazhar olan psikiyatri dergilerinde bırakılsaydı herhalde yazık olurdu. Bu kitabı hazırlayanlar yalnızca psikiyatri içinde felsefi düşünceye bir ivme kazandırmayı arzulamıyorlar, aynı zamanda, kendi köşesinde 'felsefe yapanlar'ın da psikiyatrinin problemleri konusunda fikir yürütmesini ve üretmesini bekliyorlar. Makaleler psikiyatri mesleğinin içinden hekimlerce dilimize kazandırıldı. Çevirileri üstlenen sevgili dostlarımızı teşekkür etmek isteriz. Uzun bir aradan sonra bu kitabın 2. baskısını gerçekleştiren Kaknüs yayınevine de teşekkür ederiz.

Kitap önünde sevgili okur, sefer hazırlıkları tamam, o halde iyi yolculuklar!...

Erol Göka - Kemal Sayar

Birinci Bölüm Yeni Bir Psikiyatri

Yeni Bir Psikiyatri

Julian Lejf

Epistemoloji 1980'li yılların gürültülü sözcüklerinden biri oldu. *Oxford İngilizce Sözlüğü* epistemolojiyi 'bilgi metodu veya sahasının teorisi veya bilimi' olarak tanımlıyor. Psikiyatride epistemolojik yaklaşım yeni kros-kültürel psikiyatrinin en önemli bileşenidir. Yeni psikiyatri psikiyatride diatonik skala¹ ve Koka-Kola gibi Batı toplumlarının kültürel bir ürünü olarak görür. Bu ürünler dünyanın her tarafına ihraç edilebilir, hatta yerel halkın beğenisine mazhar olabilirler ancak yerli müzik veya meşrubattan daha muteber değildir. Bu psikiyatri görüşü onun tıbbın bir dalı olduğu yolundaki iddiasını tam kalbinden vurur ki bu iddia, rahatsızlık kategorilerinin evrenselliğine dair pek çok kanıt getirmektedir. Gelin çiçek hastalığını örnek alalım. Bütün dünyada olagelen bu rahatsızlık yerel olarak tanınmış ve yerli inanç sistemlerinin içine alınmıştır. Bu yüzden Nijerya'da Yoruba'lar çiçek hastalığının tanrıça Shopanna'dan kaynaklandığını düşünürken, Kuzey Hindistan'da aynı hastalık tanrıça Sheeta'ya atfediliyor ve kurbanların cesetleri yakılmaktansa kutsal Ganj'a atılıyordu. 18. yüzyılda Gloucestershire'daki halk inancı inek çiçeği geçirmiş olan sütçü kızların bu çiçek hastalığına

Diatonik Skala: 5 ton ve 2 yarım-ton içeren bir Batı müziği skalası.

35

BİR BİLİM OLARAK PSİKİYATRİ

yakalanmayacağı şeklindeydi. Jenner bu yerel inancı inceledi ve onun doğru olduğu fikrinden hareketle, şimdi çiçeğin kökünü kazımış olan aşı uygulamasını kurdu. Eğer Yoruba ve Kuzey Hindistan uygulamaları başka ülkelere ihraç edilseydi, çiçek hastalığı ölüm ve sakatlığın önemli bir nedeni olarak kalacaktı.

Üçüncü Dünya'nın Batı biyotıbbı tarafından tahakküm altına alınması, ilk elde, onun çiçek gibi rahatsızlıkları tedavisindeki açık başarısına bağlıdır. Değişik tıp sistemleri bütün dünyada bir açık pazar halinde birbiriyle rekabet eder. Haç ürünleri geliştirmekteki Batılı yöntemler biyotıbbı bir üstünlük sağlıyorsa da, mevcut olan bütün sistemlerin müşterileri vardır. Bu müşteriler belli bir rahatsızlığın doğurduğu acı ve marazı hafifletmede bariz üstünlük gösteren sisteme akın edeceklerdir. Bu yüzden bdyotıbbı alternatif sistemler, Batı'da daha çok, biyotıbbın görece olarak tedavide aciz kaldığı alanlarda-yani kas iskelet hastalıkları ve psikiyatrik bozukluklarda-serpilip gelişmektedirler. Psikiyatriden bir örnek verilirse, Üçüncü Dünya Batı ülkeleri ile karşılaştırıldığında şizofreninin sonlanmasının daha iyi olmakla kalmayıp aynı zamanda bu daha iyi gidişin idame nöroleptik² ilaçlardan bağımsız olduğu da görülür.

Psikiyatrinin tıbbın evrensel uygulanabilirliğini paylaşma iddiasının önündeki bir başka önemli engel de rahatsızlık kategorilerini tanımlamakta kullanılabilecek herhangi bir gösterilebilir patolojinin olmamasıdır. Bunun bir sonucu olarak, psikiyatrik durumların sınırları bilimsel kanıtların birikmesinden daha çok sosyopolitik baskılara bağlı olarak değişmektedir. Çarpıcı bir örnek Amerikan Psikiyatri Birliği'nin çoğunluk oyuyla homoseksüelliği bir hastalık olmaktan çıkarmasıdır.

1970'lerde teşhis sistemlerinin şaşırtıcı çokluğuna bir çare olarak Present State Examination (Şimdiki Durum Muayenesi) gibi yapılandırılmış görüşmeler ortaya çıkarıldı. Bunlar psikiyatrik patolojinin temel fenomenlerini belirginleştireceklerdi. Bu sağlam zemin üzerine daha gevşek bir teşhis üs yapısının kurulabileceği düşünülüyordu. Dünya Sağlık Örgütü'nün yürüttüğü bir seri uluslararası or-Nöroleptik: Özellikle şizofreni gibi gerçeklikle bağlantının yitirildiği rahatsızlıklarda kullanılan bir ilaç türü. Sinir sistemine olan yan etkilerden dolayı nöroleptik (sinir sistemini değiştiren) adıyla anılır.

36

tak çalışma da bu amaca matuftu. Mamafih bu yaklaşım 'yeni kül-türaşırı psikiyatri'nin taraftarlarınca Batılı psikopatoloji kavramlarının Batılı olmayan toplumlara empoze edildiği söylenerek şiddetle eleştirildi. Bu, daha politik zihinli kişiler tarafından, Batının ekonomik ve teknolojik kaynaklarının gücüyle berkitilmiş bir psikiyatrik emperyalizm olarak görüldü.

Bazı eleştirmenler aşırı bir tepkiyle teşhisin ve hatta "'patoloji' fikrinin" yasaklanmasını savundular. (Bk. Littlewood) Bu, 'psikozun kimi zamanlar genel kabul gören alternatif dünya görüşleri üretebileceği' önermesine bağlarsa 60'lı yılların anti-psikiyatri hareketinin ve Laing'in şizofreninin bir yıkım (break-down) değil bir atılım (break-through) olduğu yolundaki önermesinin yankılarını duyar gibi oluruz.

Yine de daha az nihilistik bir çözüm var, yığınla çalışma gerektirse de. Bu yaklaşım halkın akıl hastalığına ilişkin inanç ve kategorizasyonuna, psikiyatrinin Batılı biyotıbbi modeline eşit bir değer atfeder. Akıl hastası olduğu düşünülüp ilk elde çoğunlukla geleneksel iyileştiriciler tarafından tedavi edilen insanların yerel halk tarafından incelenmesini öngörür. Kullandıkları teşhis sistemini belirginleştirmek için iyileştiricilerin kendileriyle görüşme yapılması gerekir, çünkü bu teşhis sistemleri bir iyileştiriciden diğerine değişebilir. Bu araçlar yoluyla rahatsızlık terimlerine ve bunların karşılık geldikleri davranış örüntülerine ilişkin bir dağar oluşturulur. İdeal olarak bu çalışma Batılı psikiyatrik eğitimden geçmiş birisi tarafından yürütülmemelidir, çünkü onun anormallik algıları çoktan belirlenmiştir. Yerel kültüre aşina bir antropolog muhtemel bir seçimdir.

Bu çabanın gerektirdiği kaynak ihtiyacı o denli çoktur ki, buna ancak çok az sayıda kültürde teşebbüs edilmiştir. İsim verilirse Senegal'de Serer halkı ve İran köylüleri böyle bir çalışmada yer almışlardır. Bir kez daha, kros-kültürel psikiyatrinin tarihi boyunca belini büken o paradoksla karşı karşıyayız. Kültürel olarak Batı'dan en çok farklılık arzeden ve dolayısıyla en çok ilgi uyandıran toplumlar kendi başına gerekli araştırmayı yürütecek kaynaklara en az sahip olan toplumlardır. Tarihe baktığımızda Batılı araştırmacılar tarafından talan edildiklerini görürüz, çünkü bu araştırmacılar kendi bilinçdışı kültürel zanlarından yapılmış bir atgözlüğü takmaktadırlar.

BİR BİLİM OLARAK PSİKİYATRİ

Bu toplumların kendi araştırmalarına yatırım yapacak zenginliğe ulaşmalarını beklemek, geleneksel bir kültürü Batı teknolojisinin katliamı altında geri döndürülemez bir değişime uğramadan değerlendirme fırsatını kaybetmek olacaktır. Bu yüzden kaynakları sağlayabilecek Batılı araştırmacılarla, yerel kültürü anlayışları girişimin başarısı için esas alan yerli personel arasında samimi ortak çalışmalara ihtiyaç vardır.

Kategorilerden Bağlamlara:

Yeni Kros-Kültürel Psikiyatrinin On Yılı

Rolafid Littlevood

Kleinman 1977'de yayımlanan bir makalesiyle çağdaş psikiyatrinin farklı kültürlerde çökkünlük tepkilerini (depressive reactions) eş gören yaklaşımına karşı çıktı. 'Yeni bir kros kültürel (kültürel arası) psikiyatri'¹ öneren Kleinman, Batılı tanısıl sınıflamaların, Batılı bağlama özgü açıklayıcı modeller olduğunu söyleyerek bunların kültürden bağımsız oldukları savını eleştiriyordu.

Ona göre kültürler arası karşılaştırmalara girişmeden önce yöresel anlam ve ilişkili davranışları gözönüne alan köklü bir teorik ve metodolojik paradigma değişimi gerekiyordu. Nihai amaç 'eski transkültürel psikiyatri'² ile aynıydı: Psikiyatrinin adına psikopatoloji dediği insan yaşantılarının bir bölümünün evrenselliği veya kültüre özgülüğünü saptamak. Bu konuda belli bir açıklık sağlamak için sosyologların da kullandığı bir ayrımı önerdi: Biyolojik ve psi-

Kros-Kültürel Psikiyatri (Cross-Cultural Psychiatry): Karşılaştırmalı kültürel psikiyatri olarak çevirebileceğimiz bu kelime, trans-kültürel psikiyatri yerine son yıllarda önerilen ve psikiyatrik hastalıkların farklı kültürlerdeki durumunu inceleyen bir psikiyatri dalıdır.

^ Transkültürel Psikiyatri: (Kültürlerarası psikiyatri) Psikiyatrik hastalığı evrensel bir fenomen olarak gören ve bunun değişik kültürlerdeki 'görünümelerini' inceleyen psikiyatri dah. Yazı boyunca bu kavrama yönelik geniş ve önemli eleştiriler sıralanmaktadır.

BİR BİLİM OLARAK PSİKİYATRİ

kolojik fonksiyon bozukluğu için rahatsızlık (disease), bunun yol açtığı kişisel, kişilerarası ve kültürel tepkiler içinse hastalık (illness) teriminin kullanımını.

Kleinman'ın yazısı, diğer sosyal antropologların çalışmalarıyla birlikte psikiyatri içinde özel bir perspektifi belirginleştirdi. Bu perspektif kültürel psikiyatri ile medikal antropolojinin geniş sorunları arasındaki geleneksel ayrımı bulanıklaştırdıysa da yazı boyunca özellikle psikiyatri ile ilgili yön üzerinde durulacaktır.

Psikiyatrinin aksine antropoloji bir kültürel geleneğin içinde doğan kavramların (aile, evlilik, tabu...) bir başkası için uygunluğunu uzun bir süredir sorgulamaktadır. Buradan çıkarak benzetme yapılırsa antropologlar arasında apriori olarak kabul gören örneğin depresyon, self mutilasyon³ veya parasuicid⁴, ya da tek başına şizofreni⁵ veya nevrozlar⁶ gibi tüm dünya için uygun psikiyatrik kategoriler benzeri kavramlar yoktur.

Yeni yaklaşımın bileşenleri arasında Faucault'nun çalışmasını izleyerek geliştirilmiş psikiyatri ve tıp tarihi; duyguların ve bilişlerin evrenselliğini konu edinen akademik psikoloji alanı; bilgi sosyolojisi ve genel olarak Fransızca deyimleriyle 'histoire de mentalites' olarak olarak adlandırılan tarih içinde düşünce ve örflerin örüntülerini inceleyen çalışma ve daha genel eleştirel disiplinler arası perspektifler örneğin marksizm, etnometodoloji, semiyotik, yapısalcılık ve de-konstrüksiyon, Lacan ve Wittgenstein'in etkilerini gösterebiliriz. Genel olarak 'yeni kros-kültürel psikiyatri' bu disiplinlerin etkisiyle teori ve gözlem veya gerçeğe değer, nesnelle öznel arasındaki ayrımı dikkate alır. Ama son yıllarda insan bilimleri ve sosyal bilimlerdeki yorumsamacı (hermeneutik) yaklaşımla psikiyatrinin biyolojik veya psikolojik olduğu iddiasını sorgulayan ve psikiyatrik kategorilerin, teorilerin ve pratiklerin geniş politik ve tarihsel bağlamlarına işaret eden tavırlar kadar bütünlüklü değildir.

^ Kendi kendini kesme, biçme.

* intihar girişimi.

Gerçeği değerlendirmenin bozulduğu, ağır benlik yıkımına ve toplumsal geri çekilmeye yol açan süregelen bir ruhsal

rahatsızlık.

" Gerçeği değerlendirmenin bozulmadığı, kişinin gündelik uyumunda sorunlara yol açabilen psikiyatrik rahatsızlıklar grubuna verilen genel ad.

BİRİNCİ BÖLÜM

Tüm yaklaşımlarda ortak olan bir eleştiri psikiyatrinin biyoloji ve insan topluluğu arasındaki diyalektik ilişkiyi konu alan ya da psikopatolojiyle⁷ araştırma ve uygulamalar arasındaki ilişkileri sorgulayan kesin bir teorisi olmamasından kaynaklanmaktadır. Yapılan vurgunun psikiyatrik kategoriler arasında kültürlerarası karşılaştırmalardan psikiyatrik epistemoloji ve tüm toplumlardaki klinik uygulamalara kayması bazılarını 'yeni kros-kültürel psikiyatri' terimi yerine 'yeni psikiyatri' (veya metapsikiyatri) terimini kullanmaya sevk etmiştir.

'Eski Transkültürel Psikiyatri'

Karşılaştırmalı psikiyatride Kraepelin'in yüzyılın başında ortaya koyduğu bakış hâlâ hakim paradigma olarak yaşamaktadır. Belirgin sendromların Alman hastalarda tanımlanmasıyla, Kraepelin insan örüntülerinin toplumlararası karşılaştırılması sorunuyla yüzleşmişti: aynı antite ile uğraştığımızı söylemeden önce bunların ne derece benzer oldukları, bu görünümün genel olarak birbirine benzer görünenlerinin nasıl ayırt edilebileceği sorunu.

Kraepelin ve 19.yy'ın diğer psikiyatristleri, açık olarak biyolojik kökeni olduğu kabul edilen psikozları odak alarak biçim-içerik ayrımına başvurdular, bu konuda. Ancak bir zamanlar eleştiri ve edebiyatta oldukça çok kullanılan, fakat daha sonra geniş ölçüde neyin biçim neyin içerik olduğuna karar vermenin keyfiliği nedeniyle geçersizleşen bir ayırmıdı bu.

Bleuler'in Batıda görülen şizofreninin özgün halinin primer olduğu ve direkt olarak (henüz bilinmeyen) altta yatan biyolojik süreçleri yansıttığı varsayımı, Kraepelin'in özgün görünümünün evrensel oldukları, biyolojik süreçleri yansıttığı varsayımı, Kraepelin'in özgün görünümünün evrensel oldukları, biyolojik özün bir seri kültürel veya özgül (idiosyncratic) kabuklarla örtüldüğü görüşü o dönem araştırmacılarınca kabul edildi. Birnbaum bunu, bu patoplastik⁸ faktörlerin bireysel hastalığa içerik, biçim ve renk verdiğini, temel formun ve özelliğin biyolojik olarak zaten sağlandığını söyleyerek ifade

' Psikopatoloji: Ruhsal hastalık durumuna yol açan nedenleri, oluşum süreçlerini ve klinik görünümünü konu alan bilim dalı.

° Patoplastik, patolojiye (hastalık durumuna) biçim veren anlamında.

BİR BİLİM OLARAK PSİKİYATRİ

etti. WHO'nun (1983) tutumu buna çağdaş bir örnek teşkil eder. Yalnız bu modelle ilgili zorluk biyolojik özün kaypak kalmasıdır. Wittgenstein bu yaklaşımı bir enginarın dış yapraklarını soyarak gerçek enginarı ortaya çıkarmayla karşılaştırır. Yine bir metaforla söylersek kültür krema, biyoloji ise kektir, fark derinliktedir. Kimi araştırmacıların öngörülen kategorilere özgü belirtiler üzerine yoğunlaşma girişimleri de oldu. Ancak psikiyatrideki bunalı (anxiété), çökkünlük (depresyon), uykusuzluk gibi belirtiler adamakıllı kaypak ve birçok tepkiye geneldir. Bu gibi esnek yaklaşımlar zaten Kraepelin-Birnbaum modeline olan inanç nedeniyle de aşıldılar.

Bu genel panorama içinde psikiyatristler başka kültürlerden hastalarla karşılaştıklarında 'gerçek' hastalık sürecini örten 'kültürel karıştırıcı' etkenlerden şikayet ederlerdi. (Hâlâ da ederler!) Kendi linguistik ve kültürel gruplarına mensup hastalarda evrensel kategorileri bulmakta hiç bir sorunları yoktu; çünkü "kültür" açıkça görülebilir ve klinik yaklaşımdan otomatik olarak ayrılabilirdi. Bunun sonucu olarak kişilerarası farklılıkları açıklayamayan biyolojik ve psikodinamik etyolojiler⁹ uğruna, Batılı örüntülerin paylaşılan sosyal bağamları gözardı edildi. Doktor-hasta ilişkisi, teşhis süreci, bunu izleyen ilaç, hastaneye kabul ve diğer genel kabul görmüş örüntülerin sosyal yaşamın belirgin öğeleri olduğu Batılı endüstriyel toplumlarda belirtilerin hastanın inanç ve hastalıkla ilgili beklentisiyle olan ilişkisinin dikkate alınması uygunsuz görülmedi.

Avrupalı psikiyatristler kategorilerini diğer toplumlardan aldıklarında zorluğa düştüler, çünkü disforik duygulanım¹⁰ ve anormal davranışlar diğer toplumlarda başka türlü sosyal cevaplarla ve sınıflama örüntüleriyle karşılanıyordu. Batı'da anormal olarak görülenler her bölgenin üstünlüğü nedeniyle, yerel 'psikiyatrik sistemler' sadece kendinden içerikli, anlamlı ve işlevsel olup olmadıkları açısından değil fakat az ya da çok 'gerçek' (yani 'Batılı') sınıflamalara benzerlik açısından da sorgulandı. Kabile toplumlarının anlaşılması veya büyük yazılı olmayan Çin ve Hint uygarlıklarının öğrenilmesi

" Etyoloji: Hastalıkların nedenleri ile uğraşan bilim dalı.

¹⁰ Disforik duygulanım: Kendi kötü hissetmenin egemen olduğu duygulanım, ruh hali.

BİRİNCİ BÖLÜM

Batı sistemini dramatik bir şekilde bölüp geçti. Tıbbî eğitimi de olan antropolog Seligman Yeni Gine'deki kabilelerde şizofreni olarak adlandırılabilir bir durum olmadığını belirtti. Sonradan Yeni Gine'de şizofreni benzeri vakaların ortaya çıkmasıyla bu bulgu eleştirildi ve 'Seligman hatası' adı verildi; Seligman, hastalığın evrensel örüntüsünü, yerel anlayış onu daha genel insanüstü ve doğa üstü etkinliğin içinde saydığından gözden kaçırmıştı.

Yerel, olağandışı ve istenmeyen davranışların Batı dışı örüntüleri psikiyatristlerce Batı kategorileriyle tanımlandı. Bu şekilde Kraepelin Java'daki amok'un¹¹ epilepsi¹² veya katatoni¹³ olduğunu öne sürdü, Kuzey Amerika Kızılderililerindeki V/indigo tepkisi değişik bilim adamlarınca emin ve fakat değişen bir şekilde depresyon, şizofreni, histeri¹⁴ veya anksiyete (bunalı) olarak tanımlandı: Şimdi ise Windigonun gerçek bir davranış örüntüsü olmaktan çok yerel bir mit olduğu kabul edilmektedir, ama buna rağmen ekzotiğin bir örneği

olarak psikiyatrik sınıflamaya uymayan davranışın yerel örüntüleri 'kültüre bağlı sendromlar' başlığı altında toplanmaktadır. Son zamanlarda bir adlandırma nihaî olarak tüm reaksiyonlar kültürel olarak belirlendiğinden bazılarınca gereksiz görülmüştür. Ör-neğin Batılı toplumlara özgü örüntülerden, aşırı doz alımı veya anoreksia nervosa'nın kendileri, diğerleri kadar kültüre bağlıdır.

Endüstrileşme ve kapitalizmle, kimlik ve kişilik kavramlarına eşlik eder şekilde, profesyonel Batılı Tıp (Biomedicine) genel ekonomik ve sosyal dönüşümün bir parçası olarak baskın hale gelmiştir. Bu nedenle anormal davranışların gözlenen örüntülerinin beraberindeki inançlar ve toplumsal cevaplar da giderek artan bir şekilde Batılı ör-

Amok: İlk kez Java'da saptanan, önüne geçen kişiye kim olduğuna bakmaksızın saldırmayla karakterize çılgınlık hali. Kültüre özgü ruhsal rahatsızlıklar grubu içinde ele alınmaktaydı.

Epilepsi: Beyin dokusundaki yapısal bir anomaliye ya da hasara bağlı olarak oluşan anormal elektriksel deşarjlar nedeniyle nöbetler oluşumuyla nörolojik bir rahatsızlık.

Katatoni: Genellikle şizofrenik bozukluğun bir sonucu olarak ortaya çıkan, aşırı taşkınlık ya da aşırı durgunlukla seyreden ruhsal-bedensel görünüm.

Histeri: Herhangi bir organik ya da fonksiyonel bozukluk olmaksızın çeşitli ruhsal ya da bedensel bozukluklara benzer şekilde belirtilerle seyreden ruhsal rahatsızlıklar grubuna eskiden verilen ad.

BİR BİLİM OLARAK PSİKİYATRİ

neklerine uyma eğilimi göstermektedir. Böylece kökeni ne olursa olsun toplumsal olarak değerli bir politik cevap olan Amok şimdi psikiyatrik terimler içinde giderek artan bir şekilde anormal oluyor. Aynı şekilde bu şaman rolü oynayan kişilere de uygulanabilir.

Batılı tıbbın hastalık olarak gördükleri, toplum için kozmolojik, ahlakî veya benzer bozukluklara göre oldukça farklı anlamlar taşıyabilir, oysa. Biçim/içerik modeli 'kategori hilesi'ne rağmen yararlı sonuçlar üretebilir. Kimi kere sabit biyolojik değişmelerin onsuz ortaya çıkmayan davranış ve deneyimi özgün bir şekilde belirlediği söylenebilir. Bunun örnekleri delirium tremens ve olasılıkla Gilles de la Tourette's sendromu olabilir.

Uluslararası pilot şizofreni çalışması Kleinman'ın işaret ettiği 'kategori hilesi'nin tipik örneği sonuçlar vermiştir. Ana şizofrenik sendrom oldukça farklı durağan toplumlarda ilk temas edilen hastalarda tanınabilir. Araştırmanın amaçlarından biri olan kültürel uzantıların hastalığa olan etkilerinin boyutu gösterilemedi. Ana grup üzerine olan vurgu nedeniyle aralarında daha büyük oranda farklar bulunan kenardaki vakaların gözardı edilmesi kültürler arasında karşılaştırılabilir oranlara yol açmıştır. (Oysa Aarhus'la Chandigarh arasında 'geniş' şizofreni kategorisine göre üç kata ulaşan bir fark vardır.) Bu şekilde şizofreni belirtileri altta yatan rahatsızlığın (disease) basit bir görünümü olarak alınırlar, geniş şizofreni kategorisi kabul edilirse farklı olarak şizofrenik belirtiler çeşitli aşagılamalara karşın nörolojik ya da sosyal olsun bir cevap olarak anlaşılabilirler. Yine aynı şekilde göçmen grupları veya sosyal kargaşanın ortasında toplumlar yerine durağan toplumların incelenmesi şizofreni etyolojisinde kişisel (intrapersonel), biyolojik ve genetik farklılıklara vurgu yapılmasına yol açmıştır. Bununla beraber uluslararası pilot şizofreni çalışması önceleri Bateson gibi kimi sosyologların iddia ettiği şekilde şizofreninin tüm veçhelerinin sosyolojik bir bakışla kavranabileceği görüşünün geçerli olmadığı göstermiştir.

Sendromlardaki¹⁵ kültürel ve tarihi değişimler tabii ki olası biyolojik belirleyicileri ortadan kaldırmaz, ancak karşılaştırmalı psikiyatri çok öteye giderek 'egzotik' örüntüleri evrenselci ve genellikle de biyolojik bir çerçeveye sokmaya çalışır.

" Sendrom: Belli belirtilerin toplamından oluşan klinik görünüm.

BİRİNCİ BÖLÜM

Psikiyatri iki baskın akademik paradigma arasında dengede kalmıştır: Biyolojik süreçlerin davranışı ve deneyimi belirlediğine dayanan doğal bilimlerin ve doğal dünyanın belli görünümünün sınıflanması ve değerlendirilmesinde insan toplumlarının dikkate alındığı insan bilimleri ve sosyal bilimlerin arasında. Eğer ilk yola gidersek biyolojik belirlenmişlik, diğer yola gidersek sosyal seçeneği sahibiz. Psikiyatri için problem (belki de hâlâ varlığının sürmesinin nedeni) her iki paradigmanın da gerekli görülmesi ve ikisinin de sınırlı olmasıdır. Psikoanaliz bir zamanlar karşılaştırmalı psikiyatrideki patojenik/patoplastik dikotomisine (ikilemine) umut verici bir alternatif gibi görünüyordu. Hem bireyin hem de toplumun ihtiyaçlarına hizmet eden dinamik uzlaşmalarla sonuçlanan biyoloji ve toplum arasında diyalektik bir ilişki fikrini içeriyordu. Bununla beraber psiko-nalitik antropologlar, Freud ve arkadaşlarınca orta sınıf Avrupalı hastalardan elde edilen örüntülere vermişler ve sıklıkla diğer toplumlardaki etnografik verilere değer vermemişlerdir. Anne ağırlıklı toplumlarda ödipus kompleksinin gösterilerek evrenselliğinin saptanmasına ya da oradaki biçimine yoğun ilgi duyulmuş; genel Avrupa örüntüsü yine temel form olarak sadece bunun bir varyantı ya da tam olmamış şekli olarak görülmüştür.

Hem betimleyici (deskriptif) psikiyatri, hem de psikoanaliz 19.yy'ın 'evrim' ve 'gelişme' kavramlarına dayalıdır. Kraepelin (1904) hastalığın Java'daki şeklini "entellektüel gelişimin aşağı bir düzeyini yansıttığı" biçiminde açıkladı; Freudyen teori arkaik, ilkel, çocuk ve nörotiklerin¹⁶ psikolojik gelişmenin erken veya takılmış formları olarak benzerlikler gösterdiklerini öngörüyordu. Bunun sonucu ise bazı küçük ölçekli toplumların paranoid,¹⁷ obsesif¹⁸ veya başka şekilde adlandırılarak bütün olarak hastalıklı görülmeleridir.

Bugün bazı marksistler hariç, az sayıda antropolog kültürel kurumlarıyla ve tamamıyla altta yatan güçlerce belirlenen psikoloji, biyoloji veya üretimiyle genel tek yönlü bir sosyal evrim kavramını

16 Nörotik: Nevrozlu kişi.

17 Paranoid: Paranoya gösteren anlamında. Paranoya yersiz şüphe ve korkuların egemen olduğu, zaman zaman büyüklük hezeyanları izlenen durumu.

18 Obsesyon gösteren. Obsesyon kişinin istemediği halde zihnine giren düşünce, imge ya da sözcük anlamına gelir. Öztürkçesi saplantı, takıntı.

45

BİR BİLİM OLARAK PSİKİYATRİ

kabul eder. Bazı durumlarda kişiye özgü örüntülerin anlaşılmasında psikoanalitik içgörülerin belki yararlı olabileceği iddia edilse de; çoğu kimse psikoanalizin sosyal bilimlere çok az katkıları olabileceğini çünkü gündelik sağduyusal yaklaşımların tamamıyla biyolojize edilmiş bir versiyonundan ibaret olduğunu söyler. Tüm antropologlar çocukluk deneyimlerine az vurgu yaparlar ve çocuk taşıma örüntülerine kökenleri nedeniyle değil sosyal kurumların görünimleri olarak değer verirler.

'Yeni Psikiyatrinin' işlem ve Faraziyeleri

Yeni yaklaşım psikiyatrik teori ve pratiği cinsiyet ve ruh hastalığı alanında olduğu gibi, tarihi kayıtlar ve klasik metinleri eleştirel bir şekilde bağlamı içinde sorgulayan diğer girişimlere bir çok bakımdan benzerdir. Genel işlem tarzı sosyal antropolojininki gibidir; katımlı gözlemle küçük ölçekli toplum veya toplumsal grupta, grubun ne yaptığı, ne yaptığını söylediğiyle ilgili bilginin epeyce toplanması; değişik teorik yaklaşımların mantıkî yapılanması veya tüm sistemin genel homeostazisine¹⁹ vurguyla bunların yorumlanması.

Batılı psikiyatrinin ve tanı kategorilerinin benzerlerine ve bunların kültürler bağlamında sınanmasına özel bir ilgi vardır. Anlayışın yerel kategorileri biliş karşı duygulanım, içsele (intrapşik) karşı kişilerarası, psikolojiye karşı bedensel gibi katı biyomedikal ayrımları geçersizleştirebilir. Trinidad'ın Creole köylerinde nadir olmayan bir yaşantı tabankadır. Tabanka tipik olarak eşi veya karısı tarafından terk edilen erkeklerde ortaya çıkan bir durumdur. Yerel köylülerce bu durum isteksizlik, uykusuzluk, iştahsızlık, değersizlik duyguları ve umutsuzluk, öfke ve işe karşı istek kaybı ile tanımlanır; aşırı vakalarda bu durumun çılgınlık veya intihara yol açacağına inanılır. Tabiki bütün bunlar hemen Batıdaki tepkisel çökkünlük (reaktif depresyon) kavramını çağrıştıracaktır. Bununla birlikte onunla eş değildir, çünkü tabanka sadece kendi özgü durumunda çıkar. Doktora ya da yerel hekimlere başvurularak tıbbileştirilmez ve bir hastalıktan çok tatsız bir şaka olarak görülür. Bu top-

46

lumun ilgi yokluğundan ya da başka bir deyişle zihinsel durumundan ileri gelmez, çünkü tabankanın ana fikri erkek ve kadın arasındaki ekonomik ilişkilerin belli bir örüntüsünü ifade eder, kendi başına postkoloniyal sömürünün geniş örüntülerinin bir sonucudur. Trinidad'daki diğer grup ve sınıflarda evlilik yaşamının ekonomisinin farklı olması nedeniyle tabankanın daha az belirgin olduğu gösterilmiştir.

Eğer tabankadaki özel yaşantılara uygun bir ölçekle yerel halk üzerinde onu standartlaştırsak, ardından bu ters kategori hilesini Avrupalılara uygulayarak tabankanın oradaki oranını bulabiliriz. Bu işlem kesinlikle geleneksel transkültürel psikiyatrinin yaptığıdır, ama onlar Avrupa'dan başlayarak yapmışlardır bunu. Bu tip karşılaştırmalar tamamıyla anlamsız değildir, fakat disforik (kötü hissetme) durumların evrenselliği ile ilgili yararlı bir sonuca ulaşabilmek için öncelikle reaktif depresyonun ve tabankanın her iki grup psikiyatristlerce karşılaştırılmaları gereklidir. Shweder bu kavramı tartışarak eğer bunu yapmaya girişirsek genel karakteristiğin depresyon deneyimi (kendiliğin fenomenolojik olarak aşağıya doğru batması) yerine Latin Amerikan deneyiminde ruh kaybı olarak çok iyi bir şekilde tanımlandığı üzere iyilik durumundan bir şeyler alınması olacağını belirtir. Batı psikiyatrisi ve psikolojisinin çoğu popüler anlayışlardan kaynaklanan anahtar metaforların profesyonelleştirilmesinden (şizofreni/afektif(duygulanımsal) hastalık, buna paralel olan biliş/duygulanım ayırımından ve tabi bu da kafa/kalp ayırımından doğmuştur) veya fiziksel ortamla ilgili deneyimlerimizden (sıcak/soğuk, depresyon, ekstrezyon,²⁰ ve katarsis²¹) ibarettir.

Eğer işe evrensel biyolojik veya psikolojik anormalliğin varlığını kabul etmeyeyle başlamıyorsak, başlangıçta Batılı psikiyatristlerce açık olarak ilgili gözükmeyen, yerel politik veya sosyal yapıyla ilgili alanlara dek uzanan özel bir yaşantının ve bunun kişisel anlamlarının tüm bağlamlarını dikkate almak zorundayız. Yeni kros-kültürel psikiyatri ile ilgili klasik bir çalışma Good (1982) tarafından İran'ın

Ekstrezyon: Zorlamak, bastırmak.

İngilizcesi catharsis, boşalma. Ruhsal alanla ilgili konularda bunların sözelleştirilerek anlatılması anlamına gelir.

47

BİR BİLİM OLARAK PSİKİYATRİ

kırsal kesiminde yapılmıştır. Orada sıkıntının (distres) yerel kategorilerinden başlayarak alâkalı tüm yerel anlamları araştırmışlar ve ancak ondan sonra epidemiyolojik²² bir çalışma yapmışlardır. İran'da çeşitli sorunlar (aile çatışmaları, fakirlik, yaş, suçluluk ve diğer fiziksel bozukluklar) kalp sıkıntısına (heart distress) yol açarlar. Bu kalpte orta derecede, aktivite artımından, bayılma ve kalp krizine dek bir bozukluk olarak anlaşılabilir: tabankadan daha geniş bir bağlamlar topluluğu.

İran'da kalbe yapılan bu vurgu muhtemelen kökenini kalbi duyguların organı olarak gören Galenik tıptan alır. Bu yaklaşım kalbin duygulanımla olan yoğun ilişkisi ve koroner arter hastalığı ile tip A davranış arasındaki biyomedikal ilişkiler nedeniyle, hâlâ kalbin İngilizce çağrışımlarında da yaygınlığını korur.

Hastalığın tarihsel Avrupalı anlayışları ile üçüncü dünya ülkelerindekiler arasındaki benzerlikler endüstriyle

bağlantılı olarak biyo-tıbbın (biomedicine) yoğun etkisine karşın mutlaka daha ilerlemiş bilimsel modellere doğru olan bir gelişmeyi imâ etmez. Bugünkü çağdaş psikiyatrideki yaygın stres kavramının kalp sıkıntısı veya diğer yerel kategoriler üzerine herhangi bir anlamlı ilerleme sağladığı tartışmalıdır.

Çağdaş Batılı düşünce natüralistik açıklamaları (insan bilinçliliğinden bağımsız olan, öngörülebilir ve yasalara bağlı, diğer doğal görüngülerce paylaşılan fiziksel süreçler), kişisel (personalistic) açıklamalardan (anımlar, amaçlar ve güdülenmeler gibi temel insan özellikleri) ayırır. Batı tıbbi natüralistik olana kişisel olanın üzerinde bir yer verir. Psikiyatri ise kolaylıkla bir taraftan diğerine geçebilecek şekilde sınırdan kalmıştır. Ancak natüralistik tıbbın kuyruğunda da kişisel sıkıntılarla başatmenin bir seri tıbbileştirilmiş yolları yer alır-doğuşmaları, kronik ağrı bozuklukları, düzmece bozukluklar, agorafobi ve anoreksia.

Batılı tıbbi kategorilerin yerel benzerleri, sıklıkla diğer toplumlarda günlük yaşamın 'tıp-dışı' alanlarına uzanır bir şekilde görülmekle beraber, yeni kros-kültürel psikiyatri genel antropolojik çalışmanın sadece bir bileşenine dönüktür: Hastalık ve tedavi gibi terim-

22 Epidemiyoloji: Hastalıkların toplum içindeki yaygınlıklarını araştıran tıp dalı.

48

ler bazen çok Avrupa merkezli görülse ve antropologlar sıkıntı veya 'tıbbi bilgi' ve 'nozoloji'²³ yerine (sosyal değerlerin) 'temsili' ve 'anlayış' gibi nitelendirmelerini tercih etseler bile. Bu yaklaşım bir miktar hantallığa yol açsa bile evrenselleştirme ile ilgili a priori yargılamalara bulaşmamış olma hakkını kazanır. Kabul edilmiş gündelik kavrayışların bir bölümünün diğer bir dil ve açıklama örüntüsüne çevrilmesine dek uzanan etnografik çabalar daha geniş bir evrenselleştirmeyle sahip olmak içindir. Medikal antropologlar terimleri kaçınılmaz bir şekilde özellikle duygular alanında kendilerine ait anlam bağlamlarında ve doğal lisanlarında kullanırlar. Jargon kullanma veya alternatif olarak standart İngilizceden ulaşılabilir fakat yanıltıcı karşılıkların elde edilmesi arasında belli bir denge elde edilebilir.

"Yeni Psikiyatri'deki Bazı Temalar

Hastalığın kavramlaştırılması ve sınıflandırılması ?

Antropologlar hep bilgi aldıkları kişilerin doğal dünyayı ve insan kurumlarını nasıl sınıfladıkları ve sınıflama sistemine bunun nasıl uygulandığının mantığıyla ilgilenmişlerdir. 19.yy'ın Avrupalı olmayanların değişik akıl yürütme tipi uyguladıkları yaklaşımı, hem tümevarım hem de tümdengelim soyut ve somut mantıkla beraber ama bu toplumlarca oluşturulan sınırlar içinde var olduğunun anlaşılmasıyla geçersizleşti. Bir zamanlar hastalıkların veya felaketlerin açıklanmasında kullanılan büyüsel düşüncenin olayın nasıldan ziyade niçiniyle ilgili bir kaygıdan köken aldığı düşünülmektedir: Kültürler bilişsel açıdan değil ilgilerini; kronik veya ciddi bir hastalığı olan bireyin 'niçin ben?' sorusunu cevaplamada ona çok az yardım eder. Ciddi psikiyatrik hastalıklar durumunda tıp günlük bilgi ve sağduyu anlamında herhangi bir anlayış sunmaya muktedir görünmemektedir. Psikiyatride uygulanan sınıflamaların özellikle de dilsel sınıflamaların yapılarını sorgularken yeni psikiyatri üzerine en büyük etkide bulunan disiplinlerden biri etnobilimidir. Bu çalışmalardan çıkan tartışmalı bir sonuç temel olarak anlaşılama ve belli dinî cemaatler dışta tutulursa isteksizlikle karakterize kronik psikoz ben-Nozoloji: Hastalıkların sınıflandırılmasıyla uğraşan bilim dalı.

BİR BİLİM OLARAK PSİKİYATRİ

zeri bir davranış örüntüsünün (her zaman adlandırılmasa da) tüm toplumlarda nihaî açıklama ister natüralistik, isterse personalistik terimlerle olsun ortaya çıkıp tanınabileceği şeklindedir.

Etnobilim başlangıçta Sydenham'dan biri Batı tıbbında olduğu gibi rahatsızlık antiteleri ve adları arasında aynı türden bire bir uygunluk olduğunu savunan, psikiyatrik hastalıkların folk modellerinin etyoloji ve prognoz,²⁴ belirti ve sendrom arasında sarıh ayrımlar yapan Batılı tıbbi teoriye uygun olduğunu öngörmüştü. Genel uygulama bilgi veren kişiden adı geçen rahatsızlığın özelliklerini tanımlamasını istemek ve sonra bunları tıbbın yaptığı şekilde aynı tip bir nozoloji içinde organize etmektir. Bunun daha incelikli bir versiyonu ilk elden gönüllü olunmayacak açılırları da dikkate alan 'önerisel analiz'de her bir sınıf tüm tanımlanmış rahatsızlıkların uygun özellikleriyle açıklayıcı örgü halinde yordandır.

Witgenstein'i delil göstererek "Tanımlamalar özel kullanımların araçlarıdır": Sınıflamanın mantığı tanınan bilinen aşamalarına paralel varsayılarak bu tip sınıflamalar, sadece psikiyatrik nozoloji ilere uygunsuz yaklaşımlar üretebilir. Alternatif olarak hastalık durumlarında pragmatik olarak insanların gerçekte neler yaptıklarına daha fazla dikkat sarf ederek bir kavramı onun için bir terim olmadan da uygulamak mümkündür. Sınıflayıcı terimler hastalık yaşantılarına dışsal olarak yüklenmişlerdir. İyice onların içine gömülmesine karşın, yaşayan gerçeklerden çok, mecazî açıklamalardır. Kategoriler kalıcı olarak sabit değildir: insanlar var olan görünümünün müphemliğini yok ederek başka bağlamlarda yeni anlamlar ve değerler atfedebilirler. Hastalık kategorileri açıklamalar oldukları kadar stratejiler, gerçeklikler oldukları kadar ironilerdir, sınıflamalar sadece bilişler değildir fakat hep bir pratik nesneye yönelmişlerdir, ve aralarındaki uygunluk cins, yaş grupları veya sosyal sınıflar arasındaki ilişkilerle kurulur.

insanların ne yaptıklarını söyledikleri her zaman gerçekte yaptıklarıyla uyumlu değildir, resmî psikiyatrik sistemler genellikle toplumun fikirleriyle çatışmayan geniş ideolojik yaklaşımlar kullanırlar. Trinidad'da insanlara deliliğin seyri sorulursa "Bir zamanlar deliler hep deliydi" diye cevaplarlar ve delilik ile akıl sağlığı arasın-

■ "Hastalığın sonuçlanması, sonucu.

daki açık ayrım ve ilkinin tedavisinin imkansızlığına vurgu yaparlar. İnsanlar kendilerine yakın birinin başına bu durum geldiğinde, onları damgalıyıcı terimler kullanmakta daha ihtiyatlı davranırlar.

Good, sınıflama sistemlerinin bir diğer anlamının insanların içinde bulundukları gerçek bağlamlar ve kimliklerle ilişkili olduğu üzerinde durmuştur. Batılı doktorlarca verilen kararların o anki sosyal bağlamlar veya moral değerlere kitaplarda öngörülen yaklaşımlardan daha fazla dayandığını söyleyebiliriz. Örneğin psikoterapi için seçimde teşhisten daha fazla etnik durum öne çıkmakta hatta etnik köken teşhisin kendisini de etkilemektedir.

Çoğulculuk ve Tedaviye Sığınma

Özel bir hastalık çeşitli teşhis ve onlara uygun tedavi yaklaşımlarını getirmekle kalmayıp, gidilen kuruma göre de teorik yapı, teknik, personel ve eğitime bağlı olarak farklı tedavi örüntüleri var olabilir. Kişi bunlardan istediğini seçebilir: Batı daha fazla tedavi seçeneği sunduğunu söylese de çoğu kere tersi doğrudur ve Üçüncü Dünya ülkelerinde dertlilere daha çeşitli çözümler sunulur, tıbbî veya dinî, kişi veya grup olarak. Batıda ani şiddetli psikiyatrik hastalık, hayatı tehdit edici fiziksel hastalıklar gibi genellikle profesyonel doktorlarca tekel altına alınmıştır.

Kişinin Kategorisi

Hastalığın özellikle de psikiyatrik hastalığın (veya Batı dışı toplumlarda benzerlerinin) herhangi bir kavramlaştırılması bireyin kendiliği ve bunun paylaşılan değerler-algılar ve diğerleriyle olan ilişkileriyle ilgili yaklaşımlardan etkilenir. Kartezyen kendilik kavramı Schneider'in birinci sıra belirtileri ve antropolog ve felsefecilerce sorgulanan 'eski transkültürel psikiyatri' hakkında bizi bilgilendiren gövdeyle bitişiktir. Maus'un önerisini izleyerek diğer 'doğuştan psikoloji' kadar böyle bir kavram sosyal açıdan yapılaşmıştır. Batılı kendiliğin (Self) yeri özsel olarak bireyin bedenidir. Beden anlayışı toplum içindeki geniş kültürel ideallerin bir fonksiyonu olmasına karşın, karşılık olarak onun yapısı ve işleyişi toplumun kendisini tanımlaması için belli temel metaforlar sağlar-homeosta-sis, periyodluluk, yaratılış, yapı ve çatışma. Batı ideolojisi toplumun çok sayıda birbiriyle aynı ve yer değiştirebilir kendiliklerden oluştuğunu, her birinin sosyal rol açısından farklı olduğunu varsayar. Bu

51

BİR BİLİM OLARAK PSİKİYATRİ

şekilde psikopatolojinin yeri bireyin bedeninin içinde, onun kuruluşunda, kişiliğinde ve tarihindedir ve bu nedenle psikiyatrik müdahale için en uygun odaktır.

Fakat tam tersine Çin toplumu için temel ünite kişinin vücudu değil toplum, özellikle de ailedir. Aile sadece bizim adına psikopatoloji dediğimiz şeyin yeri değildir, aynı zamanda fiziksel belirtiler de sadece bireyin diğerleriyle olan ilişkileri dolayısıyla anlaşılabilir. Bozulmuş bir beden sosyal düzende bir ahenksizliği yansıtır ve uygun tedavi psikolojik olmaktan çok ahlâkî ve somatiktir.²⁵ Bu eski Batılı anlayışın, Batı dışı toplumların ayrımlaşmamış kendiliklerden oluştuğu varsayımından oldukça farklıdır: sadece kendiliğin oldukça farklı kriterlere göre ayrımlaştığını gösterir, sıklıkla psikolojik olmaktan daha çok ahlâkî ölçülere göre. Batılı birey ahlâkî değerlerden bağımsız bir psikolojik varlıktır ve bu akıl hastalığına karşı tutumlarla yansıtılır. Bu başka yerlerde de böyle olmak zorunda değildir.

Bir Biyografi Olarak Kendilik

Bununla beraber 'Batılı' ve 'Batılı olmayan' sistemler arasında basit ayrımlar yapamayız. Küçük psikolojik sıkıntılarda güncel Hint anlayışı çoğunlukla bunların fizyolojik olduğudur, klasik Hindu bilgisi 'kendilik' (the Self), atman içermesine karşın. Bu kavram durumsal bir davranışa işaret etmekten çok Çin'de de olduğu gibi tam olmasa da aşkın bir kendiliği yansıtır ve Hristiyan 'ruh' (the soul) terimine yakın birşeydir.

Göreceli olarak kısıtlı bir grup için olsa da, Amerikan psikiyatristleri, farklı kişilik nosyonlarına sahip olarak çalışmaktadır. Genel bir kabul 'gelişmedir': kişi yaşamı boyunca durumlar ve seçenekler yoluyla bir kimlik kazanır. Psikiyatrik acil durumlarda hasta ve doktor beraberce danışmaya yol açan olayların bir dökümünü oluştururlar ve bu tedavi için gerekli mantığı sağlar.

Psikolojiler, Somatizasyon ve Duygulanımın Dili Eğer psikolojiler insanların nasıl işlev gördüklerine ilişkin deneysel tanımlamalar olarak görmez ve daha çok Batılı toplumların (özellikle) kişi ve ahlâkî yön tanımlarının bir parçası olarak bakar-

25

Somatik: Bedensel.

52

sak, kullandığımız psikolojik teoriler anormal yaşantılar ve davranışların nasıl ortaya çıktığı ve karşılandığı konusunda daha fazla şey söyleyecektir bize. Duyguların anlaşılması ve sınıflandırılmasında insanların ne hissettiklerine; toplumun onların neyi hissetmesi gerektiğine inandığından daha az dikkat sarfedilebilir.

'Psikolojiler' diye adlandırmamızın sınırları oldukça değişir; atmanda olduğu gibi; Batılı eğitilmiş bir psikiyatriste bunun 'doğa üstünü' çağrıştırmasına benzer şekilde. Bu şekilde Batı Afrika sistemlerindeki 'çoğul ruhlar' bir psikoloji olarak görülebilir, bu düşünce ile toplum, insanlıkla doğal süreçler arasındaki ilişkilere yönelmenin bir yoludur. 'Çarpılma durumları' psikiyatrik anlayışa göre 'patolojiye yakın' durumlar yanına yerleştirilir. Yine başka ruhların yerleşmesi deneyimi, psikolojik bölümlerin veya ahlâkî değerlerin işleminden çok kişiliğin

bedenden ayrılması olarak görülen durumlar, Batıyla tıbbî ilişkiler sonucunda çoğul kişilik bozukluğunun eşdeğeri görülebilir.

Leff iyi bilinen bir çalışmada daha gelişmiş düşünce sistemlerinde bireylerin psikolojik terimlere ilişkin bilgileri arttıkça duygusal yaşantıların daha iyi ayrımlaşacağını söylemiştir. Ancak bu çeşitli bilim adamlarınca eleştirilmiştir. Kleinman'ın 'kategori hilesinin' tipik bir örneği olarak nitelenen bu iddia, Şimdiki Durum Muayenesinin (Present State Examination) başka kültürel geleneklerde uygulanması sonucu bireysel cevaplarda az ayrımlaşma olmasına dayanarak onları 'az psikolojize' olmuş diye nitelendirmektedir. Ancak duygusal terimler başka bir dilde standart İngilizceye kıyasla önemli derecede az olabilse bile bu hiç bir zaman bireysel ayrımlaşmanın yokluğuna yol açmaz. Tersine, küçük ölçekli, okur yazar olmayan bir toplum iç ruhsal durumlar üzerine ileri derecede bir sözcük hazinesine sahip olabilir.

Duygulanım ve kültürle ilgili en detaylı araştırmalardan birisi Kleinman (1986) tarafından Çin'de gerçekleştirilmiştir. Epidemiyolojik yöntemler, anketler ve etnografik teknikleri kullanarak, Kleinman nevrasteni²⁶ kategorisinin varlığını sorgulamış, somatik modelin hem geleneksel Çin tıp sistemlerini hem de biyolojik yönelimli

26 Nevrazeni: Yorgunluk halsizlik şikayetleriyle beraber bir takım organik kaynaklı olmayan bedensel şikayetlerinde bulunduğu eski bir ruhsal rahatsızlık adı.

BİR BİLİM OLARAK PSİKİYATRİ

Batı tıbbini tatmin ettiğini göstermiştir. Kültür devrimi esnasında kişisel sıkıntıların ifade edilmesi engellenmiş ve bu şekilde uygun bedensel (somatik) tedavisi olan fiziksel bir hastalık olarak görülen nevrasteni deyimi daha tatmin edici olmuştur. Tersine İran'daki İslâmî Devrim'de duyguların özel yaşantıları değerli toplumsal ifadelerle dönüştürülmüştür, Good'a göre. Çin'de psikiyatristler politik olarak gerici, 'kişilik sorunları' olan kişiler ise 'isyankâr' olarak görülürlerdi. Çin deneyimi somatizasyondan, psikolojizasyona doğru genel bir evrim eğilimi olduğu görüşüne karşı bir örnektir: Sıkı ahlakî dayanışmanın olduğu belli bazı politik bağlamlarda, bedensel sıkıntı yaşantısı, psikolojik olana göre daha uygun olabilir, (psiko-dinamik tedavilerde olduğu gibi) fiziksel ifade daha önemsizdir ve içsel bir çatışmaya tercüme edilir: Kaygının bedensel ifadesine odaklanılarak sosyal ve kişisel bağlamlar gözardı edilir. Batıda psikolojinin ve kişisel deneyimin önceliği nedeniyle sıkıntının fiziksel yaşantıları çoklukla psikiyatri yoluyla psikolojize edilir.

Evrensellerin Sorusu

Kleinman'ın Çinli nevrastenik hastaları trisiklik antidepresanlara cevap veriyor ve %87'si majör depresif bozukluk kriterlerini karşılıyordu. Buradan her ikisinin ortak bazı görünüm taşımasına karşın nevrastenin 'gerçek depresyon' olduğu sonucunu çıkaramayız. 'Depresyonun' evrensel olup olmadığına karar vermek için (yeni kros-kültürel psikiyatrinin başlangıç noktası), İngilizce kelimenin karşılık geldiği anlamları belirginleştirmeliyiz: bir mizaç durumu, bir belirti veya bir sendrom. Güncel kanıtlar endojen depresyonun bedensel belirtilerinin evrensel olduğunu göstermektedir, fakat bu, bu hastalığa uygun adlandırmanın depresyon olduğu anlamına gelmez. Bunun yerine biyolojiyi çeşitli biyolojik, sosyal ve psikolojik önceleyicilerin yol açtığı ortak bir son yol olarak ele almak ve nihai nokta 'depresyon' ya da 'ruh kaybı' olsa da sıkıntının kültürel anlamını görmek gerekir.

Yeni kros-kültürel psikiyatri genel biyolojik veya kültürel görünüm üzerinde çalışmaz, bunun yerine vurgusu sosyal özgünlük üzerinedir. Psikopatoloji tekil biyolojik süreçlerce zorlanan örüntüleri içermesine karşın hastalıkların ancak bireyin kişiliğine, yaşam deneyimlerine, belirtilerin sembolik anlamlarına ve sosyal cevaplara çok yakın bir dikkatle anlaşılabilceği psikiyatride geniş ölçekli

BİRİNCİ BÖLÜM

genellemelere dayalı sonuçlar uygun değildir. Alanı bireysel biyolojik farklılıklarca zorlanan rahatsızlıklar, en iyi şekilde sosyal ve bireysel farklılıklar bağlamında yorumlanabilecek rahatsızlıkların uzanan bir spektrum şeklinde alabiliriz (Şekil 1). İki baskın paradigma (biyomedikal ve sosyolojik) farklı noktalarda değişik açıklama potansiyellerine sahip olmasına karşın, psikiyatrik sınıflama yaklaşımında hastalığın herhangi bir örüntüsünün tek bir açıklamaya sahip olduğu kabul edilir.

Belirtisel Piskoz

Şizofreni

Nevrozlar

Tabanka Bulimia Hırsızlık Okul reddi aşırı doz

şekli

Depresyon bununla beraber ona verdiğimiz anlama göre değişen bir konumda yer alır bu spektrumda. Eğer gündelik kendini kötü hissetme anlamına yakınsa şeklin sağ tarafına kayarken, bedensel belirtili duygulanımsal (afektif) psikoz anlamında ise o zamanda sol tarafa kayar. Geleneksel (Batıdışı) 'kültüre bağlı sendromlar' genellikle sosyal yorumlamaya uygun olup sağ kesimde yer alırlarken bunlardan biyolojik bir antite olup şeklin sol ucunda yer alır. Bu modeli aşırı basit bularak organik patolojinin (rahatsızlık-disease) sosyal yaşantı (hastalık-illness) şeklinde ancak ortaya çıkabileceği itirazını yöneltebiliriz. Tüm hastalıklar bir dereceye kadar sosyal değerlerce belirlenir, örneğin agorafobi veya anorexia nervosa çağdaş Batı toplumuyla bağlantılı zengin sembolik noktalara sahiptir.

Psikosomatik, Düzmece ve Sahte-Rahatsızlıklar Batılı tıbbın zihin/vücut ikiliği ve onun yansıması

hastalık/rahatsızlık (illness/disease) ayrımı bazı hastalık örüntülerinin açıklamasında yetersiz kalmaktadır.

Helman'ın söylediği gibi psikosoma-

BİR BİLİM OLARAK PSİKİYATRİ

tik hastalıklar, telâfi nevrozu, histeri, anormal hastalık davranışı, tenarüz ve düzmece bozukluklar doğal antiteler değildir, fakat tüm açıklayıcı modelleri (yaşam stili, kişilik teorisi, psikodinamik ve diğerleri) yetersiz bırakan hastanın belli bir tıbbî tavra uyum şekilleridir. Bu hastalar yaşantılarını psikojize etmeye yüreklendirilseler bile sorunlarını kökenlerinin vücut sistemlerindeki aksamaya bağlı olduğuna eğilimlidirler.

Klinik Uygulamalı Antropoloji

Hastalığın açıklama modelleri müphemlik, anlamların çoğulluğu, sık değişiklikler ve düşüncelerle yaşantı arasında net sınırların yokluğu şeklinde karakterize olsa da profesyonel tıbbî model 'bilimsel mantığın tek nedenler zincirini' benimser. Medikal (tıbbî) antropologlarca yapılan çalışmalar bunun pratikte gerçek olmadığını göstermiştir; psikiyatri tıbbî uzmanlık dalları arasında kendi varlığını en çok sorgulayan dal olarak yeni kros kültürel psikiyatriyi en iyi karşılayan bilim olmuştur.

Klinik uygulamada, hastanın geçmişine yakın olan ve bu yolla sembollerin kurallara uygun veya kişisel kullanımlarını bilen antropologlar hem tanımada, hem teşhiste hatta bazen tedavide bile rol alabilmektedirler.

Sınırlamalar ve Öngörüler

■■■■'

Kültür sadece paylaşılanlardan oluşmaz, aynı zamanda paylaşılmayanlardan ve insanların değişik tipte bilgilere ulaşmalarını sınırlayan kontrollerden ve mistifikasyonlardan da etkilenir. Teşhis ve hastalık yaşantıları durağan sosyal sistemlerin basit birer görünüşleri değildirler, birbirleri içine geçebilir, zıt konumda yer alabilirler: aralarında, bir parça sosyal yapının da işlevi olan fakat aynı zamanda açıklamalar, yeniden açıklamalar, ortak imkânlar, gizlenmeler, bastırmalar, sosyal şartlar ve kültürel egemenlikler üzerine değerlendirmeler ve yorumların etkisi olan dinamik bir ilişki vardır. Hastaneler ve dışarıdan tedavi klinikleri, değişik sosyal gerçekliklerin ve mantıklarının işsizliğinin ve etnik statülerin çatışmalarının ortaya çıktığı ve hastalık deneyiminin ekonomik yararlılık terimleriyle düzenlendiği yerlerdir.

56

BİRİNCİ BÖLÜM

Oldukça farklı ve fakat tıbbî antropolojinin profesyonelleşmesiyle ilgili bir diğer problem ise biyolojik paradigmanın giderek artan bir şekilde diğerlerine baskın çıkışıdır. Orjinal olarak biyolojik nedenselliğe işaret için kurgulanan rahatsızlık (disease) kelimesi, şimdilerde 'hastalık yaşantılarının herhangi bir profesyonel yeniden ele alınışı' için kullanılmaktadır. Yeni kros kültürel psikiyatrinin kimi bağlamları Şekil 1'de özetlenen yaklaşımı tıbbi (biomedicine) fazla bağlaşıp kalmış bulabilirler: giderek artan bir şekilde biyolojik bilginizin doğal dünyanın doğrudan temsili olmadığı fakat sosyal olarak kurgulanmış olduğu kabul edilmektedir. Daha da ötesi herhangi bir psikopatoloji örüntüsü için tek bir 'gerçek' açıklama araştırmıyoruz artık.

Yeni Psikiyatrinin sağladığı en büyük ilerlemelerden birisi patoloji, etyoloji ve tedavi arasında yapılan katı ayrımların oldukça keyfi olduğunu göstermek olmuştur. Gerçekten de, tüm alanda neyin 'tıbbî' (ya da diyelim ki psikiyatrik) neyin diğer alanlarla ilgili bilgi olduğunu ayırt etmek kolay değildir. Batıda çökkünlük bozukluklarında dramatik bir şekilde artış görülmesi değişen kendilik kavramı bağlamında açıklanmaya çalışılabilir. Ancak antropologların ilgilendiği bağlamsal anlam bunu sağlamaz.

Eski transkültürel psikiyatri, ruh hastalığının evrenselliğiyle ilgili döngüsel tartışmalar uğruna nörolojik bozukluklardaki kültür-lerarası değişimleri küçümsemiştir. Bilişsel bilimlerle (Cognitive Science) ilgili yeni bir düzenleme şimdilerde olasıdır. Beden imajı ile ilgili kavramlar nörolojik rahatsızlıklarca nasıl dönüştürülür? Temporal lop epilepsisi ile ilgili yaşantılar veya tinnitus²⁷ bireyin kendilik kavramı ile ilişkili midir? Kontrol odağı politik bağlamla ve paranoya ile nasıl ilgilidir? Kendini kötü hissetme durumlarında evrensel özellikler var mıdır ve bunlar özel bir sosyal bağlamla ilgili midir? Bunlar epidemiyolojik çalışmalar içinde kullanılabilir mi? Öyle görünmektedir ki toplumun kendilik nosyonu daha bireyselleşmiş ve kartezyen ise (ister endüstrileşmenin ister Batılılaşmanın ya da başka bir şeyin sonucu olsun) daha fazla 'sıkıntı' ve 'baskı' kavramı bireyi toplumla bağlantılandırıyor ve otonomi üzerine olan zorlamalar buna ekleniyor.

Tinnitus: Kulak çınlaması.

BİR BİLİM OLARAK PSİKİYATRİ

Aynı ana akımı, yeni yaklaşımın kendisinde de gözleyebiliriz. Batılı psikiyatrik uğraşının belli alanlardaki açık gelişmelerle yorumlayıcı ve kendi üzerine düşünen eklektisizmi, belli bir zamanda ve belli bir toplumdaki uğraşılardan daha fazla, insan yaşantılarının değerden bağımsız görünüşlerinin potansiyelini veriyor. Ancak bunun Batılı biyolojiye karşı toplum tartışmasını aşarak daha evrensel bir epistemoloji ve pratik doğurup doğurmayacağı henüz cevapları bulunmamış bir sorudur,

Normal - Anormal

Ruhsal Sağlık - Ruhsal Hastalık

John Frosch

Rosenhan, normale anormali birbirinden ayırt edebilmek için elimizde yeterli bir referans çerçevesi bulunup bulunmadığı ve bu ayırımın bir değerinin de olup olmadığı sorusunu ortaya atmıştır. Psikiyatrik teşhisimiz hastaya bağlı olmayan dış faktörlerden de etkileniyor mu? Gerçekten normal anormalden, akıllıyı deliden, sapmış sapmamış olandan, ruh hastalığını ruh sağlığından ayırt edebilir miyiz?

Deli-akıllı, normal-anormal ayırımının geçerliliğini sorgularken Rosenhan, normallik ve anormallik nosyonunun insanların zannettiği kadar doğru olmayabileceğini farkettiler ve teşhise götüren temel kriterlerin hastanın kendisinde mi yoksa çevrede ve gözlemcinin hastayı bulduğu bağlamda mı yattığını sorguladı. Bir kültürde normal görülen bir diğerinde sapıklık ya da delilik olarak görülebilir. Sonuç olarak, psikiyatrik teşhisin gözlemcinin kafasında bulunduğu ve muayene edilen kişinin karakterinin geçerli bir özetini yansıtmadığı kanısına vardı. Bu görüşte olan yazarlar medikal modelin insan davranışını anlamadaki geçerliliğini sorgulamaktadırlar. İnsan davranışını anlamada başlangıç noktasının geleneksel patoloji olması ve akıl sağlığı uzmanlarının rolü de bu arada tartışılmaktadır. Bu, klasik Freudçu psikanalize de yöneltilen eleştirilerden biridir, yani insan davranışı için normatif bir referans çerçevesi sağlamadığı söylenir.

BİR BİLİM OLARAK PSİKİYATRİ

Rosenhan'ın psikanalizin normatif bir referans çerçevesi sağlamadığı konusundaki eleştirisine karşılık Freud ve takipçilerinin eserleri kapsamlı olarak gözden geçirilmiş ve psikanalistlerce normatif bir yaklaşımın benimsendiği gösterilmiştir. Freud ve diğerleri için normale patolojik arasındaki ayırım sadece bir derece ve miktar meselesidir. Normal psişik (ruhsal) mekanizmalarla psikopatolojik olanlar arasında yakın bir ilişki vardır. Normalde bulunabilen şeyler patolojik alanda daha fazla bulunurlar. Freud bunu şaka, uyku ve günlük olaylar içinde göstermiştir. Weinshel, psikanalizle ilgili geniş bir tekrarı içeren son makalesinde normal kavramını belirleme çabalarının altını çizer.

Weinshel, bu konudaki zorluklara dikkat çekerken, bir yandan da sağlık ve hastalık kavramlarına ihtiyacımız olduğunu, psikoanalitik tedavi amacıyla neyi normal olarak sınıflandıracığımız konusundaki bir çalışma bazı oluşturmamız gerektiğini vurgulamıştır.

Tersine, Koranyi, pek çok deliliklerin yaratıcı olduğunu öne sürerek normal kavramına ve neyin sağlık veya hastalık olduğunu tarif etmeye sarfı nazar etmiştir.

Mc Dougall, benzer bir şekilde normalliğin istenen birşey olup olmadığını sorgulamıştır. O, normalliğin yaratıcı düşüncenin olmaması ile eşit görür. Normallik için uğraşanlar, belli bir psişik dengeyi korusalar bile yaratıcı olmayanlardır. Yaratıcılığı, çok geniş anlamda, kişiyi diğerlerinden ayıran birşey ortaya koyması olarak alır. Yaratma; nörotik bir semptom (bulgu), bir perversiyon (sapıklık), psikoz (akıl hastalığı), kriminal bir durum, bir sanat eseri ya da entelektüel bir ürün şeklinde olabilir. Hatta Mc Dougall, bazen hayata çok iyi uyum sağlamış insanların oluşturduğu sert duvarın iyi kompanse olmuş bir psikozu koruma işine yaradığını söyler. Bence Mc Dougall'ın ortaya attığı tartışma bir polemiktir. Çünkü psikoti-ğin (akıl hastasının) aksine sanatçı, topluma takdir edilecek birşey kazandırmamakla kalmaz zararlı da olabilir.

Ancak ben, normal-anormal terimlerinin kullanılışıyla ilgileniyorum. Çünkü bu terimlerde bir değer yargısı yükliktir ve anormal kelimesinde alçaltıcı bir çağrışım vardır. Belki "normal-anormal" yerine referans çerçevesi olarak, bazıları için "hastalık" terimi de alçaltıcı çağrışımlar taşısa da, "ruh sağlığı" ve "ruh hastalığı" alınabilir. Ruh hastalığı tabiriyle anlatılan problem, sonuçta hastaneye yatırmaya sebep olacak açık bir psikoz hali olursa durum kolaydır. Ba-

BİRİNCİBÖLÜM

zılarına göre bu tür belirtiler, dekompanasyon veya adaptasyon kusurudur. Bazıları da psikozu patolojik kabul edilmemesi gereken tek adaptasyon yolu olarak görürler. R.D.Laing, çılgın bir dünyadan davranışları aracılığı ile kendisini korumaya çalıştığı için, onu anlamayan diğerleri tarafından hasta olarak görülen bir adam fantezisi kurar. Son yıllarda bu hastaları hastaneye yatırmak için kullanılan kriterler ciddi bir şekilde eleştirilmiştir. Tom Szasz'a göre "hastaneye yatırmak" toplumda akıl hastalığına karşı ciddi bir önyargıyı yansıtır; toplumu bu insanları hastaneye kapatmaya iten bu önyargıdır ve bu, toplumun bir başarısızlık göstergesidir.

New York Times gazetesi akıl hastaları ve onların destekçilerinin psikiyatrinin zararlarına, ilaçlara, şok tedavisine, hapsedilmeye vs. karşı güçlerini birleştirdiklerini yazmıştı. Bununla ilgili olarak akıl hastalığı ve psikoz üzerine Tom Szasz'ın desteklediği, "böyle birşeyin olmadığını" savunan akım vardır. Buna karşı hastalarından bir tanesinin reaksiyonu rahatsızlık ve karmaşa olmuştu. Eğer akıl hastalığı yoksa, bunlar normalse ve rahatsızlık belirtisi değilse, kendisini çok rahatsız eden düşüncelerinden nasıl kurtulacaktı? Şimdi o, kimliğini bir kadın olarak kurmaya çalışırken, aslında ayırım olmaması gerektiğini, ancak kendisi gibi kimlik problemi olanların bu ayırım hattına ihtiyaç duyduklarını öğreniyor.

Başka kültürlerde değişik yorumlanabilecek davranışları patolojik olarak değerlendirmek bana çok zor geliyor. Ara ara kamuoyunu sarsan şoke edici, katastrofik olaylar patlak verir, garip bir cinayet, örneğin yolda kendisine değdiği için kızdığı adamı caddenin ortasında bıçaklaması gibi. Pek çok seks suçu duyuyoruz, bazıları bizi şoke eder, örneğin seksüel heyecan için vücudun kesilmesi, çocukların mutilasyonu (kötürüm edilmesi).

Gazeteler bazı kereler, suçu işleyen kişinin akıl hastanesinden kaçtığını veya bir psikiyatrist tarafından izlenmekte olduğunu yazarlar. Sıklıkla komşular, o kişi hakkında örnek bir koca, mükemmel bir insan, sadık bir eş gibi böyle korkunç bir suçu işlemesini akla getirmeyecek özellikler sayarlar.

Bu kişilere ne olmuştu? Bunlar gerçekten normaldi de kestirilemeyen ve açıklanamayacak bazı sebeplerden

ötürü mü bu inanılmaz davranış ortaya çıktı? Yoksa bunlar başkaları tarafından görülemeyen ya da gözden kaçırılan "anormal" denilen eğilimleri hep mi sergiliyorlardı? Eğer kesin bilgimiz olsaydı bu davranışı önceden

61

BİR BİLİM OLARAK PSİKİYATRİ

söyleyebilir miydik? Bir şeyi anlayabilmemiz onu daha az hastalıklı yapar mı? Bir kişinin niçin cinsel heyecan için öldürdüğünü anlayabilmemiz, bunun "hasta olmayan" bir davranış olduğunu gösterir mi? *Tout comprende Ce n'est pas tout pardonner.*¹

Problem, Rosenhan'ın ortaya attığı normalle anormali, ruh sağlığıyla ruh hastalığını ayırt etmek için açık referans çerçevelerimiz olup olmadığı sorusu etrafında dönüyor. Özellikle kültür, içinde yaşadığımız çağ, bireyin yaşı, toplumun akıcılığı, çevrenin sapkın davranışlara karşı kabul ediciliği veya toleransı gibi değişken faktörlerle ruh sağlığı kavramı karmaşıklaşmışsa bir soru daha da zordur. Belli toplumların, altından kalkılmaz sosyal güçler anlaşılabilir kıldığı zaman, saldırgan davranışı kabulü buna örnek olarak verilebilir.

Normallik sorunu ile uğraşmak için pek çok değişik disiplin tarafından sayısız denemeler yapılmıştır. Jones normal bir akıl bulmanın imkânsız olduğunu söylemiştir. Ancak bunu tanımlamaya çalışırken mutluluk, verimlilik, gerçeğe adaptasyon gibi referans çerçevesi olarak alınabilecek kriterler verir.

Joseph normalliği, psikoanalitik açıdan sağlık olarak, psikoanalitik terapi sırasında elde edilen eğrinin istatistiksel bir ortalaması ve bir süreç olarak açıklar. Özet olarak Joseph, psikanalitik açıdan "normal" in "sağlık" la eş anlamlı olduğuna işaret eder.

Hartmann'a göre "sağlık" veya "hastalık" dediğimiz şey adaptasyon kavramıyla ilişkilidir.

Kubie, normallik için bir referans çerçevesi koyarken, bilinç, bilinç öncesi ve bilinç dışı faktörler arasındaki ilişki ve dengenin patolojik olarak düşünülmesi gerektiğini söyler.

Escalona, normal davranışın sosyal ortamla kişi arasındaki etkileşimin sonucu olduğunu belirtir, işlev bozukluğunda bile eğer bozukluk olanları temel doyumu engelleyecek kadar büyük değilse ve bireyin tam potansiyeline yakın bir işlevselliğe izin veriyorsa bunun normal olarak kabul edilmesi gerektiği sonucuna varır. Bu yazıda, bu görüşlerin bazılarını dikkate alarak, ruh sağlığı veya ruh hastalığı için daha içsel ve her yerde geçerli olabilecek prensipler ortaya koymaya çalışacağım. Bunun için belirtilerin rolü daha açık olarak araştırılmalı. Hartmann'ın dediği gibi: "Akıl sağlı-

Tout comprende ce n'est pas tout pardonner: (Fr.) Bir şeyi anlıyor olmamız onu affetmek demek değildir.

62

BİRİNCİ BÜLÜM

ğının kriteri olan belirtileri olmadığı müddetçe karar vermek pratikte daha kolaydır; ancak belirtiler, belli belirtisi olmadan da var olabilen daha derin bozuklukların dışı vuran uçlarıdır ki, bunlara karakter bozukluğu denir."

Normal gelişim süreci içinde birey, içten ve dıştan gelen fiziksel ve duygusal streslere karşı mücadelede kullanacağı donanımı, teknikleri ve yolları kazanır; aynı zamanda kendi ihtiyaçlarını ve potansiyelini doyuracak aletleri edinir. Bu sırada belli durumlara karşı davranış kalıpları geliştirilir. Böylece kişilik şekillenir ve belirginleşir. Bunun sonucu olarak da stres durumlarıyla başederken ve potansiyelini kullanırken kişinin seçeceği teknikler, tepkiler de önceden kestirilebilir hale gelir. Bütün bunlar adaptasyonu sağlar.

Adaptasyon derken topluma tâbi olmayı kastetmiyoruz. Lampl de Groot adaptasyonla tâbi olmayı birbirinden ayırır. Adaptasyon, iç ve dış etkenlerin yaratıcı bir senteziyle yönlendirilen, denge yapıcı eyleme yol açan davranıştır. Tâbi olmak ise iç ve dış isteklere, normlara pasif bir şekilde kendini bırakmak, iç bunalı veya sosyal bunalıyla güdülenmek şeklinde tanımlanabilir.

Adaptasyon psikik süreçlerin birbirleriyle ve kendi içlerinde sentez ve bütünleşmelerinin derecesine ve bunların birbirleriyle ve gerçekte ne ölçüde uyumlu veya uyumsuz olduğuna bağlıdır. Adaptasyon ve bir çeşit homeostaz pek çok seviyelerde kurulabilir. Bunun büyük bir bölümü, toplumda ya da bireyde büyük bir ızdıraba yol açmadan yapılabilir. Ancak bazen bir bireyin nihayetinde vardığı adaptasyon şekli, o birey her şeyi kendi içinde bir tür dengeye kavuşturmuş olsa bile, başka bir ortamda sağlıklı veya kabul edilmez bulunabilir.

Bu tür bir adaptasyon veya homeostaz toplumun yapısından oldukça sapmış bir biçimde ortaya çıkacağından çevrenin dikkatini rahatsız edici bir tarzda üzerine çekecektir (bir çeşit alloplastik adaptasyon). Veya homeostaz ve adaptasyon kişinin kendi içinde kendini uygun bir şekilde var etmesine engel olacak bir bunalıyla sonuçlanır, örneğin fobilerde olduğu gibi. Ancak bu şekilde toplumla çelişki içine düşmez (bir çeşit otoplastik adaptasyon). Yine de bir problemi vardır ve onu yardım aramaya zorlar.

Kişinin kullandığı bu süreçler sabit değildir. Organizmada, psikik süreçlerinin içinde ve aralarında bir çeşit sentez oluşturmak için ve kendi ihtiyaçlarını farketmeyle bu farkındalığı destekleyen ya da

BİR BİLİM OLARAK PSİKİYATRİ

karşı koyan sosyal güçler arasında adaptasyon sağlamak için sürekli bir çaba vardır. Kişisel potansiyeller bunu mümkün kılan sosyal imkânlarla geliştirilir. Bütün bunların başarıya ulaşıp ulaşmaması da tabii ki kişinin başarı için neyi referans noktası olarak aldığına bağlıdır. Tartakoffa göre bireyle toplum arasında başka bir deyişle içle dış arasında uyum olması gerekir.

Şimdi de ruh sağlığı ve hastalığı için referans çerçevesi olarak sosyal ve kültürel faktörleri inceleyeceğim.

Toplumun ruh hastalığına hatta fizik hastalığa karşı tutumunun çok önemli olduğu açıktır. Belli toplumlarda hastalığı tolere etme ihtiyacı insanların yardım aramamasına yol açabilir; çünkü bu toplumlarda semptomlar

(bulgular) patolojik ve yardım gerektirecek birşey olarak görülmezler.

Son yıllarda Amerika'nın en geri kalmış bölgelerinden birindeki bir hastanede çalıştım, insanların kendi içlerinde ciddi fiziksel ve ruhsal bozuklukları yardım aramadan ve yardıma ihtiyaçları olduğunu düşünmeden ne ölçüde tolere ettiklerini ve toplumun bu düşüncüyü ne ölçüde desteklediğini görmek beni çok şaşırttı. Problem, bunun insanları olduklarından daha az hasta yapıp yapmadığıdır.

Sosyal tutum hastalara yaklaşımımızda genellikle etkili olur. Hastaların hakları sorununu onların yardıma ihtiyaçları olup olmadığından ayırt etmemeliyiz. Dahası, sınırları daha keskin tarif edip neyin hasta neyin sağlıklı olduğunu daha belirgin kurallara bağlayamaz mıyız? Yukarıda belirtildiği gibi, bir kültürde çoğunluğun belli fenomenleri nasıl karşıladığını değerlendirmek uygun olacaktır. Bir fenomenin belli bir toplumda ne sıklıkta veya yaygınlıkta olduğunu değerlendirmek de uygundur. Ancak bunun sağlık ya da hastalığı belirlemede tek referans noktası olarak alınmasının ne derece uygun olduğu yine de şüphelidir.

Kroskültürel psikolojik fenomenler antropologlar tarafından etraflıca tartışılmıştır. Çok karmaşık kültürel sorunlar benim uzmanlığım dışında kalmaktadır, ancak şurası gerçek ki bir fenomenin yaygınlığı onu normal ya da sağlıklı yapmaya yetmez. Kretinizmin² bir bölgede yaygın olması onu normal yapmaz. Tabii ki bu sıklık toplumun konuya yaklaşımını etkiler, onu daha kolay kabullenmesini, uygun sosyal imkânlar hazırlamasını sağlar.

Kretinizm: Tiroid eksikliğine bağlı olarak ortaya çıkan ve fiziksel/zihinsel gerilikle giden doğumsal bir anormal durum.

BİRİNCİ BÖLÜM

Pratikte hepimizin diş çürükleri vardır, ancak bu onu, toplumun reaksiyonu ne olursa olsun, normal yapmaz. Biz Amerika'da diş çürüğüne karşı çok bilinçliyiz, ama kötü dişlerin çok yaygın olduğu ve dişsiz insanların sık bulunduğu toplumlarda durum böyle değildir. Çekici kadınlar ve erkeklerin dişlerinde büyük boşluklar bulunabilir ve bizim kötü göreceğimiz bu durumdan kimse rahatsız olmayabilir. Ama kötü dişlere karşı gösterilen bu sosyal kabul, çürük veya eksik dişlerin yiyecekleri düzgün çiğnemeye mani olacağı gerçeğini değiştiremez. Belli kültürlerde epilepsi (sara) kutsal bir hastalık sayılır. Buna rağmen o hâlâ konvulsif bir bozukluktur. Bir toplum homoseksüaliteye karşı ne kadar toleranslı veya hoşgörülü olursa olsun bu onu normal bir cinsel ilişki yapmaz. Bu, sadece bireyin veya toplumun belli durumları, hoşgörme ve kabul etme kapasitesini yansıtır. Ayrıca belli durumlarda veya belli kültürlerde bu konulardaki değer yargılarını gösterir.

Kültürel ve sosyal etkenler temel hastalığın dış görünümünü etkileyebilir. Şizofreni için patognomik (tanı koydurucu) olan düşünce bozukluğu kendisini kültürden kültüre farklılık gösteren bir konuşma içeriği bozukluğu olarak gösterir. Bazı kişilerce böyle konuşmak bir lütuf gibi algılanabilir böylece idiosinkratik (özel bir durumla ilgili) olmaz. Ama yine de bu , şizofreni hastalığının düşünce bozukluğudur.

Glover, bazı durumlarda normalliğin farkedilmemiş, o toplumun gerçeğine çok iyi uyum sağlamış bir tür delilik olabileceğine dikkati çeker. Bu duruma Reider 'yalancı normallik' der. Bu insanlar bulgularına tepki olarak, anormal görünmemek için normal insanın nasıl davranması gerektiğini düşünüyorlarsa öyle davranırlar.

Belli bir toplumla uyumlu olan ve bireyin belli bir ortamda yaşamını sürdürebilmesi için uyum sağlamış bulunan birçok psikopatoloji vardır. "...Ortamın doğası öyle olabilir ki ruhun patolojik gelişimi normalden daha tatmin edici bir sonuca götürür." Bazı davranışlara ve belirtilere karşı toplumsal kabullenmenin derecesi bunları o toplumla uyumlu yapar. Hem Hartmann hem Tartakoff, belli sosyal durumların ve kurumların bazı dürtüsel eğilimlerin tatmin olmasını kolaylaştırmakla kalmayıp özel narsistik yönelimleri başa-

^ Konvulsif: Beyindeki elektrik akımının düzensizliğiyle ilgili.

BİR BİLİM OLARAK PSİKİYATRI

riya ulaştırma ve belli kendilik (Self) ve benlik (ego) ilgilerini gerçekleştirme ihtimalini arttırdığını belirtmişlerdir. Ben buna "sosyos-intonik (toplumla uyumlu) psikopatoloji" adını verdim.

Buna örnek olarak bir şirket yöneticisini verebilirim. Bu çok başarılı yönetici paranoid eğilim olduğu şüphe götürmeyen şeyler anlatıyordu. Babası bir psikotik olduğu ve paranoid eğilimler kendi yıkımının habercisi olabileceği için oldukça ilgiliydi. Kendi içinde bu durumdan dolayı bunaltılı ve çökkün bir haldeydi. Özellikle kendisini tehdit ettiğini hissettiği tutum ve davranışlara karşı duyarlıydı ve çalıştığı ortamda bu, zaman zaman doğru olabiliyordu. Bazen "antenlerinin" biraz fazla duyarlı olduğunu farketmişti, öyle ki kendi artmış duyarlılığı ile bazı şeyleri yakalıyordu. Ama yine de bunlar iyi niyetli tutumlara karşı dahi onu uyaran paranoid eğilimlerdi ve böylece "vahşi orman" dediği ortamda yaşaması mümkün oluyordu. Bence bu sosyosintonik psikopatolojinin bir tezahürüdür.

Psikopat olarak nitelendirmek için gerekli bütün kriterleri taşıyan insanlar vardır. Bunlar son derece narsistik, benmerkezci, genellikle kendini büyük gören ve dalavereci kişilerdir. Normal olarak sağlıklı bir süperego'dan (üstben) gelen suçluluk ve bunaltı kapasitelerinden yoksundur. Anlamalı insan ilişkilerine girecek kapasiteleri yoktur. Genellikle içten olmasa da kolay söyleyen, açık ifade edebilen kişilerdir. Ancak, bu özellikler iç içe girer ve bazı ortamlarla uyumlu olarak kişinin o ortamlarda başarılı olmasını sağlar. Bu tür insanlar sosyosintonik (sosyal uyumlu) psikopatlardır. Belli politik ortamlarda böyle psikopatlar başarılı olmak için gerekli sosyal uyumu sağlarlar.

Sosyosintonik psikopatolojisi, bozulmuş süperegosu olan kişi toplumun baştan çıkarmalarını ve

fantezilerini sonuna kadar yaşar. Bu, Johnson ve Szurek'in tanımladıkları ailelerin bozuk fantezilerini yaşayan çocuklar hakkındaki çalışmalarıyla aynıdır. Burada psikopatik davranış, toplumsal ortamda kabul görmüştür. Bu toplumun bir parçası psikopati ile iç içe geçip onu teşvik edebilir veya üzerine değer atfedebilir.

Herman Goering'i Nuremberg duruşmalarında inceleyen Gilbert, onu psikopatik bir hükümet içindeki acımasız bir psikopat olarak tanımlar. Başka bir tanınmış Nazi tarafından da şöyle tarif edilmiştir: "Goering başarılı olduğu müddetçe Almanya'yı hiç umursamayan kaba bir egoisttir." Böyle bir insan için sosyal ve po-

66

BİRİNCİ BÖLÜM

litik başarıyla suçluluğu ayıran ince çizgiyi farkedenden annesi onun için daha çocukken "Herman ya büyük bir adam olacak ya da büyük bir suçlu" demiştir. Gilbert, Goering'in intiharını yaşam boyu kurduğu fantesizindeki yüksek amaca ulaşmak olarak tarif eder. Yani resmini Alman kitaplarına geçirmek, büyük bir adam ya da büyük bir suçlu olsa da.

Goering'in psikopatik özelliklerinin bu tip özelliklere değer veren Nazi Almanyası'nın politik atmosferinde onu başarıya nasıl götürdüğünü görmek zor değildir. O kültürdeki başarıları hiçbir şekilde psikopati gerçeğini küçültmez. Buradan çıkışla sosyal ve kültürel referans çerçevesinin kimin ruh hastası olduğuna karar vermede politik amaçlarla kullanılabileceği aşıkardır.

Freud, kendilerini alışılmış moral değerlerin üzerinde gören ve sonucunda rahatsız olmadan herşeyi yapabilecek olan kişiler tarif etmiştir. Frankboy'un Leopold ve Loeb tarafından öldürülmesi, *Suç ve Ceza*'daki Raskolnikov buna örnektir. Bu tip durumlarda bazen hayatlarının önceki döneminde bir yara almışlardır ve topluma borçlarını ödemiş olduklarını düşünürler. Kendilerine hiçbir şey olmayacakmış gibi tehlikeli durumlara atılırlar. Başkalarına yaptıkları herşeyi haklarıymış gibi görür ve bunu yanlış kabul etmezler.. Başkaları davranışlarına tepki gösterdiklerinde buna şaşırırlar. Bugün edebiyatta ve tiyatrodaki anti kahraman tip, bu tipi yansıtır.

Özet olarak bir fenomenin yaygınlığı onu normal ve sağlıklı yapmaz. Üstelik bir fenomenin toplum tarafından kabul görmesi de bunu sağlamaz. Daha dar anlamda, eğer varsa iç patolojiyle, o toplumun kültürüyle uygun olsa da olmasa da o patolojiden çıkan davranışı ayırt etmek gerekir. Bu yüzden, çoğunluk kuralı, sosyal veya kültürel referans çerçevesi, kendi başına normal veya anormal, sağlıklı veya hastayı tanımlamada yeterli değildir. Yalnızca davranışın kabul edilebilirliği, böyle bir patolojiye toplumun bir kılıf uydurup uyduramayacağı konusunda fikir verebilir. Pragmatik olarak, kültürel referans çerçevesi belli pisişik veya duygusal kavramlar sergileyen bireylerin akibeti hakkında fikir yürütürken hesaba katılmalıdır.

Şimdi normalden anormalden, ruh hastalığını ruh sağlığından ayırmak için bu kavramların içinde var olan daha ileri referans çerçeveleri tartışılacak. Bir şahıs tutarlı ruhsal olgunluğa hangi derecede ulaşmıştır? Bir şahıs kronolojik ve psişik gelişmenin evresine uygun

67

BİR BİLİM OLARAK PSİKİYATRİ

bir tutum takınıyor mu? Tepkileri evreye uygun mu? Halihazırdaki psişik ve kronolojik gelişimiyle ilgisi olmayan çelişki ve tehlikelere mi gömülmüş, hâlâ geçmişin ve gelişim evresine ait olmayan çatışmaların mücadelesini ne kadar veriyor, çelişkileriyle uğraşırken kullandığı teknikler psişik gelişiminin evresine ne derece uygun?

Duygusal ve psikobiyolojik olgunlaşma arasında bir ahenk olmalıdır. Bu biyolojik gelişim ve beraberinde giden psişik fenomen kronolojik yaşla uygun mudur? Biyolojik ve duygusal gelişimin bir ortalama seyri vardır. Bu bizi bunları evreyle ilişkili görmeye yöneltir. Bunlar olmadığı veya evresine uygun olmadığı zaman ilgileniriz. Bir çocuğun yetişkinlik dönemine yetişkinliğin bütün biyolojik donanımıyla girmesini umarız. Erkek çocuğun meni veren, cinsel eylemi gerçekleştirebilecek cinsel organlarının gelişmesini bekleriz. Eğer bu, zamandan önce gerçekleşirse veya çok gecikirse veya cinsel eylemin meydana gelmesine izin vermeyecek şekilde gelişirse haklı olarak merak etmemiz gerekir.

Bu sorunlarla ilgilenirken, ego (benlik) gücü ve zayıflığı bizi ilgilendirir. Bu tabirlerin netleştirici tanımlara ihtiyacı vardır. Önce genel bir tanım yapmaya çalışacağım daha sonra bunları klinik olarak tarif edeceğim. Ego, kişinin iç ve dış streslerle mücadele etmesini, gelişim potansiyellerini farketmesini sağlayan psişik süreçlerin birbiriyle bağlı ve birbiriyle ilgili olarak sıralanışdır. Eğer bu tür süreçler psişik dengenin sağlanmasına izin verir ve gelişim için potansiyellerine yeterince farkedilmelerini temin ederlerse, benlik gücü vardır deriz.

Bu yüzden ego gücü, kişinin maruz kaldığı iç ve dış streslerle mücadelesinde ve potansiyellerine gerçekleştirmesinde rol oynayan benlik işlevinin bütün süreçlerine işaret eder. Eğer bir kişi kendisini dürtülere karşı korurken, benlik işlevlerini içgüdüsel ihtiyaçlarla uyum halinde tutmak için bütün enerjisini tüketmiyorsa, güçlü bir egosu var demektir. Ego gücü birbiriyle iç içe olan pek çok alanı kapsar ama bunlar ayrı ayrı

tartışılacaktır.

Bir bireyin gerçek bir durum karşısındaki değerlendirmeleri ve tepkileri o durumlarla direkt ilgisi olmayan etkenlerden ne dereceye kadar etkilenmiştir? Bir kişinin kazandığı iç denge durumu özel iç ve dış çevreye adaptasyon kapasitesi hakkında bize fikir vermez. Dış materyal, sosyal realite karşısında egonun durumunun araştırılması gerekir. Bu konuyu başka yerde anlattığım için burda özetleyeceğim.

68

Dış çevreyi duyu organlarını uyaran maddî nesnel gerçeklik ve geleneksel kabul gören bilgi gibi maddî olmayan gerçeklik olarak kabul ediyorum, iç gerçeklik, psikişik bakımdan daha geniş anlamıyla iç çevre; hafızayı, fantezileri, dürtüleri, arzuları, duyguları, düşünceleri, vücut imajını, kimliği, self (kendilik) temsilini vs. içerir. Dahası, nesnel gerçekliğin bağlaşığını yani anlaşılabilen veya anlaşılabilen süreçlerden çıkan çeşitli bedensel fenomenler gibi maddî iç gerçekliği içerir. Bunların içine ağırlık, kalp ritmi gibi bedensel hisler girer. Genellikle bunlar iç dünya kavramına sokulmazlar, psikişik olarak yorumlanırlar. Ancak bu fenomenlerin mental (zihinsel) temsilcileri genellikle psikişik süreçler içinde sayılırlar.

Ego'nun gerçeklik karşısındaki yerini incelerken, 3 ana referans çerçevesi tanımlayacağım:

a) Gerçekle ilişkisi:

Gerçeklikle ilişki içine giren birey hem dış materyal ve sosyal gerçeklik, hem de iç gerçeklik bağlamında durumuna, uygun bir değer veriyor olmalı. Gerçeği olduğu gibi görüyor mu yoksa halüsinasyon veya illüzyonda olduğu gibi gerçeğin yanlış algılanmasına sebep olan değiştirmeler, bozmalar yapıyor mu? Ne ölçüde kendisini ve dış çevre karşısında kendi durumunu takdir ediyor ve kendisini çevreden ayırabiliyor? Diğer bir deyişle, kendisiyle kendisi olmayı makul bir ölçüde ayırmayı başarmış mı? Başka bir yazımda tanımladığım "gerçeğin sabitliği" kavramını geliştirmiş mi?

Gerçekle ilişki içinde "nesne ilişkileri düzeyi" kavramı da yer alır. Bu; narsistik, ihtiyaç karşılayan, anaklitik⁴ bir düzeyde midir? Ne ölçüde başka bir insanı kendi ihtiyaç ve istekleri olan bağımsız bir birey olarak kabul edebiliyor? Ne ölçüde birlikte olduğu kişiyle eşduyum yapabiliyor ve kendini kendi bakış açısından yeterince çıkararak diğerininkini anlama kapasitesine sahip? Kişinin nesne kaybı ve ayrılığını tolere etmesini mümkün kılan "nesne sürekliliği"ni geliştirmiş midir? Sonuç olarak uygun replasmanı (yer değiştirmeyi) ve substitüleri (yerine konan objeleri) kabul edebilir mi?

4 Anaklitik: Libidonun cinsel olmayan bir içgüdüye bağlanmasıyla ilgili.

-* Örneğin; anne çocuktan ayrıldığı anda çocuğun onun geri geleceğini bilmesi, bu duyguyu taşıması.

BİR BİLİM OLARAK PSİKİYATRİ

b) Gerçeklik Duygusu:

Genel olarak eşyada onların gerçek olduğu hissini bize veren bir gerçeklik duygusu vardır, yoksa çevremizdeki eşya bize gerçek değillermiş gibi gelebilir. Bu tür gerçek olmama duygusu çeşitli yollarla kişinin kendisine uzanarak örneğin depersonalizasyona (kendisini değişmiş olarak algılama) sebep olabilir.

c) Gerçeği Test Etme Kapasitesi:

Bu üç şeyden en önemli olan gerçeği test etme kapasitesidir. Bu, kişinin içinde sürüp giden bütün fenomenleri değerlendirme ve bu fenomenlerin getirdiği hakikatler hakkında genel kabul gören kurallara göre, mantıklı bir sonuca varabilme yeteneğidir. Bu, içeride olup bitenle dışarıdakini ayırt edebilme yeteneğini de içerir. Dahası, birey bir fenomeni benliğe uygun olarak mı yoksa yabancı olarak mı hissediyor? Algısal çarpıklıklarımız olabilir ve hâlâ bu çarpıklıkları değerlendirme kapasitemizi koruyabiliriz, böylece gerçeği değerlendirme denilen psikotikle psikotik olmayı birbirinden ayırmaya yarayan özel ego (benlik) işlevini koruruz. Bütün bu üç faktör benliğin gerçek karşısındaki durumunu değerlendirmeye yardımcı olur ve böylece duygusal olgunluk ve benlik gücünü değerlendirmek için referans çerçevesi sunar.

Benliğin gerçek karşısındaki durumunun doğal bir sonucu yönelmiş ve organize olmuş eyleme yol açmasıdır. Birey çalışma, evlilik, aile yetiştirme gibi olağan hayat sorumluluklarını ve yaş dönemiyle ilgili diğer etkinliklerine, eğer kültürde bunları farketme imkânı varsa ve ekonomik olarak mümkünse, ne ölçüde kültürüne ve biyolojik gelişimine uygun kabul etmiştir? Bunun içine bireyin değişik alanlarda işlev gösterirken kapasitesini ne ölçüde kullandığı da girer. Potansiyellerini geliştirmesi için ekonomik ve sosyal imkânlar verildiği takdirde kişinin kapasiteleriyle hayatta yaptıkları arasında bir derece uyum olmalı. Yalnız bu, her zaman kişinin kontrolünde olmayan pek çok etkene bağlıdır.

Diğer yandan, kişi iyi işlev görüyor gibi gözükse bile yaptığı iş kendisini kendinden uzaklaştırıyor olabilir. Bir yere duygusal bir bedel ödüyor mu? Eğer öyleyse bunu niçin yapıyor? İç problemleri ve çelişkileriyle baş etmek için geliştirdiği teknikler etkili iş görüyor mu, yoksa dış görünüm olarak performans iyi bile olsa, bu teknikleri kendine rağmen mi kullanıyor? Bu teknikler bazı şeyleri kontrol altına al-

BİRİNCİBÖLÜM

mayı başarsalar bile hasta bir adaptasyon şekliyle mi sonuçlanıyorlar?

Hafta sonu nevrozu çoğu psikiyatristin bildiği bir kavramdır. Bu, genel olarak mesleklerinde başarılı, bütün hafta boyunca en iyi şekilde çalışan iş adamlarında olur. Hafta sonu geldiğinde hemen hemen dekompanse olurlar (kurmuş oldukları dengeyi yitirirler). Depresyon, anksiyete belirtileri ve çok sayıda bedensel yakınmalar ortaya çıkar; bunlar işe dönmeye birlikte ortadan kaybolurlar. Bu tür insanlar için çalışmanın, herşeyi kontrol altında tutabilmeleri için obsesyonel bir savunma olduğu ve bunu görünürde etkili bir biçimde yaptıkları ortadadır.

Bunlar zorunlu emeklilik veya ciddi kalp hastalığı gibi faaliyetlerini kısıtlamalarına sebep olan bir olay sonrası sıklıkla depresyona giren kimselerdir.

Yukarıdaki etkenler öznel olarak bir insanın fiziksel ve duygusal anlamda iyi oluşunu içerir. Bununla kastettiğim, belli kültürlerin bireyi kötü durumlarda bulunmayı hoş karşılamaya teşvik ettiğidir, böylece kendini hasta olarak göremez ve başkaları tarafından da öyle görülmez. Buna rağmen sosyal tutum ne olursa olsun kişi, fiziksel ve duygusal (öznel) iyilik halinin yanında birey olma hissi ve bütünleşmiş benlik kavramı demek olan dengeli bir benlik duygusuna sahip olmalı. Bu; kişinin geriliminin, stresinin veya korkusunun vs. olmaması demek değildir. Ancak her ferdin insan olmanın getirdiği acıları ve çelişkileri pes etmeden veya felç olmadan taşıması gerekir. İnsanlar üzüntüye ve depresyona mahkûmdurlar, sağlıklı bir insanın depresyonu çekecek kapasitesinin olması zorunludur. Hatta bir parça dert çekmenin sağlık şemasının ayrılmaz bir parçası olması muhtemeldir ve başarılı adaptasyonda rol oynar. Depresyonda olmadıklarını ve hayatta depresyona hiç girmediklerini, streten tamamen uzak olduklarını söyleyen insanlara dikkat etmek gerekir. Zihnin sükûnetini ve başarısını aramak veya bunalıdan tamamen uzak kalmayı istemek sadece gerçekten uzak olmakla kalmayıp bazen adaptif olmayan patolojik boyutlara ulaşabilir.

Öznel olarak kendini iyi hissetmenin her zaman çok iyi bir ölçü olmadığını akıldta tutmak gerekir. Sıklıkla hasta insanlarda inkâr mekanizmalarının işlediğini buluruz. Yıllarca önce psikiyatrik hastalığı çok ilginç bir şekilde ortaya çıkan multiple sklerozlu⁶ bir hasta görmüştük. Aşırı coşkulu bir tarzda belirtilerinin histerik köken-" Multiple Skleroz: Merkezi sinir sisteminde dejenerasyonla giden bir nörolojik i hastalık.

71

BİR BİLİM OLARAK PSİKİYATRİ

li olduğu ve mulüple sklerozu olmadığına ısrar ediyordu. Nörologların rahatsızlığın klasik bir histeri olduğunu anlayacak kadar psikiyatri eğitimi görmediklerini söylüyordu. Şizofren hastalar sıklıkla kendilerini hasta bulmaz. Manik hasta fevkaalede hissediyor, havalardadır, dünyanın üstüne çıkmıştır, hayatında kendisini hiç daha iyi hissetmemiştir. Kişinin nasıl hissettiği ile çevresinde yaptıkları arasındaki karşılıklı etkileşim çoğumuzun sıkıntılı olarak düşüneceğimiz davranışlar doğurur.

İlgili bir soru da insanın kendi içindeki uygunsuz duygulanım tepkileriyle başa çıkıp çıkamayacağıdır. Kişi bunalı veya frusturasyonu (hayal kırıklıkları, sukut-u hayâl) mahvolmadan ya da felç olmadan atlatabilir mi? Acil bir ihtiyaç doyurulmamışken bir kişi o ihtiyaç yerine koyacak uygun substitüer kabul edebilir mi? Bir çocuk lambayı kırmaktan alıkonduğu zaman onun yerine kıracak başka birşey kabul ettiğinde psişik (ruhsal) gelişmenin önemli adımlarından birini atmıştır. Dürtüleri ile hareket eden tipler, hap bağımlıları, hudutta kişilik bozukluğu olan hastalar frusturasyonu ve hiçbir düzeydeki bunalı veya gerilime tahammül edemezler. Bence karşılaşılan durumlarla mücadele etmek için içte makul bir öznel güvenlik ve yeterlilik hissi olması gerekir, ayrıca bu durumlarla başetmek için kişinin içinde inisiyatif, ümit ve güven duygusu olmalı. Tabii ki bu iç ve dış pek çok etken tarafından etkilenir.

Kişinin geleceğe ait beklentilerinin yerine getirilebileceğine dair ümidi eylemin doğmasının ön şartıdır ve her eylemde bir ölçüde yer alır. Ümidin doğması ve buna karşılık bir işi başarıyla yerine getirebileceğine dair kendi kapasitelerine güven duygusu geleceğe ümitle bakmanın içinde yer alır. Bana göre bazı kültürlerdeki en cesaret kırıcı özelliklerden birisi yükselme ümidinin olmamasıdır. Bu, bazı kültürlerde apati (kayıtsızlık) ve ümitsizlik duygusuna yol açar. Eğer yükselme ihtimali mevcutsa ve çeşitli zorlukları yenip bunlarla başa çıkabileceğine dair içte ümit ve emniyet duygusu varsa ayrıca inisiyatif bulunmalıdır.

Toparlayacak olursak, makul bir derecede öznel fiziksel ve duygusal iyilik hali sağlığın uygun bir işareti ve bunun sürekli olmaması hastalık işaretidir. Kendi içinde, affektif (duygusal) uyumsuzlukla felç olmadan başa çıkma kapasitesi de aynı derecede önemlidir.

Yukarıda bahsettiklerimizin içine kişinin streslere verdiği alışkanlık haline gelmiş cevaplarının ve baş etme yollarının seviyesini

72

BİRİNCİ BÖLÜM : :vvt

değerlendirme de girer. Savunma düzeneklerinin ve başetme çabalarının seviyeleri nedir? Regrese mi olur, somatize⁷ mi eder, parçalanır mı, dedifferensiyasyon mu olur, yoksa tepkileri psişik (ruhsal) gelişmenin daha üst seviyelerinden mi gelir? Bu soruların bazılarının cevabını araştıralım. Regresyon⁸ ve dedifferensiyasyon potansiyeli mevcuttur ve özel ihtiyaçları ve şartları karşılamak için gereklidir ve belli koşullarda adaptif rolü vardır. Bir insan regresyon ve de-differensiyasyonun, bazı psişik ihtiyaçların veya süreçlerin karşılanması için devreye girmesine izin verebilmeli, gerçekte ilgili belli ego (benlik) süreçlerini askıya alabilmelidir. Gerçeklikten çekilmek belli şartlarda gerçeklik üzerinde daha fazla hakim olmayı sağlar ve sağlık için olumlu bir değeri vardır.

Hepimiz belli aktivite bağlamlarında, örneğin yaratıcılık, uyku, belli psikoterapi türleri gibi, regresyona hatta dedifferensiyasyona izin veririz. Buna ego hizmetinde regresyon⁹ da denir. Regresyonun id'in (alt benlik) hizmetinde de olabileceğini vurgulamak istiyorum. Örneğin cinsel ilişkide regrese olmamız ve anksiyete duymadan dif-ferensiyasyonu belli ölçüde kaybedebilmemiz gerekmektedir. Bu, başka etkinliklerde de olur. Kısacası, ego kontrolü altında olduğundan emin olarak belli bir miktarda regresyona ve dedifferensiyasyona izin vermeliyiz. Kendimizi uykuya bırakırız ve tersine çevrebileceğimize inandığımız için gerçekte bağlantıyı

kaybetmeye izin veririz, ihtiyaç ortadan kalktığı zaman kişinin regresyonu ve dedifferensiyasyonu geri döndürme kapasitesini değerlendirmek de aynı derecede önemlidir. Stresle karşılaşmalarında regresyon ve dedifferensiyasyona girmeye eğilimli ve bu süreci geri döndürememekten korktukları için, bununla ilgili yoğun anksiyete duyan hastalar vardır. Bunu psikoz ve psikotik karakterle ilgili çalışmamda tanımlamıştım.

¹ Somatize etmek: Bedenselleştirmek, bedene yansıtmak.

[^] Regresyon: (Gerileme). Ulaşılmış bir gelişme dönemi kişi için ileri derecede bunalıtı doğuracak nitelikte olursa, daha önceki bir döneme gerileme bir savunma yoludur.

" Ego hizmetinde regresyon: Örneğin sevdiğimiz insanların yanında çocuksu tavırlar göstermemiz.

BİR BİLİM OLARAK PSİKIYATRI

Burada psikişik süreçte, uygun denge meselesi önemlidir. Psikişik aygıtın alt benlikten gelen fantezi ve dürtülerle ego süreçleri ve üst benlik (süper ego) etkileri arasında ahenkli bir denge sağlama yeteneği nedir? Bu, benliğin en önemli fonksiyonu olan sentez etme, bütünleme veya organize etme işlevine dayanır. Psikişik süreçlerin bir araya gelmesi kadar düzgün işlev görmeleri için ayrı kalmalarını da kolaylaştırır. Benliğin uygunsuz dürtüleri ve alt benlikten (id'den) gelen fantezilerin ve ego (benlik) süreçlerini yersiz işgalini önleme kapasitesi bunun içine girer. Bunun ötesinde, dürtüleri lüzumsuz üst benlik (süper ego) kısıtlamalarından bağımsız olarak ortaya koyabilme kapasitesi nedir? Birincil süreç tezahürleriyle ikincil süreç tezahürleri arasındaki denge de burada kastedilmektedir.

Bu, çelişkiden uzak ve çelişkiye bağlı ancak bununla beraber birbirleriyle ilgili benlik süreçleri arasındaki ilişkiyi düşünmeye götürür, iç ve dış çelişkiler kendisi gerekli uyarıyı sağladıkları insan gelişiminin parçası durumundadırlar. Sağlıklı tepkilerle, patolojik tepkiler arasındaki ayırım savunma kaynaklı olmayanlar arasındakine karşı gelmez.

Organizma sürekli bir çelişki durumundadır ve bununla baş etme çabaları hayatın bütün evrelerinde devam eder. Çelişki sağlıklı insanlarda vardır ve ölümle hastalık arasındaki tercih maddi ve nicel faktörlerle belirlenir. Arlow şöyle demiştir: "Psikolojik olgunluğun bir ölçüsü, bilinçdışı fantezinin son görünen türevi ile çocukluğun orjinal bilinçdışı çelişkili isteği arasındaki mesafedir."

Bireyin sadece psikopatolojisi ile değil, psişenin sağlıklı bölümleriyle de eşit olarak ilgilenmemiz gerekir.

Kişinin içindeki psikopatolojiyi dengede tutan ve içindeki zıtları bütünleyerek etkili işlev görmesini sağlayan süreçlerin varlığı benlik gücüne işaretir.

Benliğin kendisini başarılı süreçlere imkân verecek şekilde organize etme yeteneği, kişinin iç ve dış adaptasyon çalışmalarında alışkanlık ve doğrulanabilirliği akıl sağlığının ön şartlarından biridir. Belli çözülmemiş iç çelişkilerle bağlı ve onlar tarafından zorlanan katı bir ego (benlik) adaptasyon sürecine zarar verebilir. Doğrulanabilirlik kişinin, iç güdünün üzerine aşağıdan yukarı doğru yükselmesi süreci için baz oluşturur. Bu örneğin bir dürtünün yüceleştirilmesi ile olur (saldırganlık dürtüsünün askerlik mesleği seçilerek yüceleştirilmesi gibi). Tersine sağlıklı bir benlik özgürlüğü de dahil olmak üzere bazı çok gerekli fonksiyonlarını kendini zorlamaya teslim et-

74

BİRİNCİ BÖLÜM

mek için devre dışı bırakmaya izin verebilecek durumda olmalı. Bu, gerçekten özgürlüğün tersidir. Yukarıda da denildiği gibi, sağlıklı bir ego zıtları bütünleme kapasitesine sahip olmalı.

Diğer taraftan, benliğin organize etme kabiliyetinin en önemli yönlerinden biri başarıyla iş görebilmesine imkân sağlamak için belli parçaları birbirinden uzak tutma kapasitesidir. Bu, kişi kendiliğinden yaşayan ve gözleyen kısımları arasında bir parça ayırımı koruyabildiği ölçüde en açık biçimde ortaya çıkar. Kendisini netleştirme, kendi durumundan soyutlanma ve kendini kendi yansımasının konusu yapma, kendini görüp değer biçmek için kendi üzerine yükselme kapasitesi verir: Bu da kişinin kendi içinde makul bir derecede irrasyoneliteye (mantık dışılığa) tahammül etmesini mümkün kılar. Sağlıklı bir benlik rasyonel kontrol sistemini kullanabilmeli ve aynı zamanda diğer mental (zihinsel) aktivitelerin irrasyonel değerini hesaba katmalıdır. Rasyonel olan yapısı içinde irrasyonel olanı da bir unsur olarak içermelidir. En rasyonel olan bireyin psikolojik olarak en sağlıklı olması gerekmez. Kendine yönelik nesnellik perdesi arkasında patoloji gizlenebilir. Bunu obsesiflerde görebiliriz. Bazı obsesifler kendi deneyiminin hem gözlemcisi hem raportörü olduğu halde aslında bir hastalıkla hayatı felç olmuştur. Bu kendini gözlemleyebilme kapasitesi kişinin arkasına yaslanıp kendisine gülmesine sebep olabilir. Belki de bizi hayvanlardan ve bilgisayardan ayıran budur.

Yukarıdaki düşüncelere örnek olarak John Barth'ın *Giles Goat Boy* isimli romanında geçen Prof. Max Spielman'ın bir bilgisayarla alelade bir insan arasındaki farkı anlatan şu sözleri verilebilir: "Kudretli Wescac (dünyayı yöneten bilgisayar) benim oyundan zevk aldığım gibi zevk alamıyordu, hayal de kuramıyordu. Karar verebiliyor, anlam çıkartabiliyor, genelleştirebiliyor ve şöyle böyle ifade edebiliyor, aritmetik bir müzik besteleyebiliyor ve genellikle ilginç olmasa da yazılı ürün meydana getirebiliyordu, yüzlerce değişkeni hesaplayıp en sofistike tahminleri yapabiliyordu. Ama önsezi veya parlak bir dürtü ile hareket edemiyordu, sezgisi veya heyecanı yoktu. İstiyordu ama duygulanamıyordu, söylüyor ama ima edemiyordu, emrediyor ama ilgi gösteremiyordu. Anlatılması imkansız şeyleri kavrayamıyordu. Bağlantıları kesin ama metaforları kötüydü. Satranç oynayabiliyor ama poker oynayamıyordu, hayatında hiç şaka yapmamıştı"

BİR BİLİM OLARAK PSİKIYATRI

Buna ben de şunu ekliyorum: Arkasına yaslanıp kendisine gülecek kadar içinde belli bir derece imasyonaliteye

tahammül edemiyordu ve bir nebze duygusu veya yanındaki bir bilgisayara şefkati yoktu.

Şimdiye kadar bahsettiğimiz referans çerçeveleri herşeyi kapsamıyor. Bunlar hiçbir şekilde herkesin tam olarak karşılması şart olan veya eksiklikleri ruh hastalığı veya sağlığı düşündürecek kriterler değildir. Ancak bu problemle mücadele ederken bize yol gösterici olabilir.

Bu referans çerçevelerine bile, bazen bir kişinin davranışlarını dayandırmak ve ruh sağlığı bağlamında normalle anormal arasında kesin bir çizgi çekmek çok zordur. Önerilen referans çerçeveleri bir kişinin ruhen sağlıklı olup olmadığını değerlendirirken kültüründen bağımsız sadece kişinin iç dünyasıyla ilgili bir rehber verir. Bu yazıda yapmaya çalıştığımız buydu.

Özet:

Bu yazıda, içsel anlamda ruh sağlığıyla hastalığını birbirinden ayıracak bazı referans çerçeveleri ortaya koyduk. Tamamen sosyal ve kültürel referans çerçevelerinin sınırlılığını tartıştık. Benlik gücünü veya zayıflığını ölçü alan bazı referans çerçeveleri önerildi. Bunlar arasında benliğin iç ve dış çevre karşısında durumu, bir bireyin kapasitesini pekçok alanda kullanma derecesi, fiziksel ve duygusal öznel iyilik, kişinin streslere ve zorlanmalara karşı cevabının seviyesi, alışkanlık haline gelmiş başatma yolları, regresyon ve dedifferensiyasyon izin verme ve geri döndürme kapasitesi ve çeşitli psişik süreçler arasında uygun denge kurmak için benliğin işlev organize etme kapasitesinden bahsedildi. Bu referans çerçevelerini önerirken ruh sağlığıyla hastalığı arasında kesin bir çizgi çekmenin çok zor olduğunu farkındayız. Bana rağmen bu referans çerçeveleri bunu başarmamızda bize yardımcı olacaktır.

Psikiyatrinin İkilemi: İndirgemecilik ya da Bütünlemecilik

Z. J. Lipovvski

Ondokuzuncu yüzyılda psikiyatrinin ayrı bir uzmanlık dalı olmaya başlamasından bu yana ruhsal bozuklukların etioloji ve tedavisi alanlarında iki karşıt yaklaşım egemenlik için yarışmıştır: Somatik yaklaşım (biyolojik, organik) ve psişik yaklaşım (psikolojik, "moral"). Birinci yaklaşımın yandaşları ruhsal hastalıkların beyin patolojisi nedeniyle oluştuğu görüşünü savunurlarken, psişik bakış açısını benimseyenler ise bu hastalıklarda çoğu durumda psikolojik veya psikodinamik etkenlerin etiolojik kesinlik taşıdığını, dolayısıyla tedavilerinin de psikolojik (veya psikososyal) yöntemlere odaklanması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Bu her iki yaklaşım da psikiyatrideki nedensel açıklamaları varsayılan etiolojik etkenlerin yalnızca bir bölümüne indirgeme eğilimi taşıdıkları için "indirgemeci" diye adlandırılabilir. Buna karşın bu yüzyılın başında Adolf Meyer tarafından geliştirilen üçüncü bir yaklaşıma ise "bütünlemeci" (holistik, biyopsikososyal) denilebilir. Bu yaklaşımın veya yönelimin destekleyicileri ruhsal bozukluklar için çok etkenli (multifactorial) bir etiolojiyi, kuramda ve tedavide seçmeciliği savunmuşlardır.

Yukarıda anılan bu üç kavramsal yaklaşım, bugün de yandaşlar bulmaya ve üstünlük için mücadele etmeye devam etmekte ve sonsuza dek bizimle olacak gibi görünmektedirler.

BİR BİLİM OLARAK PSİKİYATRİ

Bu yaklaşımlar, psikiyatri alanının tüm ana niteliklerini (bir uzmanlık dalı olarak kimliği, araştırma ve kuramdaki yönelimleri, hastaların ele alınmaları ve psikiyatristlerin eğitimi) etkilediklerinden onları zaman zaman eleştirel bir biçimde irdelemek gereklidir. Bu üç yaklaşımın tarihsel öncüllerini kısaca gözden geçirmeyi, tanımlamayı ve kapsamlarını tartışmayı ve bütünlemeci yaklaşımın üstünlüklerini savunmayı düşünüyorum.

Öncüller

Ondokuzuncu yüzyıl başlarında Alman psikiyatristleri Heinroth ve ideler gibi "Psychiker" ("Ruh"çular-çev.) ve ruhsal hastalıkların, bir beyin hastalıkları sınıfı olduğunu belirten ve en ünlü temsilcisi Griesinger olan "Somatiker" ("Beden"çiler -çev.) olarak ikiye ayrılmıştı. İngiltere'de ondokuzuncu yüzyıl psikiyatristleri 'Somatist'ler (bedenciler) veya ruhsal bozuklukların beyinle ilgili patolojinin görünümünü temsil ettiği görüşünü savunanlar ve "moral" kuramlarla, deliliğin tedavi edilebilirliğini savunanlar olmak üzere bölünmüşlerdi. Çoğu, ruhsal hastalığın nedeninin organik olduğu konusundaki inançlarına ters düşerek "moral" tedaviler önerse de bedenciler üstün durumdaydılar.

Ondokuzuncu yüzyılın ortasında, bazı yazarlarca İngiltere'de psikiyatrinin kurucusu olarak görülen önde gelen İngiliz psikiyatristi Bucknill, deliliğe ilişkin üç kuramın ayrırt edilebileceğini önermiştir: Somatik, psişik ve somatopsişik. Bucknill kendisi, somatik ve psişik kuramlar arasındaki açıklığa köprü olan somatopsişik kuramın üstünlüklerini savunmuştur. Bu anlamda bu üçüncü yaklaşım, bütünleyici olarak görülüyordu. Fakat böylesi bir yaklaşımın uygun formülasyonu ancak yarım yüzyıl sonra, Birleşik Devletler'e İsviçre'den göçmüş ve tartışmasız bu yüzyılın en büyük Amerikan psikiyatristi olan Adolf Meyer'in psikobiyolojik fikirlerini ifade etmeye başlamasıyla ortaya çıktı.

Meyer psikiyatrinin uygun araştırma alanının, çevreyle etkileşim içindeki bir zihin-beden kompleksi olarak bir kişinin, hastanın incelenmesi olması gerektiğini düşünüyordu. Meyer, bu incelemeyi, yalnızca tek bir ayrık organın (bu beynin kendisi bile olsa) işleviymişçesine yalınlaştırılmayacak türden bir şey olan tüm tutum ve davranışların ele alınması olarak tanımlıyordu. Meyer'e göre bir ki-

78

BİRİNCİ BÖLÜM

şiyi onun zihni, beyni veya bedeni ile bir tutmak yanılgıydı; tam tersine bir kişi bütünleşmiş (integrated) bir tüm

(whole); ister ruhsal ister biyolojik olsun kendisinin yalnızca bir yanına indirgenemeyecek psikobiyolojik bir birim olarak görülmeliydi. Meyer hem psikiyatriye ve tıbbı, hem de ruhsal ve fiziksel hastalıklara, bunların tedavilerine eklettik ve çok etkenli bir yaklaşımı savundu. Onun, bu yüzyılın ilk kırk yılında Amerikan psikiyatrisi üzerindeki etkisi çok büyük olmuştur. Bu etki, psikiyatrinin tüm önemli alanlarında bugün de görülebilmektedir: Ruhsal sağlık hizmetlerinin örgütlenmesinde, kuramsal kavramlaştırmalarda, klinik uygulama, araştırma ve psikiyatristlerin eğitiminde. Genel hastane psikiyatrisinin gelişimi, kuram ve tedavi konularında seçmecilik her hastanın yaşamındaki yaşantı ve olayları dikkate almak üzere onun kişisel öyküsüne odaklanma, psikiyatrik araştırmanın çeşitlenmesi ve önemi, etiyolojide çok etkenli kavramsallaştırmaların yaygınlığı, psikiyatristlerin eğitiminin planlanması; tüm bunlar, Meyer ve tilmizlerince başlatılmış ya da en azından gelişmesine yardımcı olunmuştur.

Günümüz Psikiyatrisine Üç Yaklaşım

Somatik (biyolojik, organik) kuram ya da yaklaşım ruhsal işlev ve davranış bozukluklarının olduğu kadar, ruhsal süreçlerin de eninde sonunda, beyindeki fizikokimyasal süreçler ve moleküler biyoloji çalışmaları ile açıklanacağını öne sürer. Ruhsal olaylar, oluşları ve özellikleri nasılsa bir gün nörolojik bilimlerden tarafından tü-müyle açıklanacak beyin süreçlerinin yalnızca yan-görüngü (epi phenomenon)'leridir. Bu yönelimin savunucularına göre, ruhsal bozuklukların nedenlerinin anlaşılmasının olduğu kadar bunların önlenmeleri, tanıları ve tedavileri de beyin kimyasıyla ilgili bilgilerin gelişmesini izleyecektir. (Bu yaklaşımı savunanlar) örneğin frengi ve vitaminsizliklere bağlı ruhsal bozuklukların nedensel etkeninin tanınması ve etkene özgü tedavinin uygulanmasıyla kontrol altına alınabilmesinden söz etmeyi severler. Bu yaklaşım, en basit versiyonu ile, her özgül enfeksiyon için özgül bir mikroorganizma olduğunu açıklayan germ hastalık kuramına benzer. Ancak bir mikrobiyolog olan Dubos açıkça şöyle demektedir: "Hastalıkların anlaşılması ve kontrol edilmeleri için, beden-zihin kompleksinin dış çevre ilişkileri içinde ele alınmaları gerekir" Bu, çoğu yaklaşım için doğru görün-

BİR BİLİM OLARAK PSİKİYATRİ

mektedir. Bir biyolog ve bilim felsefecisi olan Woodger'in yazdığı gibi "Eğer psikolojik sorunlara yalnızca biyolojik bakış açısıyla bakarsak, insanlar hakkındaki bazı önemli olguları gözden geçiririz.

Yaklaşık son yirmi yıldır somatik yaklaşımın "biyolojik psikiyatri" başlığı altında giderek etkisi artmıştır. Bu yaklaşım, nörolojik bilimlerdeki ve psikofarmakolojideki hızlı gelişmelerden güç alarak ruhsal hastalık probleminin kimyasal ve diğer psikolojik olmayan yollarla beyin süreçlerinin değiştirilmesi sonucunda giderek çözüleceği yönündeki beklentileri cesaretlendirmiştir. Bu iyimser bakış, hem tedavi edici etkinliğin artması hem de uzmanlık dalına yeni bir prestijli görünüm umudu taşıdığı için, makul olarak bazı psikiyatristlerin ilgisini çekmiştir.

Psişik (psikolojik, psikodinamik) yaklaşımın çağdaş versiyonu, ruhsal fenomenlerin beyin olaylarına indirgenemeyeceği, fakat davranış bilimlerinin yöntemleri kullanılarak incelenmesi gerektiği ve bu bilimlerin farklı dili içindeki açıklayıcı hipotezlerin ve kuramsal kavramların uygulanması ile yeterince ortaya konulabileceği inancını yansıtmaktadır. Bu yaklaşım, psikiyatride sözde işlevsel denilen bozukluklara odaklanmıştır ve bu bozuklukların oluşum ve niteliklerinin nedenlerini, özellikle kişi yaşamının erken gelişim evreleri sırasındaki yanlış öğrenme ve karışmış kişilerarası ilişkilerin sonuçları olarak açıklamaya girişmiştir. Bu yaklaşım, en azından bazı ruhsal hastalıklarda genetik kalıtım ve beynin kötü işlevi gibi biyolojik etkenlerin katkısını yadsınamasına rağmen, savunucuları günlük uygulamalarında biyolojik etkenleri görmezden gelme ve onların psikiyatrik hastalığın oluşumu ve tedavisindeki önemlerini küçümseme eğilimindedir. Bu yönelime bağlı olanlar, genellikle ruhsal işlev ve davranış bozukluklarının çoğunun nedenlerini açıklamada psikolojik ve psikodinamik kuramların yeterli olduğuna inanıyormuşçasına konuşurlar ve bu bozuklukların etyolojisinde biyolojik etkenlerin önemine de sözümona değinme eğilimindedirler. Ayrıca tutumları, güdüler ve davranışları psikolojik ve toplumsal düzeltici teknikler aracılığıyla değiştirmeyi amaçlayan terapileri savunurlar ve psikotrop ilaçlar gibi biyolojik tedavileri yerme niyetindedirler.

Psişik yaklaşım, bir yandan Freud'un psikoanalitik kuramı, onun yan dalları ve modifikasyonları, bir yandan da özellikle öğrenme kuramları alanında akademik psikolojideki gelişmeler sayesinde, özellikle ABD'de olmak üzere, bu yüzyılda gelişmiştir. 1950'ler

80

• BİRİNCİ BÖLÜM

ve 1960'larda Amerikan psikiyatri sahnesinde psikodinamik yönelim büyük ölçüde egemen olmuş, ancak o zamandan bu yana etkisi kısmen biyolojik ve bütüncü yaklaşımın zorlamasıyla azalmıştır. Psikososyal ve davranışçı bakış açıları, etiyoloji ve terapi konularındaki konumları davranış bilimlerinden beslediği için psişik yönelimin varyantları olarak görülebilirler. ABD'de psikososyal yaklaşım, en parlak günlerini 1960'lardaki toplum ruh sağlığı hareketi zamanında yaşamış ancak etkisi giderek azalmıştır. Büyük oranda öğrenme kuramlarına dayanan davranışçı-bilişsel yaklaşımın ana etkisi tedavi alanında olmuştur. Ne psikososyal ne de davranışçı yaklaşım, biyolojik, psikodinamik ve bütüncü yaklaşımın psikiyatri üzerindeki etkisine ulaşamamıştır.

Bütüncü (Holistik, biyopsikososyal) yaklaşım, diğer iki yönelimin karşıtı bir tutumla psikiyatriye ilişkin açıklamalarını biyolojik veya psikolojik (psikososyal) etkenlere indirgemez. Tersine onun çekirdek sayılması

(assumption), ruhsal süreçlerin ve davranışların olduğu kadar bozuklukların da gerçekten kapsamlı biçimde anlaşılması gerektiğini ileri sürmektedir; birbirine indirgenemez ama aynı zamanda kopmaz biçimde birbiriyle bağlantılı ve karmaşık bir tarzda etkileşen üç ayrı etken kategorisinden (biyolojik, psikolojik ve sosyal) türeyen veriler, kavramlar ve açıklayıcı hipotezlerin gözönüne alınmasında gereksinim gösterir. Bu kategorilerin her biri insan olmanın farklı yanlarıyla ilişkilidir ve bir diğerine anlamlı biçimde indirgenemeyecek gözlem ve veri toplama yöntemlerini olduğu kadar kuramsal kavram ve dili de içerir. Bütünlemeci bakış açısına göre beden ve zihin ne birbirleri üzerine etki eden farklı antitelerdir ne de psikolojik süreçler veya zihin, beyin süreçlerine indirgenebilir. Tersine zihin ve beden kavramları, bölünmez biyopsikososyal bir organizma, bir tüm olarak kişi nosyonundan soyutlanmıştır; bu soyutlama inceleme ve iletişim amacıyla ve böylece insanın karmaşıklığını azaltmayı amaç edinen yöntemsel bir strateji olarak yapılmıştır. Psikiyatri, Meyer'in de ısrarla belirttiği gibi ne tek başlarına zihinlerle ne de beyinlerle ilgilenir; psikiyatri kişilerle ilgilenmektedir. Bütünlemeci yaklaşımın, psikiyatrinin tüm önemli yanlarına (kuram, araştırma, klinik uygulama ve eğitim) ciddi etkileri olmuştur.

Kuramla ilgili konularda bütünlemeci yaklaşım bağnazlığın ya da Meyer'in deyimiyle "emperyalizmin sabit doktrininden esinlen-

BİR BİLİM OLARAK PSİKİYATRİ

miş kuram"ın cesaretini kırarken eklektisizmi (seçmeciliği) yüreklendirir. Bu bağlamda eklektik konum, kişinin kendisini tek bir kuramla kısıtlamamasının üzerinde durur, çünkü, hiç bir kuram tek başına normal veya anormal davranışı tümüyle açıklayamaz. Buna karşın, eklektik bakış önceden anılan her üç kavramsal ve yöntemsel alanın (yani biyolojik, psikolojik ve sosyolojik) sunduğu kuramsal formülasyonlara açıktır. Çünkü bunların her biri, ruhsal hastalığın ve davranışın "nasıl"ının ve "niçin"inin anlaşılmasına kendilerine özgü ve vazgeçilmez bir perspektif katar. Eklektik yönelimli kuramcıların sonul görevi, her bir ruhsal bozukluğun oluşumu ve verili bir hastanın hastalığı için bütünleşmiş açıklamalar geliştirmektir. Bütünlemeci yaklaşım, etiyoloji alanında ruhsal bozuklukların çok-etkenli nedenselliği doktrinini destekler, insan gibi karmaşık biyolojik sistemlerde, hastalık gibi verili bir olayın oluşumu için, görece az sayıda nedensel koşulun yeterli hatta gerekli olduğunu bilir ama bu nedensel koşulların çoğunun yalnızca çeşitli derecelerde katkıda bulunduğunu da görür. Katkıda bulunan verili bir etkenin (ya da etkenler kategorisinin) göreceli önemi, bozukluktan bozukluğa ve hatta aynı tip bozukluğun klinik özelliklerini gösteren bir hastadan başka bir hastaya değişmeye açıktır.

Bütünlemeci yaklaşım, araştırma alanında, çoğulculuğun sözcüsüdür; yani çeşitli ruhsal bozuklukların etiyolojilerinin aydınlatılması, en etkin tedavi tekniklerinin bulunması ve bunların etkinliklerinin değerlendirilmesi çabalarında bütün yöntemsel yaklaşımların uygulanmasını söyler. Böylesi bir araştırmadan, gözlem, betimleme ve sınıflandırmalara olduğu kadar çeşitli derecelerde genellemelere ait sınıyanabilir açıklayıcı hipotezlerin formülasyonu gibi deneysel bilimlerin alışılmış işlemlerini uygulaması beklenmelidir. Ancak insanı aynı anda tüm yanlarıyla inceleyebileceğimiz kavramsal ve teknolojik araçlarda, yoksun olduğumuz için bir strateji olarak yöntemsel indirgemeciliğe başvurmak gereklidir. Yöntemsel indirgemecilik, araştırmacının önceden sözü edilen ilgili uç değişkenler kategorisinden herhangi birinden soyutlama yapmaya, dolayısıyla diğerlerini görmezden gelmeye özgürce karar vermesini ve psikoloji ya da biyolojik olsun yalnızca bir kategoriye ait bir veya daha fazla değişkenin (verili bir bozukluğa katkısını inceleme çabasında) etkisi üzerine odaklanmayı anlatmak ister. Bu meşru ve gerekli bir araştırma yöntemi olup daha önce anılan kuramsal indirgemecilik'le karıştırılmaması gerekir.

BİRİNCİ BÖLÜM

Klinik uygulama alanında ise bütünlemeci yaklaşım, her hastanın yaşantısal geçmişini, insanlararası ilişkilerini, bilişsel işlevselliğini, fiziksel sağlığını ve "biyopsikososyal" teriminin içerdiği diğer yanlarını kapsayan bütünlüklü bir çok boyutlu değerlendirme önermektedir. Böylesi bir değerlendirme hem hasta hakkında kapsamlı bir tanısal ve psikodinamik formülasyon için hem de onun yalnızca kendine özgü öyküsü ve yaşantısının değerlendirilmesi için gereklidir. Böylelikle, verili bir hastanın psikolojik durumunun kökenine ilişkin işlerliği olan hipotezlerde ifadesini bulan bilimsel bir yaklaşım ile kişinin genelleştirilemeyen farklılıklarına yönelik eşduyumsal (empathic) bir ilgi birleştirilebilir. Psikiyatride bütünlemeci yaklaşımın önemini yansıtan yakınlardaki önemli bir olay, 1980'de Amerikan Psikiyatri Birliği'nce DSM-III adındaki ruhsal bozuklukların yeni bir sınıflandırmasının kabul edilmesi idi. Amerika'da psikodinamik yaklaşımın egemen olduğu birkaç on yıl boyunca psikiyatrik tanı ve sınıflandırmaya ilgi sönük olmuştu. Son on yılda bu ilginin yeniden canlanması, psikiyatrinin klinik anekdotları, kanıtlanan-çürütülen hipotezleri, spekülasyon kuramları ve özel tip problemlerde etkililiği gösterilmekten daha çok klinisyenin kişisel sanısına dayalı olarak seçilen tedavileri biraraya toplayan gelişme eğilimi olduğunu yansıtır. DSM-III, önemli yeni görünümlere sahiptir. Çok eksenslidir; kuramsal olmaktan çok betimleyicidir ve içerdiği tüm bozukluklar için açık tanısal ölçütler sunmaktadır. Çok eksensli sistem, klinisyenleri her hastanın kapsamlı bir değerlendirmesine varabilmek için daha önce sözü edilen her üç değişkenler kategorisine dikkat etmeye zorlar. Tanısal ölçütlerin formülasyonu her ne kadar mükemmel olmasa da, bir hastanın açmazına ve davranışlarının

kökenlerine ilişkin yüzer gezer spekülasyonlardan çok titiz gözlem ve öykü almayı yüreklendirir. Çok eksenli sınıflandırma, hastaların tedavisine eklektik bir yaklaşımı zımnen cesaretlendirir. DSM-III, psikiyatristleri her hastayı biyopsikososyal bir açıdan değerlendirmeye zorlayarak hastanın kişisel gereksinimlerine uygun olduğuna hükmedilen bir tedavi seçimine zemin olacak çok boyutlu bir değerlendirmeyi benimsetme eğilimindedir. Bunlardan da DSM-III'ün herhangi bir verili tedavi biçiminin eleştirilmeden uygulanmasını olduğu kadar onun üstünlüğüne fanatik bir inancı da etkisiz hale getirdiği çıkarsanabilir.

BİR BİLİM OLARAK PSİKİYATRİ

DSM-III'ün bütüncü yaklaşım ve klinik uygulamaya verdiği önemin mantıklı bir devamı olan bir diğer önemli özelliği de "fiziksel bozukluklar ve durumları" sınıflandırmanın üçüncü ekseninde içermesidir. Sonuçta, psikiyatristler tanılma sürecin bütüncü bir parçası olarak her hastanın fiziksel sağlığını da değerlendirmeye yüreklendirilir. Böylesi bir işlem, ruhsal ve fiziksel sağlık bakımının birbirleriyle ilişkilendirilmesini öne çıkarır ve fiziksel ve psikiyatrik hastalıkların sıklıkla birlikte görüldüğü yönündeki epidemiyolojik bulguları da yansıtır. Son olarak, bütüncü yaklaşım psikiyatristlerin eğitimi alanında eğitim görenlerin kapsamlı çoğulcu hazırlanışını önerir. Bu yaklaşım 'biyopsikososyal' teriminin çağrıştırdığı psikopatolojinin üç önemli kuramsal temeliyle uygun biçimde tanışmalarını içerir. Klinik açıdan eğitim görenlerin hastanın çok eksenli tanılma değerlendirmesine ve önemli tedavi tekniği tiplerine alışmaları beklenir. Hem ruhsal bozukluklardaki ve tedavilerdeki biyolojik etkenlerin rolü konusundaki bilginin hızla artmış şeklini öğretmeye hem de psikodinamiğin, bilişsel ve davranışsal yaklaşımların ve ruhsal hastalığın sosyokültürel yanlarının önemini vurgulamaya gerek vardır. Hiç kimse, her psikiyatristin tüm tedavi biçimlerini kullanmada beceri kazanmasını beklememelidir; çünkü böylesi bir amaç gerçekçi olmayacaktır. Ancak beklenebilecek olan bir şey varsa o da bir psikiyatrist eğitimi tamamladığında verili bir hastanın kişisel gereksinimlerine en uygun görünümün tedavi biçiminin ve hastayı kimin tedavi etmesi gerektiğinin hakça değerlendirmesini yapabilmesidir.

İndirgemecilik mi, Bütüncülecilik mi?

Yazının başlığında ortaya atılan bu soru, yazarın kendi yanlılığını gizlemeden yanıtlanmalıdır. Yazar, psikiyatri eğitime başladığı son otuz yıla geri dönüp baktığında bütüncü yaklaşımını indirgemeci yönelimlerden herhangi birinin yararına terketmeye onu ikna edecek, dolayısıyla yirmi yıl önce belirlediği kuramsal konumunu değiştirecek hiç bir neden görmemektedir. Tam tersine psikiyatrideki gelişmeleri yakından izlemiş biri olarak bütüncü yaklaşımın tüm zorlamalara rağmen değerini kanıtlamış olduğu sonucuna varma eğilimindedir. Bütüncü yaklaşım entellektüel ve klinik olarak doyurucudur; olguların halen bilmekte olduğumuz şekilleri-

84

ne çok iyi uymaktadır ve gelecek için alanımızda bilgi geliştirme potansiyeli bulunmaktadır. Zaten yalnızca böylesine bütüncül bir bilgi, önleyici ve tedavi edici yöntemlerin daha da gelişmesi için sağlam bir zemin oluşturabilir.

1950'ler ve 1960'larda bütüncü yaklaşım, psikobiologlarca savunulmuş ve psikodinamik kuramların dalgalandırmasıyla görece bir sarsıntı geçirdi. Ancak son yıllarda sarkacın yönü, geriye eklektik yönelime doğru dönmüştür. Bunda birkaç etkenin rolü vardır. Birincisi, von Bertalanffy ve onunla ilintili Grinker, Engel ve diğer yazarların formülasyonlarıyla ifade edilen genel sistem kuramının psikiyatri üzerindeki etkisidir. Bu alandaki etkili bazı yazıların psikosomatik tıp içinde kimlik bulan psikiyatristlerden (Engel ve Grinker gibi) geldiğini belirtmek yerinde olur. Bu da pek şaşırtıcı değildir, çünkü, bu alanda çalışanlar başlangıçtan beri bütüncü (holistik) bir bakış açısını savunmuşlardır. Psikosomatik tıbbın öncülerinden biri olan Alexander, 1958'de, gelecek on yıl için şöyle bir öngörde bulunmuştur: "Biyolojik, psikodinamik ve sosyolojik yaklaşımların bütüncüleşmesinin ortaçağı ve insan davranışının büyük gizini tek bakış açısıyla sınırlı kalarak çözmeye girişimlerine artık yer kalmayacak şekilde bütüncül psikiyatri görüşünün ortaya çıkacağı..." İkincisi, psikofarmakolojiyi de içermek üzere nörolojik bilimlerdeki son gelişmeler, ruhsal işlev ve davranışların beyinsel bileşenlerinin araştırılması için öncesinde görülmedik bir biçimde teknolojik araç ve güdü sağlamıştır. Bu gelişme, psikodinamik yaklaşıma çok fazla gereksinilen düzelticilik işlevi eklemiştir. Üçüncüsü, 1960'ların toplum ruh sağlığı hareketinin de bir devamı olarak psikiyatristler, psikiyatrinin tıpsal bir uzmanlık dalı kimliği konusunu ele aldılar. Psikiyatristler, meslek dışından terapistler ve terapilerin yayılması tehdidiyle tıba ve belirsizce, 'tıpsal model' denilen uzmanlık dalının yaşamsallığını güvence altına almak yolunda bu dalın alanını tanımlama çabası içinde psikiyatristin bu kapsamlı sağlık hizmetinin bütüncüleyicisi olarak işlevlerine odaklandılar, konsültasyon-liason¹ çalışması bunun bir örneğini oluşturuyor. Böylesi bir rol, bütüncü bir yaklaşımı öngörür. Son yirmi yıldır, genel

Konsültasyon-liason psikiyatristi: Modern psikiyatri, genel tıbbın bir dalı, psikiyatri klinikleri genel hastanenin klinik bir birimi olduktan sonra, psikiyatrinin tıbbın diğer dallarıyla ilişkisini ve danışmanlığını konu edinen alt-dal.

85

BİR BİLİM OLARAK PSİKİYATRİ

hastane ve konsültasyon-liason psikiyatristinin hızla büyümesi veya dürtülenmesi, bir yandan da bu eğilimin güçlenmesine karşılıklı olarak hizmet etti. Dördüncüsü, DSM-III'ün yayınlanmasının son beş yıldır² psikiyatri pratiği üzerinde beklenenden çok fazla etkisi oldu. Günümüzde, bütüncü yaklaşıma en büyük rakip, Ondoku-

zuncu yüzyılın "beyin mitolojisi"nin modern bir versiyonu olan biyolojik indirgemecilikten -ki ruhsal hastalıkları beyin işlevlerindeki bozulma çerçevesinde açıklama eğilimindedir- gelmektedir. Freedman, keskin bir yazısında bu konuda ikna edici bir biçimde şöyle yorum yapar: "...insan biyolojisini, zihnin yaşantılarını ve davranış olaylarını ve bu ikisi olmaksızın psikiyatriyi ele almadan kavramak olanaksızdır. Bu yüzden de biyolojik psikiyatri bir davranış bilimi olmadan örsü olmayan bir çekiç kadar kullanışsızdır; hatta yanlış uygulandığında o kadar da tehlikelidir. Beyinsiz ya da zihinsiz bir psikiyatri işe yaramaz. Biyolojik temelleri ya da psikososyal boyutları ve terapileri elinden alınmış bir psikiyatri, ayrı bir uzmanlık dalı olarak *raison d'être*'ni (varoluş nedenini) yitirecektir. Psikiyatrinin gelişmesini ve yaşamasını garanti edebilecek olan yalnızca bütüncü yaklaşımıdır.

■ " Sonuçlar

Psikiyatristleri, birkaç kuşaktan beri zorlayan ve bölen üç ana kavramsal yaklaşımı ana hatlarıyla vermeye ve netleştirmeye çalıştım. Bu yaklaşımlardan ikisi, bu alandaki indirgemeci eğilimleri, üçüncüsü ise bütüncü ve holistik eğilimi temsil etmektedir, indirgemeci bakış açıları ve kuramların fazlaca çekim güçleri vardır. Alanın karmaşıklığını ve belirsizliğini azaltmakta ve böylelikle aşırı bilgi yüklü yaşantının rahatsız ediciliğine karşı bir koruyuculuk sunmaktadırlar. Ancak bu üstünlükleri, kuramsal perspektifi ve klinik etkinliği sınırlama pahasına ve entellektüel esaret riskiyle elde edilmektedir.

Bunun tersine, bütüncü yaklaşım veya yönelim, ne bu üstünlükleri sunar ne de böylesi bedeller ve riskler taşır. Bu yaklaşım, çağımızda psikiyatri alanına ve onun bugünkü durumuna yaşamsal

"DSM-III"ün yayın tarihi 1980, makalenin yayın tarihi 1985'tir.

86

BİRİNCİ BÖLÜM

bir katkıda bulunmuştur. Bütüncü yaklaşım, psikiyatrinin genel tıptan, nörolojik bilimlerden ve davranış bilimlerinden yalıtıklığını azaltmaya yardımcı olmuştur. Etkisi, son yıllarda kuram ve terapiye ilişkin konularda ekletisizmin kayda değer yaygınlaşması ile, psikiyatrik araştırmanın çeşitlenmesi ve buna verilen önem ile, konsultasyon-liason psikiyatrisi ve genel hastane psikiyatrisinin özellikle ABD'nde şaşırtıcı bir etkinlikte büyümesi şeklinde kendini göstermektedir.

Mesleğin hâlâ kendi kimlik farklılığını, birbiriyle yarışan güçlerle tanımlama savaşımı verdiği bir zamanda birleştirici kavramsal bir çerçeve sunmaktadır. Bu yaklaşım, ihtiyatlı bir araştırma stratejisi olarak indirgemecilikle ve tek etkenli önermelerin formüle edilmesiyle ve seçilmiş vakalarda (case) tek bir terapötik yöntemin uygulanmasıyla uyumludur. Ancak davranışların ve ruhsal hastalığın yalnızca biyolojik veya piskodinamik ya da sosyolojik terimlerle tümüyle açıklanabileceği yönündeki görüşlerle uyumlu değildir. Hegel'in belirttiği gibi gerçek tüm (whole)'dür. Bu makalenin yazarı, bütüncü yaklaşımı psikiyatristlerin benimsemesi gereken en avantajlı yönelim ve psikiyatrinin yalnızca varolması değil ilerlemesinin sürmesi için de bir temel olarak görmektedir. Yazının başlığında ortaya atılan soruyu yanıtlarsak; Araştırma sürecinde indirgemeciliği uygulamalı fakat kuram, klinik çalışma ve öğretimde bütüncü yaklaşımı desteklemeliyiz.

87

Psikopatolojide İdrak ve izah¹

Klaus P. Ebmeier

Eleştirel bir analizinde Gellner, kavramların 'biyohermenötik kaynaşma'sının -yani anlamlı ve nedensel bağıntıların birlikteliğinin- iyileştirici bir disiplin olarak psikanalizin rolünü pekiştirdiğini öne sürer. Yalnızca anlamlı bağıntıları idrak etmek, ona göre, acı çekenlerin muhayyilelerini ele geçirmeye yetmeyecektir. Öte yanda, tümüyle biyolojik bir kuram da insanı bir dizi 'hayvan güdüsü'ne indirgeyerek anlamsızlaştırmaktadır. Bu iki unsurı kaynaştırmak, anlamlara (biyolojik güçlerle ilişkili olmak bakımından) daha fazla derinlik ve yetke kazandıracak ve (kişisel bir düzeyde incelenmesi gereken anlam sayesinde) biyolojik determinizme rağmen hastaların onurlarını korumalarına yardımcı olacaktır. Bu yüzden "biyohermenötik" aynı anda hem indirgeyici (denetim sağlayıcı) hem de onarıcıdır (onur koruyucu).

* idrak ve izah sözcükleri burada İngilizce understanding ve explaining sözcüklerinin karşılığı olarak verilecektir. Çeviri boyunca az da olsa understanding sözcüğünün karşılığı olarak anlama, explaining sözcüğünün karşılığı olarak da açıklama sözcükleri kullanılmıştır. Makalede idrak yorumlamayı eksen alan disiplinlerin, izah ise nedenselliği eksen alan disiplinlerin mümeyyiz vasfı olarak değerlendirilmektedir.).■,-. ;:-', .. »an-if.

89

BİR BİLİM OLARAK PSİKİYATRİ

Psikanalizde nedenlerin ve anlamların veya izah ve idrâkin etkileşimi daha önce dile getirilmişti: psikanalitik metodolojinin bu başlıklar altındaki ilk tartışması Kari Jaspers tarafından *Genel Psiko-patoloji'de* yapılmıştı. (1963)

Burada psikopatolojik araştırmanın metodları olarak, Jaspers tarafından tasarlandığı gibi, izah ve idrakin kimi sınırları ele alınacaktır. Psikanalizin hem izahı (explaining) hem de idraki (understanding) kullanan bir disiplin olduğu yolundaki çağdaş tanımlar, psikanalitik teori ve pratiğe yüklenen metodolojik zorlamaları tanımlama gayreti güdülerek tartışılacaktır. İki metodun da psikopatoloji içinde etkileşimi için mantıklı bir çerçeve önerilecektir.

Jaspers: Psikanaliz, Nedensel Bir Bilim Olduğunu Sanan Hermenötik Bir Disiplindir

Jaspers'in nedensel analiz kavramı Hume'un (1962) nedenselliğin düzenlilik modelinden köken alır: İki tip olay arasındaki düzenli maddi bağlantı genel bir kanunun postüle edilmesine yol açar. Bu kanun o bağlantıyı açıklar. Genel kanun, sırası gelince, aynı türden olaylar arasındaki bağlantıyı açıklamakta kullanılır.

*Empatik Anlam*² (idrak) Jaspers tarafından hermenötik disiplinler, filoloji ve tarih için şekil verilmiş bir metottur. Hermenötik (kelime anlamıyla yorumlama sanatı) her zaman bir ilk idrakle başlar. Gözler kapalı, yaşlar yanaklardan aşağı süzülür halde bir yüz ifadesi ağlama olarak tanınır. Bu anlık yüz ifadesinin, mamafih, pek çok ve bazen de zıt anlamları olabilir. Kişi yakın bir akrabasının ölüm haberini mi almıştır, bir fıkra mı anlatılmıştır kendisine, yoksa soğan mı soymaktadır, bunun ayırımı yapılmalıdır. İfadenin bağlamının incelenmesi onu daha iyi tanımlamak için elzemdir. Kişinin histerik bir kişiliğinin olduğunu bilmesi o ağlamayı farklı bir gözle görmemizi sağlarken, pseudobulbar palsy³ gibi organik bir beyin bozukluğunun saptanması yine farklı bir bakış açısına neden olur. Bu-

^ Empati ya da eşduyum, kişinin kendisini bir an için başkasının yerine koyarak, o durumda neler duyabileceğini, düşünebileceğini, nasıl davranabileceğini anlamaya çalışmaktır.

³ Pseudobulbar palsy: istemsiz bir şekilde ani gülme ve ağlamaların olduğu ve bunların hastanın duygularından bağımsız olduğu bir tür nörolojik bozukluk.

90

BİRİNCİ BÖLÜM

na mukabil, bağlam, ayrıntıların ele alınmasıyla değişebilir. Örneğin, amaca ulaşılır ulaşılmaz diniveren timsah gözyaşları belirli bir kişilik biçimine işaret edebilir.

Hermenötik (yorumsamacı) analiz, bu yüzden, daha çok yükselen bir spiral merdivenin hareketini andırır. İlk idrake, daha sonra ayrıntıların ve bağlamın ele alınması ve yeniden değerlendirmesiyle değiştirilir. Her basamakta yeni gözlem materyalleri toplanırsa bir kısır döngüden kaçınılmış olur ve daha da açık bir idrake ulaşılabilir. Parçadan bütüne ve geriye doğru bu süreç asla tamamlanamaz. Bu yüzden anlama (idrak) son bulmaz. Böylece zıt yorumlar eş derecede makul olurlar. Özürü yüzünden bir kişinin yarışmadan çekilmesi anlaşılabilir ama aynı ölçüde anlaşılabilir olan yetenek ve becerilerini, sağlıklı rakiplerini geçebilecek kadar geliştirmeye çalışmasıdır.

İnsan ifade ve kusurlarının incelenmesinde anlamlı bağıntılar bulunabilse bile, idrakin kendi sınırları vardır: pseudobulbar palsy hastalığından muzdarip bir hastanın niye ağladığı veya güldüğü empatik olarak anlaşılamaz. Benzeri beyin lezyonları olan hastaların da aynı davranışı göstermeleri nedensel bir açıklama sağlar.

Hem izah hem de idrak insan bilimlerinde uygulanabilirler. İdrakin bittiği yerde izahatlar hâlâ mümkündür ve nesnel veriler kullanılarak idrakin mümkün olduğu yerde de, bu nedensel bir bağıntıya işaret edebilir. Nedensel bir kanun kurarken, kısır tartışmalardan kaçınmak için dış verilerin delil getirilmesi gerekecektir. Saldırgan davranışın patlayıcı bir kişilikten⁴ kaynaklandığı izahı, eğer bu kişilik yapısı yalnızca o saldırgan davranışın gözlenmesiyle teşhis edildiyse, mümkün değildir. Nedensel bir izahat için idrak sürecinin dışında bir gözlem gereklidir, sözgelimi bu bozukluktaki EEG⁵ anormalliklerinin saptanması gibi.

Ego, bilinçdışı veya libido gibi varsayıma dayalı mekanizmalar yardımıyla anlamak Jaspers'in terminolojisinde "güya" anlamaktır.

4 Patlayıcı kişilik: Ani öfke ve saldırganlık nöbetlerinin geçirildiği ve beynin elektrik etkinliğinde sıklıkla bozukluğun bulunduğu bir kişilik türü.

-* EEG: Ya da elektroensefalograf, beynin elektriksel etkinliğini kaydetmeye yarayan cihaz.

91

BİR BİLİM OLARAK PSİKİYATRİ

Bu mekanizmalar konversiyon semptomları⁶ veya disosiyatif durumlar⁷ gibi anlaşılamayan gözlemleri izah etmek için postüle edilmelidirler. Mamafih empatik (eşduyumsal) idrakin dışında ve ondan bağımsız değillerdir ve bu yüzden nedensel ifadelerden çok dolambaçlı ifadelere yol açarlar.

Psikanalizin Çağdaş Tanımlarında izah ve idrak

Psikanaliz yakınlarda ya nedensel bir bilim veya hermenötik bir disiplin olarak tanımlanmıştır. Diğer yazarlar da psikanalitik kuram ve uygulamada izah ve idrakin etkileşiminden bahsetmişlerdir. Bu gruptan üçü; Ricoeur, Habermas ve Bhaskar şimdi daha ayrıntılı olarak tartışılacaktır.

Jaspers psikopatolojideki nedensel ve anlamlı bağıntıların tümüyle ayrılmasını savunur ki bu psikanalizin hermenötik bir disiplin olduğu tanımına götürür. Ricoeur'un bu ayrımın kabulünü reddetmesi onun Freud yorumunun temelini teşkil eder. Freudyen teoride iki ana unsur bulur Ricoeur: fiziksel hidrolik teorisi üzerine kurulu ve dinamik açıklamalar kullanan libido kuramı ve rüyaların, sürçmelerin vb. yorumlanması. Ricoeur'un merkezi sorusu şudur: anlamlarla uğraşan bir yorumlama dinamik açıklamayı nasıl içerebilir ve öte yanda bir yorumlama nasıl olur da dinamik bir açıklamanın bir vechesi olabilir. Eğer psikanaliz akademik psikoloji gibi işlevsel bir bilim yapılsaydı, ilksel (ve kayıp) Gprimordial) nesnelerle onların yerini tutan nesneler (:subsütute objects)⁸ arasındaki sim-

" Konversiyon ya da döndürme genel anlamıyla ruhsal çatışmanın kendisini davranış ve duyularla ilgili işlev değişikliklerinde göstermesidir. Gerçek bir görme bozukluğu olmadığı halde görmeme, görmek istenilen bir şey karşısında duyulan bunaltının giderilmesine ve yasak şeyleri görme dürtüsüne karşı savunmaya yarayabilir. Psikiyatrik bir bozukluk

olarak (Konversiyon bozukluğu) yapısal bir lezyon olmadığı hâlde fiziksel belirtilerle giden, hastanın bu belirtilere karşı kayıtsızlık içinde bulunduğu ('güzel aldırma') durumları ifade eder. Bazı yazarlara göre konversiyon sözlü olmayan ve daha çok pandomimik bir mesaj iletme biçimidir. Hastanın kendisini ifade edebileceği diğer kanallar tıkalı olduğundan, kendisini bedensel belirti ve bulgularla ifade eder.

' Disosiyatif durumlar: Kişinin daha önce normal olan bilinç, bellek ve algılanmasının ani ve geçici olarak bozulduğu durumları ifade eder. En sık görülen belirti bayılmadır.

° ilksel nesneler: Ruhsal gelişimin ilk evrelerinde haşır neşir olduğumuz eşya, insan, tabiat vb. nesneler.

92

BİRİNCİ BÖLÜM

gesel ilişkiyi irdeleyen yorumlayıcı bir teşebbüs olarak mümeyyiz vasfını kaybederdi. Diğer yandan yalnızca insan güdülerini anlamak, kateksis⁹ gibi Freudyan kavramları açıklamaya yetmeyecektir. Kastedilen anlam ile hakikî anlam arasındaki tahrifat; rüyalar, yer-değiştirme ve yoğunlaştırma gibi mekanizmaları harekete geçirir. Jaspers'in bu mekanizmaların yalnızca 'güya' anlamayı arttıracağı yolundaki yargısının acımasızlığına hükmedilir, çünkü onların gerçekliği, nesne ilişkilerinin¹⁰ tezahürlerinden çıkarsanabilir. Bu tezahürler transferans (aktarım) ilişkisi içinde yeniden ortaya çıkıp incelenebilirler.

Ricoeur'un argümanının zayıflığı onun Freud'un dinamik mekanizmalarını kabul etmesinde yatar. Birisi, empatik anlayışın bittiği yerde bu mekanizmaların bilhakkın devreye girdiğini ve onların gözlemlenen fenomenlere makul ve tutarlı açıklamalar getirdiğini kabul etse bile Jaspers'in 'güya' anlama eleştirisi hâlâ geçerlidir. Psikodinamik açıklamalar, bütün bariz ipuçlarına rağmen bir hastanın davranışlarını anlamakta yersizlik üzerine kurulduğu sürece yalnız bu durumda, hayali ve dolambaçlı teşekküller olacaktırlar. Muteber açıklayıcı teşekküller haline gelebilmeleri için psikoterapötik diyalogun dışında tanınmalıdırlar.

Frankfurt Okulu Eleştirel Kuramının çağdaş bir temsilcisi olan Habermas da psikanalizin merkezî bir yer işgal ettiği bir bilgi teorisi geliştirmiştir. Nedensel bilim ve hermenötik disiplinler arasındaki ayrımı kabul eden Habermas buna yeni bir anlam verir. Mekân, zaman, madde ve nedensellik, Kant'a (1931) göre bir nesnenin duyularımız üzerindeki özel bir etkisinden (impression) bağımsız olarak algılanamazla kaimdirler. Benzer bir şekilde Habermas bilimsel etkinliklerin altında yatan asıl çıkarları (constitutive interests) postüle eder. Çevreyi hizaya getirmek ve önden kestirmek için teknik bir çıkarın ayırdına varır. Bunun metodu nedensel analiz ve alanı, doğa bilimleridir. Benzeri bir şekilde kişilerarası iletişim çıkarı da insan bilimlerindeki anlamlı bağıntıları anlamının gerisinde yatmaktadır. Habermas teknik çıkarın insan bilimlerine uzanmasını

Kateksis: Ruhsal enerjinin belirli bir nesneye yoğunlaşması.

Nesne ilişkileri: Hayatın erken evrelerindeki ilişkiler. Nesne ilişkileri kuramına göre içselleştirilmiş yaşantılar benliğimizin içsel imgelerini inşa eder.

BİR BİLİM OLARAK PSİKİYATRİ

eleştirir: sosyoloji ve psikoloji insan davranışını önden kestirmeye yeltendiklerinde doğrulanamaz bir mecburiyet hissi getirmiş olacaktırlar. Statükoyu sürdürmek eğilimindedirler ve insanların veya grupların özgürleşmesini engelleyen bir 'yalancı bilinç' veya ideoloji işlevi görebilirler.

Habermas Freud'un Id'in olduğu yerde Ego da olacaktır' önermesinden hareketle psikanalizin görevini idrak ve izah arasındaki engelin kendi üzerine düşünme (self-reflection) yoluyla değiştirilmesi olarak tanımlanır. Kompülsiyonlar¹¹ ve konversiyon semptomları gibi görünürde kaçınılmaz olan eylemler anlamları ortaya çıkarılarak kastı ve özgür iradeyle yapılmış eylemler alanına geri getirilir. Habermas, aslında, görünürde nedensel olan bağıntıların anlaşılabilirliğinin onların yalancı gücünden kurtulma ihtimaline işaret ettiğini öne sürer.

Habermas'ın teorisi psikanalizin bilişsel bir açıklamasına dayanır. İçgörünün semptomlardan kurtulmayı sağlamadaki şüpheli etkinliğini eksen alır. Benzeri bir şekilde Habermas'ın doğa ve insan bilimlerinin metodlarının bölünmesi konusundaki katı ısrarı da eleştirilebilir: Bu görüş dünyayı, nedensel mecburiyetin geçerli olduğu doğa dünyası ve hür irade üstünde nedensel zorlamaların etkisinin ancak geçici olabildiği insan dünyası olmak üzere ikiye böler. (Keat, 981) Burada şunu söylemek yeterli olacaktır: İnsan güdü veya kararlarının eylemlerine olan nedensel etkinliği olmaksızın, hür irade asla kendini ifade edemez. İnsan bilimlerinde izah ve idrak arasındaki ilişkiyi inceleyen bir başka yazar da Bhaskar. (1979) Onun gerçekçi bilim kuramı Hu-me'cu nedenselliğin düzenlilik modelini reddeder. Bhaskar'a göre düzenlilikler ancak kontrollü deneylerde ve kapalı sistemlerde gözlemlenebilirler. Özelden, varsayımların reddinde bir ölçüt olarak yanlış-lama açık sistemlerde kullanılamaz, çünkü çizilen çerçeve yalnızca özel durumlardaki nedensel mekanizmaların ifade edilmesine izin

* 1 Kompülsiyonlar: ya da zorlantılar, saplantılı düşünceleri kovmak için yapılan, irade dışı yinelenen hareketler. İrade dışı gelen, bireyi tedirgin eden, benliğe yabancı ve kovulamayan düşünceler olan obsesyonların (saplantılar) eyleme dönüşmesiyle kompülsiyonlar ortaya çıkar. Shakespeare'in Macbeth'inde Lady Macbeth'in etkisiyle kocası Macbeth, kral Duncan'ı öldürür ve bundan sonra Lady Macbeth'de el yıkama hastalığı başlar. Bu kompülsiyona bir örnektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

verir. Bu gözlem, Bhaskar'ı, bilim kuramını nedensel üretici mekanizmaların dünyada, çevremizde var olduğu önermesine dayandırmaya götürür. Yanlışlama onların varlığını reddetmenin bir ölçütü olamayacağından, onlar da olayları tahmin etmekte kullanılamazlar. Bhaskar'ın bilgi kuramı (Bhaskar, 1975) psikanaliz ve psikiyatride Will tarafından uygulanır. (1980, 1983 1984) Will'in bu disiplinlerin metodolojisi üzerine vardığı sonuç şudur:

üretken mekanizmaların yardımıyla izahat arayışı hermenötik yaklaşımları gereksiz ve istenmez kılar. Bhaskar'ın kendisi başka bir önerme getirir. (Bhaskar, 1979) Ona göre doğa bilimleri üretken mekanizmaların bilgisine doğrudan gözlemleriyle veya etkilerinin gözlemiyle ulaşırlar. Elektrik ve yerçekimi alanlarında olduğu gibi. İnsan bilimlerinin üretken mekanizmalarını tanımlamak için hermenötik bir yaklaşıma ihtiyaçları vardır. Örneğin nedensel etkinlik gösteren nedenlerle rasyonalizasyonların veya yalanların birbirinden ayırt edilebilmesi, beyan edilen nedeni bağlamıyla yani durumsal ve kişisel çevresiyle karşılaştırmakla mümkündür. Doğal olarak bir nedenin ifadesi kendi başına bizim birisinin kişiliğini değerlendirmemizi değiştirebilir. Burada yine hermenötik daireyle karşılaşırız. Bhaskar bu yüzden anlamayı (idrak) insan bilimlerinde üretken mekanizmalara ulaşmanın haklı bir yolu olarak kabul eder. Mamafih hermenö-tikle varsayımların sınanması arasındaki mantukî ilişkiyi tartışmaz.

Mantukî bir Çerçevesi

Nedensel analizin gücü, tahminlerin yapılabilirdiği veya çevrenin teknik kontrolünün başarılabilirdiği yerde en barizdir. Jaspers'e göre (1963) idrak iki kaynaktan köken alır Veriler tarafında, nesnel olarak *gözlenebilen davranış* veya mektuplar, çizimler vb. sanat eserleri birkaç araştırmacı tarafından analiz edilebilir. Kendi bağlamları içinde verileri anlamaları karşılaştırılabilir. Jaspers nesnel veri yorumlamasının anlaşılmasına, günlük dille uyumlu bir terminoloji seçimi adını verir.

İdrak (anlama) nesnel olarak gözlenebilir verilerin üzerine kurulduğu sürece, buna ilaveten, gözlemcide bir akla yatkınlık yaşantısını da gerektirir. Bu akla yatkınlık yaşantısı veya Jaspers'in terminolojisinde kanıtlanabilirlik (*evidency*) yardımcı deneysel meşruiye-

BİR BİLİM OLARAK PSİKİYATRİ

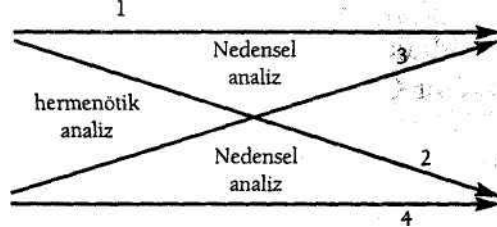
te bağlı değildir. Sözelimi ilişkilerinde hayal kırıklığına uğramış bir insanın başkalarının güdülerini hakkında şüpheli olması akla yatkındır. Bu akla yatkınlık veya kanıtlanabilirlik yaşantısı nereden geliyor peki? Anlam imkânı için elzem olan durum insanların birbirleriyle eşduyum yapabilmeleridir. Bunun gösterilebileceği birkaç düzey vardır. Toplumsal varlıklar olarak insanlar bir dizi içten gelen jest ve açıklayıcı ifade kullanılır. Sözelimi gülme ve ağlama yetisi doğuştan sağır ve kör insanlarda bile vardır ve bu ifadeler kültürel arkap-lan veya kişisel yaşantıdan bağımsız olarak anlaşılabilirler. Paylaşılan bir fizik veya toplumsal çevre anlamayı kolaylaştırabilir fakat yabancı kültürler bile dillerinin ve toplumsal kurumlarının kuralları öğrenilerek anlaşılabilir. (Malinowski, 1922) Kod işaretlerini kod mesajlarına bağlayan kurallar keyfi olduklarından (Saussure, 1974) bir kodun kırılması içsel olarak işaretlerin anlamlarının ortaya çıkarılması ve onların mesajın tümüyle eşleştirilmeleri gayretinden oluşur. İnsan kültürlerinin işaret ve simge sistemlerini yarattığı yerde hermenötik metod, bu yüzden, uygun analiz metodu olacaktır.

FIGÜR 1

ANLAMA (İDRAK)

Gerçek Neden

• Rasyonalizasyon Yalan

ANLATMA (İZAH)

Neden

Nedeifu

1. figür izah ve idrak arasında muhtemel bir etkileşim modelini gösteriyor. Pek çok teorisyen nedensel izahatların yerleşmeden önce, varsayımlar olarak sınanma safhasından geçmesi gerektiğinde hemfikirdir, ilk elde varsayımlara nasıl ulaşıldığı sorusu ise muğlak kalır. Psikopatolojide yaygın bir yaklaşım anlaşılabilir bağıntılarla başlamaktır, parçalarını işlevsel yapmaktır ve aralarında bir ilişkiye ulaşmak için iyimser olursak, nedensel bir bağıntı yakalamak için

BİRİNCİ BÖLÜM

onları sınamaktır. Sözelimi desteksiz ve bakması gereken çocukları olan yalnız bir anne düşünün. Bu anne ciddi bir kayıptan sonra kolayca depresyona girebilir. Hele ki daha önceki önemli bir yaşla kayba da duyarlı hale geldiyse veya annesi, o geleneksel yardım kaynağı, elde hazır değilse. (Young & Willmott, 1962; Brown & Harris, 1978) Bu anlaşılabilir bağıntı deneysel yollarla sınanacak bir varsayıma dönüştürülebilir. (Fig 1, ok) Anlaşılabilir bağıntının doğruluk iddiasıyla nedensel varsayımınki arasında bir ayırım yapmak şarttır. İlki, belli şartlar altında kayıptan sonra ortaya çıkacak depresyonun psikolojik akla yatkınlığına dayanır. Sonraki, deneysel sonuçların istatistikî kanaatini eksen alır.

Tam aksine, bir organın kaybı ve depresyon arasında anlaşılabilir bir bağıntı nedensel analizde teyid edilmez.

(Fig 1, ok 2) Nedensel bir ilişki deneysel verilerle doğrulanmasa bile, eğer bağıntı psikolojik olarak akla yatkınsa, belirli bir olgunun hâlâ doğru anlaşılma şansı vardır. Histerektomi¹² depresyon sıklığında bir artmaya

yol açmasa bile (Gath & Day, 1982), histerektomi sonunda gelişen bir depresyon olgusu bu bağıntı temelinde anlaşılabilir.

Araştırmacılar varsayımları açıkça hileli olan nedenlerden pek çıkarmazlar. (Fig 1, ok 3 ve 4) Mamafih ölüme yakın bir hasta olduğu için kendisini çökkün hissettiğini söyleyen gizli pankreas kanserli bir hastanın olgusu kolayca yorumlanabilir. Psikolojik olarak açıkça absürd olan bu varsayımın deneysel sınanması (klinik gözlemci tarafından nihilistik bir hezeyan olarak sınıflandırılmış olabilir) herşeye rağmen tıbbî ve istatistiki bir onay bulabilir. Varsayım olarak kabul edilirlse deneysel açıdan yanlışlığı kanıtlanan ve akla da uygun gelmeyen rasyonalizasyonlar için de benzeri örnekler kuramsal olarak ileri sürülebilir. (Fig. 1, ok 4)

Bir etkenin nedensel olarak anlamlı olup olmadığı kararı varsayımların deneysel sınanmasında yatıyorsa ve postüle edilen bağıntının psikolojik akla yatkınlığından mantıken bağımsızca, anlamlı bağıntıların anlaşılmasının bilimsel araştırmasının nihaî sonucuna bir araştırma metodu olarak ekleyecek bir şeyi olmadığı öne sürülebilir. (Will, 1983) En iyi ihtimalle varsayımların oluşması için anlamaya dönük bir vasıta sağlar. Görüntüleme teknikleri ve hormon

Histerektomi: Rahmin bütününe veya bir kısmının alınması.

BİR BİLİM OLARAK PSİKİYATRİ

çalışmaları gibi teknolojik paradigmlar işletilmediği sürece, psikiyatride bilimsel araştırma, nedensel varsayımlar üretmek için anlaşılabilir bağıntılara geri çekilecektir. Üstelik klinik araştırmadaki teşhis aygıtlarının bir parçası olarak hermenötik metod yerini korumuştur. (Wing ve arkadaşları, 1984) Meselâ PSE¹³ sürekli muayene eden kişiden, hastanın semptomlarının ve sıkıntısının günlük yaşantıları açısından anlaşılabilir dereceyi aşıp aşmadığına karar vermesini ister. Burada ve hatta psikiyatri pratiğinde daha fazla olarak, tümüyle nesnel ve işlevsel bir teşhis ve değerlendirme sistemi, mümkün görünse bile, henüz tesis edilememiştir.

Anlaşılabilir bağıntılar mukabil nedensel varsayımları reddedilmeye karşı bağışıklayabilir. (Kuhn, 1962) Sözelimi orta-sınıf psikiyatristlerin kendi sınıflarından hastalara eşduyum yapmaları daha kolaydır ve bu yüzden kendi inançlarını hezeyan olarak tanımlama ve şizofreni tanısı koyma ihtimalleri çalışan sınıftan hastalara oranla daha düşüktür. Destekleyici gibi görünen deneysel sonuçlarla şizofreninin bir etiketleme teorisi hızla kuruldu. Bu teoriyi reddetmek için epey bir klinik uyanıklık ve araştırma dirayeti gerekti. Psikanalitik 'güya' anlamının sahte akla yatkınlığı bile, sözelimi, şizofreno-jenik anne¹⁴ fikrini, (Fromm-Reichmann, 1948) onca muhalif deneysel kanıta rağmen sürdürmeye yetiyordu. Bu fikir ancak önemli miktarda bir araştırma çabasıyla terkedildi.

" PSE ya da present state examination (mevcut hal muayenesi) yapılandırılmış bir görüşme tekniğidir.

" Şizofrenojenik anne: Çocuğuna sürekli çiftmesajlar veren, açık sözle ifadeyle örtük duygusal mesajı arasında uyumsuzluk hatta zıtlık olan anne. Böylesi bir durumda çocuk neyi yapmasının doğru olduğuna karar vermez. Böylesi çocukların şizofreniye yakalanma olasılıklarının daha yüksek olduğu iddia edilir. 1940'lı yıllardan 70'li yıllara dek hükümlan olan bu varsayım, daha çok o yılların 'herşeyden anneyi sorumlu tutan' tavrının bir tezahürüydü. Sonraki yıllarda yapılan araştırmalar bu varsayımın tamamen terkedilmesine yol açtı. Böyle bir anne yoktu, bu suçlayıcı kavram bilimsel bir değeri haiz değildi, üstelik çok da zarar vermişti. O yılların sosyokültürel etkenleri psikiyatrik teorideki gelişmelere eklenilerek böylesi bir kavramın doğmasına neden olmuştu. Bu konuda yazılmış ayrıntılı ve güzel bir makale için bkz. John Neill, "What Became of the Schizophrenogenic Mot-her?", *American Journal of Psychotherapy*, Ekim 90, s. 499-505.

98

BİRİNCİ BÖLÜM

Anlamanın (idrak) psikiyatride oynadığı merkezi rol nedeniyle, olduğu yerde tanınması gerekir. İç mantığı ve sınırları değerlendirilmelidir ki doğrulanmamış iddialar ortaya atılmasın. (Storr, 1983) Hem tıpta hem de insan ilişkilerinde idraki kullanmak ve geliştirmek için ahlâki bir zorunluluk vardır. Böyle olmayan durumlar, otoriter rejimler altında tıbbın ve psikiyatrinin kötüye kullanılmasında kendilerini bol bol ve acıyla göstermektedirler. Hem zekâ hem de eş-duyum ayakta kalmak için elzemdir. Umulur ki insanın, ileri teknolojiyi doğuran işe yarar açıklamalar bulma yetisi, başkalarının düşünme ve hissetme biçimleriyle eşduyum yapabilme yetisiyle eşleşir ve kıvrım bulur. Yine de sahte bilimsel iddialardan kaçınmak için Gellner'in ifadeleriyle, biyolojik ve hermenötik kavramların kaynaşması tanınmalı ve reddedilmelidir.

Katı Bilimsel Dünya Görüşümüz Psikotiklerin Uyum Sürecine Engel mi?

Raymond H. Prince Margaret Reiss

" *"Bizimkine benzer, akılcılığı ve bilimsel nesnelliği doğa üstücülükten önde gören kültürlerde, bir psikotik birey daha güçlülükte uyum sağlar..."*

Favazza ve Oman

Antropologlar bir zamanlar, Batılı olmayan kültürlerin kendi psikotik bireylerine şaman, sağaltıcı, kutsal erkek/kadın gibi saygın roller sağlayarak, onları destekledikleri ve korudukları görüşünü gündemde tuttular. Kroeber, Linton, Radin ve Devreux gibi önemli bazı antropologların da desteğine rağmen, bu görüş son zamanlarda ağırlığını yitirmeye başlamıştır. Sağaltıcıların psikotik, hatta tedavi edilmiş psikotikler olduğuna ilişkin görüşün reddedilmesinin önemli nedenlerinden biri, sağaltıcıyı kötülemiş olmasıdır. Torrey, en yürekten seslenen eleştirmen olmuştur. Batılı-olmayan sağaltıcıların "kendi bildiği psikiyatrist ve psikologlardan daha hasta olmadığına" inanmıştır.

Fakat neden birçok antropolog şağaltıcıların hasta bireyler olduğu görüşünü kabullenmekte ve neden ilkel kültürler sanayileşmiş toplumlara göre daha insanî bir tavırla psikotik bireylerini reddetmek ya da soyutlamak yerine, onlara üstün sosyal konumlar sağlamaktadır? Bunun en önemli sebeplerinden biri birçok kültürde, şağaltıcıların kendi rolleri için doğaüstü güçler tarafından seçilmiş oldukları ve bu "seçilmiş"liğin kendisini, potansiyel şaman içinde gelişen bir psikoz biçiminde ortaya koyduğuna ilişkin yaygın kabuldür.

BİR BİLİM OLARAK PSİKİYATRİ

Modaya uysun ya da uymasın, açıktır ki, şamanlar ve diğer şağaltıcılar, şağaltıcı rolünü üstlenme öncesi genellikle bir tür psikolojik (ya da bazen fiziksel) rahatsızlık hali yaşarlar. Eliade bu konuda yetkin bir literatür derlemesi oluşturmuştur, ayrıca Batı Afrika'da, Kore'de, Japonya'da ve Tayvan'da bu olguya ilişkin bir çok yeni bildiri yayınlanmaktadır. Batılı kültürlerin de bazı bölgelerinde, bireylerin şağaltıcı rolü için seçilmiş olabilecekleri ayrıca kaydedilmelidir. Macklin, bir dizi varsanlı olgu süreci yaşantılayan ve bu süreci spiritualist arkadaşlarıncı medyum olması yolunda bir çağrı olarak algılanan, bir Amerikalı evhanımmıdan söz etmiştir. Bu hanım bir süre sonra gerçekten de medyum olmuş ve yüzlerce yeni ingiliz inananlarına, diğer dünyadan 'teselli mesajları' ulaştırmıştır.

Çoğu kez, böylesi alışılmamış ya da mistik psikolojik hallerin geçici süreçler olduğu ve kaybolduğu, ya da en azından potansiyel şaman, şağaltıcı rolünü üstlendiğinde kontrol altına alınabildiği de önemle akılda tutulmalıdır. Bu kural için ilginç bir istisna geçenlerde açığa çıkmıştır. Paterson, Güney Afrika'da Pondomisi'lerde, doktor olma çağrısının bir psikotik süreçte sergilendiği 'şağaltıcı rolü'nü tanımlamıştır. Eğer psikotik süreç 'doktor hastalığı' olarak kabul edilirse, psikotik hasta, iki ya da üç yıl boyunca kendisi ile çok yakın günlük ilişkiler içinde bulunan kabul görmüş bir şağaltıcının çırağı olmalıdır. Bu çıraklık döneminde, özne, giderek kendi psikozunun akut belirtilerinden kurtulur, ancak doktor rolünün korunması açısından, işitsel varsanlıların sürdürülmesi gerekmektedir. Paterson'a göre, şağaltma gücünün temel kaynağı, duyduğu sesler aracılığı ile ruhlar aleminden kendisine ulaştırılan bilgiler olan bir şağaltıcı, eğer işitsel varsanlılarını kaybederse, iyileştiricilik işlevini daha fazla sürdüremez.

Ancak, Batılı olmayan kültürlerin psikotik bireylerine üstün bir rol sağlayabildikleri görüşünün başkaca anlamları vardır. Kapalılık tavrı, batılı topluma, ruhsal dünyayı, kehaneti, parapsikolojik olguyu ve genel anlamda dinsel düşünceyi reddetmesiyle, öznel psikotik deneyimler temelinde biçimlenmiş dünya görüşlerine karşı bir takım yaptırımları olan katı, batılı bilimsel dünya görüşüne yönelik bir eleştiri biçimidir. Batılı dünyada, psikotikler öznel yaşantılarından ve bunlara bağlı olarak gelişen doğaüstü inanışlarından (psikiyatrideki deyişle sanrılar) sözettiklerinde, daha akılcı geçinen kişilerce (confrères) reddedilirler. Böylesi büyüü inanışlar ayrıca hasta-

BİRİNCİBÖLÜM

nın psikiyatristi tarafından da reddedilir ve küçümsenir. Oysa öte . yanda, büyücülük, kehanet, psikokinez, ruhsal iletişimler ve benzer birçok unsurun, her bireyin dünya görüş örüntüsünün bir parçası sayıldığı Batılı olmayan toplumlarda, psikotikler öznel yaşantı sürecindeki olaylardan sözettiklerinde, aileleri ve arkadaşları, en az şağaltıcıları kadar anlayışlıdır.

Son zamanlarda tıbbi-antropolojik literatürde, önemli ölçüde dikkat çekmeye başlayan bir 'açıklayıcı modeller' kavramı yerleşmiştir. Açıklayıcı modeller, hastalık ve tedavi, hastalar ve tedaviciiler arası ilişki biçimlerine yönelik kavramlardır. Bir hekim tarafından önerilen tedavi düzeneğinin kabullenilirliği, hekimin açıklamasının, en azından bazı özellikleri ile, hastanın açıklayıcı modelinin uyum içinde olmasına bağlıdır. Hasta, hastalığının kansızlığa bağlı olduğuna inanıyorsa, hekim de bu hastalığın bir depresyon olduğunu düşünüyorsa, kendi 'açıklayıcı model'i görüşülünceye dek, hastanın doktorun önerdiği tedavi planına uyması beklenmez. Açıklayıcı model kavramı, psikiyatristin psikotik hastaya yaklaşımı bağlamında henüz gerçek yerine oturmamışsa da, buna uygun gözükmetedir. Eğer hastanın, kendi yaşantı ve davranışlarının doğaüstü bir takım güçler ve dinî içerikli dünya görüşlerinden bir şekilde etkilendiğine ilişkin açıklamaları, psikiyatrist tarafından kabul görmüyor ve görüşülmeye değer bulunmuyorsa, bir tedavi etkileşimi oluşamayacağı açıktır. Sunulacak olan metinde, bir hastanın öznel yaşantılarını ve bunlara ilişkin kendi yorumlarını ayrıntılı biçimde ortaya koyarak bu soruyu irdedeceğiz ve tedaviye, bununla birlikte sürüp gidecek bir tedavi yaklaşımına imkân sağlayacak bir uzlaşma sürecine ulaşılabilirliği saptamak için, hastanın açıklayıcı modelinin ve inanış sisteminin diğer özelliklerinin görüşülebilirliğini tartışacağız.

Sunulacak olan metinde, hastanın yaşantıları kendi ifadeleriyle anlatılmakta, hasta sıradışı deneyimlerini anlamlandırmaya çalışmakta, bütünüyle kabulenilebilir olduğunu hissettiği kendi dünya görüşünü yapılandırmaktadır.

Bir Alternatif Gerçeklik

Kişi bilinçli ve bilinçdışı düşünceyi birbirinden nasıl ayırır-eder? Bu gerçekte önemli bir sorun değildir. Örneğin; birdenbire "yemin etmek" ya da "Negev Çölü" gibi tamamıyla ilgisiz bir düşün-

BİR BİLİM OLARAK PSİKİYATRİ

ce belirttiğinde, işimle ilgili kaygılar duyabilirim. Bu tür ilgisiz düşünce ya da melodileri (songs), hemen unutulabileceği endişesiyle kaydederim. Ek olarak, oluştukları zamanı da kaydederim. Düşünceler kimi zaman olaylarla rastlasın Bir "düşünce"nin, dünyanın bir başka ucundaki bir olayın, "bilinç dışı zihin" tarafından algılanmış olduğunu göstermesi, oldukça etkileyicidir. Yıllarca süren kendilik-analizi sonrası birçok şey yerli

yerine oturdu, bugünlerde hergün, ruhumu daraltan ya da huzura kavuşturan şeylerin farkına varmamı sağlayın yirmiyeye yakın düşünce ya da melodi algılıyorum. Bilinç dışı devinim, çalışmadığım zamanlarda bir sebeple, yarı yarıya azalıyor. Özellikle sabahları, kendimi işimde yoğunlaştırdığımda ya da çevremdeki insanlar tarafından dikkatim çekildiğinde, bilinçdışı etkilenimler artıyor.

Bu 'içsel ses'i Tanrı ile, şeytan ile veya bir başkasıyla ilişkilendirme eğilimini hiç taşımadım. Bu açık biçimde, dünya ruhuna (Jung'un 'kollektif bilinçaltı' kavramı) hatta güneş sistemine, belki ötesinde evrene uyumlanmış kendi ruhumdu. Voyager I ve Voyager II, 1980 ve 1981'de Satürn'ü ziyaret ettiklerinde edinilen verilerden bazıları, benim 'tekrarlanan rakamlarım'dı: 144 ve 258. Yıllar geçtikçe, 14, 144, 1441 ve 258 rakamlarının, bir metinde karşıma çıktıklarında, o metnin çok özel bir önemi olduğunu ve köklerini 'kollektif bilinçaltı'ndan aldığını ortaya koyan, önemli rakamlar olduğunu farkettim. Time dergisinde yeralan bir habere göre, Amerikan uzay aracı Voyager I'in Satürn'ün uyduları Tethys ve Enceladus'a en fazla yaklaşabildiği mesafe 125.800 ve 258.000 mil'di. (Her iki-sindeki 258 rakamına dikkat edin) Voyager I Satürn'e Kasım'ın 12'sinde ulaştı. 1968 yılının bu günü, benim için bir gerçeklik anı, hayatımın en önemli günüydü ve trajik bir aşk macerasıyla ilgiliydi. Voyager II Satürn'e Ağustos'un 25'inde (ya da 25.8) ulaştı. Tekrarlanan 258. Ayrıca 'Voyager' Almanca'da benim isminin karşılığıdır. (Reisender). *Satürn. Goya Üzerine Denemeler* adlı kitap 1957'de yaşantımda, yazgımı belirleyen, olumsuz bir rol oynamıştır. O zamandan beri, birşey bana çok zorlamalı ya da sadece rastlantı (rastlantı diye birşey aslında yok) gibi görüldüğünde, Satürn'ü ve hâlâ sevmekte olduğum adama veda edişimin tam 14. yıl dönümü olan, 10 Temmuz 1972 güneş tutulmasını düşünürüm.

Bilinçdışı zihnimden bir tepki almak, çok tazeleyici ve son derece mükemmel bir yaşantıdır. Bu önemli bir konuşma sonrası, sürük-

104

' BİRİNCİ BÖLÜM " '

leyici bir kitap ya da makale okuduktan ya da unutulmaz bir film izledikten sonra oluşabilir. Sonra birşeylere üzüldüğüm ya da canımın sıkıldığı günler gelir. Bu sesler ve düşünceler, bana sonradan, bilinçdışı zihnin yeni bir yaklaşımla, çok farklı yapıda bir sorunu çözmeye çalıştığını gösterir. Bu her zamanki günlük sorunlarıma yeni bir bakış açısı kazandırır. Bu gerçekleştiğinde, bunalıtcı yağmurlu bir günün ortasında güneş doğuyor gibi olur. Ruhum o anda yükselir. Bilinçdışı zihin en çok, sınırsız bir bilgisayarı, her zaman buyruğumuzda olan bir doğal kaynağı andırır. Bir örnek vereyim:

Birkaç ay önce MATISSE'yi, yaklaşık bir saat sonrasında da ROSARY'ü düşünmüştüm. Sonra sanat sözlüğümden Matisse'ye baktım ve onun Nis yakınlarındaki Vence'de 'Ste Marie du Rosaire' kilisesinin mimarisini tasarladığını öğrendim. Bu kilisenin ismini kesinlikle ilk kez duyuyordum, ancak bilinçdışı bir kaynak bundan haberdar etmişti. Dr. P'ye bundan sözettiğimde, bana bu kilisenin bir kartpostalını verdi ve bir yıl önce orada bulunmuş olduğunu söyledi.

Bu dikkate değer olaylar dizisi beni bir ölçüde mutlu kıldı. Zihnin belli bir düzeyde herşeyi biliyor olması, bütün bu gösteriler dizisinin bir parçasıydı, ayrıca Dr. P'nin, o ana dek bilmediğim Matisse kilisesini ziyaret etmiş olması, onunla aramızda varolan bir tür duyum-dışı iletişimi güçlendirdi.

Sokulgan düşünceler her zaman çelişkilerle yüklü değildir. Bunlar bazen insanoğlunun evrensel ilgilerine dokunan, genelde yüksek, mutlu zamanların yansımalarıdır. Kişinin ruhuyla böylesine yoğunlaşması, ruhu yükseltir ve günlerini ağırtır. Kişinin, özellikle zorlu ve bunalıtcı anlarında özellikle değerlendirilen, kısmen bütünleyici bilinçdışı zihin ile arasında bir ortaklık vardır. Neden sö-zettiğimi biliyorum. 1963 yılında, yaşamı terketme derecesinde bunalmışım. Hâlâ zaman zaman hüznümlendiğim olur, ancak yaşama bağlılığım en az gençliğimdeki kadar güçlüdür. Bu aşk sancısı, bu gerçeklik arayışı, hayatımın geri kalan bölümünde de beni oyalayacak uğraşlardır. Tabiatın dilinden biraz anlayanlar için ortaya konulan gerçeklik, tam gözlerimizin önündedir. Bu konuda benim için en değerli olan, kişinin ruhundaki yansımalarından esinlenen bir dünya ve evren portresidir.

Henüz mistik bir insan değilim, ancak yaşlılığında öyle bir konuma ulaşırsam hiç şaşırırmam. Bu sorguyla etrafım gözleyen birisi için her yerde üstün güçlerin izleri vardır, öyle ki bu çoğu kez yapı-

BİR BİLİM OLARAK PSİKİYATRİ

lanmış dini savlardan daha baskındır. Doğadaki herşey birimsel bir işleyiş gösterir. İnsanoğlu da doğanın etkili, ya da daha doğru bir deyişle, etkin bir parçasıdır. Bütün olan Kapsayıcı olan da Tanrı'dır. Sonuç olarak, sonradan kendisine dua edebileceğim bireysel tanrı arayışından vazgeçerek, daha üstün bir kudrete inanmış olmaktan ötürü memnunum. Şimdi de, zaman ve mekâna ilişkin bazı pratik kişisel sorunlara değinmek istiyorum.

Özel Tekrarlanan Rakamlar Üzerine

Daha önce de sözettiğim gibi, özel bir önemi olan, belli bazı rakamlar var: 14, 144, 1441, ve 258. Bu rakamlar gazetelerde, dergi makalelerinde, çeklerde, biletlerde ya da radyo-TV programlarında karşınıza çıktıklarında, sözü edilen (ya da rakamlarla bağlantılı olan) konunun özel bir önemi olduğunu gösterirler. Örneğin bir Beethoven biyografisinde, sayfa 144'e baktığımda, sağır olmak üzereyken yazdığı son arzusunu ve vasiyetini buldum. Yaşamak istemedi ancak sonuçta seçimini hayattan yana yaptı. Yaşayıp yaşamama konusundaki iç çatışmalarını ben de yoğun biçimde duyumsamış ve sonunda ben de hayatı seçmişim. Garip biçimde, Beethoven hakkındaki bir başka kitapta 258. sayfaya baktığımda, aynı son arzu ve vasiyetin yazılı olduğunu gördüm. Bu üç

olay Beethoven ile aramda bir yakınlık olduğunu gösteriyordu. Beethoven ile aramdaki bağlantının bir diğer kanıtı da, sevdiğim adamın bana evli olduğunu söylediği, hayatımın en mutsuz günü olan 7 Temmuz'da, Beethoven'in 'sonsuz aşkına' son mektubunu yazmış olmasıydı.

Şu an 14, 144, 1441, 258 rakamlarının, yalnızca benim için değil, bütün evren içinde özel bir önemi olduğuna inanıyorum.

Bilinçdışı'nın Dili

Bilinçdışı üzerine çalışmaya başladıktan çok kısa bir süre sonra tamamıyla kendine ait evrensel bir dili olduğunu farkettim. Bu, bir mesajla yüklenmiş mantıksal bir yargıyı kullanıma sokabilir. Bilinç-dışının sırlarına erişmek, doğanın gizlerine doğru bir içgörü edinebilmek demektir. Bilinçdışı temel gerçekleri ortaya koyma ihtiyacı içindedir. Herşey görebilmemiz için tamamıyla açık bir biçimde sunulmuştur, ancak bir anahtar olmaksızın, basit İngilizce sözcükler

106

BİRİNCİ BÖLÜM

Çince gibi görünebilir. Bilinçdışı dilinin çevirisini yaparken ilk önce farkına vardığım şey, anahtar sözcükteki sesli harflerin değiştirilebilirliği ve herhangi bir sözcüğün hecelerine kadar bir başka dile çevrilebiliyor oluşuyordu.

Bir örnek vereyim: Man (adam) = mean (anlam) = main (temel, Fransızca'da el), bunlar İngilizce'de şef anlamına gelen "main" ve Almanca'da umulan anlamına gelen "haupt" sözcükleri ile aynıdır.

Sessiz harfler de, eğer fonetik bir duyum sağlıyorsa, değiştirilebilir. D T olabilir, F V ya da W, B P, K de C ya da Z olabilir. Çift sessizler tek olabilir. Bir cümledeki sözcükler, yeni sözcükler ve yeni anlamlar üreten bir sözcük gibi birlikte kullanılabilir. Sözcüklerin tümü çok önemlidir, ancak en önemli sözcük bir insanın ismidir. Teorikte her zaman gerçekte ise genellikle bir kişinin kapsül analizi, kendi ismi temelinde yapılandırılabilir. Kişinin soyadının göbek adının, adresinin, anne-baba isimlerinin, mesleğinin ve eşinin adının da bilinmesi faydalı olur. Bir ismin içinde varolan nedir? Soyadımızı, başka bir takım şeylerle birlikte miras olarak alırız, oysa isimlerimiz duyum dışı algılama için gizli bir hüner biçiminde seçilmiş ve verilmiştir. Ailelerimizin geleceğe dönük fantezileri vardır ve bir çocuğa verilen isim, bebeğin tüm gelecek yaşantısını büyük ölçüde ifade eder.

, Düşünce Sokulmasına ilişkin

Zihnime sokulan düşüncelerden, cümlelerden ve melodilerden söz etmiştim. Bunlar çoğunlukla İngilizce, bazen de Almanca ya da Fransızca idi. Geçmiş, şu anki ve belki gelecek yaşamımdaki insanlara ilişkin yorumlardı. Burada, geçtiğimiz haftalardaki notlarımdan rastgele alınmış bazı örnekler var. Bazı durumlarda, babamın 1930'larda, ben beş yaşındayken, Viyana'daki depresyonu sırasındaki gaz finni intiharını çağrıştıran, gaz kaçağına benzer 'zischen muessen' (tıslama algısı) düşüncesi gelir. Almanca'da *zischen* sözcüğü aynı zamanda *zuschaun* anlamına da gelir ('i'nin 'u' ile değişimi bilinçdışı tarafından ek anlamları tariflemek için sıklıkla üstlenilen bir tür sesli harf değişimini ifade eder). '*Zuschaun*' sözcüğü İngilizce'de 'to watch' (izlemek) anlamına gelir. *Watch* aynı zamanda 'vvitch'dir (büyücü). (Seslilerin değişimi) Bilinçdışı tüm insanlar tarafından paylaşıldığı için, bu örnek, babamın intiharı oluşumundan

BİR BİLİM OLARAK PSİKİYATRİ

kısmen kendimi sorumlu tuttuğum ve onun hakkındaki herşeyi belleğimden sildiğim için bu konuda annemden bilgi edindiğim) ile insanların dünyadaki diğerlerine olanlar yüzünden bir şekilde kendilerini sorumlu hissetme eğilimi arasındaki bağlantıyı ortaya koymaktadır. Birisi trajedileri özel bir tür büyülenme ve karmaşık duygularla izler ve biz de kendimizi gibi hissetmekten ve izlemekten ve felaketin yaratılmasında suç ortağı olmak gibi bir sorumluluğu yüklenmekten ötürü, suçlu sayarız.

İkinci bir örnek olarak, 'tamamıyla dağıtılmış olma' (to be shat-tered) gibi bir düşünce sokulması deneyimim oldu. Bu aynı zamanda 'kapatılmış olma' (to be shuttered) anlamına da gelir (sesli harflerin değişimi metodu). Panjur, 1962 yılında bilinçdışı veriler üzerine kesintili yazma girişimlerim olduğu bir dönemde -ki bu dönem sevdiğim adamdan ayrılarak, onunla birlikte olduğum süreçte bana söylediklerini de içine alan özgürce bir yazma ortamına girdiğim gürültülü bir dönemdir- tekrar tekrar çizdirdiğim pencere taslaklarının ifadesidir. Bu panjur, hafifçe kaldırılmış gölgeliğinin adında duran birinin pantolonlu bacaklarının alttan gözüktüğü bir pence-reyi sembolize eder. Bir pencere gölgeliği karanlıktır. Kapanmış da olabilir. Almanca'da imrenme ya da kıskançlık anlamına gelen '*jalo-usie*', Fransızca'da da zırhla donanmış anlamına gelen '*blind*' şeklinde geçer. Demir perde = Demirsi perde. Perde (curtain) bilinçdışı dilinde mutlak (certain) anlamına gelir. Curtain (perde) = örtmek (drapes); drapeau Fransızca'da bayrak demektir, drape levha'dır = denge levhası = ana defter (ledger)= yatak çarşafı (bed-sheet) = sıcak (hot) = nefret (hate). *Jdlousie gölgelik'tir* = *Scheide* (Almanca'da vajen, aynı zamanda ayrılık demektir); *Schtiden* = elveda demek. Bütün bu ilişkiler, 'tamamıyla dağıtılmış olma' düşüncesinin gerçekte 'kapatılmış olma'ya dönüştüğünü göstermektedir. Bu gerçekten hareketle yapmam gereken tek şey, penceremin panjurlarını açıp, 'perdelerimin gölgeliğini kaldırarak günışığına izin vermek olmalıdır, böylelikle aşkı gerçekte hiçbir zaman içinden söküp atmadığım adamın gölgeliğin ardındaki kimliğini duyumsamak, günışığını bir 'zevk yaşantısı'na dönüştürecektir. Bu örneğe ilişkin türlü yorumlar getirebilirim, ancak yukarıdaki ifadeler herhalde bilinçdışı zihnimizin anlam ve duygu yoğunluklarını ifade etmesine olanak sağlayan, gizli zenginlikleri yeterince ortaya koymaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM . -

...§ Duyumdışı Algı Üzerine

Duyumdışı algı söz konusu edildiğinde, bu anlamda bütünüyle ruhsal olduğumuza inanırım. Bu hepimizin sahip olduğu bir normal yetenek hayvanların bile sahip olduğu bir 'altıncı duyum'dur. So-mon balığının ve göçmen kuşların yönlerini bulmaları duyumdışı algı sayesinde. Düşüncelerim bilinmekte olsaydı, o an bir 'genel telepati'ye yol açabilirdi, ancak şu an bundan emin değilim. Bu konuda direnç çok yoğundur. Kendi doğal telepatik güçlerini baskılamayı henüz öğrenmemiş olan küçük çocuklar, bu yeteneği en fazla geliştirebilecek olanlardandır. Aynı şey fazlasıyla, bilinçdışı ile sağlıklı iletişime giremeyen akıl hastaları için de söylenebilir. Seslerin kendilerine Tanrı'dan ya da şeytandan geldiğine inanırlar, oysa bunlar gerçekte kendi bilinç dışı zihinlerinden ve başkalarının düşüncelerine telepatik yöntemle algılamalarından kaynaklanmaktadır. Herkesin bildiği bir gerçek vardır: dahilik ve delilik birlikte gider.

Kendi yaşantımdaki duyumdışı algılardan bazı örnekler vermek isterim. İlk olay 1968 yılında gerçekleşti. Uyandıktan hemen sonra, bilinçdışından zihnime ulaşın ilk sözcükleri ve sesleri bir karta not etmeyi özellikle çok severim. Bu özellikle sabah, Haziran'ın 5'inde, saat 06.00'da *sir* sözcüğü (seer diye okunur) zihnime geldi. Aynı sabah bir süre sonra haberleri dinlediğimde, Robert Kennedy'nin Sir-han Sirhan tarafından vurulmuş olduğunu dehşet içinde öğrendim. Zihnime gelen 'sir' sözcüğünün de ortaya koyduğu üzere, bilinçdışında bu olaydan haberim vardı. Bir gece öncesinde gördüğüm bir rüyada, Los Angeles'teki Ambassador Otelinde olanları öğrenebilmem de mümkündü. Ne olursa olsun, bu olay bana, bilinçdışı söz konusu olduğunda, mesafelerin hiçbir önemi kalmadığını dramatik biçimde vurguladı.

Yıllar önce bir başka deneyimim olmuştu. 'Zürich' şeklinde bir düşüncem vardı ve bunu yazdım. Daha sonra haberleri dinlerken Zürih'teki Burgolzi Akıl Hastanesi'nde çıkan trajik yangını öğrendim. Birçok insan hayatını kaybetti. (Zürih'te iki yıl çalışmıştım). Genellikle hiçbir rüyayı hatırlayamam, ancak çok açık bir biçimde, bu yangını, algılamıştım. Sonunda 'yangın atlayışı' düşüncesiyle uyandığım anı hatırlıyorum. Bunun çocukluğumda çok sevdiğim ip atlama oyununu andırdığını düşünmüştüm. Daha sonra sabah haberlerini dinlerken acı gerçek ortaya çıkmıştı. Japonya'da, Osaka'da,

ino

BİR BİLİM OLARAK PSİKİYATRİ

bir otelin üst katındaki oyun salonunda da bir yangın çıkmıştı, insanlar alevlerden kurtulmak için kendi ölümlerine atlamışlardı. Şu an 'yangın atlayışı' düşüncesi yeni bir anlam kazandı.

İnsanoğlunun savaştan, kıtlıktan, şiddet eylemlerinden arınmış bir dünyada, bu eşsiz hünelerini kullanmayı ve onlarla birlikte yaşamayı öğrenebileceğini söylemenin, güvenilir bir iddia olduğundan eminim. Hayata sınırsızca meydan okumak ve onu fethedecek yeni öncüler sunmak için, hiç kuşkusuz bir olumsuz yanımız da olacaktır. Duyumdışı algıların var olduğu bir dünyanın savaştan uzak bir dünya olacağından söz etmişim. Bununla, herkesin bir diğerinin, katledici olanlarını da içeren, düşüncelerini bileceğini ve hepimizin birbirimiz için açık kitaplar olacağımızı anlatmak istemişim. Bu bağlamda İslâmî metinlerin ilginç bir unsuru akla geliyor. **Tanrı bütün meleklerini topladı ve onlara kendileri, şeytanlar ve cinler gibi akıl verilmiş ancak şekillendirilmiş yeni bir varlık yaratacağım ve bunun nurdan ve ateşten olanlardan farklı biçimde olacağım, Adem ve çocuklarının topraktan yaratılacağını duyurdu.**

"Yüce Rabbimiz!" diye haykırdı melekler, "bizler nurdan yaratıldık, düşüncelerimiz açık kitaplar gibi okunabilir, hiçbir şey olmasak bile bizler dürüstüz. Ancak, topraktan bir kafatası, yeryüzü insanı Adem'e, planlarını saklama, düşüncelerini gizleme olanağı sunacaktır. O, günahlarını gizleyerek, ilk güvenilir yaratık olacaktır. "

Bu yüzden, bir gün hepimizin duyumdışı yetenekler edindiğimizde, güdülerimizi hiç kimseden gizleyemeyeceğiz. Deyim yerindeyse, bir balık kavanozunda yaşıyor gibi olacağız ve düşüncelerimizi, duygularımızı buna göre yönlendireceğiz.

Bir gün, belki yakında, acemi duyumdışı algılama yeteneklerimizi biraz olsun geleceğe, gelecek saatlere (benim de birçok kez yaptığım, ancak sonradan farkına vardığım gibi) günlere, hatta belki gelecek yıla doğru bakabilmek için kullanabiliriz. Kendi ölümümüzü algılamak belki çok ürkütücü ve yararsız gözükebilir, ancak * Burada verilen pasaj Kur'an-ı Kerim'deki bir ayeti hayli çağrıştırmaktadır: "Ve Rabbin meleklerle: 'yeryüzünde bir halife yaratacağım' dediğinde melekler 'yeryüzünde fesat çıkaracak ve kan dökecek birini mi yaratacaksın, biz seni hamdinle tesbih ederken ve seni tenzih ederken noksanlıklardan?' dediler. O da: 'Ben sizin bilmediğinizi bilirim' buyurdu." (2/30) [editörün notu]

110

BİRİNCİ BÖLÜM

böylelikle, biz insanlar kader tutsakları olmaktan kurtulabilir, Tanrı'nın herşeyi sağlayan iradesiyle, kendi yazgımızın yardımcı mimarları olabiliriz.

Kendilik analizine ilişkin bir saptama daha yapılabilir. İnsanların zaten buna hazırlanmakta olduklarını düşünüyorum. Gençliğin güzel eski günlerine özlem içinde bakıldığına, bu nostalji çılgınlığına tanıklık edin. Bir gün herkes bütün hayat sürecini, eğitimin en son aşaması olan kendilik analizi yardımıyla gözden geçirmek zo-

runda olacaktır.

Bazı insanların, zamanlarının belli bir dönemini psikiyatri kurumlarında geçirecek duruma gelmeleri gibi bir tehlike küçük de olsa vardır. Bununla birlikte öyle görünüyor ki, insanların, din adamları, psikiyatristler, psikologlar ve öğretmenlerin önderliğinde sağlanan, çok geniş ölçekli iletişimine ihtiyacı olacaktır. (Margaret Reiss)

Tartışma

Hastanın sahip olduğu kültürün çok büyük bir önemi vardır, çünkü hastalık ya kendi anlamına ulaşacak, ya da örseleyici bir duyarsızlığa yol açacaktır. (Kirmayer)

Bir psikiyatrist alışılmış bir yaklaşımla, bu metinde açıklanan fikirleri hezeyanlı ve psikotik bularak, ele almayacaktır. Bunların yapısal görünümelerini incelemek ve tanısal kriterlere uyumunu irdelemek dışında, içerikleriyle çok az ilgilenecektir. Yukarıdaki satırların yazarının, grandiyöz hezeyanlardan, düşünce sokulmasından, çağrışımlarda gevşemeden yakınmakta olduğu, "acayip inanışlar ya da büyüsel düşünceler, örneğin batıl inanç, 'gaipden haber verme'ye inanma, telepati, 'altıncı his', 'başkaları benim duygulanımı hissedebilir' düşüncesi, yüklü düşünceler, referans fikirleri" gibi DSM III'teki şizofreni kriterlerinin bazılarını sergilediği düşünülecektir.

Bu düşünceleri 'anlamsız' bulmakla psikiyatrist, hastanın son derece önemli yaşantılarını çok aşağı bir konuma indirmektedir. Hasta için çok önemli olan değerler psikiyatriste göre yersizdir. (Taniya varmak için işbirliğine girmesinin dışında). Hastanın kendi yaşantısını yansıtan açıklayıcı model, psikiyatrist için tamamıyla üzerinde durulmayacak bir kavramdır.

Bu tartışmada, diğer hekimlerin, kendi açıklayıcı modelleriyle hastanın arasındaki farklılıklar üzerinde durmaları gibi, psikiyat-

111

BİR BİLİM OLARAK PSİKİYATRİ

ristlerin de psikotik hastalarının 'açıklayıcı model'lerini yorumlamaya çalışmalarının, kendilerine daha etkin bir tedavi iletişimi sağlayabileceğini ortaya koyacağız. Vurgulanmalıdır ki, kros-kültürel çalışma ve gerçekte gündelik yaşayış bireyin dünya görüşü ve inanış sistemleri (hastalığın açıklayıcı modelini de içeren) ile dünyadaki işlevsel yeteneği arasında çok küçük bir bağlantı olduğunu sergiler. İnsanlar ruhların gündelik yaşantılarına sokulduğuna, büyücülerin ve sihirbazların toplumda büyük yıkımlara yol açabileceğine, AIDS'in homoseksüel davranışı cezalandırmak için Tanrı tarafından gönderildiğine, bütün bu olanların kişinin çalışma, sevmeye ve eğlenme hünerlerine engel olmayacağına inanabilirler. Bu gerçekten hareketle, psikotik hastanın açıklayıcı konumuna indirgeyen bir yadsıma biçimi olmamalıdır. Psikiyatrist hastayla paylaştığı kültürün içinde uzlaşma zemini sağlayabilecek düşünce ve inanış alanlarına uzanmaya çalışmalıdır. Psikotiğin yaşantısı ile psikiyatristin kendi kültürünün paylaşımcı anlayışı arasında, genellikle en azından ortak bir düzlem vardır. Bu konuyu geliştirirken, hastanın yukarıda sergilenen tanımlamasının, Jung'un eşzamanlılık (synchronicity) kavramının açıklanmasına yardımcı olabilecek önemli bir yönünü irdeleyeceğiz:

Senkronisite (Eşzamanlılık)

Jung, senkronisiteye ilişkin düşüncelerini ilk kez, öngörü konusunda bir Çin klasiği olan *I Ching ya da Değişimler* Kitabı'nın Ric-hard Wilhelm tarafından çevrilen İngilizce baskısına yazdığı önsözünde geliştirmiştir. Kültürlerin öngörü uygulamaları kullandığında, özellikle 'Aydınlanma Dönemi' sonrası nedensellik modeline ve Batılı bilimsel düşünüşe çok yabancı gözükten bir düşünce modeli işleyişine girdiklerini kaydetmiştir. Ayrıca bu 'Tanrısal düşünce' modelinin, modern Batı haricinde, gerçekte bütün dünyada yaygın olduğunu da kaydetmiştir. 'Tanrısal düşünce'nin tersine, nedensel düşünce tek boyutludur; bir olaylar serisi vardır: A, B, C, D. A'nın B, C ve D'ye neden olduğu varsayılır. Bu Newton'un 'bیلardo topu* düzlemini yansıtır, şöyle ki B topu eğer A topu kendisine çarparsa hareket edecektir. Öte yandan Tanrısal düşünce Jung'un deyimiyle eşzamanlı düşünce) 'geniş boyutlarda' düşünmeyi içerir. Bu noktada sorulması gereken, 'bir olayın neden ortaya çıktığı' değil, 'an-

BİRİNCİ BÖLÜM

lamalı bir biçimde eşzamanda birlikte oluşma ihtimali olan nedir?' sorusudur. Eski Çinliler 'zaman içinde birlikte oluşma eğilimi taşıyan nedir?' diye sormuşlardır. Onların alan kavramının merkezinde, içinde A, B, C ve D olaylarının bulunduğu bir zaman dilimi vardır.

Jung'un Çin *I Ching* kitabındaki öngörü metodundan hareketle açıkladığı gibi, "bir kişi üç bozuk parayı aynı anda yukarı fırlattığında şans ayrıntıları, gözleme anının görüntüsüne girer ve onun—bizim için çok önemli olmayan, ancak Çin mantığı için çok önem taşıyan bir parçasını oluşturur. Bize göre, belli bir anda olan herşey, o ana özgü niteliklere de kaçınılmaz biçimde sahiptir" yargısı bayağı ve tamamıyla anlamsız gözükabilir. Jung senkronisiteyi "anamlı rastlantıların oluşumu" şeklinde tanımlar.

Eşzamanlılığın çok bilinen bir örneği Jung tarafından otobiyografisinde tanımlanmıştır. 1909'da Freud'un Viyana'da ziyaret ettiğinde Freud ve Jung Freud'un kütüphanesinde parapsikolojik konularda tartışıyorlardı. Freud konuya Jung'u gücendiren, olumsuz ve maddeci bir yaklaşım sergiledi. Jung eşzamanlı olayı şöyle tarifliyor: "Freud bu şekilde konuşmaya devam ederken, garip bir duygu yaşadım. Sanki 'diafram'ım demirden yapılmıştı ve giderek kırmızı, sıcak bir ateşten kubbeye dönüşüyordu. İşte tam o anda hemen yanımdaki kitaplıktan bir gürültü yükseldi ve bir şey üzerimize yuvarlanacak korkusuyla ikimiz de telaş içinde hareketlendik. Freud'a "İşte bu katalitik dışlanma" olgusunun bir örneği" dedim. 'Yok canım' diye yanıtladı,

'tamamıyla saçmaladık'. Ben de 'Hayır öyle değil, yanılıyorsunuz sayın Profesör, haklı olduğumu kanıtlamak için, kısa bir süre içinde bir başka gürültü duyulacağını size haber veriyorum' dedim. Sözlerimi bitirir bitirmez kitaplıktan bir gürültü daha yükseldi."

Freud'un aynı olay konusundaki tepkisini belirtmek ilgi çekici olacaktır. Jung'a yazdığı bir mektupta Freud, kütüphanesinden gelen bu çatırtılı sesin kendisini derinden etkilediğini ve kütüphane mobilyasının başka bazı durumlarda da gürültü çıkarıp çıkarmadığını araştırmaya karar verdiğini ifade etmiştir. Daha sonra kütüphanesinin içinde sıklıkla gıcırta sesleri çıkaran iki meşe tahtası bulmuş ve Jung'un sözünü ettiği olgunun gerçekte özel bir önemi olmadığını vurgulamıştır. Jung'a yazdığı mektupta "Benim saflığım ya da en azından inanmaya hazır oluşum senin kişisel varlığının büyüyle gözden kayboldu" diyor. Bununla birlikte, eşzamanlılık açısından

BİR BİLİM OLARAK PSİKİYATRİ

özel bir önem taşıdığına inandığı bazı özel rakamlardan bahisle mektubunu sürdürüyor. Mektubu aynen aktarılmıştır.

"Birkaç yıl önce, 61-62 yaşlarında öleceğime ilişkin, bana o zamanlar cazip gibi gelen düşünce üzerine yoğunlaşmıştım. Kısa bir süre sonra kardeşimle birlikte Yunanistan'a bir yolculuk yaptık. Orada 61 ya da 1 ve 2 ile bağlantılı 60 rakamının, bir rakam taşıyan herhangi bir şeyin, özellikle de taşıtların üzerinde aniden ortaya çıkışlarını görmek benim için çok ilgi çekiciydi. Bu olayları tam olarak kaydettim. Atina'ya geldiğimde kendimi çökkün hissediyordum. Otelde 2. katta odalarımız ayırılmıştı ve yeniden nefes alabileceğimi hissettim —en azından 61 rakamının bir şansı olamazdı. Fakat oda numaram 31'di (62'nin yarısı).

"O günden sonra 31 rakamı hemen her zaman 2 rakamı ile birlikte, benim için özel anlamlılığını sürdürdü. Fakat aynı zamanda psikik sistemimde boş inançlardan tamamıyla uzak ve bilgiye susamış yapılanmalar olduğu için, bu düşünceyi çözümlemeye çalıştım. Bu düşünce bende 1899 yılında oluştu. O dönemde iki olay gerçekleşti. Birincisi **Rüyaların Yorumu'nu** yazışım (1900'e dek sürmüştür), ikincisi de bana yeni bir telefon numarası verilmesiydi: 14362. Bu iki olay arasında bir bağlantı kurmak son derece basitti: 1899 yılında **Rüyaların Yorumu'nu** yazdığımda 43 yaşındaydım. Telefon mumaramdaki diğer rakamların 61-62, hayatımın sonunu ifade etmesinden daha açık ne olabilirdi? Birdenbire bu çılgınlık içinde bir metod belirdi. 61-62 yaşlarında öleceğime ilişkin boş inanç, rüyalar üzerine yazdığım kitabı tamamlamakla bu hayatta işlerimi bitirdiğim, artık söyleyecek çok fazla şey kalmadığı ve huzur içinde ölebileceğim kanısına uzanıyordum.

"Bu yüzden bir kişinin kendisiyle bile paylaşmadığı hoş bir hezeyandaki ilgisiyle, senin hayalet-kompleksi üzerine çalışmalarına ilişkin daha yoğun bilgiler almayı umuyorum." (Jung, 1961, sayfa 362-363)

Bu mektup bu bağlamda oldukça ilgi çekicidir, çünkü Freud Jung'un "Hayalet Kompleksi" kavramını küçümseme eğiliminde olmasına rağmen, "eşzamanlı düşünme" sürecinde içtenlikli ve ciddi bir biçimde yer almıştır. *Alternatif Gerçeklik* yazarı için 144 ve 258 rakamlarının taşıdığı önem, Freud'un rakamlarındaki sıralama ve genel anlam özelliklerini aynen sergiler gibi gözükmektedir. Bu rakamlar farkedildiğinde (gazetede, dergi makalelerinde, kitap sayfalarında veya TV programlarında) kişi için, ifade edilen konunun özel bir anlamı olduğunu gösterirler. Yazar, Beethoven'in 144. sayfada son ar-

BİRİNCİ BÖLÜM

zusunu ve vasiyetini içeren biyografisinin önemine dikkati çeker; ilginç bir şekilde Beethoven hakkındaki bir başka kitabın 258. sayfasında da aynı son arzu ve vasiyet yer almaktadır. Bu belgeler Beethoven sağır olmak üzereyken yazılmıştır. Yaşamak istemediğini hissetmiş, ancak sonunda seçimini yaşamaktan yana yapmıştır. Yazar da, önceki intihar düşüncelerinin ardından 'yaşamı seçmiş olma' deneyimi açısından, kendisi ile Beethoven arasında bir bağlantı kurmuştur.

Macaristan'da doğmuş gazeteci-yazar Arthur Koestler de (1905-1983) eşzamanlılık ile çok yakından ilgilenmişti. Bu konuda rastlantılar ile hayat boyu ilgilenmiş ilginç bir Viyana'lı biyolog olan Paul Kammerer'in çalışmalarını özellikle vurgulayan iki kitap yazmıştır. Kammerer, yüzlerce rastlantı örneğinden temel alan bir "nedensel olmayan rastlantılar" tipolojisi geliştirmiştir. Rastlantıları, herbir örnekteki paralel oluşumların sayısına göre gruplandığı bir "sıralılık yasası" ortaya koymuştur. Sunulacak olan kısaltılmış vaka örnekleri, onun yaklaşımına açıklık kazandıracaktır. 1906 yılının tatil sezonu sırasında, 1846'da doğmuş ve hiç evlenmemiş olan Barones Trautenberg, ağaçtan düşerek yaralandı ve başka bir yerde, 1846'da doğmuş ve hiç evlenmemiş Barones Reigershofen, ağaçtan düşerek yaralandı. Burada dört benzer özellik vardır: Barones, hiç evlenmemiş olmak, yaş, ağaçtan düşme.

Bir diğer örnek: 1915'te iki genç asker, ayrı ayrı Bohemia'daki Katowitzte Askeri Hastanesi'ne kabul edilmişti. Daha önce hiç karşılaşmamışlardı, ikisi de 19 yaşındaydı. Zatürre geçirmişlerdi. Silesia'da doğmuşlardı. Taşımacılık şirketlerinde çalışmışlardı ve her ikisinin de isimleri 'Franz Richter'di. Burada da 6 benzer özellik var.

Koestler'in tariflediğine göre, Kammerer bu rastlantıların bir tür 'fizik çekimi' ile açıklamaya çalışmıştı. "Fizikte, nedensellik ilkesinden ayrılmayan, evrende birliğe doğru yönelim gösteren, bir ikinci temel prensip, evrensel kuvvet 'benzerleri ortak bir zaman ve mekânda bir araya getirmek için özenli bir seçicilik gösterir. Benzerliklerin konusunu, yapısını, fonksiyonunu, sembollerini dikkate almaksızın, 'çekim'le yakınlaştır."

Eşzamanlılıkla ilgili son örnek, Aziz Augustine'nin (MS. 354-430) ünlü 'değişim' yaşıntısıyla bağlantılıdır.

Otobiyografisinde cinsel karmaşa ve aşırı içme üzerine kurulu olan yaşam biçimi üzerine ne denli eleştirel bir yaklaşım benimsediğini ve giderek artan bir çökkünlüğe girdiğini anlatmaktadır. Ümitsizlik içinde Tanrı'ya yal-

115

BİR BİLİM OLARAK PSİKIYATRI

vararak, ne kadar daha bağışlanmaksızın acılar çekmek zorunda kalacağını sordu. Gözyaşları içindeyken, yakınlarındaki bir evden, ilâhiler söyleyen ve "kalk ve oku" sözcüklerini defalarca tekrarlayan bir erkek veya kız çocuğu sesi duydu. Bu sözcüklerin, kendisini, çocukların kendilerine özgü oyunlarında kullandıkları sözcükler olup olmadığını düşünmeye yönelttiğini ifadeyle şöyle devam ediyor: "Fakat bu sözcükleri daha önce herhangi bir yerde duyduğumu hatırlamıyordum. Kitabı açıp rastladığım ilk bölümü okumanın bana Tanrı tarafından verilmiş bir emir olduğu yorumuyla, gözyaşlarımı sildim ve ayağa kalktım." "Apostles'in Kitabı"nı açtı ve ilk gördüğü parçayı okudu: "Karmaşalardan ve sarhoşluktan uzak dur, kendini kutsal isa'ya bırak, bedenini ve onun ihtirasları için hazırlıklar yapma." Bunun ardından hayatını yeniden düzenledi.

Bilinen önemli Batılı düşünürlerin yazılarındaki eşzamanlılık ilgileri ve inanış örnekleri; hastaların psikotik yaşantılarının en azından bazı unsurlarını kendi kültürümüzün önemli kişiliklerinin görüşleri ile bağlantılandırmanın ne denli mümkün olabileceğini sergilemektedir.

Aziz Augustine, Jung, Freud, Kammerer ve Koestler, kendi yaşantılarındaki anlamlı rastlantıların kendileri için önemini vurgulamışlardır. Bu, eşzamanlılığın hepsi tarafından kabullenildiği ya da 'olaylar arasında önemli nedensel bağlantılar vardır' önermesinin bilimsel bir gerçeklik olduğu anlamına gelmez. Burada söylenilen, kendi kültürel geleneğimiz içinde, en azından bazı rastlantıların anlamlı olduğu düşüncesini kabul eden bir fikir bütünü bulmanın mümkün olabileceğidir.

Anlamlı rastlantılar kavramını, normal insan yaşantısı sınırlarının dışında ve akıl-dışı bularak reddeden bir psikiyatrist, hastaların psikotik yaşantılarının unsurlarını desteklemek ve geçerli kılmak gibi önemli bir olanağı kaçırmaktadır. Böylesi katı yaklaşımları benimseyen psikiyatristler, hastalarının kendine güvenlerini zedeleyebilir ve onların rehabilitasyon sürecine engel olabilirler.

116

ikinci Bölüm Felsefe Aynasında Psikiyatri

Akıl Hastalığının Nedeni Üzerine Felsefi Mülâhazalar

T. S. *Champlin*

Akıl hastası olan bir kişinin böbrekleri, karaciğer, dalağı ve diğer hayati organları, fiziksel ve zihinsel olarak hasta olmayan, normal ve sağlıklı bir kişinin organları gibi normal işlev gösteriyor olabilir mi? Özellikle, akıl hastası olan bir kişinin beyni tıpkı akıl hastası olmayan birinin beyni gibi normal çalışıyor olabilir mi? Genel olarak veya bazı vakalarda akıl hastalığının gerçek nedenleri, bozuk genlerin kalıtımında, bez salgılarının eksikliklerinde, beyin kan kimyasındaki dengesizliklerde veya anormal beyin elektrik etkinliğinde değil de, mutsuz çocuk-ebeveyn ilişkisinde, strese aşırı tepkide, korkuda, birinin kişisel yaşantısındaki bunaltıda ve özellikle seksle ilgili, eşitsizlik, reddedilme, utanç gibi tatsız düşüncelerin bilinçaltına bastırılmasında mı yatmaktadır? Ya da akıl hastalığı daima merkezi sinir sistemi ve beyin kötü çalışmasına bağlanabilir mi, öyle ki özel hayatınız ne kadar mutlu, çevreniz ne kadar dengeli olsa bile, eğer fiziksel bir neden varsa hastalık olacak mıdır? Bazı hastalık çeşitlerinin fiziksel, bazılarının psikolojik olması mümkün müdür? Veya psikolojik stres ve duygusal karmaşa daha sonra akıl hastalığına neden olacak değişmelere önce bedende yol açıyor olabilir mi? Aynı akıl hastalığı bir vakada fiziksel, bir diğerinde psikolojik nedenlerle meydana geliyor olabilir mi? ■■'-

,«..«

119

BİR BİLİM OLARAK PSİKIYATRI

Bunlar akıl hastalığının nedenleriyle ilgilenen herhangi bir kişinin, bir aşamada kendine sorduğu önemli sorulardır. Bu makalede amacım bu tartışmalı konular üzerinde konuşarak, akıl hastalığının saf fiziksel nedenlere bağlı olabileceği fikrine karşı çıkan bazı kişilerin, sıklıkla felsefi ilginin dikkatini derin noktalara -akıl hastalığının tabiatı hakkındaki derin noktalara- çektiklerini, fakat yanlışlıkla, akıl hastalığının saf fiziksel nedenlerinin akla sığmazlığını göstermiş olduklarını varsayarak, yanlış mana yüklediklerini ileri sürmektir. Bununla beraber onların, hasımlarının durumlarını zayıflatacak olması nedeniyle gözden kaçırdığı, düşünmediği, hatta inkâr ettiği iyi noktalar yakaladıklarını belirterek tartışacağım. Makaledeki dört bölümün her birinde bir tane olmak üzere bu tür dört nokta üzerinde yoğunlaşmayı teklif ediyorum. Thomas Szasz ve R. D. Laing'den seçip alınmış olan anlayış ve tutumlardan bazılarını, akıl hastalığının tabiatı ve nedenleri konusunda genel anti-psikiyatri görüş açısını hiç bir şekilde onaylamadan, profesyonel akademik felsefi karşıtlarından gelen saldırılara karşı savunuyor olacağım.

Akıl ve Beden Kötüye Gittiğinde

Akıl hastalığının sebebini araştırmanın, malûm olduğu gibi, sonuçsuz kaldığı gösterilmiştir. Psikiyatri kitaplarından bu araştırmanın sonucuna bakan herhangi biri, inanıyorum ki, şizofrenin nedenlerini anlatan uzun bir bölümü gözden geçirmesinin sonunda, 1976'da yazan, Anthony Clare'in tepkilerini paylaşacaktır.

Tüm bu araştırma, bu varsayımlar, çok az sayıda, değerli bulguların, nelerin şizofreniye neden olduğu sorusunun ortadan kalkmasını sağlayıp sağlamadığı sorulabilir. Güçlü bir genetik unsurun önemli olduğu gözüküyor, fakat genetik etkenler önemli olsalar da şizofrenik hastalığın olması için her zaman yeterli oluyorlar. Ciddi şizofreni vakalarına yol açabilen akut hastalık veya çocuk doğurma gibi fiziksel kolaylaştırıcı faktörler ve mesela meskalin, amfetamin ve LSD'de olduğu gibi şizofreni benzeri önemli sayıda zihinsel bozukluk yapan ilaçlar iyi bilinmektedir. Çeşitli çevresel ve psikolojik streslerin de hastalığı tetikleyebildiği görülür. Bozulmuş aile ilişkilerinin de aynı şeylerin görülmesine neden olacak ajan-provokatörlerin gelişmesine katkıda bulunduğu görülmektedir. Günümüzde bazı nörokimyasal hipotezler ümit verir gözükmekteyse de, bu güne kadar kabul edilebilir etyolojik olarak önemli bir bulgu ortaya çıkmamıştır.

120

İKİNCİ BÖLÜM

insan tecrübesinin çamurunda yüz yıllı aşkın zahmetli bir gözlem, debelenme ve araştırmaya rağmen elimizde övüneceğimiz kadar altın tozu yok.

Bir filozof, akıl hastalığının nedenleri hakkındaki tıbbi tartışmaya, kanserin nedenleri hakkındaki tıbbi tartışmaya yapabileceğinden daha fazla tıbbi katkı yapmaz. Fakat felsefi düşüncüyü gerektiren akıl hastalığının sebebiyle ilgili mantıksal ve kavramsal sorunlar ortaya çıkmıştır.

Birinci bölümde üzerinde duracağım nokta şu olacak: akıl hastalığının tabiatı düşünüldüğünde belirli türde nedensel hikâyeler, mantığın gereği olarak, akıl hastalığının nedenlerinden hariç tutulur. Bu sadece akıl hastalığının nedeni için böyle değildir. Aynı nokta fiziksel hastalığın tabiatı hakkında da geçerli olabilir. Bedeninizin kötü çalıştığı, kudretsiz halde olduğunuz her defasında bir fiziksel hastalığa yakalanmış değilsinizdir. Kataraktın neden olduğu körlükte, ergenlikteki sivilcelerde, spor yaralanması sonucu oluşan beyin hasarında veya orta kulağın virüslerle enfekte olması nedeniyle oluşmuş denge bozukluğu ve sağırılıkta olduğu gibi..

Bu durumların hiç birisi sağırılık, beyin hasarı vb. bir hastalık değildir. Zehirli bir yılanın öldürücü ısırgı, kurbanın vücudunda bazı hastalıklarda olanlara çok benzeyen her türlü fiziksel değişikliği yapabilir. Fakat kurban bir hastalığa yakalanmış değildir. O bir yılan tarafından ısırılmıştır. Yılan ısırma hikâyesi, bir hastalık başlangıcı olarak sayılmak için yanlış bir hikaye çeşididir. Fiziksel ya da zihinsel olsun, bir hastalıkta vücut ve akıl, yılan ısırması hikâyesinin sağlamadığı, başka bir şekilde kötüye gitmelidir. Akıl hastalığının nedensel izahatlarına karşı çıkanların genelde güçlü bir pozisyonda olduklarına inanıyorum. Yılan ısırgı onu zehirledi, ona hastalık vermedi dediğim zaman, benim olduğum pozisyonundaki gibi. Fakat onların, akıl hastalığının saf fiziksel nedenlerle oluşamayacağı yolundaki iddialarını genelleştirdikleri zaman yanlışla düşüklerine inanıyorum. Eğer "Hiçbir yılan ısırgı, mantık gereği olarak, asla bir kişinin hastalığa yakalanmasına neden olmaz" demiş olsaydım aynı şekilde yanlış olurdu. Bilmece her ne kadar "yılan tarafından zehirlenmiş olmak ve biri tarafından ısırılmak sonucu hastalığa yakalanmak" arasındaki farkın ne olduğu ise de, belli ki sır hastalık kavramının içinde yatmaktadır. Şu ana kadar, tüm söylemek istediğim, hastalık ile tabiat ananın emrinde ve izinde gidersiziz, insan

121

BİR BİLİM OLARAK PSİKİYATRİ

müdahalesinin etkisinde değil. Hastalık oluşması için, beden ve zihin, kendi kuvvetleri altında, kendine ait, tabii şekilde kötüye gitmek zorundadır. Hastalıklara insan müdahalesi meselesinde, "Hastalık gelişmesine neden olacak bir virüsle insan veya hayvanı kasten enfekte eden çılgın doktor örneği tabii sebepler konusuna uydurulabilir" itirazını duymayı beklerim. Bu soruyu cevaplamayı düşünüyorum ve zehirlenmiş olmakla hastalığa yakalanmış olmak arasındaki fark hakkında daha fazla şey söyleyeceğim, fakat ilk önce akıl hastalığının nedeni hakkında kavramsal hataya düşen birinden bir örnek vermek istiyorum. Antony Clare'in *Psychiatry in Dissent*'mden yukarıdaki alıntıda, yazar meskalinin şizofreniye neden olabileceğini söylemenin köşesinden dönüp gelmiştir. Clare aklından şu tür şeyler geçirmiş olmalıdır.

Herhangi bir kimse meskalin alır. Kısa zaman içinde algıları çarpıklaşır. Katı cisimler saydam ve şiddetli ışıklarla parıltılar görünür. Kişi üçüncü şahıstan fısıldayan, sıklıkla suçlayıcı sesler duyar, çeşitli garip sanrılara maruz kalır, örneğin uçabileceğini düşünür. Bu sanrısı o kadar güçlüdür ki, bu yüzden balkondan uzaklaştırılmak zorunda kalır. Onsekiz saat sonra uykuya dalar ve uyandığında kendinin az çok normale dönmüş olduğunu görür. Şimdi o kısa süreli bir akıl hastalığına yakalanmamış mıdır? Şizofreninin çökkün olmayan tiplerinin semptomlarına benzeyen bu hastalık, geçici olarak şizofreni olarak teşhis edilmemeli midir? Kişi 18 saattir akıl hastası değil miydi? Bu sorulara evet cevabını vermeden önce biraz bekleyelim. Mesela geçen hafta bir gün işe gelmemiş bir kişinin patronuna "Geçen hafta nerede miydim? Ha evet hatırladım, o gün benim akıl hastası olduğum gündü. Merak edilecek birşey yok. Yirmi dört saatlik bir işti. Ertesi gün tamamen iyileşmişim,"

dediğini duyduğunuzda nasıl tepki gösterirdiniz?

Aldous Huxley *Algı Kapıları*'nda meskalin ve şizofreni arasında muhtemel bir nedensel bağıntıyla uğraşır.

Meskalinin etkileri hakkındaki araştırmaların seyrekliğine hayıflanarak 1954'te şunları yazar:

On yıllardan beri ortada duran, keşfedilmeyi bekleyen gerçek nihayet ortaya çıkarıldı. Genç bir İngiliz psikiyatri meskalin ve adrenalin arasındaki nörokimyasal benzerliği keşfetti. Bir başka güçlü halüsinogen olan liserjik asidin de diğerleriyle yapısal bir benzerlik taşıdığı görüldü. Sonra ardenalinin yıkımından çıkan bir ürün olan adrenokromun meskalin zehirlenmesinde görülen bulguların çoğunu yaptığı görüldü.

122

İKİNCİ BÖLÜM

Fakat adrenokrom mutemelen kendiliğinden vücudumuzda da oluşuyor. Başka bir deyişle herbirimiz bilincimizi de değişiklik yapabilecek maddeleri ufak dozlarda vücudumuzda üretebiliriz. Bu değişikliklerin bir kısmı 20. yüzyılın vebasısı olan şizofrenideki değişikliklere benziyor. Akıl hastalığı kimyasal bir bozukluğa mı bağlı?

Kimyasal bozukluk adrenalleri etkileyen ruhsal sıkıntılara mı bağlı? Bunu doğrulamak için henüz erken. En fazla söyleyebileceğimiz dış görünüşe göre bir olgunun farkına varıldığıdır. İpuçları sistemli olarak değerlendirilirken, av köpekleri de -biyokimyacılar, psikiyatrlar, psikologlar- iz sürüyorlar.

Huxley'e itirazım şu ki meskalinin etkisi altındayken bir şizofren gibi olmak nasıldır, bunu hissedebilirsiniz, sanrılar, yaşantılar ve bilinç dalgalanmaları benzeyebilir. Ancak kısa bir ilaca bağlı şizofreni nöbeti geçirmiş olamazsınız. O anda ilaçlı, zehirlenmiş veya bir ilacın etkisi altında olmak bir akıl hastalığında mantıkî olarak gereksindiğimiz nedensel arkaplanı dışlar.

Kendisine yemeklerinde bir miktar arsenik verilen Roma İmparatoru fiziksel bir hastalık belirtileri geliştirebilir. Fakat bu onun bir hastalıktan muzdarip olduğunu göstermez. Bu onun pek şüpeci olmayan hekiminin koyduğu tanı olsa da imparator zehirlenmiştir. Bu yemeklerde alacağınız düzenli arsenik dozlarının sizin hastalanmanıza neden olmayacağı demek değildir. Sarılık tedavi için verilen bir ilacın istenmeyen yan etkisi olabilir. Fakat onu hastalık sayabilme-miz için onun kendine mahsus bir süreci olmalıdır.

Meskalinin ağızdan alınarak veya vücutta üretilerek akıl hastalığına yol açabileceği iddiası zehirlenmenin (entoksikasyon) kısa veya uzun dönemli etkilerini araştırmaktan çok akıl hastası olanların meskalin yüzünden mi bu durumda olduklarını araştırır. Bu daha çok yağlı gıdalar almanın kansere yahut yoksulluğun suça mı yol açtığı gibi bir sorudur. Belirli bir sonuç örüntüsü değişen derecelerde nedensel bağıntıyı açıklayabilir - sigara içmekle akciğer kanseri arasındaki nedensel bağıntıda olduğu gibi.

Akıl Hastalığının Sadece Fiziksel Bir Nedeni Olabilir mi?

Zihinsel durumların sıklıkla fiziksel nedenleri olduğunu hemen onaylayan bir kimse hâlâ bu soruyu gündeme getirebilir. Aspirin baş ağrılarını ortadan kaldırır ve çikolata yemek ona neden olabilir.

BİR BİLİM OLARAK PSİKİYATRİ

Anestetikler sizi bilinçsizleştirir, kafein uyarıcıdır, bazı ilaçlar hallüsinasyonlara neden olur ve beyin lezyonları görme bozukluklarına yol açabilirler. Beyin hasan hafıza kaybına neden olabilir. Beslenme eksikliği zihninizi ağırlaştırabilir. Bir genetik bozukluk zihinsel özürülüğün sebebi olabilir. O kimse tüm bunları kabul ederken, hâlâ, akıl hastalığının tümüyle fiziksel nedenleri olduğu fikrinden rahatsız olmuş olabilir. Bu nasıl olacaktır? Şüpheli gördüğü noktalarda hâlâ ikna olamadı mı?

Akıl hastası zihinsel yaşantısında garip ve korkunç, bir şeye sahiptir. Bir akıl hastalığına fiziksel belirtiler de eşlik edebilir. Fakat eğer bir hasta yalnızca fiziksel belirtilere sahipse onun bu belirtileri akıl hastalığı değil de fiziksel hastalık olarak tasnif edilir. Bir kişinin zihinsel yaşantısı, büyük ölçüde inançlar duygular, ümitler ve korkular, tutumlar meselesidir. Bir kimsenin akıl hastalığının türünün paranoya olduğunu farzedelim. Öyle ki başkalarının kendine karşı düşmanca tutum ve maksatları olduğu ve hiçbir sağlıklı kişinin düşünmeyeceği şekilde, bazı durumlarda kendine zulmedilmiş hissetme gibi şüphelerle kişinin kendini meşgul etmesi gibi. Bu düşünce, beyin bir hastalığının bulunması nedeniyle "tamamen fiziksel" sebeplerle oluşmuş olabilir miydi veya beyin işlevini bozan genetik bir bozuklukla? Bunun mümkün olduğunu farzetmenin anlamı ne olurdu?

Yukarıdaki vakada paranoid inancın "Kayınvalidem beni zehirlmeye çalışıyor, karıma benim arkamdan hakkımda nefret dolu şeyler söylüyor, işimden kovulmam için çalışıyor, patronuma ve amirlerime sürekli telefon ederek, hakkımda casusluk etmelerini, hakkımdaki delilleri, polise telefon edip tutuklanmam için ona ver-melerini istiyor" şeklinde olduğunu varsayalım. Bu özgül inanç tamamen fiziksel bir neden sahip olabilir miydi? Mesela bir gün, raflarda şişelerin içinde, uygulandığında bu tür paranoid inançlara neden olabilecek maddelere sahip olabilecek miyiz? Mâkul bir olasılığı tanımlamaktan çok, üzerinde "Bunu iç, karşılaştığın ilk yakışıklı yabancıya âşık olacaksın" yazısı okunan şişelerin olduğu yepyeni sihirli iksirler, güzel masallar dünyasına sapmış görünüyorum. Güzel masallarda, hiç kimse endişe ile duraklayıp, 'eğer prenses yerine prens şişeden bir yudum alırsa ne olur?' diye sormaz. Psikocerrah tarafından yapılan bir operasyon hastalarda yukarıdaki düşünce kümesinin tıpkısının oluşmasıyla sonuçlanabilir mi? Onlar sadece fazladan, ikramiyeden hezeyanlar mı olacaklar? Buradaki kavramsal

124

İKİNCİ BÖLÜM

güçlüğü türü, çarpım tablosunu 12'lere kadar yavaş ve güçlükle ezberlemek zorunda olmak yerine, birgün bir çocuğun 1. defa 2. defa 3. defa vs. yazan hapları yutarak, anında çarpım tablosunu mükemmel bir şekilde

bilmesinin mümkün olabileceğindekiyle aynıdır. Zihninde depo edilen bilginin, beyninin kompüter olduğu düşünölmüş bir kişide, beyinde olan değışikliklerle ilgili olması gerekir. Bunlar fiziksel değışikliklerdir. Eğer biz onları nasıl yönlendireceğimizi anlamışsak, prensipte kimyasal maddeler ve cerrahi ile müdahale edebilir ve böylece yavaş öğrenme süreçlerinden vazgeçerek gerekli değışiklikleri hızla başarabiliriz. Bu şekilde düşünmede sorun, kültürümüzde yaygın olduğu üzere, haklı çıkma ihtiyacında yatar. Belki şu cümleler, bunun içerdığı büyük vazifeyi açıklayacaktır. Wittgenstein, Zettel'de yazarken, tahminen 1945-8 arasında bir zamanda şunu söylemiştir.

605. *Bir filozof için en tehlikeli fikirlerden biri, şans eseri bizim kafalarımızla ya da kafalarımızın içinde düşündüğümüzdür.*

606. *Kafanın içinde bir süreç olarak düşünme sanısı, ona esrarlı birşeyler verir.*

607. *Düşünme, zihin organik bir süreci midir? Tabir caizse, zihindeki çiğneme ve sindirme gibi birşey midir? Düşünce için protez kullanılarak aynı sonuca ulaşacak inorganik süreçlerle onun yerini değıştirebilir miyiz?*

608. *Hiçbir varsayım, hatırlama veya düşünme ile beyindeki hiçbir sürecin karşılıklı ilişkide olmadığı düşüncesinden daha tabii gelmemiştir. Öyle ki beyin süreçlerinden, düşünme süreçlerini okumak imkansız olurdu. Şunu demek istiyorum: Eğer yazarsam veya konuşursam, farzedelim, bir impulslar sistemi beynimden geçiyor ve konuşmalarım ya da yazılmış düşüncelerimle bunlar arasında bir bağlantı var. Fakat niçin sistem merkez yönüne doğru devam etmeli? Niçin bu sıra, sözelimi, karmaşıklığa doğru gitmemeli? Olay şöyle olabilir -belirli türde bitkiler tohum ile çoğalır, öyle ki bir tohum daima, üretilmiş olduğu aynı türde bitkiyi üretir-fakat tohumdaki hiçbir şey geldiği bitkideki hiçbirşeye karşılık gelmez. Öyleki tohumun geldiği bitkinin yapısı ve özelliklerini ondan gelen tohumdan çıkarmak imkansızdır- bu sadece tohumun tarihinden yapılmış olabilir. Böylece organizma sebepsiz bir şekilde, oldukça amorf birşey haline gelebilir ve bunun düşüncelerimizi içine almaması için bir neden yoktur ve bundan dolayı konuşmamız ve yazmamızı da.*

609. *Muhakkak ki, belirli bir psikolojik fenomen fizyolojik olarak incelenmez. Çünkü fizyolojik olarak hiçbir şey onlara uymaz.*

BİR BİLİM OLARAK PSİKİYATRİ

Bunlar bana, çiğneme ve sindirme işleminde olduğu gibi, kayıncvalide hakkındaki paranoid düşüncelerin fizyolojik olarak incelenebileceğini kabul etmek için hiçbir neden olmadığı fikrini veriyor.

Bu düşünce fenomeninin fizyolojik incelemesinde böyle birşey olamadığı halde niçin yukarıdaki örnekteki şahsın paranoyasının kayıncpeder yerine kayıncvalide üzerinde yoğunlaştığını sorabilirsiniz. Belirli bir akıl hastalığının belirli düşünce özelliklerinin nedenini sormak, bir kişinin birş'eyi hatırlamasını neyin sağladığını merak etmek gibidir veya herhangi bir hafıza yanılmasının sebebini sormak gibidir diyebiliriz, tüm bunlardan sonra. Hâlâ bundan akıl hastalığının fizyolojik bir sebebi olamayacağına karar vermemek için dikkatli olmak zorundayız. Tüm bunlardan sonra, hatırlama işinde veya birisinin hafızasını çalıştırması halinin beyinde geriye izler bırakması gerektiğini Wittgenstein'ın maksadının, bazı amnezi ve hafıza kayıplarına beyin hasarı veya beyinde hastalığın neden olduğunu reddetmek olduğunu düşünmüyorum. Aynı şekilde bir kimse kırık ayağıyla veya kesik tendonuyla dans edemez. Fakat bu dans eden şahsın içinden bir yerde, ettiği dansın fizyolojik bir karşılığı olduğu varsayımını garanti etmez. Çeşitli beyin hasarları sizi yoğunlaşmaktan veya düşünmekten alıkoyabilir, fakat bu her düşüncenin, ilişkili olduğu beyin işleminin olduğunu göstermez. Bu o zaman, akıl hastalığının, alternatif psikolojik, fiziksel olmayan Laingian biçimde, otoriter anne veya bozuk aile zemini öne sürmeden, yine de tamamen fiziksel nedenlere, söz gelimi bir beyin tümörüne, indirilmesine izin verir. Yine de kişilerin zihinlerinin belirli psikolojik durumları hakkındaki sorulara mümkün cevaplar sayılabilecek, kaçınılmaz fiziksel karşılık olarak anlaşılan, saf fiziksel neden fikrine gösterilen ilgisizlik, bazen doğru ve önemli bir şeyi açığa vurur. Sen niçin üzüntölüsün sorusunda olduğu gibi. Fakat bir kişi akıl hastalığının yalnızca psikolojik nedeni olması gerektiğini gösterdiğini kabul ettiği zaman, bu noktaya yanlış anlam verilir. Okumuş olduğum psikiyatri ders kitaplarının bazıları, bir kişide bir kez fiziksel bir sebep, beyin tümörü mesela, gösterilmiş olduğunda o kişiyi akıl hastası olarak kabul etmeye karşı belirgin bir isteksizlik sergiler. Bu inanıyorum ki bir kişinin beyin tümörüne sahip olabileceği ve otomatik olarak bu nedenle akıl hastası olmayacağını kabul etmenin neden olduğu bir hatadır. Başka bir ifadeyle beynin hastalığı, akıl hastalığı değildir. Ve kısmen, eğer bir hastalık "zihinsel" olarak ad-

126

landırılmış ise, fiziksel nedene bağlı olamaz, bu 'eğer o fiziksel nedene bağlıysa fiziksel bir hastalık olmalıydı' hatalı fikrine bağlıdır. Bu bazen şu delille desteklenir, frengi bilinmeden önce, hastalığın son dönemlerindeki hastaların akıl hastalığına yakalandığı söylenirdi. Fakat merkezi sinir sistemindeki hasarın fizyolojik sebebinin tanımlanmasıyla, frengi fiziksel bir hastalık olarak kabul edildi. "Frengi" tüm bunlar söylendiğinde bir akıl hastalığının ismi değildir. Bu delil her nasılsa karıştırılır. Frenginin niçin bir akıl hastalığının sebebi olmadığına

gelince; çünkü onun tanımlanmasında, hipomani-nin, megalomaninin, paranoyanın veya psikopatinin teşhisinde olduğu gibi, kurbanlarının zihinsel yaşantılarının özelliklerine bağlı olmamasıdır. Frenginin fiziksel bir hastalık olduğu gerçeği, şu değerlendirmemizi gözden geçirmemizi gerektirmez: Frengiye yakalananlar farkedilmez ve tedavi edilmezlerse, geçmiş yüzyıllarda olduğu gibi, bugünlerde nadir görülen bir bulgu olarak, onlardan birçoğu akıl hastası olurlar.

"Akıl Hastalığı" Bir Metafor mudur?

The Myth of Mental Illness (Akıl Hastalığı Miti) yazan, Amerikalı psikiyatrist Thomas Szasz, akıl hastalığının fiziksel bir sebebi veya tedavisinin olabileceği fikrine karşı çıkmayla ünlüdür.

"Akıl hastalığı" terimi bir metafordur. Bedensel hastalığın, akıl hastalığıyla ilişkisi, bozuk televizyon alıcısının kötü televizyon programıyla ilişkisi gibidir. Elbette 'hasta' kelimesi sıklıkla metaforik olarak kullanılmaktadır. Şakaları 'hasta', ekonomiyi 'hasta', hatta bazı zamanlar tüm dünyayı 'hasta' olarak adlandırırız. Fakat sadece akli 'hasta' olarak adlandırdığımızda gerçekten metafora sistemik olarak hata yapıp, stratejik olarak yanlış yorumlayıp 'hastalığı' 'tedavi' için doktora göndermiyor muyuz? Bu ekranda gördüğü programı sevmediği için televizyon tamircisine gönderilmiş olan, televizyon seyircisinin durumu gibidir."

'Enflasyon, ekonomimizin sağlığını bozan ekonomik bir hastalıktır' dediğimiz metafora enflasyon olarak adlandırılan hastalığı nasıl iyileştireceğimiz hakkında ekonomik tavsiyeler için tıp uzmanına başvurma yanlışlığına düşüyor muyuz? Böyle olsaydı durumumuz gerçekten müthiş kötü olurdu. Gerçek hastalıklar ve ne-
BİR BİLİM OLARAK PSİKİYATRİ

denleriyle, enflasyon ve neden arasındaki belirgin büyük farklar nedeniyle bir alandaki uzman, o alandaki bozukluğun sebebi hakkındaki tecrübelerini diğer alana yayamaz. Szasz bizi aynı şekilde, metaforik olarak "akıl hastalığı" diye adlandırdığımız şeyin sebebi hakkında tıbbi bakmakla yanlış yolda olduğumuza ikna etmek istiyor. O "akıl hastalığı" olarak adlandırılan şeyle, fiziksel hastalığın sadece metaforla bağlı olan, tamamen farklı türde şeyler olduğunu söylüyor. Szasz'ın durumunun gücü, aralarındaki uçurumun sadece içinden başka köprü kurulamayacak kadar büyük olduğu izlenimi veren, fiziksel ve akıl hastalığı arasındaki, temel ve dikkati çeken farklar listesi yapmanın mümkün olması gerçeğinde yatmaktadır. Bu listeyi yapmadan önce Szasz'ın pozisyonunda da bir zayıflık olduğunu söylemeye izin verin. Tüm bunlardan sonra enflasyon örneğindeki "ekonomik hastalık" gibi "akıl hastalığının" bir metafor olduğu tamamen açık mı? Veya "kumar oynamak onda bir hastalık olmuştur" cümlesindeki "hastalık" gibi. Akıl ve fiziksel sakatlık durumlarının, çeşit olarak aralarındaki büyük farklara rağmen, ikisinin de hakikaten kelime anlamı olarak "sakatlık" olan sakatlıklar olduğunu söylemek istemez miyiz? Bir fiziksel sakatlığın, topallık, pelteklik mesela, bir zihinsel sakatlıktan, mongolizm, otizm gibi, çok farklı olduğu gösterildiğinde kendimize olan güvenimiz çok mu sarsılır? Bu fark fiziksel ve zihinsel engellerin ikisi için, fiziksel sebep ve tedaviler araştırmamızı engeller mi? Akıl ve fiziksel hastalığın arasındaki ilişkiye, büyük farkları dikkate alarak ve akıl hastalığının fiziksel nedeni olabileceği ihtimalini de açık bırakarak değişik bir tarif bulmak istiyorum. Bu farklar nelerdir? Dört fark sıralayacağım:

1. Hiçbir akıl hastalığı, bazı fiziksel hastalıklarda olduğu gibi sonuçlanmaz; yok edici, ölümcül, öldürücü olamaz. Hiç kimse şizofreniden ölmez ya da aslında hiçbir akıl hastalığında, çiçek ya da sıtma olabileceği gibi ölünmez. Eğer depresif akıl hastalığı sonucu intihar etmiş olsanız bile, hastalıktan ölmemişsinizdir. Eğer doktor ölmek için 5 kat aşağıdaki betona atlamış depresif hastanın ölüm kağıdındaki ölüm sebepleri kısmına "depresyon" yazsaydı sadece yanlış teşhis değil, mantıksal olarak da saçma olurdu.

2. Akıl hastalığı hiçbir zaman, bazı hafif çocuk rahatsızlıkları gibi kısa süreli, önemsiz vakalar değildir. Akıl hastalıkları arasında, veya aynı hastalığın nöbetleri arasında şiddet farkı olabilir.

İKİNCİ BÖLÜM

3. Hayatın en erken safhalarında, beşikte ve hatta ana rahminde fiziksel bir hastalıktan diyelim ki sarılıktan şikayet ediyor olabilirsiniz. Fakat iki saat önce doğmuş bir bebeğin depresyonundan, paranoyası, pyromanisi, kleptomanisi olduğundan söz etmenin hiçbir anlamı yoktur. Ebenin "onun gözlerinde babasının paranoyasını görebiliyordum" demesi çok kötü bir şakadır veya bence öyle olmalıdır. Beşikte, akıl hastalığının olduğunu söylemek konuşmaya başlamadan önce, bir çocuğun kekeme olduğunu (hatta daha sonra onu kekeme yapacak yarık dudağı olsa bile) söylemekten farklı bir anlamı haiz değildir. Bir çocuğun akıl hastalığından şikayetçi olabilmesinden önce, bazı inançları kabul edebilecek, şüpheleri, kuruntuları, obsesyonları, ümitleri ve korkuları kendinde barındırabilecek noktaya kadar olgunlaşması gerekir.

4. Hiçbir akıl hastalığı, birçok fiziksel hastalıkta olduğu gibi, bulaşma yoluyla yayılmaz. 'Aile deliliği bulaşıcıdır' diyebilirsiniz, fakat hiç şüphesiz Szasz'ın hemen işaret edeceği gibi 'hıçkırmak, kıkırdarak gülmek veya esnemek bulaşıcıdır' diye konuştuğumuz zamanlardaki gibi, bulaşıcılık burada bir metafordur. Bu farklar o kadar derindir ki, onlar fiziksel ve akli hastalığın arasındaki bağlantının çok zayıf, sadece isim benzerliği olduğu görüşünü destekler görünüyör.

Bu tür bir düşünceye şöyle bir panzehir öneriyorum. Bir kişinin akıl hastası veya fiziksel bir hastalığı olduğu hakkındaki konuşmamızı, insan ve balığın "soluyor" olduğunu söylemeye istekli olmamız ile karşılaştıralım. Fiziksel ve akıl hastalıkları, aynı kelime anlamında "hastalık" mıdır? sorusunu, "çocuk arabasındaki bir bebeği ve havuzda bir balığı soluyor olarak izlediğimizde, aynı süreci mi izliyorum?" sorusuyla karşılaştıralım. "İnsanoğlu ne olur?" sorusu sorulduğunda ne söyleyeceğimizi (isim olarak "hava") biliriz. Oysa suyun altında solungaçlarının arasından soluduğunu görebildiğimiz balığın hava veya suyu soluyor gözükmediğini farkettiğimizde sorun başlar. Bir adam oksijen tüpü ve başlıkla uygun olarak donatılmış olduğunda, suyun altında soluyabilse de, bunu balığın ne yapıyor olduğuyla karşılaştırmamızın aldatmaca olduğu gözüküyor. "Eğer biz ve balık soluyorsak ve bizim soluduğumuz birşey varsa, o zaman balığın da soluduğu birşey olmalıdır" demek için güçlü bir teşvik vardır. Fakat buna direnmeli diye düşünüyorum. Bilimsel gerçeklerin burada yardımcı olacak gibi görünmüyor. İnsan ve balığın her ikisinin de solunum sistemi vardır ve ikisi de eğer kanlarında

BİR BİLİM OLARAK PSİKİYATRİ

çözünmüş oksijen miktarı belirli bir seviyenin altına düşerse ölürler. Fakat bu, balık ve insan için zaten yanlış olan "balık oksijen solur" cevabını desteklemez. Burada mantıksal bir kopukluk elbet var, fakat mantıksal devamlılık da var. "Balık ne solur?" sorusuna eğer cevap yoksa, o zaman bize kalan tek sonuç "Balıklar gerçekte solumazlar ya da sadece metafor olarak solurlar" diyerek geri dönmek ve ısrar etmek yanlış olurdu. "Solumak", bizim buraya kadar anlattıklarımızdan başka, daha çeşitli yüzleri olan bir şeydir. İşin doğrusu, dilimiz bir kelimenin ayrıntıda farklı, fakat ilişkili durumları karşılayan bu tür birçok şeyle doludur. Ameliyat olan bir hasta ve savaşta yaralanan bir askerin her ikisinde de "yara" vardır, fakat sadece ikinci şahıs "yaralanmıştır". Yaraların hepsi yaralanmalar sonucu değildir. Cerrahın hastasını ameliyat odasında yaraladığını söylemeden ve onun bıçağının keskinliğine asıl önemi vermeden önce burada çok özel başka bir hikâye olmalıdır. Golf kulübünde, bugün ameliyat masasında yatan hasta ve kendi karısı hakkında duymuş olduğu bir dedikodu, intikam hırsı ve gözlerinde kötü bir parıltı ile böyle bir hikâye yazılabilir.

Cerrahi yaralar ve savaşta alınan yaralar veya balığın soluması ve bebeklerin soluması gibi, akıl hastalığı ve fiziksel hastalık da mantıksal olarak birbirlerinden ayrıdır. Bu; rahatsızlık, sıkıntı, kısaca kendini hasta hissetme gibi duygu alanlarında özellikle açıktır. Hipomaninin klinik tanımları; coşkunluk, sınırsız iyimserlik, öfori ve kendine güvenden bahseder. Psikopat diğer insanların iyiliğine karşı mutsuzluğun veya vicdan azabının hiçbir işaretini göstermeden soğuk kanlı bir aldırmazdık gösteren kişi olarak tanımlanır. Eğer hastalığa yakalanan şuurdu bir kişi, bir aşamada kendini hasta hissetmeliyse, gerçek bir akıl hastalığı rivayetinde de aynı duyguların karşılığında ısrar elbette düşünülebilir, fakat ben bu ısrarın gereksiz olduğunu düşünüyorum. Burada kendini hasta hissetmekle, hastalığa yakalanmak arasındaki farka yetersiz yaklaşılmıştır. Mesela çok miktarda küçük yeşil elma yemenin sonunda olduğu gibi, hastalığa yakalanmadan kendini hasta hissetmek mümkündür. Akıl hastalığına yakalanmış olmak, fiziksel hastalığa yakalanmış olmakla karşılaştırıldığında uygun olur, "sadece hasta hissetmekle" değil. O zaman psikopati ve hipomanide olduğu gibi, hiç kendini hasta hissetmeden akıl hastalığına yakalanmak mümkün olur. Akıl hastalığı için fiziksel analoğu araştırmanın doğru yeri fiziksel hastalığa yaka-

130

İKİNCİ BÖLÜM

lanmış olmanın ne olduğudur. Benim fikrim şudur: akıl ve fizik hastalıkları oldukça farklı türde hastalıklar olsa da "Akıl hastalığı" bir metafor değildir. İki tür hastalık da fiziksel ve psikolojik nedenlere sahip olabilir. Balığı soluyor diye tanımlamak, birisine şişeden mantarı çıkarıp şarabı solumaya bırakmasını söylemede olduğu gibi metaforik konuşmak değildir. "Akıl hastalığı" "kibirdililik ruhsal bir hastalıktır"daki "hastalık"da olduğu gibi bir metafor değildir. Bu belirgin farklara rağmen akıl ve fiziksel hastalıklar, mantıklı benzerlikler ve fiziksel nedenlerin niçin her iki vakada da bulunabildiğini açıklamaya yardım eden paralellikler gösterir. Baş ağrısı ve kısmî felçten sonra bir kimse amnezi, afazi ve mental konfüzyon gösterebilir. Fakat zihinsel bozukluğun bu semptomlarıyla bu şahıs akıl hastası olarak değerlendirilmiş olamaz. Benzer olarak paralizi, sağırılık, körlük ve diğer fiziksel sakatlıklar herhangi bir fiziksel hastalığın yokluğunda da var olabilir. Fiziksel hastalıklar ölüme neden olabilir fakat her ölüm hastalık sonucu değildir. Benzer şekilde akıl hastalığı deliliğe yol açabilse de deli olmadan akıl hastası olmak mümkündür ve her delilik vakası otomatik olarak akıl hastalığı vakası değildir. Aşırı kilolu olmak belki sağlıksız olmak olabilir fakat bu bir hastalığa yakalanmış olma anlamında, gerçekten hasta olmakla aynı değildir. Aynı şekilde Hitler ve nazi amblemleri ve nişanlarına aşırı derecede düşkün olmak bir yetişkinde psikolojik olarak sağlıksız olabilir, (elbette burada değer yargıları tartışılabilir) ve o şahıs sağlıksız bir kafaya sahip olsa da, bu onu akıl hastası olarak adlandırmakla aynı değildir. Günümüz felsefecileri arasındaki bir diğer yaygın yanlış da, akıl hastalığını, psikolojik sağlıksızlık olarak yorumlamalarıdır. Bu hasta veya rahatsız olmakla, sağlıksız olmayı karıştırmaktır. Akıl hastalığını sağlıksız veya hasta bir zihinle karıştırmak suretiyle, eleştirilenleri tam da Szasz'ın onları yapmakla suçladığı şeyi yapıyorlar; yani 'toplumun değerlerini' farazi

sapkınlara karşı koruyorlar. Bu arada hem Szasz hem de eleştirmenleri sapkınlıkla akıl hastalığını birbirine karıştırma körlüğünde ısrar ediyorlar. Fakat akıl sağlığı, aklın sağlıklılığı olarak anlaşılmaz. Sanki akıl hastalığının karşıtı, aklın sağlıklılığıdır ve akıl hastası bir kişinin karşıtı da aklî olarak kendini iyi hisseden bir kişidir. Tekrar edersem, hasta sağlık, fiziksel veya zihinsel sağlıksızlıkla aynı şey değildir. Bizim akıl hastalığı anlayışımız zihinsel hijyenin biraz kafadan çatlak teorisinden türetilmemiştir.

BİR BİLİM OLARAK PSİKİYATRİ

a Nedenler ve İnancın Özgüleştirlmesi

Bir kimse, fiziksel bedensel durumun zihinsel halin nedeni olabileceğini kabul edebilir. O kimsenin de katılacağı gibi, diyabetli bir kişide insulin eksikliği kötü huya neden olabilir. Çavdar mahmuzunu yemek hallüsinasyonlara neden olur. Belki düşünce bozukluğu zihinsel konfüzyon, depresyon, öfori, çocukta hiperaktivite, letarji vb. ilaçların veya bulaşmış yiyeceklerin beyni etkileyen kimyasal dengesizlikler ortaya çıkarmasıyla meydana gelmiş olabilir. Belki şizofreninin bazen bu şekilde oluştuğu gösterilebilir. Fakat kleptomani, pyromani, birinin çok zengin olduğunu düşünmesi ya da bir kişinin kendini giyotinlediği ve başka birinin kafasını aldığı hezeyanları hakkında ne dersiniz? İlaçlar belki duygu durumunu değiştirebilir ve bir insanın düşünme sürecini etkileyebilir, fakat bir ilaç kleptomani veya bu tür özel inançlara neden olabilir mi? Eğer bir ilaç kleptomaniye neden olabilseydi, insan merak ediyor, hiç dükkanı veya kendilerinden birşey çalınabilecek insanların olmadığı küçük adasında yalnız Robinson Crusoe'u nasıl etkileyebilirdi? Büyüklük hezeyanlarına neden olması beklenen bir ilaç gerçekten önemli ve etkili bir şahsa verildiğinde ne olurdu? Napolyon'un, Napolyon olduğu hezeyanına tutulabilmesi çok az bir ihtimaldir. Bu tür noktalar, akıl hastalığının, fiziksel hastalıklarda olmayan bir şekilde, kültüre bağlı olduğu iddiasına temel olur. Ama ben akıl hastalığının sebebi gibi gözükmüyor olabilir de, bunun önemi olduğunu düşünmüyorum. Bunun yerine burada işaret edilen noktanın, akıl ve fiziksel hastalıkların her ikisine uygulanabilecek genel bir özellik ve etkilerin özelliğinin derecesinin görülebileceği olduğunu iddia ediyorum. Benim de paylaştığım bir duyguyu izah etmek istiyorum, akıl hastalığını oluşturan saf mekanik vasıtalar (ilaç örneğini devam ettiriyorum, fakat cerrahi de olabilir) sizi, öyle söylendiği gibi, deliler evine sürükleyebilir, kapıdan merdivenlere doğru fakat belirli bir odaya değil. Bir ilaç hezeyanlara neden olabilir mi? Mümkün, obsesyonlara, depresyona, maniye? Olabilir. Fakat bir kimsenin, üvey annesinin arabasının radyosu tarafından düşüncelerinin kontrol edildiği gibi özel hezeyanlarına? Veya titiz bir ev hanımının, bardak, tava, çatal, kaşık takımını yıkaması ve onları raflara sadece yıkanmaları gerektiğini hissetmek için koyması gibi özel obsesyonlar hakkında ne dersiniz? Niçin onları bu ka-

132

dar sık yıkadığı sorulduğunda, bilirsiniz onlar daima tozlanır der.

Sol elimin üstünde deri kabarcıkları oluşturmuş olan belirli bir tür gaz olduğunu varsayalım. Cildimin gaza maruz kalmış olan tek parçası, sol elimin üstündeki küçük kısım olsun. Deneyden sonra, kabarcıkları gösterip "Sol elimin üstündeki kabarcıklara bu gaz neden oldu" diyebilirim. Fakat bu bana, bu gazı içeren bir tüp gösterip "Bu gaz insanların sol elinin üstünde deri kabarcıkları yapar" dememe hak kazandırmaz. Gazın etkisinin sadece bu şekilde olmadığını deneyle göstermek kolaydır. Gaz cildin hangi parçasına uygulanırsa orada cilt kabarcıklarına neden olur. Benzer şekilde bir ilaç hezeyanlara, bir diğeri de depresyona neden olabilir. Hezeyanlara neden olan bir ilaç verilmiş zavallı bir adam kendisinin çok zengin olduğu hezeyanına kapılabilir ve biz onun hezeyanlarına ilacın yol açtığını düşünebiliriz ve sebep zincirinde kapatılmayı bekleyen hiç boşluk kalmaz. Bunun gösterdiği şey, kleptomaninin, pyromaninin depresyonda, öforide, paranoyada olmayan şekilde akıl hastalığının belirli tanımlamaları olduğudur. Belirli bir cilt bölgesinde kabarcıklar oluşturulmuş bir şeyin, özellikle orada kabarcıklar oluşturan etkiye sahip olan birşey olmasına gerek olmadığı gibi. Bir gün bir kişinin kleptoman olmasına sebep olmuş olan bir durumun, kleptomaniye özellikle neden olan bir etkiye sahip olmasına gerek yoktur. Fakat daha çok, bu vakada yeşerecek ortam bulan, mani-yapıcı bir durumdur.

Özet

1. Zihinsel ve fiziksel hastalıkların her birinde zihin ve beden kendi yollarında bozuk gidiyor olmalıdır. Bu akıl hastalığının bir nedeni olmadığı anlamına gelmez, yalnız bazı nedensel öyküleri dışta bırakır. Mukayese etmek gerekirse, kısa bir romanın yirmi kelimelik başlangıç cümlesinin romanın kendisindeki ortak birçok şeyi -nükteli olma, iyi yazılma, etkileyicilik vb. gibi- içerebileceği iddiasını dikkate alalım, öyleki eğer romandan geriye kalan sadece bir başlangıç cümlesi olsun, biz hâlâ romanın nasıl birşey olduğu hakkında bir fikre sahip olabiliriz. Fakat sadece yirmi kelimelik cümle, romanla ortak birçok şeye sahip olmamasına rağmen, hiçbir zaman romanın kendisi olamaz, hatta romancı bile. Benzer şekilde,

BİR BİLİM OLARAK PSİKİYATRİ

ilaçlara bağlı zihinsel durumlar akıl hastalıkları o zamanlar ve yine ilaçların sebep olduğu akıl hastalıkları olamazlar.

2. Akıl hastası veya normal şahsın düşüncelerinin, beyindeki olaylarla ilgili olduğuna inanmak için hiçbir temele

sahip değiliz. Oysa biliyoruz ki bir kişinin görme alanındaki bir bozukluk, söz gelimi beyin lezyonlarıyla ilişkilendirilebilir. Akıl hastası birinin zihinsel yaşantısının garip ve ürkütücü karakteri, o şahsın sindirim işleminde yapılabildiği gibi, fizyolojik olarak araştırılmaz. Fakat bu akıl hastalığının fiziksel sebebi olabileceği ihtimalini ortadan kaldırmaz. Bir ismi hatırlamama veya bir yönü tanımama, beynimde depolanmış bir izin aktivasyonu neden olmasa da amezi, kafa yaralanması nedeniyle olabilir -hafıza alkol alınımıyla bozulabilir- ve yaşlı-lardaki unutkanlık ilaçların etkisiyle düzelebilir veya daha kötüye gidebilir.

3. Akıl hastalığının bir "metafor" olduğu doğru olsaydı, akıl hastalığının nedensel açıklamaları için tıbbi yönelmek saçma olurdu. Akıl ve fiziksel hastalıklar arasında büyük mantıksal farklar olsa da "metafor" bu farkları izah eden birşey değildir ve bu farklar fiziksel nedenleri yok saydırmaz. Balık ve bebeklerin her ikisi de solur. Fakat sadece bebeklerin durumunda "onlar ne solur" sorusunu sormanın ve cevabını vermenin bir anlamı olur. Bu hâlâ, balıkların suyun altında metaforik olarak soluduğu anlamına gelmez.

4. Akıl hastalığını tanımlamak için kullanılan yaygın deyimlerin hepsi özgül olma açısından aynı durumda değildir. Bazıları, düşünceleri diğerlerinden daha fazla izah ederler. Temizlik fikrine saplanmış herhangi birinin obsesyonuna, depresyon veya paranoyadan daha ziyade obsesyona neden olduğu bulunmuş olan, beyindeki bir fiziksel değişimin neden olduğu fikrini kabil etmek mümkündür. Fakat bu bizim temizlikten başka bir obsesyona neden olmayacak kadar etkisinde özgül bir fiziksel beyin değişikliği olduğunu kabul etmemizi gerektirmez. Benzer şekilde, bir zehirli gaz araştırmacı, insan-kobayına cildinin hangi kısmını etkileyeceğini bilmeden, ciltte kabarcıklar oluşturan gazı verdiğinde, araştırmacı kabarcıkların deneyinin neresinde oluşacağını kesin olarak tahmin etmeyecektir. Fakat her ikisi de, sebep ve sonuç zincirinde boşluk olmayan güzel nedensel bağlantı örnekleridir.

Psikiyatrik Tartışma Konularında Felsefi Katkılar

Edmn R. Wallace

Bilim, tarih, din, ve hatta hukuk yıllardır filozoflarına sahiptir, oysa tıp felsefesi henüz yeni yeni palazlanmaktadır, örneğin Tıp ve *Felsefe Dergisi* onuncu kuruluş yılını bu yıl kutlamıştır. Tıp ve ruh sağlığı disiplinleri uzun zamandan beri "felsefe fobisi"nden muzdariptir. Klinik uygulama ve araştırmadaki felsefi sorunların üzerinde duran makalelere büyük psikiyatri dergi ve kitaplarında çok ender rastlanılmaktadır. Öte yandan, felsefe de bir o kadar tıbbi karşı kördür, örneğin, *Felsefe Ansiklopedisi* tıbbi felsefe ve etikle ilgili hiç bir madde içermemektedir.

Genelde tıbbi konu alan felsefi ilgi, biyoetik üzerine odaklaşır -ki bunun pratik ve ekonomik önemi nedeniyle güdüldüğünün anlaşılması zor olmasa gerek. Yeni de analitik tıp felsefesine artan bir ilgi var- bunlar, tıbbi usullamanın mantıksal yapısı ile tıbbi kuramlar ve kanıtlamaların aralarındaki ilişkilerdir. Psikiyatrideki felsefi incelemeler, diğer konulardan daha çok psikanaliz ve zihin-beden sorunu üzerine eğilmektedir.

Psikiyatride felsefeye ilginin fakir oluşunun aksine, psikologlar son zamanlarda bu konuya artan bir ilgi göstermektedir. *American Psychologist* gibi dergilerinde düzenli olarak felsefi yazılara yer vermektedirler.

Amerikan Psikoloji Birliği, yalnızca felsefi konulara ay-

BİR BİLİM OLARAK PSİKİYATRİ

rılmış genç ama canlı bir "Bölüm 24'e sahiptir. Artık psikiyatristlerin de aynısını yapmalarının zamanıdır.

Geniş olarak ele alındığında psikiyatri felsefesi, etik ve epistemoloji (bilgi kuramı) konularını içerir. Etik, psikiyatristin hastasına davranışını yönlendiren veya yönlendirmesi gereken moral ilkelerin ve bir yandan psikiyatrik kuram ile uygulama, öte yandan kültürel normal ve ahlaki değerler arasındaki ilişkilerin soruşturulmasından oluşur; (etik içeriğinde sosyal bilim perspektiflerinin önemli bir rol oynadığı; psikiyatrik kuram ve tedavilerin kendilerinin (çeşitli) dünya görüşleri ve moral anlayışlarına yol açıp açmadıklarını değerlendiren bir girişimdir. Epistemolojik perspektif ise psikiyatrik sayıltıların (assumption) ve önermelerin iç tutarlılık derecelerini ve onları çürüttüğünü, desteklediğini veya güdülediğini ileri süren kanıtların doğasını değerlendirir. Ancak üçüncü bir alt dal (psikiyatrik felsefe) önerilebilir.

Bu makale, etik konular ve psikiyatrik felsefeyi hiç incelemeyecek ve bilgi problemini bu diğer alanlarla bağlantısız görmek güç olsa da, kendisini epistemoloji ile sınırlayacaktır.

Amacım, okuyucuyu kuramsallaştırma ve gözlemlenebilir konumuna ilişkin tartışmalarda ortaya çıkan temeldeki doğru sorunuyla ilgili olarak analitik psikiyatri felsefesiyle tanıştırmak. Kimi okuyucular doğru sorununa böylesine ustaca bir girişimi yararlı görmelerine rağmen (felsefe, nihayetinde, başağrısı nedeni olmaktan daha çok bir şey yapmalıdır) benim birincil niyetim herhangi bir şeye çözüm getirmek değil. Kendime yüklediğim amaç daha ziyade günlük klinik ve araştırma çalışmalarımızın içine işlemiş ana felsefi sorunlara yönelik psikiyatrik farkındalığı arttırmak. Umarım bu makale, sayıltılarımız, önerilerimiz ve yöntemlerimiz üzerinde psikiyatristle-rin ilerletici eleştirel düşünmelerini ve zihinsel çabalarını arındırmalarını artırır.

Öncelikle kuramdan bağımsız gözlem olasılığını ve nesnel doğru kavramını vurgulayan geleneksel ampirik -tümevarımcı bilimsel yorumlama yöntemiyle (ortaya çıkan) belirli problemleri ele alacağım. Sonra da klasik bakışa karşı olan iki perspektifi inceleyeceğim. Bunlardan birincisi, "görececilik-öznellik"; araştırmacının önfikirlerinin öznelliğinin rolü üzerinde durur; diğeri "yanlışlamacılık" (falsificationism) ise tüm bilgilerin ve bilimsel kuramların gözlemlenebilir kanıtlar tarafından yanlışlanabilirliğinin gerekli olduğu belirtir.

İKİNCİ BÖLÜM

Son olarak William James ve Sigmund Freud'un bilim felsefelerini tartışarak, geleneksel bilim yorumunu bir kenara atmadan öznel-ci ve "yanlışlamacı" eleştirilere de değer veren bir "perspektifçi gerçekçilik" (perspectival realism) kuramı geliştireceğim. Çünkü psikiyatrinin gidişinde ampirik bir bilim felsefesi baskın duruma gelmiş ve Schafer ve Spence gibi klinik kuramcılar ona ancak tamamen öznelci alternatifler önermişlerdir, bu sorunlar bilimsel terapistler olarak çalışmalarımıza güçleştirmektedir.

Bu yazı boyunca felsefi kavramları; klinik uygulama, genel bilimsel ve gündelik örneklerle örtüştürmeye gayret edeceğim. Psiko-dinamik-psikoterapötik arenadan alınmalarına rağmen, klinik örneklerin çoğu, psikiyatristlerin en genelde kullandıkları fikirleri içermektedir; ele alınan konular, yazının seyri boyunca görüleceği gibi tüm ana psikiyatrik yönelimlere uygundur. Bu yazı, psikiyatri felsefesi üzerine dört yazılık dizinin bir parçasıdır ve aynı zamanda psikodinamiğin felsefesiyle ilgili önceki bazı çalışmalarımın sonuçlarına dayanmaktadır.

Radikal Ampirisizm - Tümevarımcılık

Psikiyatrik çalışmaların çoğu, radikal olarak tümevarımcı ve ampirisisttir. Ampirisizm, gerçek dünyanın hipotez ve aksiyomlarından bağımsız bir biçimde kavranabileceğini varsayar; kuramsal önfikirlerin "net" gözleme engel olacağını düşünür. Tümevarımcılık, tikel örneklerin biraraya getirilmesiyle evrensel uygulanabilirliğe sahip yasa ve teoremlere ulaşılabilirliğini ileri sürer. Bundan dolayı her ikisi de (düzenliliklerin ve bağntıların) gözlemlerinden kurama doğru bir hareket yönüne çevrilidir. Faust ve Miner'in belirttiği gibi DSM-III'ün felsefesi de budur. Kuramdan bağımsız olguların varlığı olasıdır ve DSM-III bunu büyük bir ustalıklarla gerçeklemiştir. (Her ikisi de birincil önemde olan sayılılardır.)

DSM-III-R ve hemen onu izleyecek DSM-IV'e geldiğimizde bu sadakat duraksamak zorundadır ve şimdiki nozolojik tartışmalar içine açıkça girmiş olan politik değerlendirmelerin derecesi gözönünde tutulmak durumundadır. Görünüşte ampirik olan DSM-III, tüm veri türlerinde küçük itiraflarda bulunmaktadır.

Uzunlamasına öykü, kişilerarası ilişkilerin örüntüsü (doktorla olanlar dahil), birşeyin kendi iç dünyasındaki yaşantısı (fenomenoloji), güdülenme ve

BİR BİLİM OLARAK PSİKİYATRİ

içsel yaşamdaki fanteziler, tutumlar, anlamalar, beklentiler, çatışmalar, çekinmeler vs; bunlar, uygun bilgi (information) ve güvenilir yöntemi yapılandıran şeyin kuramdan çıkarsanmış kararlar olduğunu yansıtır.

DSM-III'ün üçüncü bir aksiyomu da, hastalığın ontolojik durumuyla ilgili (örneğin varoluşun durumu) yıllanmış tartışmada gerçekçilik ile köklü bir bağlantıdır. Tıp ve psikiyatri tarih ve antropolojisi, hastalığın önemli ölçüde egemen tıpsal kuramların ve mevcut toplumsal koşulların bir işlevi olduğunu ısrarla telkin etmektedir. Nevrastenin¹, pseudo-nevrotik şizofreninin, involusyonel melankolinin ve homoseksüalite'nin² akibetlerini nostalji ile hatırlayın. Ayrıca biyopsikososyal modelin hastadaki rahatsızlığı konumu ve doğası hakkında nasıl yaşamsal önemde farklı bir imge ortaya çıkardığını düşünün. Buna karşıt olarak yirminci yüzyıl tıbbi ve psikiyatri tarafından beslenen hasta ve onun hastalığı modeliyle, ondokuzuncu yüzyılın moleküler indirgemeciliği (kabul edilmese bile, bir başka indirgemecilik de, moleküler indirgemeciliğin biyolojik yanını oluşturan, onunla aynı ölçüde kutsanmış ve ondan daha karmaşık olan evrimsel ekolojidir) uzlaşmıştır.

Tümevarımcılık, mantıksal ve ampirik birtakım zeminlerde eleştirilmiştir; bunların belli başlılarını ortaya koyduktan sonra bazı psikiyatrik örneklerle döneceğim. Erken antikite'de Heraklitus gibi bazı filozoflar, ezeli ve ebedi doğruların bir araya toplanmasının gerçekliğin sürekli akışı nedeniyle olanaksız olduğunu ileriye sürmüşlerdir; böyle fikirler Eflatun'un tüm üstünlüğü ide'ler alanına vermesine yol açmıştır. Onsekizinci yüzyıl iskoç düşünürü David Hume, genellikle modern analitik felsefenin kurucusu olarak görülmektedir; "nesnelerin sık veya sürekli ilişkilerinin (conjunction) gözlenmesinden sonra bile, deneyimi yaşadıklarımızın dışındaki herhangi bir nesneyle ilgili bir çıkarsamaya rağbet etmeyi akıllıca bulmuyoruz" (düşüncesi) için savaşım vermiştir. Kısacası Hume, geç-

1 Nevrasteni: Çabuk yorulma ve istek kaybı, yetersizlik duyguları ve psikosomatik bulgularla giden duygusal ve psişik bir bozukluk. Son yıllarda bu konuda giderek artan miktarda yayın yapılmakta ise de nevrasteni psikiyatrik sınıflandırma sistemlerinde artık yer almıyor.

Pseudonevrotik şizofreni, involusyonel melankoli ve homoseksüalite: Artık kullanılmayan psikiyatrik kategorilerdir.

İKİNCİ BÖLÜM

miş düzenliliklerine gözlemlenmesinden yola çıkarak henüz tanık olunmamış gelecekteki bir durumla ilgili tahminlerde bulunan tümevarımcının eğlenceli halini eleştirmiştir. Benzer şekilde önde gelen İngiliz bilim felsefecisi Sir Karl Popper kesin olmadan olası bilgiler üreten tümevarımcılığı savunma girişimlerine karşı çıkmış; o ana kadar destekleyici ne çok gözlem olduğunu önemli olmadığını, çünkü gelecekte kavranacak koşulların sonsuzluğuyla karşılaştırıldıklarında bu olasılığın sifra yaklaşacağını ileri sürmüştür. Bu tür anlayışlar Russell'in komik hindi anekdotuyla aynı türdendir. Düzenli olarak her sabah beslenmek üzerine gözlemlerini toplayarak hergün artan olasılıkla kendisine hep saat 9.00'da yem verileceği sonucuna varan bir hindi ancak Noel Arefesi'nde gerçek öncüllerle yapılan bu tümevarıma çıkarsamanın yanlış olduğunu görür.

Hume ise, duyu izlenimlerimizin dışındaki herhangi bir şeyin varlığı iddiasını ve buradan türeyen fikirleri yadsır; sanki biz algısal aygıtımızda tutukluyuzdur, oradan tümevarım yoluyla bilinebilecek dış gerçekliğin herhangi bir kavranabilirliğine köprü yoktur. Chalmer'in gösterdiği gibi tümevarım ilkesini mantıksal olarak kanıtlamaya da olanak yoktur. "Tümevarım ilkesi, X_1 durumunda başarıyla işler, X_2 ve diğer durumlarda da başarıyla işler. (Bu yüzden de) tümevarım ilkesi hep başarıyla işler." Bu döngüsel bir kayıttır. Tümevarımı desteklemek için yine tümevarımsal hesaplamayı kullanır. Bilim tarihi, doğrulardan tümevarım yoluyla türetilmiş sözümona sarsılmaz doğrularının daha sonra bir başkasınca yalanlanmalarıyla doludur.

Bu noktalar, erişkin depresyonunda çocuklukta yakınlarını yitirmenin rolü hipotezinde ve şizofreninin bakır-serüloplazmin³ kuramından gösterilebilir. Birincisiyle ilgili olarak, çocuklukta ebeveyn kaybı ve daha sonraki yaşam depresyonu arasında gözlemlenen bağıntılar ebeveyn ölümünün nedensel rolü olduğu şeklinde genellemelere neden olmuştur. Daha yakınlarda yapılan epidemiyo-lojik çalışmalarda ise, çocuklukta yakınlarını yitirmenin erişkin-başlangıçlı depresyon için tek başına ne yeterli ne de gerekli bir durum olmayıp daha karmaşık etyolojik bağlantılar olduğunu telkin etmektedir. Şizofreniyle yükselmiş serum bakır-serüloplazminin ba-

Serüloplazmin: Kanda bakır taşıyan protein.

BİR BİLİM OLARAK PSİKİYATRİ

ğıntılı olduğunu ileri sürüldüğü olguda ise, böyle birlikteliklerin sıklığının abartıklığı; yükselmiş serum bakır düzeylerinin, psikiyatrik olmayan çeşitli koşullarda da bulunabileceği; artmış serüloplazmin ürünleri için testin C vitamini yetersizliklerinde de yalancı pozitif sonuçlar verebileceği ortaya çıkmıştır.

Herhangi bir olayda bilimsel girişimin yakından incelenmesi, kuramların hemen hemen değişmez bir biçimde deneyi, gözlemsel ve varsayımsal testleri öncelediğini ama tersinin doğru olmadığını göstermektedir. Bir kimsenin daha önceden bilimden ve onun aksiyom ve teoremlerinden ne anladığı kadar, o kimsenin araştırmak için hangi fenomeni seçeceğini belirleyen (incelediği özel sorun hakkındaki) hipotezleri, onlarla ilgili perspektifleri; o kimsenin soruları, verileri sorular uygun olarak değerlendirmesi, anlamlı olarak düşündüğü değerler ve kontrole verdiği önem, yöntemi ve araçları ve testin koşulları da nelerin gerekli ve yapılabilir olduğunda söz sahibidirler.

Örneğin hareket yasaları kendilerini Galile'ye, onun yaprakları, gülleleri, yağmuru, toz zerrecikleri ve dünyaya düşen diğer şeyleri amaçsızca gözlemlemesi yoluyla zorlamamışlardır. Tersine onun karmaşıklığı açıklamak ve test etmek için tasarlamış olduğu birkaç deneyi (çoğunlukla düşüncesi) önceki matematiksel teoremlerinden türemiştir. Bütün süreçte gözlem çok az rol oynamıştır. Eğer genelde böyle olmasaydı, başına sayısız elma düşmüş bir ahmak, Galile'nin dinamiğini, Newton'un mekaniğini önceden formüle etmiş olurdu. Pirandello'nun dediği gibi "bir olgu (fact) bir çuval gibidir, siz içine bir şey koyana kadar dik duramaz". Uranyumun radyoaktivitesinin, penisilinin antibiyotik özelliğinin, MAO inhibi-törlerinin⁴ antidepresan etkisinin keşfi gibi, görünüşte rastgele olmuş gibi duran olaylar bile, yalnızca, onların koşullarındaki olasılıkları ve sorunları tanıyan, bilimsel olarak hazırlanmış zihinler nedeniyle olmuşlardır.

Aşağı yukarı aynı örnek; hastanın doktorla mevcut ilişkisindeki güdülenmelerin, tutumların, beklentilerin ve davranışların (ki bunlar tarihsel olarak belirlenmişlerdir) ortaya çıkışı olan aktarım'a

MAO inhibitörleri: Çökkünlük (depresyon) tedavisinde kullanılan bir ilaç grubu.

İKİNCİ BÖLÜM

(transference) uygulanabilir. "Aktarımsal" (transferential)⁵ adı verilen örüntüleşmiş davranışlar, Freud'tan çok daha önce de psikiyatristler tarafından gözlemlenmiş, ancak bilmecemsi, anlamsız, huzursuz edici veya Breuer'in⁶ vakasında olduğu gibi korkutucu olarak değerlendirip bırakılmışlardır. Freud, erişkin ilişkilerindeki çocuksu temaların yinelenişi üzerinde duran ve onlara belli bir anlam atfeden yeni kuramsal çalışma alanına özenle eğilene kadar onların uygun anlamları yakalanamamıştır. Kısacası aktarım basitçe gözlemlenmeyip, kişilik ve şimdiki ilişkiler üzerine tarihin etkisini vurgulayan bir kurama ve hastanın davranışına göre yorumlanmıştır.

Popper hayvan krallığının tüm üyelerinin duyu organlarına "genetik olarak alınmış", evrim yoluyla belirlenmiş "sezgisel kuramlar"dan söz etmektedir. "Uygun girdiler şeklinde emilen (ve tepki verilen şey) ve uygun (bulunmayıp) görmezden gelinen şey, tümüyle organizmanın doğuştan gelen yapısına (programına) bağlıdır." Piaget, yapısal dilbilimciler, antropologlar ve sosyobiologlar bu fikirleri daha sonra insan alanına yaymışlardır. Düz algılama ve duyumsamaların bile psikolojik ve antropolojik olarak bir dereceye kadar sayılırlar ve şemalar tarafından yönetildiklerini biliyoruz. Doğuştan kör ve erişkin yaşamında görmeye başlayan birisi, görsel uyarıları sınıflama, organize etme ve tohumlama yeteneği kazanana kadar dünyayı bir kaos olarak görür. Yetişme kültürü, yalnızca bizim için anlam sağlayan şeyi değil, tamıtamına gördüğümüz şeyi de belirler. New York'lular görmese de eski-molar otuz tür kar görürler. Amerikalılar, iki boyutlu fotoğraflara üç boyutlu gerçekliklerin temsilleri olarak bakarlarken kimi okur-yazar olmayan toplumlarda böyle değildir. Hopi'lerin

zaman ve uzay algısı, Batılı komşularından kökten farklıdır. Sosyal psikologlar, algılamalarımızın hatta çevremizdeki çoğu somut parçalarla ilgili anlayışlarımızın, koşullara bağlı olarak belirlenmiş beklentiler tarafından güçlü bir biçimde etkilendiklerini ortaya koymuşlardır. Psiki-

' Aktarım: (Transferans) Psikiyatrinin temel kavramlarından; hastanın psikanalizi sırasında erken çocukluk yaşantılarındaki ebeveynleriyle ilgili duyguların terapistine yüklemesi anlamına gelmektedir.

" Breuer: Freud'un psikanalizi keşfinden önce birlikte 'Histeri üzerine çalışmalar' yürütüp bu adla bir kitap yayınladıkları ama psikanalitik görüşlerini ileri sürünce Freud'u terkeden arkadaşı.

141

BİR BİLİM OLARAK PSİKİYATRİ

yatristler ise kişisel öykülerin ve zihinsel yapıların gerçeği kavrayışımızı nasıl biçimlendirdiğini herkesten daha iyi değerlendirirler.

"Yanlışlamacılık" a ve "öznellik" e yönelmeden önce kısaca "doğru" nosyonunun kendisinden söz etmeliyim -bu makalede daha sonra yine bu konuya döneceğim. Artık gelenekselleşmiş iki temel doğru kuramı vardır: Tıpatıp uyma (correspondence, mütakabiliyet) ve tutarlılık (coherence, iltisak), ilki asıl olarak ampirik ölçütü, ikincisi de mantıksal ölçütü içerir. Tıpatıp uyma kuramı doğru önermelerin gerçeklik yapılarını aslına sadık bir biçimde temsil ettiklerini ileri sürer. Popper'ın özlü olarak belirttiği gibi onlara göre "bir ifade olgulara (fact) tıpa tıp karşılık geliyorsa o, doğrudur. Tutarlılık kuramı ise doğru önermelerin bir başkasıyla mantıksal yönden uygun (yani çelişmeyen) bileşenleri olduğu iddiasındadır. Tutarlı bir sistem, "elemanları saf matematiksel bir sistemdeki elemanların bağlantılanması gibi mantıksal içerik bağlantılarıyla birbirine bağlantılı olan" bir sistemdir. Tek başlarına ele alındıklarında her iki durumun da açık kusurları söz konusudur. Tutarlılığı ele alırsak, içsel bakımdan uyumlu basit önermeleri, karmaşık teoremleri, hatta kendi içlerinde tutarlı açıklama sistemlerini gözönüne getirmek kolaydır ama bunların yalan olma riskleri (örneğin paranoid bir sanrı veya astroloji gibi) vardır. Tıpatıp uyma ise tümevarımcılık-ampirisizmin önceden sözü edilen takıntılarına düşer.

"Yanlışlamacılık" .. ,

Basitleştirici bir tümevarımcılıktaki tuzakların farkına varılması, Popper'ın "yanlışlamacılık" ına, Kuhn, Feyerabend, Schafer ve Spence'in kuşkucu göreceliklerine (bu yazının sonraki bölümünde ele alındı) yol açmıştır.

Potansiyel bakımdan sonsuz sayıdaki gelecek koşulun bilgisinin sonlu sayıdaki geçmiş deneyimden tümdengimsel olarak çıkarılamayacağı şeklindeki Hume'un iddiasını kabul eden Popper, bilim adamının görevinin hipotezlerini doğrulamak değil (görünüşte karşılaştırılabilir, gözlemlerin sıralanması aracılığıyla astrolojinin bile yapabildiği gibi) yanlışlamaya çalışmak olduğunu belirtir. Kişi belli bir hipotezden ve ona uygulanan durumun başlangıç koşullarından, tümdengelim yoluyla, eğer hipotez yanlışlanmıyorsa ancak varolabilen gözlemlenebilir sonuçları çıkarabilir. Örneğin Bayan X'in

ÇO-

142

İKİNCİ BÖLÜM

cukluk ayartıcılığı onun erkeklerle yakın ilişkileri, bilinçdışı olarak, tehlikeli aile-içi yasak sevisel (incestuous) etkileşimler şeklinde yorumlanmasına yol açmıştır diye bir kuramlaştırma yapılırsa, ardından belirli özgünleştirilebilir davranış kipleri onun (bayanın) erkek doktoru Z ile ilişkisinde ortaya çıkma durumundadır. Eğer önceden varsayılmış gözlemsel sonuçlar olgu düzeyinde gelişmezse hipotez yanlışlanır. Eğer bir bilim adamı melankolide katekolamin⁷ eksikliğinin rolü olduğu önkansındaysa, metabolitlerin⁸ düzeylerini dep-resif hastalarda, iyileşmiş depresyonlularda ve kontrol deneklerinde karşılaştırarak belirlemek zorundadır. Hipotezler, gözlemlerden adil hesaplamalar yapılarak elde edilmelerinden dolayı değil, doğrulanamadaki gayretli girişimleri canlandırmalarından dolayı üstünlüklerini kanıtlarlar. Bilim yanlışlanmış kuramların henüz yanlışlanmayanlarla yer değiştirmesi yoluyla gelişir ve biz hiç bir zaman "sonul doğmalar" içinde güvenli kalamayız.

Gerçekten de Popper'ın tutumu alçakgönüllü olmayan yardım eder, bizi dogmatizme karşı korur; gerçekliğin alternatif yorumlarına açık tutar -bunun psikiyatrisi ve psikoterapistlere katkısı küçük değildir-; klinisyenlere onların sayıtları ve hipotezlerince telkin edilmeyen verilere seçici bir dikkatsizlikten kaçınmaları konusunda yardımcı olur; yanlış yapabileceğimiz veya en azından yalnızca kısmi doğrulara sahip olabileceğimizi düşünmeye hazırlar.

Ama yine de Popper'ın konumu, ağır sorunlardan azade değildir-birincisi ve en önde geleni, onun (gerçekliği tıpa tıpa uyan) bir doğru fikrinden vazgeçme arzusudur ki, ona kendi epistemolojisini yadsıtmaktadır: "Nesnel veya saltık doğru kuramının en büyük avantajı-Xenophanes'le birlikte-bizim (şunları) söylememize olanak vermesidir. Gerçekliği arız ama onu bulduğumuzda bilmeyebiliriz; hiç bir gerçeklik ölçütüne sahip değiliz ama yine de düzenleyici bir ilke olarak doğma düşüncesi tarafından yönlendiriliriz." Popper, bunu bulutlarla örtülü doruğu

"doğru" olan dağ vinyetiyle gösterir. Dağcı "Zirveye ulaşmasının eminliğini; oraya ulaşmadığını (veya henüz ulaşmadığını) düşünmek onun için çoğu kez kolay" olsa da hiç bir zaman yaşayamaz. Ben, bu analojiyi ve Popper'in amacı-

^ Katekolaminler: Vücudun çeşitli yerlerinde üretilen ve sinir ucunda iletimi sağlayan kimyasal maddeler.

** Metabolit: Yıkım ürünü.

143

BİR BİLİM OLARAK PSİKİYATRİ

mızın doğruya varmak değil, onun daha yakınına gelmek olduğu iddiasını zorlamalı buluyorum. Eğer insan, doğruya ulaştığını hiç* bir zaman bilemez ise o halde ona daha yakın veya uzak olduğunu nasıl bilebilir? Kaldı ki, kuramları yanlışlamak için kullanılan gözlemler, kuram yüküdür ve bu yüzden onların potansiyel yanlışlıklarları doğrulamaların kullandıklarından daha az değildir. Onun için yanlışlamanın doğrulamadan daha sabitlemiş ve sonul nitelikte olması gereksizdir; bilim tarihi, yeni bilgilerin ve gözlemlerin ışığında önceden kurala uygun değil, yanlış yorumlanmış veya şüpheli işlemlerden türetilmiş diye çürütülen gözlemlerin, kıymetlerinin bilinmesiyle yeniden canlandırılmış olan terkedilmiş kuramlarla doludur. Şimdiye kadar kullanılmayan hümorale⁹ depresyon kuramlarının biyolojik psikiyatri tarafından nasıl rehabilite edildiğini aklınıza getirin. Bilim tarihçisi ve felsefecisi İmre Lakatos Kopernik, Newton ve Darwin'inkiler gibi yeni kuramsal sistemlerin de çoğu kez koyu bir bağnazlıkla savunulup yüceltildiklerini belirtmektedir. Onlar görünüşte bağdaşmaz olan gözlemlerin başlangıçtaki sıkıntıları nedeniyle bırakıliverilmemişlerdir. Aslında kuramların yanlışlanmış olduklarını söylemek daha doğrudur -ya değerleri bilinmeyen ya da başlangıçtaki yollarının tersi bir yöne giden bir çok örnek kuram vardır. Sonuç olarak, belli ölçülerde, dogmatizm yalnızca mazur değil, eğer kuramsal bir program bilimsel potansiyelini tam olarak geliştirecekse gereklidir de. Dogmatizmin son sözü söyleyip söylemeyeceğini belirleyecek olan kurumlar arasındaki yarışmadır. Karmaşık kuramsal programların, tekil doğrulanamama girişimleriyle yapılp yıkılmasının gerçek olmadığı ortadadır.

Görecelik - Öznelcilik

"Yanlışlamacılık"tan doğrunun nesnel olmayıp yere, zamana, dünya görüşüne, öznel duruma ve araştırmacının kuramsal eğilimlerine (göreceli bir biçimde) bağlı olduğunu iddia eden perspektife gelirsek... Bu, dünyayı algılamalarımızın ve bilgimizin, çevremizde

" Hümorale: Belli bir vücut sıvısı veya sıvılarına ilgili.

144

'■'' İKİNCİ BÖLÜM ■''

olgusal düzeyde varolan konfigürasyonlar tarafından belirlendiği şeklindeki gerçekçi iddiaya karşıt olarak gerçekliğin tümüyle fikirlerimizin, kavramlarımızın ve bilişsel şemalarımızın bir ürünü olduğunu savunan bir idealist doktrin türüdür.

Öncelikle bilimin bir bilimsel paradigmadan diğerine doğru devrimsel patlamalarla ilerlediğini düşünen Kuhn'cu görüşü ele alacağım. "Paradigma" terimi, Kuhn'a göre bile müphem olmasına rağmen "onun yeğlediği bu terimin en bilinen anlamları somut bir bilimsel başarıyı (tikel bilimin nasıl yapıldığının örnek bir modelini sunma işlevi görür); inançlar ve önfikirlerden oluşan karakteristik bir yapıyı (araçları, kurumları ve metafiziksel bağlantıları benimserler) içerir gibi görünmektedir. Paradigmaların birbirleriyle karşılaştırılmama (özellikleri olduğu) düşünülür, bir paradigmadan diğerine bağlanma usamlanmama ve iman sorunudur -tıpkı bir şekilt devresi, bir dinsel dönüşüm gibi.

"Yarışan politik örgütler arasındaki seçim gibi yarışan paradigmlar arasındaki de toplumsal yaşamın bağdaşmaz kipleri arasında bir seçim olduğunu kanıtlar... Paradigmlar, paradigma seçimiyle ilgili bir çekişmeye girdiklerinde, ki yapmak zorundadırlar, onların rolü kaçınılmaz olarak döngüseldir. Her grup, bu paradigmanın savunmasına kalkışmak için kendi paradigmasını kullanır... Ancak döngüsel boyutun konumu, yalnızca onun ikna edici gücündedir. Mantıksal olarak hatta olasılık düzeyinde bile, döngüye girmeyi reddedenlere zorlama yapılamaz."

Kuhn, daha sonraki yazılarında mantıksal bakımdan kaçınılmayacak şüpheli sonuçlara ulaşmaktan kaçınmış ama öteki bilim felsefecileri böyle yapmaktan kaçınmamışlardır. Kuramların rasyonel bir biçimde karşılaştırılabilirliklerini yadsıyan Feyerabend bilimsel kuramların seçiminin "çatışan tercihlerin ve propagandanın işe karıştığı karmaşık bir tartışmanın" sonunda olduğunu ileri sürmüştür. "Geriye kalan şey, estetik yargılar, zevk yargıları, metafiziksel ön yargılar, dinsel istekler, kısacası bizim öznel arzularımızdır." Feyerabend oldukça tutarlı bir biçimde "modern bilimin büyüye veya Aristocu bilime üstünlüğünün" bir iddia paçavrası olduğunu söyler. 'Rasyonel yeniden yapılaşmalar' temel bilimsel bilgelik olarak *kabul edilmişlerdir* ancak bu (rasyonel yeniden yapılaşmaların) büyücü ve falcıların 'temel bilgelik'inden üstün olduğunu göstermez." (İtalikler Feyerabend'in)

BİR BİLİM OLARAK PSİKİYATRİ

Klinik alanda öznelci-göreceli yaklaşımı, en iyi Schafer ve Spence temsil ederler. Onların eleştirileri açıkça dinamik psikiyatri ile ilgili olmasına rağmen, çıkarımlarının genelde psikiyatriye ve öykü almaya uygulandığı ortadadır. Schafer hastanın "eşduyum yoluyla kuşku götürmez bir biçimde bilinebilir duygusal bir gerçeklik" olduğunu yadsımıştır. Bu nedenle klinisyenin eşduyumlamasının "bağlamın yorumsal kavranışından ve kuramsal varsayımlardan bağımsız olarak, varolan nesnel ölçütler temelinde doğru veya yanlış olduğuna hükmedilemez."

Görüşmeci hastayla değil kendi hasta fikriyle eşduyum yapar: "Herhangi bir analizandm¹⁰ yapılabileceği, *hepsinin* az veya çok 'veriler'ce kanıtlandığı çok sayıda belki de sayısız zihinsel modeli vardır." (İtalikler Schafer'ın) Eğer hasta kuşku götürmez bir biçimde bilinebilir duygusal bir gerçeklik değilse, doğal olarak onun öyküsüne de aynı ölçüde girilemeyecektir. Çünkü onun öyküsü hiçbir nesnel anlamda var değildir, yalnızca klinis-yen kuramsal önyargılarına göre yorumladığı bir öykü yapılandırır.

Spence bu çizgiyi daha da ileri götürür; zira Schafer, hiç değilse klinisyenin bazen önceden kurulmuş ve bilinçdışı olarak korunmuş fikirleri ve yaşantıları ortaya çıkardığını kabul etmiştir. Yalnızca belleğin yanılabilirliğine, terapistin hasta üzerindeki telkine dayalı etkisine odaklanarak Spence, psikiyatristin hastanın öyküsünün az veya çok gerçeğe uygun versiyonun yeniden yapılandırabileceği-ni yadsımıştır. Dahası terapist ve hasta geçmiş hakkında masal uydurmaktadırlar. Böyle bir sava göre, aile içi yasak-sevisel bir bellekteki gerçek ve fantazi elemanlarını çözmeye uğraşmak, elbette yararsız olacaktır, aslında bir kimse anıyı bile (çocukluk fantezisi mi veya gerçek olay mı) diye ayırt edip öyküleştiremeyecektir.

Tarihsel doğru için standartların olmayışının bu şekilde ileri sürülmesi klinisyeni "önceden olduğundan çok daha yalnız hale getirmiş, hemen hemen hiçbir rehber olmadığından yanlış yapma riski büyük ölçüde artmıştır." Ama hiç rehber yoksa, bir kimse nasıl yanlış yapabilir? Spence'in çözümü, terapistin "hastayla ve onun tüm arkadaşlarıyla artistik bir çaba içine" girmesidir. Spence'in "doğru" ölçütü, estetik -klinik-yen artistik olarak tutarlı bir masal uydurdu mu? -ve pragmatiktir- hasta öyküyü satın alıyor o yolla kazanç elde ediyor mu?

Analizand: Analiz edilen, psikanaliz sürecinden geçirilen.

İKİNCİ BÖLÜM

Pragmatik ölçüte göre, klinisyen kendi ifadesinin nesnel doğruluğun "gelecek salıya kazanacağını söyleyen politikacı"dan daha fazla olmadığı konusunda endişeye kapılır. Tıpkı (politikacının) bildirgesini o sonucu "*bildiğinden değil, sonucu etkilemek istediğinden*" yapması gibi, (klinisyen de) "*analitik alanda olan bir şeyin*" (İtalikler Spence'in) sonunda yorum yapar. Bununla birlikte arzulanan etkiye sahip olmanın ifadesi için terapist "kendisini formülasyonundaki bir inanca teslim olmak" zorundadır.

Radikal ampirisistler ve yanlışlamacılarla bağlantısı açısından öznelcilere dönelim. Onlarla önceden karşılaşıldığı için burada yalnızca bir kaç nokta üzerinde duracağım. Diğer eleştiriler, benim hem aşırı ampirisizme hem de aşırı öznelciliğe alternatif çıkışımda görülecektir.

Göreceli-öznelciler, kısmi doğruları, karşı çıktıkları şey kadar tek taraflı ve hatalı olan bir tezle şişirirler. Bizi araştırmacının algılamaları üzerindeki kuramsal önyargıların etkisi konusunda uyarırlarken, (araştırmacının) etkileştiği gerçekliğe olan katkısını tümüyle değersizleştirirler. Algılamamanın güvenilemez ve yanlışlamalı olabileceği gerçeğinden hareketle daima böyle olacağı sonucunu çıkarırlar. Belleğin doğru değeri olmayabileceği "tümüyle ve değişmez bir biçimde böyle" haline gelir. Bazılarının geçen zamanın yeniden yorumlanmasıyla ilgili olmaları "biz asla bireyin geçmişte yaşamış olduğu bir olayın temsiline yaklaşamayız" olur. Klinisyenin hastanın anlattığı öyküye dayalı olarak getirdiği yorumsal kategoriler "klinisyen bu öyküyü imal ediyor" haline gelir. Psikik yaşamın müphemli-ği "ruh (psyche) bilinemez" durumunu alır. Dünyayı bir kaç perspektiften görme gerekliliğimiz ve aynı fenomen üzerinde iyi bir görüş sağlayan birçok nokta olma olasılığı, "imgesel olarak yapılaşmış çok sayıda dünya varken bizim yaşamımızda iki kişinin aynı anda yaşadığı bir şey yoktur"a dönüştürülür. Öznelci yanlış anlayışların listesi sonsuzdur. İnsan gerçekliği belli bir derecede yapılaştırılmış olmasına rağmen birşeyden yapılmıştır ve algılayıcı - yorumsal aygıtlarındaki kimi ortaklıkları olan varlıklardan yapılaştırıldığını değerlendirmekte (öznelciler) yetersiz kalırlar. İnsan algılamasının etkin kurucu niteliklerinin bilinmesi, çevresel girdilerin yadsınmasını gerektirmez. Psikiyatristin incelediği gerçekliğin çoğunun psikik - hastanın yaşadığı şey olarak dünyayı temsili- olması onun gerçekliğini bir başka şeyden daha az gerçek veya daha az nesnel yap-

14.7

BİR BİLİM OLARAK PSİKİYATRİ

maz. Toplumsal ve bireysel yapılaşmalar, yeri geldiğinde, kuramcılarının, klinisyenlerin ve hastaların hesaba katmak zorunda oldukları nesnel gerçeklikler olurlar.

Gözlemcinin kuramsal bağlantılarının kimi kavrayışlara katkıda bulunduklarını kabul etme, duyum nesnesinin de katkısını ve yakın derecelerinin (genelde soyutlama olarak) varolduğunu yadsımak değildir; yani bir kimse birinin hastanın hatasını kavrayışı ve onu kuramsal olarak anlayışı arasında ayırım yapmak zorundadır. Sonrakine karışan yorum, öncekindeki yorumdan farklı bir etkinlik türüdür. Doğru telaffuz edilmediği kolayca tanınan bir kelime, sağduyunun algılama dediği şeye çok benzemektedir; böyle bir algılama birincil olarak tikel bir kuramsal sisteme bağlanmaya değil, konuşmacının dilinin bilinmesine bağlıdır. Bir birey hakkındaki veri olarak doğru telaffuz edilmemiş bir kelimeyi farketmek için bir kimsenin dinamik psikiyatrist olmasına gerek yoktur. Bununla birlikte eğer bu veri gözlemci için herhangi bir anlam taşıyorsa (yani bir olgu oluyorsa) yalnızca kuramsal bir bağlam (hatalar veya "yanlış hareketler" (parapraxis) çatışan bilinç dışı dürtüler arasındaki uzlaşmalardır) -ki bu (kuramsal bağlam verinin) önceliğini ileri sürer veya bir kimsenin öteki verilere göre önceden değerlendirilmemiş ilişkilerdeki bu veriyi görmesine izin verir- içinde olacaktır. (Aktarım hakkındaki sözlerimi hatırlayın.)

Özetle, algılama ve yorumlama arasındaki bazı ayrımları korumak veya daha kesinlikle, soyutlama düzeylerine göre yorumlar arasında ayırım yapmak gereklidir. Tikel bir duyu verisi bir davranış veya iletişimin herkesçe gözlemlenebilir nitelikleri ile içinde yer alan bir anlamı aktaran kuramsal bir yapıyı ayırt etmek asıldır. Bu, psikiyatristin bir veriyi önceden değerlendirilmemiş kuramsal bir bağlam içine ve eski bir veriyi yeni bir olguya dönüştüren yorum eylemini yapılandıran yeni kuramsal matrikse yerleştirmesidir. Bu yüzden, Popper'ın tüm hayvan algılamaları kuramdan bağımsızdır diye iddia etmesi anlamında kimi insan gözlemlmeleri de kuramdan bağımsızdır.

Veriler ve yorumlama arasındaki ilişki, melankoliye göndermede bulunularak daha iyi gösterilebilir. Psikiyatristin kuramsal yöneliminin klinik verilerin gidecekleri yeri belirlediği oldukça doğrudur. Tümüyle biyolojik "depressogenezis" kuramına inanan bir doktor, belirli tip veriler üzerine (söylemek gerekirse, vejetatif

148

imler,¹¹ katekolamin metabolitleri ve psikomotor manifestasyon-lar) yoğunlaşır ve diğer şeyleri (anlam ve kişilerarası ilişkilerin tarihi gibi) dışta bırakır. Elbette psikodinamik açıklamaların yeterliliğine karar veren biri için tersi doğrudur. Daraltılmış veri bazında bu klinisyenler, daha kapsayıcı (yani, biyopsikososyal) bir yaklaşım gereksinimine kendilerini uyaran bilgiyi görmezden gelirler; (ve böylece) kendi mesleksi kehanetlerini yürürlüğe koyan sonsuz bir döngü başlar. Ama yakalanan (seçilen) belirli verilerin o kimsenin kuramına bağlı olduğunu ileri sürmek verileri kuramın yarattığını ileri sürmek değildir. Klinisyen onları bilsin veya bilmesin vejetatif fenomenler ve biyokimyasal anormallikler ortada var olacaklardır, doktor onları ortaya çıkartsın veya çıkartmasın, depresyonla ilgili bir öykü ve anlam örgüsü olacaktır. Eskimoların kar tiplerini algılamalarına geri dönersek birçok kategori, kısmen, karın kendi içinde varolan belirli tanımlanması veya anlatılması zor, ince fiziksel farklılıklar -pekâlâ kutup koşulları altında uyumsal bir farklılık yapabilen ve Batılıların onlar arasında ayırım yapmak için eğitilmiş olmalarından bağımsız olarak varolan değişimler -tarafından uyandırılmışlardır. Açık söylemek gerekirse Spence ve Feyerabend'inkilere benzeyen öğretiler, büyücü doktorlar, astrologlar, kiropraktörler¹² (chiropractor) ve politikacılar için kullanışlıdır. Kabaca sözü edilen nosyon, bizim bir şeye ancak hoşumuza gittiği ve birilerine faydası olduğu sürece inanabileceğimiz (ve bu nedenle) kimsenin bizi hesaba çekemeyeceğidir- Öteki tıp dalları gibi psikiyatri de araştırmacı bir bilimin gereklerine uygun olarak belli sorunları çözmek için uğraşan -gerçeğin değiştirilmesiyle, davranış değişimiyle ve öncelikle sağlıkla ilgilenen- günümüzün uygulamalı bir çabasıdır. Ancak tıp ve psikiyatri tarihi, araştırma değerlendirmelerinin birbirlerini dışlamamaları gerektiğini kesin biçimde ortaya koymaktadır; tıp, eski Yunanlıların ona verdiği anlam içinde yani ne ruhsuz (mindless) bir

1 Vejetatif imler: Çökkünlük belirtilerini tarif ederken uyku bozukluğu, iştah kaybı, kabızlık, cinsel istek kaybı gibi belirtilere işaret eden terim.

2 Kiropraktör: Omurilik ve sinir sisteminin yalnız el hüneriyle sağlığının korunması. Batı'da oldukça popüler olan kiropira bir alternatif tıp metodu sayılır.

BİR BİLİM OLARAK PSİKİYATRİ

ampirisizm ne de kör bir teknik değil, çalışmalarının bir kurum tarafından yönlendirilip güdüldüğü bir uygulama, bir techne olarak düşünüldüğünde. Bu böyledir. "Spencian" doğru nosyonları, yalnızca kötüye yorulan kuramsal ve bilimsel içermeleri değil fakat bir o kadar da son derece kötüye yorulan klinik (ve belki de moral) içermeleri içinde taşımaktadır.

"Perspektifçi Gerçeklik"e Yönelim

Tümevarımcı-ampirisim, yanılsamacılık ve öznelcilik-görececilik'in yapısı gereği ortaya çıkan problemler karşısında kendisini teslim olmuş hissedebilir. Bir çıkış yolu var mıdır? Dogmatizmin basitleştirici Scyllasından¹³ epistemolojik anarşinin Charybdis'inden¹⁴ kaçınabilir miyiz? Ben önceden sözü edilen perspektiflerden türeme doğrulara William James ve "kesişimsel" (intersectional) nedensellik modelinin girdilerinin katılmasıyla oluşan bir konumun çözümü sağlayabileceğine inanıyorum.

Şikagolu filozof John Dewey'in ün kazandırdığı "enstrimentalizm", kuramları gözlemlenebilir bir ilişkiler durumunu bir başkasıyla-açıklama, öndeyi ve manipülasyon aracılığıyla-bağlantıladığı tasarlanan enstrümanlar olarak görülür. William James, bu durumu kapsamlı ve sofistike bir ampirisizm ve pragmatizm felsefesiyle geliştirdi (bunlar önceden incelenenlerle karıştırılmamalıdır) Bu mesele hakkında Amerika'nın en büyük psikologu ve filozofu şunları söylemektedir:

"Fikirler (ki yaşantımızın parçalarıdır) bize, yaşantımızın öteki parçalarıyla doyurucu bir ilişkiye girmemizde yardımcı olabildikleri, özel fenomenlerin sonu gelmez ardarda gelişlerini izlemek yerine kavramsal kestirmelerle onları tutup özetlememizde yardımcı olabildikleri ölçüde tam da gerçeğe uygun (doğru) haline gelirler. Adeta üzerine binebileceğimiz bir fikir bizi herşey yolunda olarak yaşantımızın herhangi bir parçasından bir başka parçasına, şeyleri doyurucu biçimde bağlantılayarak güven içinde işleyen, kolaylaştıran,

Scylla: Bir su perisinden canavara dönüşerek denizcileri korkutan bir yaratık. Charybdis: Yunan mitolojisinde geçen kadın canavar.

İKİNCİ BÖLÜM

emeğin hakkını vererek taşıyabilecek olan herhangi bir fikir, tam da o kadar doğru, bu noktaya kadar gerçeğe

uygun, enstrümantal olarak doğru olacaktır." (İtalikler James'in)

James, bir başka yerde pragmatik gerçek fikrini daha sonra şöyle açıklar:

"Pragmatizm, bir fikri büyük veya bir inancı doğru yapan, onun varlığını herhangi bir kimsenin yaşamında doğru hale getiren somut farklılıktır? Doğru nasıl yaşama geçirilecektir? Eğer inançlar yanlış ise hangi deneyimler bunlardan elde edilenderden farklı olacaktır? Kısacası, 'deneyimsel terimlerle doğru kaç kuruluş eder?' diye sorar.

Bu soruyu soran pragmatizm hareketi, şöyle yanıt verir: Doğru fikirler, *bizim özümseyebildiğimiz, geceleylebildiğimiz, onaylayabildiğimiz ve doğruluklarını kanıtlayabildiklerimizdir. Yanlış fikirler ise bunları yapamadıklarımız...* (Doğru fikirler) eylemler aracılığıyla bize yol gösterirler. Bu orjinal fikirler uzlaşım içinde kalırlarken diğer fikirler ise, herşeyi onlarla hissettiğimiz öteki deneyim parçalarını, içeriye, yukarıya, ileriye doğru iteklerler." (İtalikler James'in)

Freud kendisi, Spence, Feyerabend ve onlar gibi düşünenlere etkili darbeler vurarak bu konuma yakın hale gelmiştir.

"Tüm söyleyebileceğim anarşist kuramın soyut şeylerle ilgili fikirler bağlantılamakta şaşılacak kadar üstün bir görünüm sergilediğidir. Ama o, ilk adımıyla birlikte pratik yaşam içinde parçalanır gider. Yani insanların eylemleri onların fikirleri ve bilgileri tarafından yönlendirilir. Bu, atomların yapısını veya insanın kökenini düşünen ve bir yükü taşıyabilecek bir köprü yapımını planlayan bilimsel ruh için de geçerlidir. Eğer biz farklılığın sorun olmadığına inansaydık, eğer gerçeğe karşılık gelen fikirlerimiz arasındaki bilgilerimiz böylesine ayrılaşmamış olsaydı, köprüyü tıpkı kağıt üzerinde olduğu gibi taşla da yapıverirdik; hastalarımıza bir santigram yerine bir dekagram morfin verir ya da eter yerine narkotik olarak göz yaşartıcı gaz kullanırdık."

Bu James'in deneyimle uzlaşma anlayışını fazlasıyla andırmaktadır. Artık şu soruyu sormak kaçınılmazdır; Eğer bu neden-yollar, bizim algısal-yorumsal-kuramsal aygıtımız dışında asla bildiğimize hükmedemediğimiz dış gerçeklik (ister bir dağ, ister bir başka insan olsun) hakkındaki savlar, çıkarımlar ve sayıtlarla kurulamıyor ise acaba Jamesian deneyimler arasındaki köprü

151

BİR BİLİM OLARAK PSİKİYATRI

anlayışı bize bir şans verebilir mi? Tıpkı uyan (mütekebil, corres-pondent) doğru kuramının tüm izlerini dürüstçe terkedebilir miyiz? Bu yazının geri kalan kısmında çeşitli yönlerden bu soruna yaklaşacağım.

Radikal enstrümentalistler (James onların arasında değildir) kuramsal ifadeler ve gizlemsel ifadeler arasında bir ayrım yaparak tıpkı uyma kuramını kaşla göz arasında bastırma yoluna giderler. (Buna göre kuramsal ifadeler) bilimadamlarının gözlemlenebilir fenomenler hakkında öndeyilerde bulunabilecekleri elverişli kurmacalar (fiction) olarak anlaşılırlar. Böyle yaklaşımlar, Brownian hareket, elektron mikroskobisi, bulut odacığı deneyleri moleküllerin kinetik gaz kuramındaki konumlanışlarının, benzeri halkasının olası hexa-gonal yapısının ve bir takım hipotetik atom -altı parçacıklarının, çok ama çok şaşırtıcı bir biçimde gerçek olduğunu telkin ettiklerinde ciddi tersliklerin zorluğunu çekerler.

Şüpheli Popper bile kendisini en azından 1960'lardan sonra tıpkı uyan doğru kuramına eski haklarını geri vermeye zorlanmış hissetmiştir. "Eğer olgulara karşılık geliyorsa (tıpkı uyuyorsa) o ifade doğrudur (gerçeğe uygundur); eğer o olgulara bir başka ifadeden daha yakın bir biçimde karşılık geliyorsa doğruya daha yakındır. (Yani daha doğru içerik'e sahiptir.)

"Eğer 'Saat üçbuçuk, 3.35'i yakalamak için çok geç' dersem benim ifadem yanlış olacaktır, çünkü 3.35 çok geç değildir. (3.35 dört dakika sonra olur.) Ama benim ifademde hâlâ bir miktar doğru -doğru bilgi - vardır. 3.35 gerçekten geç olmadıkça (ender olarak öyle olur) diye eklemiş olsaydım ve böylece onun doğru - içeriğine bir ek yapmış olsaydım, bu ekleme uyan daha iyi anlaşılabilirdi."

Keplerin kuramının, sapmalar olmasına rağmen gezegenlerin yörüngesi hakkında daha fazla doğru içermesi, bu anlamdadır. Nevvton'un kuramı da doğruya Kepler'inkinden daha yakındır. Einstein'ın görecelilik kuramı keşfinden beri Newton sistemi de büyük ölçüde yanlış değerlendirilmeliyse de bu böyledir...

Freud'un epsitemolojisi (doğru kavramını bir parça dengelemek zorundaymış gibi) tutarlılık etkenlerine dikkat etmiş ama Freud, tıpkı uymanın yanında "bizim kendi (algısal - bilişsel) organizasyonumuzun koşullarına" bağlılığımızın bilimsel yöntemi, öznel sonuçlara mahkum ettiği nosyonunun da karşısında olduğunu açıkça beyan etmiştir.

152

"Herşeyden önce bizim organizasyonumuz bu ruhsal aygıtımızdır-kesinlikle dış dünyayı inceleme girişimi içinde gelişmiştir ve bu yüzden de değişen hızlarda onun yapısı içinden gerçekleşmiş olmalıdır; ikincisi, o (ruhsal aygıtımız) incelemeye kalkıştığımız dünyanın kurucu bir parçasıdır, (bu nedenle) böyle bir incelemeyi he-mencecik kabullenir, üçüncüsü eğer onu, bize dünyayı organizasyonumuzun özel karakterinin sonucunda göstermek zorunluluğuyla sınırlandırır ise bilimin görevini tümüyle örtmüş oluruz; dördüncüsü bilimin somut

bulguları, elde edilme şekilleri nedeniyle kesinlikle yalnızca organizasyonumuz tarafından değil, bu organizasyonun etkilendiği şeyler tarafından da belirlenmiştir; son olarak algılayıcı ruhsal aygıtımızla ilgisi olmaksızın dünyanın doğası sorunu pratik ilgilere (ve bir parça da epistemolojik ilgilere diyeceğim) yoksun boş bir soyutlamadır."

Freud, öznelci yazarların görmezden geldiği şeyin-bilgi, etkileşimle, bizim kişilerle, şeylerle ve psikolojik anlamda kendi niteliklerimizle ilişkimiz aracılığıyla elde edilir-farkına varmıştır. Bunu kabul edelim ve kesişimsel (intersectional) nedensellik modelini inceleyelim. Burada neden kavramını şu veya bu şeyde bütünüyle yerleşik bulunmaktan (iki kimyasal ayırıcı, bir bakteriyi ve onun yerleştiği yeri, bir dinleyiciyi ve Mozart'ın sanatını düşünün) ziyade iki antik veya süreç arasındaki arakesit veya kesiminde durmayı kastederek kullanıyorum. Dediğim şeyi biraz daha açmama izin verin. O (kesişimsel nedensellik modeli-çev.) tüm yaşantılarımızın tamamen bizdeki psikobiyojik etkinlikler tarafından değil de aynı zamanda bu etkinlikler ve çevre arasındaki kesişim tarafından da belirlendiği fikrini izler. Örneğin bir depresyonun tetikleyicisi ne tamamen dışsal bir olayın (eşin ölümü gibi) bir işlevi ne de tek başına hastanın zihin yapısı (eşle ilgili güdülerin tutumların, anıların ve duyguların toplamı da dahil olmak üzere) değildir. Daha ziyade, doğrudan neden, olay (ölüm) ve hastanın fizyolojisi, bilişsel ve duygusal durumu arasındaki kesişimdir. Tarih, kişilik yapısı ve mevcut dışsal gerçeklik, tüm yaşam olaylarının anlamını -ve dolayısıyla insanlar için stres yapıcı etkenleri şeyi birarada belirler.

Dünyayı algısal - bilişsel aygıtımızdan bağımsız olarak kavrayamayacağımız veya açıklayamayacağımız şeklindeki banal olgu, **tıpkı uyan doğru kuramını** iflase götürmez (çünkü bu kuramın) gündemindeki soru, dışsal gerçekliği veya kendi içimizin gizli yanlarını

153

BİR BİLİM OLARAK PSİKİYATRI

zihnimizden bağımsız olarak "bilme"nin olası olup olmadığıdır. Bu yüzden dünyanın yapısı ve işlevi hakkında bir şey bilebileceğimizi savlamayan bir **tıpkı uyma kuramı** eleştirmeni, yapsa yapsa ancak kuramı aşındırıyor olabilir. Popper gibi önde gelen bir filozofun bile, kavrama ve kuramlaştırmada gerçekliğe nedensel bir rol vermesi ve yüzü kızarmadan gerçekçi olduğunu ileri sürebilmesi anlaşıl-maz, tuhaf bir durumdur.

Gerçekliğe duyusal aygıtımız ve onun enstrümantal genişlemelerinden bağımsız olarak girme şansımızın olmayışı tıpkı uyan doğru kuramını çürütmez. Bilim adamları olarak bizler, duyuya ve enstrümantal veriye- daha önce söylendiği gibi veri, psikobiyojimiz tarafından olduğu kadar dünyanın yapısı tarafından da belirlenmiştir-karşılık gelen formülasyonlarımıza gereksiniriz. Bunun yanında, gerçekliğin dev yapısı hakkında böyle bir verimizin olmayışı, onun makro ve mikro yapısıyla ilgili akla uygun nesnel bilgiye engel oluşturmaz. Örneğin bir nötronun anatomisi hakkındaki bilgisizlik bir gross anatomist¹⁵ ya da histolojisti,¹⁶ ilgilendiği organizasyon düzeyinde maddenin yapısına karşılık gelen önerilerde bulunmaktan alıkoymaz. Hastalarımızın nesnel olarak varolan ruhsal gerçeklikleri hakkında güvenilir gözlemler ve makul psikolojik çıkarımlar yapmak için zihin-beden sorununu çözmemize gerek yoktur.

(Belirlenebilmesi daima zor olmasına rağmen) belirli yapıları olan bir dış dünya olması ve bizim psikobiyojik algısal-işlevsel aygıtlarımız arasında dikkate değer ölçüde tek biçimliliğin bulunması, gözlemlerimizin ve açıklamalarımızın belirli düzeylerde ortak bir değerlendirilmesini olası hale getirmektedir. Algının ve açıklamanın doğasını belirleyen aynı kesişim, her araştırmacıyı, herhangi bir verili gerçeklik kavrayış ve anlayışına, kendi psikobiyojik durumunun kestirilemez (idiosyncratic) yanlarının katkısının ne olduğunu belirleme görevini yüklemektedir. Ve kabul etmek zorundayız ki, bu kesin bilgisini asla üretemeyeceğimiz bir şeydir.

Klinisyenler olarak, yalnızca, hastayı algılamamız üzerinde kendi bireysel tarihlerimizin (intrapsişik çatışmalar dahil) etkisini değil

. Gross anatomist: Mikroskoba gerek olmaksızın organizmanın gözle görülen organ ve oluşumlarını inceleyen bilim adamı. Histolojist: Dokuları mikroskobik olarak inceleyen bilim adamı.

154

hastanın gösterdiği tutumlar üzerine bizim davranışımızın etkisini de bulup çıkarmak endişesini taşırız. Şüphesiz bu karşı-aktarımın¹⁷ (countertransference) kontrol edilmesiyle kastedilen şeydir. Ve, yine, tüm algısal çarpıtmaları bertaraf ettiğimizden asla emin olamayız.

Bununla birlikte kesişimsel nedensellik ilkesi gereğince klinisyenin bilinmeyen, psikodinamik olarak belirlenmiş tepkilerinin bile kısmen hastanın davranışının bir işlevi ve bu yüzden çoğu kez hastanın nesnel olarak varolan psikolojik durumlarının bir göstercisi olduğunu düşünmek önemlidir. Örneğin bir hastane personeli kendilerini, özel bir hastadan onunla ilgili (çoğunlukla hasta tarafından gözden düşürülme ve aşağılanma duygusuyla bağlantılanmış) duyguları ve fantezileri yüzünden, kaçınır, ondan uzakta durur olarak buldular. Ben de bir psikoterapi seansında ondan tedaviyi bırakmasını istedim; ardından merhum doktor babamın beni yeterince takdir etmediği duygusuyla ilgili birtakım duygu yüklü anıyı ve onun benim klinik çalışmamı acaba nasıl

değerlendirdiği konusundaki merakımı farkettim. Anladım ki benim tedaviyi kesme eğilimim yalnızca kendi içimde tarihsel olarak belirlenmiş bir gerçeğin kanıtı olmaktan başka aynı zamanda hastada da gerçekte varolan bazı durumların da kanıtıdır -aynı nesnel ilişki durumuna (başkalarına uzak olma isteği) diğer personel tepki gösteriyordu.

Schafer ve Spence'in klinisyenin hasta yaşantısının bütünüyle öznel bir yapılanma olduğuyla (yayınlanmamış veri) ilgili iddialarının yakınlardaki bir değerlendirmesinde üç arkadaşım ve ben, her birimiz aynı hastayla üçer saatlik görüşme düzenledik ve birbirimizin bulgularından habersizdik. Bu görüşmeler videoya kaydedildi. Kayıtların karşılaştırması, öykülerin anlatımı, tanılar ve formülasyonlar dikkate değer bir yakınsaklık ortaya koydu. Bu yakınsaklık yalnızca hastanın tutumlarının tanıtımından öykülerden değil, daha az bir düzeyde olmakla birlikte klinik hipotezlerden de elde edildi. Şimdi bu, bizim hastanın kişilik yapısının kesin bir kopyasına sahip olduğumuzu iddia etmek değil, yalnızca hastanın bizler aracılığıyla belirli yaşantılar ve bu yaşantıları açıklama girişimleri -onların hep-

' Karşı-aktarım: (Güstertransference) Ruhsal tedavilerde tedavi edici kişinin hastaya kendi geçmişindeki bir kişi imiş gibi davranması, onu öyle hissetmesi.

BİR BİLİM OLARAK PSİKIYATRI

si daha sonra kendi aramızda karşılaştırılmıştır- uyandırdığını ileri sürmektir. Bu, tam olarak, bizim kuramsal yönelimlerimizdeki ortaklıkların algılarımızı etkilemiş olduğu (buna gerek yoktur çünkü ben ikna edici (cogent) kuramların, başka türlü olsa görmezden gelebileceğimiz olaylara bizi yöneltmede yaşamsal bir rol oynadıklarını söylemiştim) veya bizim klinik yönelimlerimizdeki ortaklıkların hastanın davranışlarını etkilemiş olduğu (kayıtlardaki görüntüye rağmen, ben telkinin kimi önemli rolünü dışarda tutma gereğini kabul ediyorum) şeklindeki eleştirileri çürütmüş olmamaktadır. (Ama yine de) ben bizim algısal yakınsaklığımızın, en ihtiyatlı ve makul bir biçimde, temelde hastanın kendisinin belirli gerçek nitelikleri tarafından belirlendiği iddiasıyla açıklanacağını düşünüyorum. Tıpkı uyma kuramının eleştirilenleri, Descartes'in açık ve seçik doğrularını soruştururken etkisiz kalmışlardır. Diğer bir deyişle onlar, bilerek veya bilmeyerek bilimizde saltık bir kesinlik istemişlerdir. Böyle bir bilgiye sahip olmadığımızdan -ya da ona ancak insan düşüncesinin dışında saçma bir yolla sahip olacağımızdan- onlar gerçeğin yapısı ve işlevinin hiçbir şeyini bilemeyeceğimiz sonucuna vermişlerdir.

Yeniden Ele Alınmış Tümevarımcılık

Olgu düzeyinde tümevarım sorunu çözümsüz mü? Lakatos, bir "gizli tümevarımsal sayıtlı"yı içeren Popper'ın doğruya daha iyi yaklaşma arzusuyla savaşıma çalışılmıştır. (İtalikler Lakatos'un) Lakatos, Popper'ın tümevarım bir ilke olmaksızın doğruya yaklaşmak için ampirik doğru içerik varsayımından hareket edemediğini ileri sürmektedir. Popper, zihin kuramlardan temizlendiğinde doğa açık bir kitap haline gelir şeklindeki naif ampirisist düşünceyle cansiperane savaşırken incelikli bir tümevarımcılık için olasılıkları gözden kaçırmıştır.

Lakatos, tersine yeniden yapılaşmış ve ihtiyatlı bir tümevarımcıydı. O, bilimadamlarının örüntüleri, düzenlilikleri ve bağıntıları kavramının, çalışmalarında oynadıkları rolü bilip hissettiklerini fakat bu kavrayışların kuramdan bağımsız ve yanılmaz olmadıklarını anlayamadıklarını kabul ediyordu. Bu yüzden sınırlanmış ve sanıya dayalı bir tümevarımcılık doğrunun araştırılmasında, yanlışlamacılığın yanındaki yerini almaktadır. Zaten Hospers'in bizi uyardığı gi-

156

İKİNCİ BÖLÜM

bi bu hiçbir zaman şüphe içindeki birini doyuran bir tümevarımcılık olamazdı, çünkü "ikna olduğumuz anda onunla yüzyüze gelebileceğimiz... bir şey, basit bir akıl yürütmeyle, bizim onu şimdi, gelecekte değil şimdi görebileceğimiz herhangi bir şey yoktur ve o şimdi olmuş herhangi bir şeyi kanıtı bir biçimde gelecekteymiş gibi değerlendiremez, onun istediği şeyi sağlamak mantıksal olarak olanaksızdır." (İtalikler Hospers'in)

Kuramların oluşumu, tek başına saf bir tümevarımcılık veya saf rasyonalizm -tüm hipotezleri, önceden benimsenmiş aksiyom ve teoremlerden tümdengelimsel çıkarımlarla yapılayan ve gözlemin rolünü bu tümdengelimsel çıkarımları test etmekle sınırlandıran bir rasyonalizm tarafından anlaşılamayacak kadar karmakarışıktır. Gerçekte uygulandığı şekliyle bilimsel girişim, gözlem (asla tümüyle düşünmeden bağımsız değil) ve zihinselleştirme (asla tümüyle algılamadan bağımsız değil) aralarındaki şaşırtıcı derecede karmaşık bir etkileşimdir, önsel sayıtlar, kuramsal bağılıklar, gözlem, sezgi ve imgeler tümü birden birbirleriyle içinden çıkılmayacak ölçüde karmakarışık olmuş etkileşimlerdir.

Bu, Freud'un yetişkin karakteri ve psikopatoloji formasyonunda çocukluk yaşantısının rolü kuramı (tarihsel belirlenimcilik) tarafından örneklendirilir. Önsel ve ampirik etmenler bu teoremi oluşturmak için Freud'u bir noktaya yöneltmişlerdir. Freud bir takım biyolojik ve antropolojik kaynaklarda tarihsel belirlenim ve fiziksel nedensellik nosyonlarıyla önceden karşılaşmıştı.

Nörolog Hughlings Jackson, Freud'a patolojinin daha önceki organizasyon biçimlerine bir geriye gidiş

ni verirken ise bir tıpkı uyma kuramıdır. (Perspektifçi gerçekçilik) algısal-bilişsel yapılarımızın ve gözlemsel stratejik noktalarımızın bu gerçeklik tablomuzu etkilediğini bildirirken de perspektifçidir. Gerçeklik bize dışardan gelir ve biz gerçeklik üzerineyizdir ve de bu süreç aracılığıyla hem organizasyondaki belirli değişiklikler hem de onların görünüşleri oluşur (fikrini) kabul ederken etkileşimseldir. Ve (perspektifçi gerçekçilik) kabul ederken etkileşimseldir. Ve (perspektifçi gerçekçilik) kendisini bilimin -ve nedensel olarak etkileyebilen şeyi,

nedensel olarak arayan bir disiplin olan tıbbın- en temel aksiyomu olan nedensellik üzerine yerleştirir. Böyle bir eklektisizm, "isimler"den birinin gözüpek ve acımasızca tutarlı (olan) kavramasından estetik olarak daha az cezbedici olabilir; ama ben ilkinin (eklektisizmin) ilişkilerin gerçek durumuna daha adil davrandığına inanıyorum. Ayrıca bunun, bu makalenin okuyucularının çoğunun felsefesi olduğundan kuşkulanyorum. William James, "*Zafer Tanrıçası* piç'ne ("bitch goddess of suc-cess") tapınmaya verip vermiştir. Hekimler olarak biz, başarıya karşı kendimizi güçlükle *bir sınırdan tutarız*. (Şüphesiz James onun dar anlamda konformist versiyonlarını anlatmak istemiştir.) Oysa ona karşı olduğumuzu ilan edeceğimiz *tanrıça piçi veya sefil bir tanrı* vardır. Onun adı kesinliktir. Bununla kesinlik arayışını kastediyorum. Bilimden daha fazlasını isteyen ve olması elde edebileceklerinden daha çok bilme bekleyen; indigemeci dogmatizm ve şüpheli nihilizm ikiz şeytanlarını döleyen bir *Kutsal Kase*'yi (Holy Grail).

Gerçeklik (veridicality) için bazı veya tüm düşünülebilir mantıksal ve ampirik ölçütleri karşılayan -ister gözlemsel bir ifade ister bir hipotez olsun- bir önermeyi ifade etmenin olanaksız olduğunu kabul etmek zorundayız. Şüpheli, "kedi paspasın üzerindedir" tipindeki en somut bilgiye bile karşı çıkan sapkın ama tümüyle mantıksal bir itiraz getirebilir.

(Elbette radikal olarak tutarlı olan şüpheli, kendi konumunu da şüpeciliğin keskin bıçağı altına yatırmak zorundadır.)

Duyusal ve bilişsel aygıtımıza dokunmadan geçen saltık bilgiye veya kesinliğe sahip olmasak bile yine de fikir birliği içinde olunan, kanıtlanma üzerine temellenmiş ve bilimsel araştırmalarla incelenmiş kuramlarımıza gereksinim duyabiliriz. Başka bir deyişle, tam olmayan, eski çıkarsama ve önerilerimiz işleyecektir. Sorularımız, önceki ve sonraki kelimenin geniş Jamesian anlamı da, deneyimle hesap-

İKİNCİ BÖLÜM

laşmalıdır. Yinelerseniz, bu süreci basit bir öznelci ilişkiden daha fazla bir hale getirmek için, kavramaya çalıştığımız gerçek dünya tarafından, bu deneyimin belirli niteliklerinin uyarılması gerekmektedir. Bu deneyim 1) bilimin temel aksiyonlarını ve yöntemsel gereksinimleri, 2) kabul edilmiş bilgi topluluğunu ve özelleşmiş teknikleri, 3) tutumluluk veya Occam'ın bıçağı²¹ ilkesini, 4) mantıksal tutarlılık gereksinimlerini, 5) açıklayıcı ve öndeyisel gücü-yanlışlamacı ölçütü (kuramın tündengelimli sonuçları olsun veya olmasın) ve tümevarımcı arzu (kurama desteğin belli noktaya yönelen bir takım güvenilir kanıtlanma yolları, 6) problem çözme ve evrende arzulanan değişimleri yapma gereksinimlerini içerir.

Felsefe psikiyatristlerin hangi işine ne kadar yarar? Eflatun'a göre doktoru tanrı katına çıkaran odur. O kadar olmasa da felsefe, hiç değilse bizi zihinsel olarak dürüst, alçak gönüllü, mantıklı ve kendini eleştiren ve bilgiye açık bir halde tutar. Toulmin'in sorusunu yanıtlamaya yardımcı olur: "İçinde kendimi bulduğum bir duruma *tümüyle uygun olan* -hem kişi olarak bireysel tarihimin hem de kendime ait yer, zaman ve uğraşımın ışığında- bir inanç veya bir kararı yaşama geçirip, kendimi bana bırakma düzeyine nasıl ulaşabilirim? (İtalikler Toulmin'in) Felsefe yaşama, gerçekliğe ve yeteneğe yönelik en temel durumlarımıza karıştığından, bugün öğleden sonra göreceğimiz hastalarımıza da dokunmadan etmeyecektir.

Occam'ın bıçağı: Occam'ın usturası veya bıçağı, Occam'ın William'ın getirdiği bir bilimsel ve felsefi kural. Birbirleriyle yaşanan teorilerden basit olanı karmaşık olana tercih edilmeli veya bilinmeyen fenomenlerin açıklamaları, önce, bilinen niceliklerle elde edilmeli.

Bilim Felsefesi ve DSM-III

Ulrik Malt

1974 yılında Amerikan Psikiyatri Birliği, Ruhsal Bozuklukların² Tanısal ve İstatistiksel Rehber kitabının üçüncü baskısını geliştirmek üzere, Adlandırma istatistik Kurulu'na görev verdi. Burada amaç bilgi'nin en son durumunu mümkün olduğunca yansıtan yeni bir sınıflandırma hazırlanmasıydı. Böylesi bir rehber-kitap hazırlanmasına yönelik ilgi, ruhsal bozuklukların anlaşılmasına temel olarak veriyi güvenmenin, psikiyatride giderek artan bir uzlaşım noktası haline geldiğinin farkedilmesine dayanıyordu.

Bilgi nedir? Bilginin durumuyla ilgili fikir birliğine (consensus) nasıl varılır? Bilginin zeminini ne türden veriler oluşturmaktadır? Ruhsal bozuklukların anlaşılması ne demektir? Bu soruların yanıtları-

DSM-III, Amerikan Psikiyatri Birliği (APA)'nın psikiyatrik hastalıklar için hazırladığı ve alandaki bilgilerin değişmesiyle birlikte değişen sınıflandırma rehberinin 1980'de yayınlanan üçüncü şeklidir. Son olarak 1987 yılında bu rehberde de bir değişiklik yapılarak DSM-III-R (revised) yayınlanmıştır. Bunu 1994 yılında yayınlanan DSM-IV izlemiştir. ABD ve dünyanın birçok ülkesinde psikiyatrilar hastalıkları bu rehberle göre koymaktadırlar.

Ruhsal bozukluk, mental disorder karşılığı olarak kullanılmaktadır. Mind türevi olan mental'm dilimizde, kelimenin etimolojisini ve tarihsel metamorfozlarını yüklenilecek bir karşılığı olmadığı gibi, yerleşik bir yanlış kullanımla ruhsal olarak karşılanarak sorun çözülmez bir hale getirilmiştir. Biz de bu nedenle, (psyche kavramının kendisinden başlamak üzere spirit, soul, self, ego gibi kavramların Türkçe'deki maceralarını bir başka yazıya bırakarak) mental'i (yanlış yaptığımız bile) ruhsal olarak çevirmeye karar verdik.

BİR BİLİM OLARAK PSİKİYATRİ

rına ilişkin genel bir fikir birliği bulunmamaktadır. Ancak, DSM-III sistemi, "ruhsal bozuklukları anlama" amacıyla "bilgi ve veri"ye dayanan bir sınıflandırma sistemi sunarak, bu sorulara bir yanıt olduğunu önceden varsaymaktadır. Bu yüzden, biz de, DSM-III'e, bu temel sorulara verilen kimi yanıtları ve bunların altında yatan süreçleri kısaca tartışan bir girişle başlayacağız. Bu konular felsefe, düşünce tarihi ve politik bakış açılarından

ele alınacaklar.

Geçerlilik, Bilim ve Tanı:

Bir Temel Felsefi Sayılılar Sorunu

Son 400-500 yıl içinde, bilgiye iki ana yaklaşım olduğu söylenebilir. Birinci yaklaşım (ampirisim, pozitivizm veya analitik felsefe diye adlandırılır), gözleme ve formel mantığa önem verir: Yalnızca, ampirik ve öznel arasında gözlemlenebilen ve tanımlanabilen fenomenler bilimsel yönden geçerli sayılır ve yalnızca ampirik olarak sıralanabilen tümceler anlamlı bulunurlar. Hipotetik-indirgeyici yöntem, ana bilgi edinme yöntemidir. Yalnızca sezgi veya usamlama (reflection, reason) yoluyla yanıtlanabilen -metafiziksel sorular gibi- sorular, bilim alanının dışında görülürler, İngiliz Felsefe Okulu (Berkeley, Hume, Mili) ve Fransız Filozofu Comte, bu kavrayış yolunun, farklı örnekleridir. Mantık ve dile vurgu yapan analitik felsefe (Russell, Whitehead, Camap, Popper, Wittgenstein) yüzyılımızın ampirik (pozitivist) ilkelere dayalı felsefi yeniliğidir.

Ampirisistler, bilgiyi gözleme dayandırırken, rasyonalistlerin başlangıç noktası usamlamadır (Descartes, Spinoza, Kant, Hegel). Bu filozoflar birçok bakımdan birbirlerinden ayrılırlar da hepsi de bir çeşit temel gerçeğin, yasanın veya gözlemden bağımsızlık idealinin (sentetik a priori) varlığını önerirler. Niyetlenme, dürtü veya ontolojik sorunlar (moral, anlam) önemlidir. Fenomenoloji (Husserl) ve varoluşçuluk (Heidegger, Jaspers, Marcel, Sartre) yüzyılımızda rasyonel felsefeden etkilenen bilgiye felsefi yaklaşımın örnekleridir.

DSM-III sınıflandırma sisteminde, ampirik çalışmaların sonuçları tanısal ölçütleri ve tanısal sınıfları meşrulaştırmak için kullanılmıştır. Veriler, tanımlayıcı gözlem ve hipotetik-indirgeyici yöntem ile elde edilen enformasyona dayanırlar. Terapistin sezgisine ve öznel yorumlamasına dayanan psikolojik kavrama süreci bilimsel olarak değerlendirilemez.

164

İKİNCİ BÖLÜM

Bu görüş açısıyla, DSM-III bir ampirik sınıflandırma sistemidir. Zaten tüm sınıflandırma sistemleri ampirik kanıta dayanırlar ve nomotetik sistemler olarak ele alınabilirler. Bu temel sayılı doğrultusunda DSM-III, Hastalıkların Uluslararası Sınıflandırılmasından (ICD)³ farklı değildir. Farklılık nicelikselidir. DSM-III'te özgül içerme (inclusion) ve dışlama (exclusion) ölçütleri sunulmuştur. Bu ölçütler, sistemin ampirik zeminine dikkati çekmektedir. ICD sisteminde (8. ve 9. baskılar) böylesi ölçütler yoktur.⁴ Bu sistemde klinisyenler, özgül bir bozukluğu sınıflandırmak için usamlamayı ve sezgiyi daha açıkça kullanabilirler. Bu iki sistemin geçerliliği, öncelikle bir güvenilirlik ya da iyi veya kötü bilim sorunu değil, tersine, bir felsefi öncül sorundur. Kendini ampirik kavrayışa adanmış klinisyen veya araştırmacı DSM-III'ü tercih edebilir. Kavrayışa temel olarak usamlamanın değerine önem verenler ise olasılıkla DSM-III kadar katı olamayan bir sistemi yeğleyeceklerdir. Saf bir sezgici ise muhtemelen tüm sınıflandırma sistemlerini reddedecektir.

DSM-III'ün yaklaşımında etiyolojik ve patofizyolojik süreçlerin iyi kurulduğu bozukluklar dışında, etiyolojik ve patofizyolojik süreçler açısından kuramsızlık (atheoretical) olduğu belirtilmektedir. Bilim felsefesi ışığında bu görüş doğru değildir: Etiyoloji her zaman kuramsal bir kavram olup ampirik gözlem veya hipotetik-indirgemeci yöntem, varsayılan etiyolojiyi doğrulamak için kanıt sağlayamaz. Ampirik araştırma, sonuçların hipotezin reddedilmeyeceğini (geçerleme-validation) söylemek için kullanabilmesi anlamında, yalnızca hipotezlerini sınavabilir. Yine de hipotezin reddine izin vermeyen bir sonucun, hipotezin doğruluğu anlamına gelmesi gerekmez. Bunun yanı sıra, sınanmış hipotez, yalnızca o günün modasına göre ilginç ve güvenilir diye değerlendirildiğinden dolayı seçilmiştir. Bu bakış açısından, hiç şüphesiz DSM-III kuramsaldır. DSM-III, reddedilmeyeceği önceden varsayılan ve bu yüzden geçerli olduğu kabul edilen hipotezler üzerine bina edilmiştir. Bu yüzden,

^ Hastalıkların Uluslararası Sınıflandırılması (ICD), Dünya Sağlık Örgütü'nün tüm tıbbi hastalıkların ortak bir sınıflandırılmasını sağlamak için geliştirmeye çalıştığı bir sınıflandırma sistemidir. Bu sistem içinde psikiyatrik hastalıklar da bulunmaktadır.

* Daha yakın zamanlarda geliştirilen ICD-10 taslağında, DSM-III'e benzer bir biçimde hastalıklara özgü içerme ve dışlama ölçütleri konulmuştur.

BİR BİLİM OLARAK PSİKİYATRİ

amacının yalnızca ampirik araştırma ile geçerlenebileceği hipotezlere (kavramlar, kuram) dayanan bir sistem kurmak olduğunu söylemek, DSM-III sistemiyle ilgili daha doğru bir ifade şekli olacaktır.

Ampirik bir sistem olma amacında olduğu açıklanmasına rağmen DSM-III sistemi, tümüyle ampirik bir biçimde temellenmiştir. Bozuklukları ayırmak için, ampirik olarak belirlenmiş ve usamlamaya dayanan kavramlar kullanılmıştır. Buna ilişkin örnekler eksen I ve II⁵ bozukluklarının ayrılması ve narsistik kişilik bozukluğunun içlem'idir (inclusion-bir tanı için gerekli olan ölçütler). Bu son örnek DSM-II ve ICD-9 ile karşılaştırıldığında yeniliktir. (Narsistik kişilik bozukluğu tanısı) psikoanalizin sağladığı kuramsal sayılılar üzerine temellendirilmiştir. Bu bozukluğun diğer kişilik bozukluklarından apayrı bir sendrom olarak güvenilir bir biçimde ayrılabilmesi ampirik yöntemlerle gösterilmemiştir. Bununla beraber, bu durum, birçok psikoanalistin düşündüğü gibi narsistik kişilik bozukluğunun klinik olarak geçerli olabilme olasılığını reddettirmez. Yinelersenek, bu sorunun yanıtı, sonuçta, seçilen anlayış zeminine bağlıdır.

Ancak, DSM-III'te yer alan bu rasyonel.ampirik olmayan yaklaşımın DSM-III Hazırlama Kurulu'nca üstü kapalı bir biçimde itiraf edildiğini de dürüstçe belirtmek gerekir. Kendilerine ve diğer uzmanlara ait "en iyi yargılar"

tarafından yönlendirildiklerini açıkça ifade etmektedirler.

DSM-III'ün benimsediği bu ampirik fakat yine de pragmatik olan yaklaşım, sistemin zamana bağlıdır. DSM-III'e göre sınıflandırmanın amacı üç yönlüdür: 1- Klinisyenler ve araştırmacılar arasında iletişimi kolaylaştırmak, 2- Tedavi programını planlamada yar-

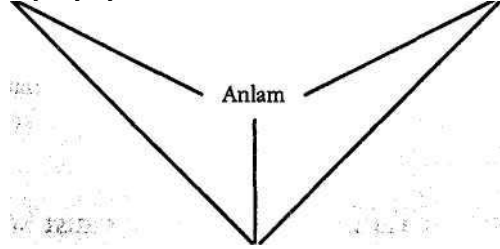
" DSM-III sınıflandırma sisteminin, diğerlerinden farklı ve özgün bir yanı da çok-eksenli (multiaxial) oluşu, dolayısıyla geniş bir perspektif sağlama iddiasında bulunusudur. Bu eksenlerin kapsamları özetle ve sırasıyla şöyle belirtilebilir: Eksen 1. klinik sendromlar, eksen II. gelişimsel ve kişilik bozuklukları, eksen III. fiziksel bozukluklar ve durumlar, eksen IV. psikososyal stresörlerin şiddeti (psikososyal stresörler tiplerine, oluşan sürelerine ve şiddet oranlarına göre sınıflara ayrılmıştır.), eksen V. Global işlevsellik değerlendirilmesi (bu eksen klinisyenin hastasının psikolojik, toplumsal ve mesleki işlevsellik düzeylerinin geçmişteki ve şimdiki durumunu topluca belirlemesi içindir.)

İKİNCİ BÖLÜM

dımcı olabilecek bir sınıflandırma sistemi sunma, 3- Çeşitli tedavi biçimlerinin etkinliklerini karşılaştırma olasılığını arttırmak.

Birinci amaç, belki de ampirik bir yaklaşımla yerine getirilebilir. Zaten günümüzde araştırma kendisini büyük ölçüde ampirik araştırma dolayısıyla ampirik tanımlamayla sınırlandırmıştır. Ancak, temelde ampirik kanıta dayalı bir sınıflandırma sisteminin tedavinin planlanmasında ve tedavi biçimlerinin karşılaştırılmasını kolaylaştırmada yalnızca sınırlı bir yardımı olabilir. Bir hastalık modelinin uygun olduğu bozuklukları ele alırken ampirik yaklaşım yetersizdir. Ancak birçok ruhsal bozukluk, rasyonel süreçleri (niyetlenme, çatışmalar, dürtüler) ve varoluşsal sorunları (anlam) yansıtan zihin durumları olarak değerlendirilebilirler. (Bkz. Şekil I)

Biyolojik yönler

Rasyonel

yönler

(niyet, güdü,
çatışma)

Varoluşsal yönler

Şekil - 1. Akıl sağlığı ve hastalığının üç elzem köşe taşı.

DSM-III sisteminin rasyonel görünümünün varlığını onayladığımız zaman bile, onun psikiyatrik bozuklukların anlaşılmasını ve tedavilerindeki kullanışlığı yine de ampirik doğrulanmaya verdiği ağırlıklı önem ile sınırlandırılmıştır.

Bu, DSM-III sistemine veya psikiyatride sınıflandırmaya karşı bir iddia ileri sürmek değildir. Tam tersine DSM-III, ruhsal bozuklukların ve ruhsal durumların önemli bir boyutunu, klinik özellikler boyutunu çok özenli bir biçimde tanımlamaktadır. Ancak, biz bu yazıda, ruhsal durumlara bir yaklaşımın tek bilimsel yöntem olarak ele alınmasındaki kısıtlayıcığın altını çizmekteyiz. Farklı kavrayış modelleri uygulayan araştırmaya (sorgulama kültürüne) gereksinimimiz var.

BİR BİLİM OLARAK PSİKİYATRİ

Bunun yanı sıra, psikiyatrik tepkilerin analiz edilmesi ve seçilmesi için DSM-III'ün temel alınması, insanların hipotezlere göre seçmeleri anlamına da gelmektedir. Hipotezler (ve hipotezlere dayanan kavramlar) tanım olarak bazı fenomenleri içerirler ve diğerlerini de sözkonusu hipotezle ilgisiz görerek dışalarlar. Bir sınıflandırma sisteminin yapılmasında kullanılan hipotezler ve kavramlar bilinçli düşüncelere dayanırlar. Bu yüzden bir sınıflandırma sistemi, bilinene dayalı olacaktır. Halihazırda kabul edilmeyen önemli fenomen ve olgular sistemin içinde olmayacaktır. Buna bağlı olarak herhangi bir sınıflandırma sistemi, yeni bilgi için potansiyel bir engeli de temsil edecektir. Sınıflandırma sistemi, karanlık bir alanda hareket eden bir el feneri gibidir. Yalnızca ışığın odaklandığı şeyi görebiliriz. Ve her zaman dilimi, yaşam diye adlandırılan bu karanlık alanın farklı yanlarına odaklanır. Ne var ki, birçok zaman diliminin, kavrayışlarının kısıtlanmış zeminini ve geçmişin derslerini unutmuyor görünmesi üzücüdür.

Psikiyatride yürürlükte olan kavramların ve sınıflandırmaların zımnen vurgulamaları, zamanımızda yitirilmiş bir kavrayış olan üçüncü yaklaşım ele alarak gösterilebilir.

Günümüzün Tanısal Kavramları ve Faust Söylencesi: Tanısal Kavramlar Üzerine Metafiziksel Bir Bakış

Bilim felsefesi ve tanı üzerine bu kısa yazıda, buraya kadar ampirik ve rasyonel (yorumsamacı) yaklaşımlar vurgulanmıştır. Ancak kavrayışın üçüncü boyutu olan, bizim metafiziksel diye adlandırdığımız boyut dışarda bırakılmıştır. Bu boyut, insanın rasyonel düşüncelerinin ötesindeki daha büyük bir anlamın parçası olduğu kozmik bir yaşam anlayışı olarak tanımlanabilir. Yaşama ve insana yönelik tevazu, bu tutumu betimleyen

sözcük olabilir. Eğer insanın ve yaşamın kavrayışına bu yaklaşım eklenirse, psikiyatrideki günümüzün kavram ve anlayıştan değişebilir mi? Kanımca bu sorunun yanıtı evettir. Bunu klinik psikiyatrinin günümüzde popüler bir kavramı olan narsistik kişiliği metafiziksel bakış açısından ele alarak göstermek istiyorum. Narsistik (özsever) kişilik, günümüz batı kültürünün ayırddedi-ci özelliği olarak sunulmuştur. Pozitivist ampirik yaklaşım bu kişiliği şu iki yoldan biriyle tanımlar: a) Nörokimyasal ve nörofizyolo-

168

İKİNCİ BÖLÜM j,-i

jik işlev bozuklukların içeren bir biyolojik bozukluk olarak, b) Bildirilmiş belirtilere ve gözlemlenen davranışlara göre güvenilir şekilde resmedilebilecek bir ruhsal bozukluk olarak. DSM-III sistemi, bu yaklaşımı yansıtmaktadır.

Rasyonel yaklaşımlar, bu kişilik tipini insanın iç dünyasındaki bir kurama gönderme yaparak açıklarlar. En popüler iki kuram, nesne ilişkileri kuramı ve kendilik kuramı'dır. Her iki kuram da psi-koanalitik kurama dayanmakta ve ego, iyi ve kötü içsel nesneler, ideal-kendilik, kendilik-nesneleri ve gerçek-kendilik gibi rasyomel olarak yapılandırılmış kavramlara önem vermektedir. Bu karmaşık-laşmış içsel dünyanın nedeninin, bir ebeveyn (çoğunlukla anne) veya -rasyonel sosyolojik bir bakış açısıyla- kapitalist batı kültürü olduğu telkin edilmektedir. Bununla beraber, farklı bir felsefi ve tarihsel bakış açısı, narsis-tik diye adlandırılan yaşam tarzının gelişimini oldukça farklı bir anlayışa götürebilir. Bunu Faust masalına veya söylencesine giderek göstereceğim. Rönesans, yaşamın metafiziksel görünümünün rasyonel düşünme bileşenlerinden ve ampirik yaşam yaklaşımları ve bilinçlilik-ten ayrılmasına yol açtı. Bu dönemde Doktor Faust (veya Faustus) söylencesi ortaya çıktı.

Etimolojik olarak Faust adı, Latince şanslı, mutlu, talihli, neşeli sıfatlarına dek götürülebilir. Masal, olasılıkla, kısmen 1490 ve 1539 yılları arasında yaşamış bir adamın yaşamına dayandırılmaktadır. Bu adam, kendisini "Doktor Georgius Sabellicus Faustus Ju-nior, fons necromanticum, magus secundus, chiromanticus, agromanticus, pyromanticus, hydromanticus, in hyrda arte secundus" olarak sunarken kendi önemi ve biricikliği konusundaki duygularını saklamamıştır.

Faust hakkındaki ilk kitap, 1587 yılında Almanya'da ortaya çıktı (Johann Spiess, Frankfurt am Main: Historia van Dr. Johann Fa-usten, den weitbeschreitsen Zauberer und Schawarzkunstler). Faust masalına ilişkin ilk İngiliz sahne oyunu iki yıl sonra görüldü. (Christopher Marlowe: The Tragical History of Doctor Faustus) Daha sonra, birkaç roman ve oyun daha basıldı. Bunlar içinde 1808 (I. Bölüm) ve 1832 (2. Bölüm)'de basılan Goethe versiyonları ve 1947'de basılan Thomas Mann versiyonları en çok bilinenleridir. Faust söylencesine dayalı müzik yapıtları ve operalar da bestelen-

BİR BİLİM OLARAK PSİKİYATRİ

misti. (Örneğin Spohr, Berlioz, Schumann, Liszt, Wagner, Rubins-tein). Faust söylencesine bu büyük ilgi neden? Bunun nedeni, Faust söylencesinin Rönesans sonrası Avrupa (ve Amerikan) kültürünün bir çekirdek çatışmasıyla ilişkili olmasıdır: Kozmik bakışın yitirilmesi ve narsistik kişiliğin gelişmesi.

Faust, insanı rasyonel bilinçliliğin ötesinde daha büyük anlamın parçası olan bir kozmik bir bakışa yerleştiren yaşam perspektifini yadsır. Onun rasyonel bilgi için çok güçlü bir isteği vardır ve doğayı kontrol edebilmeyi istemektedir. Gereksinimlerini doyurabilmek için güç ve bilgi duygularını artıran herşeyi yapar. Başka insanların hakları ve gereksinimleri bu amaca tabi kılınır. Şeytanla yaptığı anlaşma doğayı kontrol etme yeteneğini artırmayı, bir hayalet (spirit) gibi davranarak, sıradan insanın engellerini, aşmayı amaçlamaktadır. Dünyanın merkezi olacaktır; saygı duyulan ve sevilen bir insan. Eksik olan, alçakgönüllülüktür. Söylence, rasyonalizm ve ampirisiz-min yaşama yegâne yaklaşım yolu olması halinde; insanın her fenomeni rasyonel olarak açıklamak ve doğayı her yönüyle kontrol etmek istemesi durumunda yokolup gideceğim göstermektedir. Tho-mas Mann'a göre delilik, ululuk (grandiosity) için duyulan narsistik tutkunun sonucudur.

Bunun Rönesans'tan beri olageldiği söylenebilir. Doğanın ve yaşamın metafiziksel yönleri, insanın yaşamı açıklama ve kontrol etmeye yönelik bu küstahça ve kibirli çabalan içinde yitip gitmiştir. Bu yüzden narsisizmin gelişimi üzerine ilk tez, bu zihin durumunun psikiyatristlerin dikkatini çekmesinden birkaç yüzyıl önce ortaya çıkmıştır. Narsistik kişilik fenomeni üzerine günümüzdeki ince eleyip sık dokumaların tümüyle konunun rasyonel yanların önem verdiklerini görmek ayrıca ilginçtir. Konunun açıklanması, ebeveynde veya politik sistemde aranmaktadır, tarihsel görünümüleri tümüyle yitirilmiş gibi görünmektedir. Bu bakış açısıyla narsistik kişilik üzerine günümüzün kuramlarının bizzat kendileri narsistik kişiliğe ve günümüzün öteki birçok ruhsal bozukluğuna en iyi yaklaşım, ilaçlar veya psikanaliz değil, yeni bir insan ve doğa kavrayışının sunulması olacaktır. Bu yönde başka bir gösterge günümüzdeki ampirik insan ve doğa kavrayışının sınırlılığını ciddi biçimde gösteren nükleer fiziğin yüzyılımızdaki bulgularıdır.

Yukardaki örnek, günümüz tanısıl düşüncesinin anlaşılması ve eleştirel değerlendirmesi için felsefi ve düşün-tarihsel (idea-histori-

..... İKİNCİ BÖLÜM

cal) bakış açısının da neden gerekli olduğunu göstermeyi amaçlamaktadır. Aynı zamanda bize şunu da hatırlatma anlamı taşıyor: Nihayetinde, günümüzün tanısıl düşüncesi ve dolayısıyla sınıflandırma sistemleri mevcut kanıtlara göre doğru veya yanlış (geçerli veya geçersiz) diye onaylanamaz ya da reddedilemezler. Nihayetinde geçerlilik veya geçersizlik bir felsefi sayıtlar sorunudur.

Ancak bir soru ortaya çıkıyor. Temel sayıtların seçimini hangi etmenler belirlemektedir? Örneğin, niçin günümüz psikiyatrisi ampirik düşünceden böylesine fazla etkilenmektedir? Bu ve benzeri sorular bizi bilimde geçerliliğini veya geçersizliğini belirleyen dışsal etmenleri; tarihi, sosyolojiyi ve politikayı tartışmaya yöneltmektedir.

Bir Zamanlar: Tanı Üzerine •• * « ,<'^ Düşün-Tarihsel Bir Bakış: ■...;,...

Birkaç bin yıl önce psikiyatrik tam yoktu. İnsan doğanın bir parçasıydı ve sapkın davranışın veya olağandışı yaşantıların tanrıların veya büyülü güçlerin etkisini yansıttığı düşünülüyordu. İlyada dönemi (yaklaşık İ.Ö. 1230-850) tarihte bir dönüm noktası gibi görünmektedir. İnsan kendi iç dünyasıyla, onun çevreleyen dünya arasında daha iyi ayırım yapıyor gibiydi. Yavaş yavaş uslamlamaya dayanan bir öznellik duygusu gelişti. Bu evrimi çifte-bakışlı (bica-meral) zihnin yıkılışıyla bağlantılı gören hipotez çok çarpıcıdır.

Ardından gelen yüzyıllarda, büyüsel açıklamalara, ruhsal bozuklukların rasyonel açıklamaları eklendi.

Açıklamalar, çok fazla kara sahra olması anlamında melankolinin tanısai etiket halini alması gibiydi. İlk kütüphaneler, bu dönemde yükseldi. Ancak insanın kavrayışı hâlâ bütünlüklüydü. Yalnızca şiddetli sapmalar, hastalık tanısı alıyorlardı. (Bkz. Şekil 2 ve 3)

Ortaçağda yaşama dair kavramsallaştırmayı teoloji yönlendirdi. 13. yüzyılda uslamlamamanın işe karışması (Aquinalı Thomas) bu durumu değıştirmeydi. Kiliseler temel bilgi kurumlarıydı. Bu dönemin son üçte birinde gemilerle ve atlarla kıtalararası haberleşme hatları kurulmuş (Leif Erikson; Marca Polo, Colombus) ve üniversiteler inşa edilmiştir. Bununla birike, ruhsal bozukluklar bugün bildiğimiz anlamda sorgulanmamış, eski açıklamalar hâlâ baskın kalmıştır.

Rönesans, bu durumu dramatik bir biçimde değıştirdi. Baskı sanatı keşfedildi. Bu, haberleşmeyi kolaylaştırdı.

Ampirik yöntemlerin

171

BİR BİLİM OLARAK PSİKİYATRİ

Antik zamanlar

20. yüzyıl

Kavrama zemini

Bütünlük

Teşhis sayısı

Kısıtlı

Parçalar

Çok

Kavrama zemini

Ciddi sapıklık

Psikotik olmayan uyum

Şekil 2: Akıl hastalıklarının yürürlükte olan felsefi hayat kavramlarının yansıması olarak teşhisi

evrimi, doğrayı açıklama ve kontrol etme amacıyla, giderek hızlanan bir sürece yol açtı. 19. yüzyılın son yansında ampirik araştırma ve teknoloji süratle büyüdü. Trenler, telgraf ve telefon sistemleri gibi haberleşme sistemleri kuruldu. Bakteri keşfedildi, elektrik üretildi. Tıp dergileri ortaya çıktı ve ilk uluslararası toplantılar bu yüzyılda düzenlendi. 1889'da ilk Uluslararası Ruhsal Bilim Kongresi toplandı. Bu dönemde psikiyatrik sınıflandırma geliştirilmişti. (Kraepe-lin, Bleuler ve diğerleri) Pinel döneminin empatisi giderek psikopatoloji ve biyolojik işlev bozukluklarının ayrıntılı betimlenişine doğru değışiyordu.⁶ Dönemin teknolojik heyecanına uyan bir süreçti bu. (Bkz. Şekil 4)

Bu dönemi, teknolojinin sınırlılığının daha fazla farkına vanl-ması izledi. "Tarihin sonunun' karanlık romantizmi gelişmektedir, izlenimciliği, dışavurumculuk onu da daha sonra gerçek-üstücülük takip etti. Birinci Dünya Savaşı, insanın teknolojiyi cennet arayışının yanıtı olarak görme yanılsamasını yıkmaktadır. Bu dönemde psikanaliz gelişmektedir. Önem yeniden zihnin psikolojik süreçle-

" Modern Psikiyatrinin doğuşunu simgeleyen olay, 18. yüzyılın sonlarında Fransa'da Philippe Pinel'in, ruh hastalarını zincirlerinden kurtarma ve onlara 'Moral Tedavi' adını verdiği, onları anlamaya ve insanca davranmaya dayalı bir tedavi şekli uygulama hareketidir. 18. yüzyılın sonlarında tüm Avrupa'da etkisini sürdüren bu döneme psikiyatri tarihinde 'Pinel dönemi' veya

r 'moral tedavi dönemi' denir.

172

İKİNCİ BÖLÜM

İ.Ö. 3000

İ.Ö. 3000

3000 M.Ö.

ANA FELSEFİ KAVRAMA BİÇİMİ

Mitoloji Din

BİLİMİN İLETİŞİM SÜRECİNDE

ÖNEMLİ YENİLİKLER

Yazma

... 500-300 M.Ö.

500 M.S. 1200 M.S.

Akıl Bilinç

İlahiyat

I

İlahiyat ve akıl

Kütüphaneler Akademiler

Kiliseler Katedral Okulları

Üniversiteler

1500 M.S.

20.Yüzyıl 21.Yüzyıl

Metafizik

-Akıl

Rasyonel ('zihin')

t

Kişisel çatışmalar

Toplumsal

Baskı Görgül

('beden') Uluslararası w Toplantılar

Bioloji/organik akıl bozukluktan

Moleküler

çatışmalar biyoloji

Şekil - 3: Akıl hastalıklarının değişik kavrama biçimlerinin bir yansıması olarak teşhisi.

173

BİR BİLİM OLARAK PSİKİYATRİ

rine doğru kaydırılmıştır. Bohr, Einstein ve Heisenberg'in kuramları Newton'un fizik yasalarının sınırlılığını vurgulamıştır.

ikinci Dünya Savaşı'nın ardından Birleşmiş Milletler kuruldu. Uluslararası işbirliğinin öneminin anlaşılması ve bu konuyu ilgi giderek daha fazla belirtiliyordu. Ruhsal bozukluklar için bir bölüm de içeren ilk uluslararası sınıflandırma sistemi (ICD-6) 1948'de basılmıştı. Ancak yalnızca bir kaç tanı kategorisi vardı.

Bu savaş sonrası dönemde, Avrupa ülkeleri ikinci Dünya Savaşı'nın zararlarını onarıyordu.

Varoluşçuluk bu yıllarda önemli bir kültürel etmen durumuna geldi. Yaşamın anlamı ve toplumsal güvenliğin sağlanması vurgulanıyordu. Norveç gibi küçük bir Avrupa ülkesinde psikiyatri bu tarihsel ve kültürel güçleri yansıtmaktaydı. Psikiyatrik tanı ve sınıflandırmaya çok az ilgi vardı. Psikodi-namik psikiyatri -daha sonra sosyal psikiyatri- o günün düşüncesinde baskındı. Buna koşut olarak güzel sanatlar figüratif olmayan resimden etkileniyor ve edebiyat da sıklıkla toplumsal konularla ilgileniyordu.

Son on yılda ampirik yaklaşımlara doğru bir kayma ortaya çıktı. Digital tekniği hem haberleşmede hem de bilgisayarlarda devrim yapmıştı. Bu değişimler Batı dünyasındaki tutucu bir politik eğilimle çakişmaktadır. Tutucu eğilim, güzel sanatlara da yansıtılmıştır. Aşk, ölüm ve deniz gibi eski temalarla ilgili romanlar, 60'ların ve ilk 70'li yılların eleştirel edebiyatının yerini almıştır.

1980'de DSM-III gibi ampirik zemine oturan bir sınıflandırma sisteminin basılmış olması, bu tarihsel sürecin mantıksal bir parçasıdır. Sistem, bilgisayar işlemlerine uygundur ve bireyi vurgulayan günümüzün ayrıntılı teknolojik kültürüne karşılık gelmek üzere artan sayıda tanı olasılığını içermektedir.

Gerçek ve Örümceğin Ağları: Tam Üzerine Sosyolojik Bir Bakış:

Bugünün Batı dünyasında bilim statü ile bir aradadır. Bu yüzden bilimsel olarak tanınmış olmak toplumsal olarak önemli diye değerlendirilebilir. Bu, saygıyı, kongrelere davet edilmeyi ve sıklıkla kişisel gücü ve parayı içerebilir. Günümüzde bilim çoğu kez ampirik bilim anlamına gelir. Dolayısıyla ampirik araştırmaların miktarlarının yalnızca toplumsal güçlere bağlı olarak artması beklenir.

Bu toplumsal görünüm, kuşkusuz bir sınıflandırma sisteminin içeriğini ve ona ilişkin tutumları da etkileyecektir. Bazen, neyin bilindiği -ve bu yüzden bir sınıflandırma sistemine katılacağı- aslında temel bir bilgi soruşturmasından daha çok mesleki bir güç mücadelesi olmaktadır. Bu, DSM-III'teki nevroitik kavramının kaderi üzerine yapılan kavgayı anlatan bir yazıda sergilenmiştir.

Bir sınıflandırma sisteminin içeriği, aynı zamanda toplumun gereksinimlerinde de etkilenir. Süperman söylencesinin yayıldığı bir toplumda anormal davranış ve işlev bozukluğunu bireysel bir eksikliğin (biyolojik veya psikososyal) sonucu olarak değerlendirmek gerekmektedir. Toplum, insanlar üzerinde araştırma yapmaya veya onları tedavi etmeye yönelik her türlü çabayı destekleyebilir. Anormal davranışın gelişiminde toplumun rolüne eleştirel bir bakışın gönülden hoş karşılanması beklenemez. Araştırmanın çoklukla tek parasal kaynağa (devlet veya özel girişim fonları) bağlı olduğu ülkelerde ruhsal bozuklukların olası toplumsal etkilerini görmeye ilişkin bu isteksizlik, yeniliklere ve eleştirel araştırmalara ciddi biçimde engel olabilir. Bu bakış açısından, hem ICD sistemi, hem de DSM-III sistemi, ruhsal bozukluklara bireysel bir yaklaşımı tercih etmektedirler. Bu sistemlerin egemen toplumsal sınıfların -bunlar parti üyeleri, onların bazı ülkelerdeki işbirlikçileri ve öteki ülkelerdeki ekonomik ve mesleki mutlu kesimler olabilirler- gereksinimlerini desteklediği söylenebilir.

Dünya Gücünün Bir Yansıması Olarak Tanı:

Felsefi, düşün-tarihsel ve sosyolojik bakış açıları, günümüzde ABD'de yayınlanmış ölçüde dayalı bir tanı sistemine gösterilen bu uluslararası ilgiyi kısmen açıklayabilir. Bunun yamsıra günümüzde Amerikan psikiyatri sınıflandırmasına güçlü ilgi, aynı zamanda bugünkü ekonomi, politik ve askeri dünya gücünün yerleşimine bakılarak da açıklanabilir.

İsa'dan birkaç bin yıl önce, Orta Doğu ülkeleri (Asur, Babil, Mısır) ve daha sonra Yunanistan dünyanın temel güçleri idi. Bunun sonucu olarak daha önceki çağlarda, yürürlükteki tanı kavramları bu ülkelerin yaşam hakkındaki fikirlerini yansıtıyordu. Daha sonra dünyanın güç merkezi Batı Avrupa'ya doğru kaydı. Bununla, bağlantılı olarak özellikle Fransız ve Alman psikiyatri kavramları ve do-

175

BİR BİLİM OLARAK PSİKİYATRİ

1820-1870 eşduyum 1920-1970 anlama

NORMATİF tanımlama 1870-1920 biyoloji 1970-2020(?)

Şekil - 4: Psikiyatrinin son 200 yılda ipsatif-normatif sarkacı

layısıyla tanıları, psikiyatrik düşüncenin rengini belirledi. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ABD temel dünya gücü konumuna gelmişti. Böylece bu gücün tanısal kavram ve uygulamaların üzerinde de kuvvetli bir etkiyle birarada olması beklenmektedir. Gelecekte, Uzak Doğu ülkelerinin dünyanın ekonomik ve olasılıkla askeri güç merkezi konumuna gelmeleri umulmaktadır. Buradaki sayılıya göre, sınıflandırma yeniliklerinin gelecekteki kaynağı dolayısıyla Uzak Doğu'da ortaya çıkacaktır.

Sonuç

Buradaki tanı ve sınıflandırma tartışmalarının DSM-III'ün psikiyatri için değerini veya önemini azaltma niyeti yoktur. Ancak bu tartışmalar kendimizi ve psikiyatridi etikleyen kültürel süreçlerin bir parçası olduğumuz bilincini de arttırmalıdır. Bu, hastaları anlamamızın ve onların sorunları üzerine fikirlerimizin yalnızca empati kökenli kurama ya da nesnel ampirik araştırmalara dayandığı şeklindeki inancın baştan çıkarcılığının söz konusu olduğu günümüzde özellikle önemlidir. Felsefi, düşün-tarihsel ve sosyolojik bir bi-linçlilik, bakış açımız ne olursa olsun, bir sınıflandırma sistemine (veya kuramına) yönelik eleştirel ama yapıcı bir tutumu yerleştirmemiz ve gerçeğin tamamını bilmediğimiz daha çok farkına varmamız için gereklidir.

Kavramda anahtar sözcük

Bütünlük

Beden

zihin

bölünmesi

Teknoloji

Güç/teşhis eğilimi dengesinin yerleşmesi

Dönem

2600 M.Ö. 300 M.Ö.

1500 M.S. 1900 M.S.

1980

Şekil - 5: Akil hastalıklarının yürürlükteki dünya gücünün bir yansıması olarak teşhisi.

ti"

V.,

Modernizmden Postmodernizme: Rüyalann Derinlik Psikolojisi için Göndermeler

Bir rüyalar psikolojisinin temeli, temsil ve kendilik bilgisi sorunsallarının anlaşılmasındadır. Bir "rüyamız" olduğunda, onu kaleme alıp onunla analitik olarak uğraştığımızda aslında neyi bilmeye çalışıyor, neyle uğraşıyor, açıklamaya çalışıyoruz?

Kendi rüyalarımızı analiz ederken çelişkili bir biçimde rüya metninin hem yazarı hem de eleştirmeniyizdir. Öyleyse, bizim "kendi" rüya metnimizin "başkası" (-nmmış) gibi okunmasıyla kastolunan nedir? Bir kendi kendine yorumlama (self-interpretation) nasıl mümkündür? Yazar kimdir? Okuyucu kime denilmektedir? Yorumlama eylemini hangi "ilke" üzerine "oturma" biliriz? Ve son olarak rüya yorumlanması sorunsalları hakkındaki bu sorular ne ölçüde dilin kendi işlev ve etkisidir?

Bu deneme, yazarlık, okuyuculuk ve rüya metni hakkındaki böyle soruların yanıtlamak niyetinde olmayıp daha ziyade herhangi bir rüya yorumlama girişiminin doğasındaki bazı sorunsalları ve örtük sayılan göstermek niyetindedir. Bu yüzyılda ortaya çıkan temsil (metinler) ve yorumlama (okuma ve yazma) kuramlarındaki başlıca değişimlerin bazılarını, post-modern kuramın rüyalar psikolojisine getirdiği sorulara odaklanarak gözden geçirmeye başlayacağız.

179

BİR BİLİM OLARAK PSİKİYATRİ

Modernizm: Yazarın Niyeti Üzerine Bir Odak

Geçtiğimiz elli yıl içinde metinsel yorumlama alanında bir devrim olmuştur. Bu yüzyılın başlarındaki, Modern Edebiyat Kuramı Okulu, özgün el yazmaları, biyografiler ve tarihçelerin sıkı bir şekilde bilgince okunmasının, bir metnin, gerçeğe uygun yorumu denilen bir anlamaya yol açacağı sayılısı tarafından yönlendirilmiştir. "Görgül" (ampirik) eleştirelciliğin bu formu, yorumcunun öznelliğini, saydam, odaklanabilir bir merceğe -ki onun aracılığıyla durağan bir metin tarafsız bir bilinçle görülebilir- olarak tasarlanmıştır. Tarafsız gözlemci olarak okuyucu, olası bir çok anlamdan hangisinin metnin "gerçeğe uygun" yorumu olduğuna karar verme vasıtası olarak, öncelikle yazarın niyetinin analizi üzerine odaklanmıştır. Mo-dernist yorum bilim (hermeneutic) gerçeğe uygun anlamının yazarın niyetinde bulunduğu örtük sayılısı tarafından yönlendirilmiştir. Metnin yapılandırma sürecinde yazarın niyetlendiği şey, onun (metnin) gerçek anlamıdır.

Aynı dönemde, benzer bir yorumlayıcı tutum derinlik psikolojisinde rüyaların yorumlanmasında da kök salmaktaydı. Tarafsız bir gözlemci olarak analist, hastanın rüya metnini, kişinin psikiyatrik öyküsünün, psikodinamiklerinin ve serbest çağrışımlarının bilgisiyle "nesnel bir biçimde" görülüyor ve yorumluyordu. Hastanın bi-linçdışı niyetlerinin klinik materyalin "nesnel" bir analizi yoluyla açığa çıkarılabileceği ve rüya metninin "gerçeğe uygun" anlamının keşfinin gerçekleşeceği düşünülüyordu. Bu derinlik psikolojisi yaklaşımı, özellikle klasik Freud'çu psikoanalizin ana niteliğiydi.

, Yeni Eleştiricilik:

:r ;

Formun Kurucusu Olarak Metin Tasvirleri

<

1940'lar ve 1950li yıllarda Modernist Hareketi "Yeni Eleştirelci-lik" diye bilinen yeni bir yaklaşıma yol verdi. Modernist yazarların daha önceki çalışmaları üzerinde yoğun biçimde duran "yeni eleştirmenler", formun kendisinin kurucusu olarak "tasvirleri" (imagery) vurgulayıp metin analizinin odağını tarihten ve içerikten forma kaydırdılar. Artık bir metin, farklı genelleme düzeylerinde analiz edilebilen karmaşık bir "formlar" sistemi olarak görülüyordu. Örneğin

180

İKİNCİ B O L Ü M

'''

bir şiir, şiirsel imge (image) veya dizenin kendine özgü bileşenlerinden, şairin tarzına ve buradan da bu tarzın edebiyat sistemindeki yerine kadar çeşitli düzeylerden analiz edilebilirdi. Yeni eleştirmenlerin benimsedikleri strateji, okuyucunun dikkatini yazarın niyetinden bizzat metnin yakından bir incelenmesine kaydırarak, metnin özerkliğini ve onun içindeki anlamın varlığını vurguluyordu.

Yazar hakkındaki önceki tarihsel ve biyografik bilginin kullanılışı, şimdi "kasıtlı yanlışlığın" bir suçu, bir sorunsal olarak değerlendiriliyordu. Kim, gerçekten Milton'un veya Blake'nin niyetini bilebilirdi? Bir metin, kendi önemini, onu aydınlatan tarihsel veya biyografik bilgiye gereksinim duymaksızın açığa vurmaktadır. Yeni eleştirmenler özellikle Brooks, Wimsatt ve Beardsley, güçlü bir metodoloji ürettirler. Onlar okuyucunun dikkatini, özellikle kaçınılmaz olarak bu içsel gerilimlerden ortaya çıkmış görünen "birlik" (unity)'i ve "tutarlılık" (coherence) vurgu yaparak, metnin çelişki ve çözümleri üzerine çektiler. Yeni okuma stili, özel yer, zaman ve biyografik olaylarla sınırlı kalmayıp kolektif insan örüntülerinin varoluşunu açığa çıkarmaya çalışıyordu. Freud'un özgün yorumlayıcı tutumlarının çoğunun yansıdığı yer modernizm iken yeni eleştirmenlerinkiler Jung'un çalışmalarının çoğunu, psişe'nin özerkliğini, imge örüntülerinin ortaya çıkışı üzerine odağı, daha derin kolektif temalara yönelmeyi, paradoksun ve uzlaşmanın keşfini, psi-şe'nin sonul (ukimate) birliğine ve tutarlılığına inancı yankıyordu, i Bu iki analiz stili, bugün, bir çok derinlik psikologuna tanıdık gel- • meşine karşın edebiyat ve felsefenin tarihsel öncüler (avante-gard) tarafından modası geçmiş ve sorunsal olarak değerlendirilir. i

Modernizmden Post-modernizme yönelmede bu eski yorumlama stillerinin doğruluklarından şüphe edilmiş ve

süreç içinde bir çok önemli konu ortaya çıkmıştır. Yalnızca yazarın niyeti tartışma götürür bir nokta haline gelmekle kalmamış fakat aynı zamanda, metnin özerkliği, birliği, kimi gönderimsel (referential) gerçeğe uygunlukları açığa vurma yeteneği de ciddi olarak sorgulanmıştır.

Yapısalcılık: Yapısal ilişkilerin Önceliği

Modernizmin ve yeni eleştirmenlerden sonra ortaya çıkan en önemli yorumlama okulu yapısalcılıktı.

Yapısalcılar, Ferdinand de Saussure'ün çalışmasına, özelliğine Genel Dilbilimde Söylev üzerine

BİR BİLİM OLARAK PSİKİYATRİ

ağırlık veriyorlardı. Saussure'ün belki de en önemli katkısı, dikkati, dilbilimin tarihsel, etimolojik ve gönderimsel görünümünden dilin kollektif bir imler (sign) sistemi olarak nasıl işlev gördüğüne dair bir odağa çekmesi dolayısıyladır. Saussure için dilin temel birimleri, ses ve anlam, imlenen (signified), maddesel dünyaya ve etimolojik tarihe karşılık gelişlerinden daha çok, sistematik bir biçimde içsel farklılıklar aracılığıyla tanımlanırlar.

Önceki özsel (substantive) ve tarihsel görünümlere odaklanmaya karşıt olarak yapısal ilişkilerin önemini göstermek için Saussure, dil sistemini bir satranç oyunuyla karşılaştırmamızı önerir. Bir satranç taşındaki tarihsel ve maddesel değişiklikler, o taşın "anlamını" etkilemezler. Dahası her taşın anlamı, o taşın üstlediği rolden ve diğer taşlarla ilişkisi içinde nasıl kullanıldığından türer. Örneği, yeni plastik taşlar yerine elli yıllık fildişi taşları kullanırsak maddesel yapıdaki ve tarihsel etmendeki değişiklik, yapısal ilişkiler sistemi ve oyunun kuralları üzerine etki etmez. Oysa taşların sayısını değiştirirsek, oyunun yapısını veya "gramer"ini değiştirmiş oluruz. Saussure "dil, bir maddesel öz (substance) değil, bir formdur" sonucuna ulaşır. Anlam, maddesel tarihin değil, yapısal ilişkilerin bir ürünüdür.

Saussure, model olarak yapısal dilbilimi kullanarak tüm kültürel görüngüleri (phenomena) toplumdaki imlerin yaşamının incelenmesi aracılığıyla betimleyebilecek semiyoloji denilen yeni bir bilim tasavvur etmiştir.

Saussure'ün yapısal dilbiliminden yeni bir yorumlayıcı görüş ortaya çıkmıştır. Bu görüşe göre temsili nitelikler yani, imin doğaya veya insan psişe'sine ayna tutma yeteneği, kelimelerin veya imgelerin yapısal bir ilişkiler sistemi olarak nasıl işlediklerinden çok daha az önemli bir hale gelmiştir.

1949'da Levi-Strauss, Freudçu bölmesel zihin modelini (topog-raphical model of the mind) yeniden formüle ederek yapısalcı görüşleri psikoanalize uyguladı. Freud'un daha önceden "bilinçdışı" olarak ifade ettiği görüngüyü, Levi-Strauss, şimdi iki farklı görünüm bölüyordu. Birincisi "alt bilinç" (subconscious) diğerini aynı adı değiştirmeden bırakıp "bilinç dışı" şeklinde ifade etti. Onun gözden geçirdiği formülleştirmede alt-bilinç, bir bireyin yaşam seyri içinde toplanmış "özler", anılar ve imgelerden ibaret iken, bilinçdışı "boşluk" olarak kavranılıyor ve yapısal yasaların etki alanı dışında kalıyordu. Levi-Strauss'un yeniden formüllemesi, hemen hemen, Jung'un daha önceleri bilinç dışını imgeleri bir araya getiren kişisel

İKİNCİ BÖLÜM

bir görünüm ve arşepal yapılardan ibaret kollektif bir görünüm şeklinde alt-bölümlere ayrılmasının aynıydı.

Jung ve yapısalcılar için bilinçdışı kişinin yaşam seyri boyunca aldığı bireysel pisişik özleri (substance) yapısal olarak sindiren boş bir mide gibi işlev görmektedir. Levi-Stauss, Freud'çu bilinç dışım yeniden formüllemesini şu şekilde belrilemektedir:

Bu yüzden denilebilir ki, alt-bilinç, her birimizin kişisel tarihinin söz dağarcığında biriktirdiği bireysel bir sözlüktür ama, bu söz dağarcığı yalnızca bilinçdışı onu, bilinçdışının yasalarına göre düzenlediği ve böylece onu bir söyleme haline getirdiği ölçüde kendimiz ve başkaları için önem kazanır. Bu söz dağarcığı, yapıdan daha az önemlidir.

Ve Levi-Strauss'un yapısal modeli ve Jung'un arşepal modeli arasındaki benzerlik, aşağıda Jung'un yirmi yıl kadar önce arşetip işlevini betimleyişinde görülebilir:

Arşepülerin içerikleriyle ilgili olarak değil ama yalnızca formlarıyla ilgili olarak, ve yalnızca oldukça sınırlı bir derecede belirlendiklerini bir kere daha belirtmek gereklidir. Bu ilksel (primodial) imge, yalnızca bilinçli hale geldiği ve bu yüzden de bilinçli malzemenin yaşantısıyla dolduğu zaman içeriğiyle ilgili olarak da belirlenilir. Bununla beraber başka bir yerde açıkladığım gibi, onu formu, belki de, kendi maddesel varoluşu olmamasına rağmen ona sıvı içindeki feristalsi yapıyı biçimleyen bir kristalin aksiydi sistemiyle karşılaştınlabilinir. Kendi başına arşetip boştur ve bütünüyle formeldir, bir facultas praeformandi dışında, hiç bir şeydir.

1953'te Fransı'mn psikoanalistlerinin en etkililerinden biri olan Jacques Lacan, Levi Strauss'un gözden geçirilmiş yapısal modelini, kişiliğin "düzenlenişinin" üçlü (tripartite) sistemi ile ilgili psikoana-litik terminolojiye katmak için uyarladı. Bilgi ve kendilik bilgisi so-runsallarıyla uğraşan Lacan psişik yaşantıyı üç oluş düzenine ayırdı: "gerçek", "tasvir" (imaginary) ve "sembolik". Bilinmeye çalışılan asıl nesneyi (object-as-such) Lacan "gerçek" olarak ifade eder; o nesnenin temsili psişik tasvir (imago) veya kelime ise "tasvirliği" oluşturur. Diğer yandan sembolik düzen psişik temsilleri anlamlı birimler şeklinde düzenleyerek tamamen yapısal bir işlev üstlenir. Tasvirler (kelimeler ve imgeler) sözsöl (lexical) unsurların sentaks tarafından semantik olarak anlamlı birimlere yerleştirilişi gibi sembolik düzen tarafından yapılandırılır.

183

BİR BİLİM OLARAK PSİKİYATRİ

Derinlik Psikolojisinin Dile Yönelmesi

„■>* '

Lacan'm metinsel yorumlama teorilerine katkısının önemi kişilik gelişiminin bağlı olduğu ve bizim metinsel çevremizi yapan, kültürel olarak belirlenmiş bir "semboller" (imleyenler) matriksi içinde türeyen süreç üzerine olan vurgusundadır. Çünkü, kendisi için kendi kendisini ya bir imge ya da bir kelime olarak temsil etme kapasitesi olmaksızın ve böylelikle başka bir perspektiften kendisine gerisin geri bakmasızın, kişiliğin yapılaşması ve karakteristik kendi kendisini düşünme ve bilinçlilik kapasitesi mümkün olamazdı. "Dil'in edinilmesi (örneğin temsiliyet için psişik kapasite) üç belirgin etkiye yol açar. Birincisi birey bir yaşantıyı adlandırma yeteneği kazanarak yaşadığı deneyimin yerine bir metni koyup kendisini sembolize edebilir hale gelir ve böylelikle de olayın dolaysızlığından uzaklık ve olaya ilişkin bilinçlilik kazanabilir. Bu süreç yaşantıya aracılık eden bir temsilciler alanı kurar. Bu metinsel alan yalnızca nesne dünyasına aracılık etmez fakat aynı zamanda dilde birinci kişi "ben" adlı ile bir kendi kendisini temsil yolu sağlayarak kendilik yaşantılarına da aracılık eder. Bu kimse bu kendilik temsili ve kendilik bilinci kapasitesi olmaksızın yaşanmış bir rüyadaki, onlara ait kendilik tasvirlerini, yani rüyadaki yaşantıları tanıyamaz ve bir rüya metninde onu sembolleştiremezdi. Dilin edinilmesinin ikinci bir sonucu, kişiliğin ayrı bir oluş düzeni içinde kendi kendisini yemden var etme kapasitesi yoluyla bir yaşantısal kendilik olarak ikiye bölünmesidir. Özümseyerek ve dil tarafından özümseyerek giderek artan ölçüde metinsel kendilikle; temsil alanından dışlanmış daha birincil yaşantı kendiliği için dil alanının içinde yalnızca bir temsilci, bir iç dayanak olan birinci kişi "ben" adıyla özdeşleşir.

Yaşantısal kendiliğin temsil alanından bu dışlanması, dilin edinilmesinin üçüncü etkisine neden olur: bilinçdışı bir yaşantı düzeninin ortaya çıkışına. Bilinç ve kendilik-bilinci için aracılık gerekiyor-ken metinsel aracılığın bedeli için köprülenemeyen belirli bir mesafenin yaratılmasıdır. Aracılık edilmeyen yaşantı alanı, bilinç dışının alanıdır.

Yapısalcı proje birinci olarak temsili alana odaklanmıştır ve psişik anlatıların (narrative) altında yatan sembolik yapıları açığa vurmaya muktedir nesnel bir yorum bilimin gelişimine yönelik tarzda

184

İKİNCİ BÖLÜM

çalışmıştır. 1950'lerin sonlarında ve 1960'ların başlarında Roland Barthes, Levi-Strauss ve Jacques Lacan, Saussure'm semiyolojik yaklaşımını antropolojiye, edebiyata, kültüre ve psikoanalize ulaştır-mışlardır. Yapısalcı yaklaşım tedricen kendi kendini tahrip etmeye başlayana dek 1960'ların sonları ve 1970'ler boyunca önemli ölçüde popüleritesini korumuştur.

Yapısalcılık Sonrası: Otoritenin Çözülmesi

Son çalışmalarının birinde bizzat Barthes yapısalcıların dünyasının tüm anlatılarını tek bir arşetipal yapılar bütünü şeklinde sınıflama eğilimini sorgulamaya başlamıştır. Şöyle yazmıştır:

Düşündüler ki, her bir öykünün modelini elde edeceğiz ve bu modellerden çıkarak herhangi bir anlatıyı (doğrulamak için) yeniden başvurabileceğimiz büyük bir anlatı yapısı kuracağız; bu tüketici olduğu kadar son tahlilde istenmeyen bir ödevdir de, çünkü bu şekilde metin farklılığını yitirmektedir."

Barthes yapısal benzerliklerin araştırmasını reddederek kısmen Hegel ve Nietzsche'nin yazılarında kökleşmiş ve yapısalcılık sonrası Fransız filozofu Jacques Derrida'nın çalışmalarında ideal örneğini bulmuş yeni bir kıta Avrupası felsefesine uymuş bulunuyordu. Yapı çözümlemesi olarak adlandırılan bu yeni yorumlama tarzı, bizim doğruluk, gerçeklik, kendilik, merkez, birim, köken ve hatta yazar gibi "mutlaklar" halinde ifade ettiğimiz yorumlama eylemimize (ki bu bizim Batılı metafizik eğilimlerimizden kaynaklanıyor) şüphe ile bakıyordu. Batılı düşünme stilimiz, anlamından asla şüphelenmeme saplantısıyla kimi "nihai" varlık, hakikat (truth) veya kesin şüphe ile edilemez anlamlı gerçeklikler inancına teslim olmuştur. Saplanan bu anlam, metnimizdeki tüm diğer unsurların oradan açıklanıp yorumlandığı tartışmasız bir "zemin" olarak etkinlik gösteriyordu. Örneğin bir rüya yorumlama teorisi kendilik, arzu, öz, ruh, bütünlük, ölüm enerjisi, cinsellik, analitik çatı vb. gibi mutlaklar üzerine yerleştirilebilirdi. Çünkü bu mutlaklar yorumlayıcı işlevlerini yerine getirebilmek için açıklamaya çalıştıkları gerçek düşünce sisteminden aşkın olmak zorundaydılar.

Fakat bu aşkına nasıl ulaşabilir? Klinik malzemeyi nasıl olur da tedavi edici bir yorumlamaya bağlantılarız? Bu "mutlak"ın geçici olarak, yorumlanan fenomeni önünde veya arasında (ya da ikisinde

185

BİR BİLİM OLARAK PSİKİYATRİ

birden) konumlanmasıyla tamamlanır. Böylece rüyanın anlamı ya nedensellik içinde bu ilk ilkedен түrer ya da teleolojik olarak bu ilk ilkeye yönelir. Eğer terapist önsel olarak kuramlara teslim olmuşsa, rüyanın anlamı dürtüler, aile, arşetipler, biyokimya, önceki günün yaşantıları, sorun, çocukluk örselenmeleri vb. gibi mutlaklara indirgenerek oluşur. Tüm bu mutlakların geçmişe nasıl yerleştiğine dikkat edin. Rüya yorumu pekala gelecek içindeki bir mutlak konumlanışına da dayandırılabilir. Örneğin rüya, kendilik, bütünlük, birlik, ruh, öz, ölüm vb. gibi a-posteriori nihailere göndermede bulu-

narak ve onlara yönelerek de yorumlanabilir. Çünkü bu ilk ilkeler açıklayıcı işlevlerini gerçekleştirebilmek için açıklamak amacıyla kullandıkları gerçek dil ve düşünce sistemi içine sokulamadıkları gibi, anlamları da sistemin içindeki diğer anlamlarla aynı semantik konuma sahip olamazlar. Onların semantik konumları, "anlamın anlamı" ya da "metaforların metaforu" gibi birşey olmak zorundadır. Bu aşkm "tanrı" terimler, Batılı kimlik yorumlama kuramlarımız için dingil işlevi görürler.

Tanrı - Terimlerimizin Çöküşü

Bu tartışılmaz "mutlaklar" bizim onları önceden orada düşündüğümüz sonsuz arşetipal yapılar olmayıp daha ziyade temsili bir dil teorisinin sonucundaki dilbilimsel yapıntılardır, (linguistic by-products). Böylesi herhangi bir aşkm terim bir kurmacadır; belki keşfe dönük olarak değerli ama ne olursa olsun kurgusal... Hiçbir dilbilimsel kavram dilin metaforik konumundan muaf tutulamaz. Hiçbir söylem tarzı, hatta bilim dili bile harfi harfine karşılıklara sahip değildir. Tüm yazıların hakiki doğasında kendiliğinden açığa vuran ve gizlenen bir ironi vardır.

Bir yorumlama yönteminin yapılaşması sürecinde doğası gereği "tümüyle" fenomenolojik ve betimleyici olan da dahil olmak üzere belirli terimler harfiyen karşılığı varmış gibi görünecek ve çevresinde sistemin diğer unsurlarının deneceği ve gönderimde bulunulacağı ayrıcalıklı bir antolojik konuma oturtulacaklardır. Bazen bu ayrıcalıklı bir antolojik konuma oturtulacaklardır. Bazen bu ayrıcalıklı unsurlar sınıftaki terimlerden biri tüm diğer terimlerin "köke-ni"ymiş gibi görülecektir. Örneğin klasik Freudçu teoride "dürtüler" kavramı ile yerine getirilirken, Jungçu psikolojide bu işlevi kendilik

1 K İ N C İ B Ö L Ü M

kavramı görür. Ancak bir kere "kökenler" sorunu uyandımlırsa, bu : kökenin de kökenini daha sonra soruşturmayı istemeden bir köken düşünmenin zorluğuna dikkat edin. Yine tam da burada, dilin bizi nasıl, terimi bilinçsiz şekilde bir biçimde tüm öteki terimleri açıklayan aşkın bir konuma yükseltirken bizzat "kökenler" metaforunun mantığı içine atıverdiğini yaşarız. Kökensel açıklayıcı ilke kendisinin dışındaki herşeyi açıklar ve bu yüzden de nihai açıklayıcı ilke ' değildir. Aynı sorun, bütünlük, birlik, kendilik, öz, enerji ve hatta ' ölüm gibi verili teleolojik durumlarla ilişkili mutlaklıklar için de söz < konusudur.

Bilgi teorilerimizdeki mutlakları çözülmesi zaten geçen yüzyılın >' sonunda Nietzsche'nin "Tanrı öldü..." diye ilan etmesiyle başlamıştı. Nietzsche şöyle yazıyordu:

Onu Öldürdük - Sen ve ben. Biz hepimiz onun katilleriyiz. Ama bunu nasıl yapabildik? Denizi nasıl içebildik? Tüm ufukları emen süngeri bize kim verdi? Dünyayı güneşten kopardığımızda ne yaptık? Nereye gidiyor şimdi? Nereye gidiyoruz şimdi? Tüm güneşlerden uzak? Sü- ' rekli batmıyor muyuz? Geriye yanlara One her yöne? Var mı yukarıda veya aşağıda kalan? Sonsuz bir hiçlikte başıboş değil miyiz?... Tanrı ölüdür. Tanrı geride ölümü bıraktı. Ve biz onu öldürdük.

Zamanı fenomenolojik bir anlayışa bölme süreci Batılı bilginin zeminlerini açığa çıkardı, metinsel tanrı - terimlerimiz - hakikat, anlam, merkez, yazar, birlik - kadar, "ufuk", "deniz", "güneş" de, hepsi geçici bir ilerleme veya gerileme yanlıgısının içine düştüler. Örneğin Freud ve modernistler, bir metnin anlamını yazarın niyetiyle açıklamaya kalktılar; Jung ve yapısalcılar, sonradan bilinçdışı psikik yapılar aracılığıyla anlam ve yorumu açıklamaya girişirler. Bunlar hiçbir şekilde çözüm değildir, çünkü "yazarın otorisettesini" veya "yapının yapısallığını" açıklayamazlar. Bu izahatlar yazarın veya yapıyı basitçe metnin, psişenin ya da düşünce sisteminin ortaya çı-. kışından önceki bir zamanın içindeki varolma olarak konumlarlar. .

Post-Modernizm: Epistemolojik Bir Bunalım

Batı epistemolojisinin post-modem eleştirisi, bilgi teorilerimizin olduğu kadar tüm bilinçli bilginin de müphem ve belirsiz karşılıklar bulduğu figüratif yapılarla işlediğinin anlaşılmasına yol açmıştır. Herhangi bir metnin okuyucusu düz ve metaforik anlamlar arasında

BİR BİLİM OLARAK PSİKİYATRİ

tereddüte kalmakta, iki anlam arasında seçim yapmamakta ve bu yüzden metnin sersemletici semantik belirsizliğinin içine düşmektedir.

Yapısalcılıktan yapısalcılık sonrasına geçiş; metni tanımlı, şifresi çözülebilir anlamları olan kapalı bir varlık olarak görmekten edebi ve figürsel anlamlar arasında hiçbir zaman belirli merkeze, öze veya anlama isnad ettirilmeyen bir dalgalanma, indirgenemez bir çoğulluk olarak görmeye doğru bir değişimdir. Yapısalcıların nesnel, yorumsal bir bilim kurma arzularının aksine, post-modem te-orisyonlar kendi doğrularına saydam olan bir terminoloji yaratma çabasına girmezler. Çünkü dilin edebi, felsefi, klinik veya biçimsel herhangi bir türünden olsun sözde ampirik dünyasının saydam bir görünüşüne izin vermediğini anlamış bulunuyoruz. Yorumlama teorilerimiz dil dışında ister nesnel ister ampirik bir yerleşime sahip olamazlar; asla bir zemin değil yalnızca araçlardır.

Modernist nesnel bir yorum bilim (hermeneutic) fantezisi okuyucunun özelliğini, aynnlaşmış bir

bilincin onunla durağan bir metnin içeriğine bakabildiği saydam odaklanabilir bir lens olarak tasarlamıştır. Amprisist düşünce 'kopmuş' gözlemcinin dikkatini metnin içeriğinden yapısına kaydırması dışında, yapısalci gelenekle sürmüştür, bu görüş, post-modernizmin gelişyle dramatik olarak değişmiştir. Kartezyen özne-nesne ikiliği çözülürken, bir o kadar da okuyucular ve metinler, bilinç ve dil, anlam ve dünya arasındaki ayrılığa dair geleneksel imge de çözülmüştür. Artık metinler, durağan anlamı olan nesneler olarak görülmezler; nihayetinde, metinlerde konuşan yazar değil tüm yığınsal "polisemik" çoğulluğu içinde bizzat dildir. Düşünürken, konuşurken ve yazarken dilimizin derinlerine yapışmış "rüyalar"ın ve metaforların güç etkisinden kurtulmak bilinç için mümkün değildir. Bilincin merceği okuyucunun okuduğu veya yazdığı metnin mecazları tarafından sürekli bulutlandırılır-caktır. Kopmuş, bağımsızlaşmış bir (modernist-yapısalci) gözlemci düşüncesi, metnin içindeki imgelerin birbiriyle kaynaştığı ve metni okuyan kişinin merceğini bir iç-özellik (intersubjectivity) düşüncesiyle yer değiştirir. Biz yalnızca metni değil, fakat metinler aracılığıyla dünyayı da okuruz. Ve kesinlikle, bizim aşkın imgeleyenleri-mizin otoritesine epistemolojik güvenimizin temelini oyan da bu farkına varıştır. Dil bilimsel olarak bu nihailerin otoritesiyle hesaplaşmaya giriştikçe, tanrı terimlerimizin mutlakhğı daha çok çözülmeye, kaybolmaya ve gerçekliğini kaybetmeye başlamaktadır.

' İKİNCİ BÜLÖM S .v'.0

...Arasındaki Fark • " ■•»•. -• «-s*. A

Bilinç ile bilinçdışı arasındaki ya da "ben" özne ile nesne "ben" arasındaki psikik fenomen üzerine konuşurken veya yazarken yalnızca metaforik olarak söz edebiliriz. Psişe hakkındaki tüm tartışmalar konuşmamızdaki figürler tarafından ele geçirilip topolojik olarak yapılaştırılacaktır. Bu metaforla hastamızın psikolojisini algılamamızı bilinçdışı bir şekilde belirli görünümlere "dikkat çekerek" ve ötekileri "süzüp atarak" yapmayacaklardır. Eğer bunu unutursak, kabullendiğimiz teorilerdeki ayrıcalıklı metaforlar bizim psikolojik düşünme, konuşma ve uygulama tarzımızı bilinçdışı bir biçimde yapılayacaklardır. Bu olunca da kuramlarımızdaki "rüyalar" yani retorik yapılar klinik uygulamamızdaki bilinçdışı üretmeye başlayacaklardır. Post-modernizm, Freud ve Jung için hastaların psikik metinleri üzerine bir rüya analizi yapmak nasıl önemliyse, bugün bizim için de, kendi kuramsal metinlerimiz içindeki "rüyalar" üzerine bir analiz yapmanın öneminin farkedilmesini sağlamıştır. Gece rüyaları gibi metinlere yerleşik rüyaların farkına varmak 80 yıl almıştır. Sonuç olarak, konuştuğumuz sürece bu retorik "güçler"den kurtulamayız. Çünkü konuşma daima birşey hakkındadır. Dil, daima başka bir şey için bir metafordur; o "başka şey" kendisi bile olsa. Kendini düşünme mümkündür, ama bundan kaçış mümkün değildir. İşte dilin büyük değeri ve sınırlaması budur. Dilin güçlerinden kurtulamayız ama, sorumlu ruh bilimciler olarak hayatlarımızı olduğu gibi metinlerimizi de bilgilendiren retorik süreçlerin hiç değilse daha fazla bilincine varabiliriz. Bu metinsel "bilgilendiriciler" konuşmamızda harfiyen alman figürlerdir.

Kapanışta Birkaç Soru

Post-modern teori temsil ve yorumlama süreçleriyle ilgili birçok önemli soru ortaya atmıştır. Eğer bu sorunsalları rüya analizine uyarırsak aşağıdaki sorular çıkar:

1. Bir rüya ne zaman harfi (literaldir); ve ne zaman figüratif ve me-taforiktir?

V

'<■ • 'J, -

189

BİR BİLİM OLARAK PSİKİYATRİ

2. Rüya neye gönderme yapar? Dış dünyayı mı? iç dünyaya mı? Her ikisine de mi? Veya gönderimi kendi kendine midir?

3. Rüyanın yazarı kendilik, arzu, ruh, biyokimya veya başka diğer aşkın bir nihaî midir? Yoksa rüya metnin yazarı yok mudur?

4. Rüya kuramının söylemi ile rüya metninin söylemi arasındaki ilişki nedir? Rüya kuramı araştırma nesnesinden sonra yaklaşmak üzere onu inceleyebileceği kadar uzaklaşılabilen bir meta-söylem -başka bir dil hakkında dil- biçimi midir? Böyle bir meta-pozis-yon mümkün olabilir mi?

5. Okuyucu-analist klinik yorumlama sürecinde eğer yapıyorsa hastanın rüya metnin ne kadarını not eder?

6. Psikoloji kendi kendisinin bilincinde olan bir rüya teorisini, ye-nibilinçli bir şekilde kendi figüral görünümlerinin ve zımnı sayıl-tıların -kendi bilinç dışının- farkındalığını üstlenmeye muktedir bir teoriyi nasıl geliştirir?

7. Bir rüya yorumlanırken kuram ve uygulamamızda hangi anlama öncelik verilir: Literal anlama mı, metaforik anlamlara mı? Veya her ikisine de mi? Yalnızca bir görünüme ayrıcalık tanımanın te-rapötik, psikolojik, politik ve toplumsal göndermeleri nelerdir?

8. Ve son olarak, bir başlangıç ve bir son var mıdır?

190

Psikoterapistler için Yorum-Bilim

Richard D. Chessick

Yorumbilim genellikle, yorumlama sanatı veya bilimi diye tanımlanır. 17.yy.'da Kitab-ı Mukaddes metinlerinde bulunduğu varsayılan Tanrı mesajının örtüsünün kaldırılması ve yeniden yapılaş-tırılması amacıyla Kitabı Mukaddes metninin doğru yorumlam-şını sağlamaya çalışan bir disiplin olarak ortaya çıkmıştır. Yorumbilim terimi çoğu kez, Yunan tanrıların ulaşı ve aynı zamanda dolandırıcıların, hırsızların, kumarbazların tanrı olan Kermes'e kadar geri götürülse de kelimenin gerçek etimolojisi tartışmalıdır. Çünkü Yunanca'da kendisinin ve ondan türeyen terimlerin anlamın açıklanmasına ve yorumlanmasına doğrudan gönderme yaptığı epjrr[-VEVOû fiili bulunmaktadır. Büyük bir olasılıkla da şimdiki alanlar bu daha eski köle kelimeden gelmektedir. 18. yy.'m sonlarında ise yorumbilim yazınsal metinlere ve tarihsel dönemlere uygulanmak için genişletilmeye başlandı, iyi bilindiği gibi yorumbilimi insan güdülerini ve davranışını anlamının hizmetine sunan, onu doğal bilimlerin yöntemine alması bir "yöntem" yapmaya çabalayan kişi de Dilthey'di. (1832-1911).

Dilthey, görüşlerini kimi zaman modern yorumbilimin babası diye anılan Vico üzerine temellendirmişti. Vico "içsel" ve "dışsal"

BİR BİLİM OLARAK PSİKİYATRİ

bilgi kavramların gündeme getiren, değeri bilinmemiş bir 17.yy. İtalyan bilgesiydi. Dilthey, doğal bilimleri, örneğin davranışçı psikolojide olduğu gibi insanı doğal nesne şeklinde ele alan katı örgütlü (emprical) bilimleri, Geisteswissenschaften'dan veya insan bilimlerinden ayırır.

Geisteswissenschaften'in kullandığı yöntem farklıdır ve her nasılsa ona eşduyum (empati) veya Verstehen adını veren Dilthey'de müphem kalmıştır. Dilthey'in elyazmalarının fragmanlar halinde olduğunun akıldaki tutulması gerekir ama onun temel çıkış noktası yaşantının iki "görüş açısı" yani dünyayı yaşan-tılamanın iki yolu olduğu şeklindedir. Bunlar: a) ayrı olarak, dünyadan durma ve dünyayı doğal nesnelerin bileşimi olduğu düşüncesiyle gözlemleme b) dünyada yaşamadır, insanlara ve şeylere karşı konumumuzu belirlemezsek onlarla bir arada yaşayamaz ve etkileşemeyiz.

Bunlara ise yaşantının farkına varmanın iki yolu karşılık gelir, Dilthey bunlardan birini, a) Erklaren "doğal görüngülerin nedensel düzenin yasalarının bilgisi", katı bilimsel bilgi, diğerini ise b) Verstehen, insanların içsel zihinsel yaşam bilgisi, "dünya-görüşü"müzün veya değer-yüklü dizgemizin ve anlamlı varoluşumuzun bir işlevi ve dünya-içindeki varlığımızın bir sonucu, diye adlandırır. Dilthey'e göre "Doğayı açıklarız, zihni ise anlarız."

Dilthey, yorumsamacı daire (hemencutic circle) - bir tüm nos-yonuyla başlama; ardından -daha derin çözümlemeler yapma ve sonuçta parçaların birleşimine yönelme, yani tüm kavramının hepten değişmesine ve gelişmesine ulaşma- dediği şeyi kullanarak Verste-hen'i bir yöntem olarak kurmaya çalıştı. Böylece yorumsamacı daire sayesinde, giderek artan ölçüde, tüm anlayışı aracılığıyla düşünülmüş ve içselleşmiş bir durum oluşur.

Dilthey'den bu yana, anlamın ve anlamının zamana ve değişime maruz kaldığını, geçmişin hep kayan ve yer değiştiren bir ufuk olan kendi ufkumuzun içinden incelediğimizi daha iyi anladık. Bu, yorumsamacı yaklaşımın merkezî bir öğretisi olagelmıştır; yani, anlamlar değişir ve tarihsel ve kültürel geçmiş yorumlayanın şimdiki yönelimiyle sıkı sıkıya bağlantılıdır. Bu yüzden yorumlayıcı verilere tam bir önfikir dizisi getirir. Gadamer bunlara "önyargı" (Vortourte-ile) adını verir. Bunlar bir tür önbilgi oluşturur ve verilerin onun aracılığıyla örgütlenip yorumlandığı bir matriks ya da prizma işlevi görürler.

İKİNCİ BÜLÜM

"Bir Kitabı Mukaddes veya yazın bilgini, belirli bir pasajı aynı yoldan, eserin gövdesine müracaat ederek anlamaya çalışır. İnsan davranışını inceleyen birisi de sürekli değişen tarihsel ve kültürel bağlama müracaat etmelidir. Görünüşte aynı olan davranış oldukça farklı anlamlara sahip olabilir; eğer insan davranışının doğasını an-layacaksak bu anlamları değerlendirmeye ve belirlemeye gereksinim vardır" der Meichenbaum. Bu yüzden yorumsamacı yaklaşımın vurgusu bize sürekli bir biçimde "önyargı"nın veya araştırmacının ya da yorumlayıcının temelde yorumun ve verilere yüklediği anlamın doğasına katkıda bulunduğunu anımsatır. Bu temel ilkelerden önemli miktarda tartışma ve uyuşmazlığı da içeren geniş bir literatür gelişmiştir. Messer ve arkadaşlarının açıkladığı şekliyle "yorumbilim" teriminin üç modern genel kullanımı vardır. Bu kullanımlardan birincisi Vico ve Dilthey'den gelir; yo-rumbilimi doğal bilimlere yöntemsel bir alması, özellikle insan bilimleri ve alanına uygun düşen bir yorumlama bilim veya sanatı olarak vurgular, tnsan-bilimi yaklaşımlarını, doğal bilimlerinkine benzetme girişiminin tersine "yöntemsel yorumbilim" "nesnel olgular"la uğraşmaz ancak eylemleri kaçınılmaz biçimde verili bir toplumsal-tarihsel yapıda kökleşmiş olan araştırmacıların geliştirdiği anlamların önemine değinir. Bu yaklaşımın sonucu, olgu ve değer ayrıntı ve bağlamın, gözlem ve kuramın ayrılmazlığını vurgulamaktır. "Yöntemsel yorumbilim, niteliksel bitimlemeyi, benzeşimsel (analo-gical) anlayışı ve öyküsel açıklama biçimlerini kullanır. Niceliksel-leştirmeyi, kontrollü deneyi önemli görmez; toplumsal görüngülerin

ayırt edici özelliklerini göstermek için tarafsız nesnel bir söz dağarcığı arayışı içinde değildir."

Terimin bir başka kullanımı, Heidegger'den gelir, "varlık bilimsel (ontological) yorumbilim" adıyla anılır ve insan varoluşunun gerçek temelini sorun edinir. Heidegger'in çalışmasının bu yanı Ga-damer tarafından geliştirilmiştir ve dünyadaki temel varlık biçimimizin anlama ve yorumlama olduğu, varsayımlardan bağımsız bilgi bulunmadığı öncülünden hareket eder. Buna göre türümüzün kesin bir özelliği olan insan bilgisi ve anlayışı daima yorumsaldır ve daima olsa olsa bulanık olarak kavranılan bir ufuk içinde oluşur. Okunan yazarın bağımlı olduğu bu ufuk, bedensel etkinlikleri, sembol dizgelerini, kültürel uygulamaları ve kurumları veya "üstyapı"yı ve "temel"i içerir. Ontoîojik yorumbilimin sonucu, bilen öznele incele-

193

BİR BİLİM OLARAK PSİKIYATRİ

me nesnesini birbirinden ayıran standart Kartezyen dünya görüşünü sorgulamaktır. Bu Kartezyen dünya görüşü, nesnel 'olguları' önyargısız bir biçimde gözlemleyen tarafsız özne düşüncesini içinde barındırır. Bu görüş şüphesiz, 19.yy. doğal bilimin temel bilgi kuramsal (epistemological) öğretisidir. Üçüncü kullanım "eleştirel yorumbilim"inkidir; daha politik ve mola amaçlıdır; kültürün ideolojik payandalarını, entellektüel uygulamaları, toplumsal kurumları ve egemen politik dizgeyi açığa vurmaya çalışır. Bu payandalar hakkında bilinci uyandırmak suretiyle keyfi politik tahakküm ve kültürel baskılardan kurtulma umudunu verir. Eleştirel yorumbilimin ardındaki sayıltı, *Histeri Üzerine incelemeler*'de. Breuer ve Freud tarafından da yapılmıştır: Birinin kendini bilmesi, egemen gerçekçi seçimler yapmasına olanak sağlayacaktır, psikonevrozların durumunda ise bilinçdışı çocukluk çatışmalarının bağından özgürleşmeye izin verecektir. Şüphesiz Freud'un bu öğretimini, doğduklarında rastlantısal olarak içine düştükleri toplumsal kurumları körcesine izlemekten insanları kurtarmak için yararlı bir eleştirel kuram ve uygulama geliştirebilmek umuduyla, bir kendi üzerine düşünme felsefesine uygulayan Haber-mas idi.

Umut, yorumbilimin, Heidegger'm teknisite çağı dediği şeyi ve tüm soruşturma biçimlerine model olarak doğal bilimleri gören modern eğilimi, düzeltici bir işleve sahip olabileceğidir. Kimi yollardan yorumbilim, bu teknisiteye karşı, nicelikselleştirmeye, nes-nelleştirmeye, tarihsizciliğe (ahistoricism) ve Heidegger'm günümüzde "dünyayı kararttığı"m söylediği teknolojiye karşı bir başkal-dınyı temsil etmektedir. Onu başka yola sokmak için Gadamer, bir yönetime sahip olmanın öncelikle bir yoruma sahip olmak olduğunu belirtmiştir. Yorumbilim, psikolojik araştırma yapanları, sahte nesnellik anlayışları ve bilgi kuramsal ayrıcalıklarla yüzleşmeye zorlar. Böylelikle yöntemsel yorumbilim, toplumsal bilimleri genişletmeye, insansallaştırmaya ve düzeltmeye girişir; fenomenolojik yöntemleri uygulayan varlık bilimsel yorumbilim bilim dahil tüm soruşturma alanları için temel doğrular arayışı içindedir, eleştirel yorumbilim ise politik ve bilimsel etkinlikleri de kapsayan tüm toplumsal uygulamaların ideolojik payandalarını orataya koyup eleştirerek egemenlik ve baskının kaynaklarını açığa çıkarmak için belirli bir çaba sürdürür.

10v

194

■ • • İKİNCİ BÖLÜM ■ • •

Modern Yorumbilimin Gelişmesi

Modern yorumbilimin kökeni, çoğu kez, Hegel'in Tinin *Görün-gübilimi'nât* ifade edilen genç, içtenlikli felsefî bakışma götürülür; bu eserde daha sonradan çeşitli şekillerde Heidegger, Gadamer ve Habermas tarafından benimsenip geliştirilecek olan kavramsal ilk örnek bulunmaktadır. Hegel, herhangi bir bilgi eleştirisinin kendisinin bir bilgiyi varsayacağının ve bu yüzden de bilgi için birtakım sonul temeller tanımak isteyen herhangi bir bilgi kuramının acıklı bir biçimde sakatlanacağının farkındaydı. Aslında böyle bir şey, algılamayı, tarafsız bir gözlemcinin sözümona nesnel bir şekilde bira-aya getirdiği atomik "olgular"m edilgen kayıt işlemi olarak gören görgülcülüğün (empiricism) bilgi kuramında amaçlanmaktadır. Heidegger ve Gadamer tarihin ve kültürün dışında kalması olanaklı olan sonul bir bilgi zemini olmadığını belirttiler ve doğruyu bir yandan fiziksel ilişkilerin durumu, diğer yandan zihinsel temsil veya araştırmacının ürettiği sözel betimleri arasında bir eşleşme olarak gören bir kuram olan, egemen doğrunun karşılık gelme kuramına tavır aldılar. Sanıyorum Saltık Tin'in(Absolute Spirit) açılımını göstermeyi isteyen öndüşüncelerinden ayrı olarak Hegel'in eytişimsel (dialectical) yaklaşımının, herhangi bir yöntemin doğru ve yanlışla ilgili varsayımları nasıl içerdiğinin ve bunların nasıl belirlendiklerinin -ki yöntemin kendisince kurulamadıkları gibi araştırmacının ! "önyargılarını temsil ederler- bir gösterimi olduğunu söylemek uygun olacaktır.

■

Yazarlar, ender olarak, bu keşfin çok daha önceki kaynağından söz ederler. Francis Bacon'a genellikle

doğal bilimlerdeki tümevarımsal yöntem ilkelerini ilk gösteren kişi olarak değer verilir. Bu ilkeler daha çok işe yaradıklarıyla nam salınsalar da bugün bile, deneyimsiz araştırmacıların yüzeysel bir ilgisine mazhar olmaktadır. Onun "idoller" kavramının tıp öğrencilerinin ve asistanlarının dikkatine sunulması enderdir. Bacon, her etki bilinebilir tek bir doğal nedene sahip olmalıdır beklentisinde olduğu gibi, insan gözlemcilerde akla uygun olmayan beklentileri temsil eden "kabile idolle-ri" ile şovenizm, feminizm, ırkçılık vb. gibi verilerin yorumlanmasını büyük ölçüde çarpıtan kültürel "önyargıları" temsil eden "mağara idolleri"; anlamları ve yorumları betimlemeye uğraşırken varolan dilsel uygulamalardan kaçmanın olanaksızlığını ve dile batmışlığını-

195

BİR BİLİM OLARAK PSİKİYATRİ

zı gösteren "pazaryeri idolleri" ile "klasik" oldukları için ünlü olan felsefe dizgelerinde olduğu gibi kurulu otoriteyi yaltaklanan "tiyatro idolleri" ve son olarak akla ve yargıya değil de otoritelerin kurallarına yakalanan "okulların idolleri" arasında ayırım yapar.

Bir yöntem olarak yorumbilim, bir yazınsal metnin, eserin yaratıldığı toplumsal-kültürel bağlam ve ayrıca yazarın ürünlerini ortaya çıkaran ve anlamlı hale getiren tüm etkenler anlaşılmadıkça anlaşılamayacağını öne süren Friedrich Schleiermacher'in (1768-1834) çalışmasıyla başlar. Bunun dışında Schleiermacher "yorum-samacı daire"yi de - anlama daima önceden bilinene bir müracaatı içerdiğinden anlama dairesel ve eytişimsel bir akış içinde işlemelidir- ilk betimleyen kimsedir. Bir olgu bağlamından ve yorumcudan bağımsız tek başına ayakta kalamaz, hep bir ölçüde onlarla yapılmıştır ve bu yüzden de yalnızca daha büyük bir kuramla veya onun savı olan bir parçayla bağlantısı içinde değerlendirilebilir. Bunun için verili "olgular"ı anlamaya çalışırken parça ve bütün arasında ileri geri gideriz.

Dilthey, buradan, insan bilimlerinde bir anlayış yöntemi geliştirmeye sıvanmıştır. Bu yöntem, çalışılan/incelenen her neyse, onun tarihsel devresinin ve kültürünün eşduyumsal olarak bir tür yeniden yaşanmasını içerir. Başka bir şekilde söylersek Dilthey'e göre doğal bilimlerde kullanılanlardan kökten farklı bir yöntem gereklidir. Mikroskop akında bir böceğin seyredilebilmesi gibi "nesnel" ve ayrı kalma çabasıyla daha çok, incelenen konuyla eşduyumsal bir özdeşime dayanan bir yöntem, ihtiyaç vardır. Kuramları birçok yönden eleştirilmiş olsa da onlar hâlâ psikolojik insan incelemelerinin doğal bilimlerdeki biçimiyle mi yoksa yorumbilim ve eşduyum yöntemiyle mi yürütüleceği şeklindeki tartışmanın ana hatlarını temsil etmektedir. Yazarlar arasında bir uzlaşma yoktur, bir başkası bir kutba bir kısmı diğerine önem vermektedir, ki-mileriyse bu yöntemleri birbirini tamamlayıcı ve bu yüzden de birlikte işleyen (synergisük) yöntemler kılmaya çalışmaktadırlar fakat öncülleri temel bir bilgi kuramsal karşıtlık içerdiğinden bunun yapılması çok güçtür. Hans-Georg Gadamer yorumbilimin günümüzde yaşayan en önde gelen açıklayıcısıdır. Dilthey'inkine karşıt olarak Gadamer'in birincil sorunu, bilimsel anlayışın reformasyonu olmayıp daha çok Heidegger felsefesinin yorumbilimsel zanlarının özellikle Heideg-

196

İKİNCİ BÖLÜM

ger" in çalışmasında merkezi bir kavram olan önarlama nosyonunun genişletilmesi ve aydınlatılmasıdır.

Gadamer'in arayışı, herhangi bir zamanda bilime rehberlik eden önarlamaı olabildiğince açık hale getirmektir. Gadamer'i anlamak için Heidegger'den köken alan belirli kavramları öncelikle gözden geçirmek gerekecektir. Heidegger'm bir çok sorunu ele aldığı en sık alıntılanan büyük eseri *Varlık ve Zaman'm* ünlü bölümü "Varoluşsal Çözümleme"de geliştirilen tez, tüm bilimsel etkinliğin çeşitli etkinliklerin yaşandığı dünyadaki edimsel alışverişlerden türeyen bir önarlama bağlamında ortaya çıkacağıdır. Edimsel alışverişler ve etkinlikler açık ve kapsamlı olarak dile getirilmeyen ancak gerçekte insan varoluşunun temel biçimini yapılandıran uygulamaları, alışkanlıkları ve becerileri içeren, garantiye alınmış kültürel ve tarihsel arka planda yerine getirilir. Bu yüzden kopmuş bilme değil, pratik bağlanma ve etkinlik, Kartezyen "Düşünüyorum, o halde varım"m tersine, insan varoluşunun temel biçimini gösterir.

Heidegger'e göre bunun bir yanlış anlaşılması; Platon'dan beri hatalı felsefi sayılıtlara (assumption), Batı metafiziğinde çıkmaz sokağa ve aynı zamanda teknisite çağının gelişimine yol açmıştır. Çekiç gibi araç gereçler, Heidegger tarafından "ele gelir" (ready-to-hand) terimiyle ifade edilir. Bir çekiç, kimi Platonik biçimlerin kopması olduğu için değil, "kendi içinde" taşıdığı bir takım özlerin gereği olarak ancak insanın amacı ve anlamıyla massedildiğinde bir çekiç haline gelir. Bu varoluş biçimi, Heidegger'in "elde-mevcut" (pre-sent at-hand) diye adlandırdığı, durumdan kopmuş, duruma karışmayan gözlemcinin incelediği yalıtılmış algısal nesneye karşılık gelen bir biçime karşıtlık içindedir. Bu kopma şekli yalnızca kimi türden eksiklikler, veya Heidegger'in deyişle, onu onarmak veya yerine koymak için bizi geride kalmaya ve onu kopmuş bir durumda incelemeye zorlayan bir etkinlik sırasındaki aletin "inatçılığı" olması durumunda oluşur. Bununla birlikte insan etkinliğinin temel bir biçimi değildir. Bunu bir başka yazıda daha ayrıntılı biçimde gözden geçirdim.

Heidegger'e göre insan, daima, onun "zemin", "ufuk" veya "açıklık" adını verdiği, içinde yaşantının olduğu bir bağlam veya kültürel bütünsellik (totality) içindedir. Bu ufuk modern yorumbilimin asal kavramıdır. Çünkü, Kartezyen özne-nesne karşıtlığını parçalar. Heidegger'e göre ufuk, yalıtılmış bireylerin kendine özgü

BİR BİLİM OLARAK PSİKİYATRİ

görüş açıları olmayıp verili bir kültürün geleneklerini, kurumlarını ve dilini içine alır.

V.

Hans - Georg Gadamer

•■?•■

^H 1900 yılında doğan Hans-Georg Gadamer şimdi Heidelberg Üniversitesi'nde öğretim üyesidir. Heidegger'in yorumbilimini onun görüngübiliminden ayırır, Heidegger için bu ikisi temelde aynıdır. Gadamer yorumbilim kuramını kullanarak insanı anlamayı doğal bilimlerin yaklaşımından tümüyle kurtarmaya çalışmıştır; başka türlü söylersek bir metni incelerken önfikirler olmayan bir öznen, örneğin, bir hastanın rüyasını inceleyen "nesnel" psikoanalitik otoritenin, varolduğu bir yaklaşımdan 'anlama'nın bizim önfikirleri-mizden, tarihsel gelenek içindeki konumumuzdan kaynaklandığının farkında olan bir yaklaşıma geçmeye çalışır.

Bu yüzden hastanın öyküsünü ya da çağrışımlarını anlayabilmek için ufkumuzu hastanın ya da onun toplumun ufkuna birleş-tirmeliyiz. Hasta ile doktor, okuyucu ile metin, tarihçi ile tarihi 'olgular' arasında ilişki oldukça her seferinde yeni bir anlam üretilir.

Bu toplumsal ufuklar bireysel insan yaşantısını bir mecraya sürükler ve yapılandırır. Kaldı ki, Gadamer'in açıkladığı gibi, bizim kendilik bilgimiz özgürce seçilmiş olmayıp geçekte kültüre, tarihe, bedensel varlığımıza, nedereyse görülemeyecek denli yaygın niteliklere derinlemsine gömülmüştür. Gadamer "Tarih bize ait değildir ama, biz ona aitiz. Kendini inceleme süreci aracılığıyla kendimizi anlamadan önce, kendini apaçık sergileyen bir şekilde, kendimizi yaşadığımız aile, toplum ve devlette anlarız... Bireyin kendini farkedışı yalnızca tarihsel yaşamın fasit dairesinde titreşir durur" der.

Ana çalışması *Doğru ve Yöntem*'ât Gadamer yorum konusu ve yorumlayıcı arasında nasıl bir eytişimsel ve karşılıklı bu etki bulunduğunu ve her ikisinin ufkı birbirine katıştığında o özel yer ve zamanda o özel ikili işten bir anlam üretildiğini söyler. Bilinen şey daima tarih ve toplum içinde kanunlanmış bir bilen tarafından bilinir ve bu yüzden de yorum daima geleneğin ve bir kimsenin içinde işlerini yürüttüğü anlama ufkunun etkisi altındadır, onun tarafından koşullanmıştır. Gadamer, toplumsal tarihsel üstünlük noktamızı yapılandıran "önyargılar"m üstesinden gelmeye kalkışılmaması gerek-

İKİNCİ BÖLÜM

tiğini belirtir, çünkü yorumlamada mutlak nesnelliği sağlayabilecek herhangi bir teknik ya da yöntem yoktur.

Doğru ve Yöntem'de canalcı "özyapılar" kavramı 238-53'ncü sayfalarda ele alınır. Daha sonraki bölümde Gadamer, bir metnin okuyucusunun daima anlamın bir parçası olduğunu ve toplumdaki ve insan bilimlerindeki doğrunun tek olduğunu ekler. Eleştirel bir "açıklık"a gereksinilir ve yorumbilim incelemelerinin anahtar modeli olarak "tartışma" bulunur. Dil merkezdedir ve katılanların tümünü değiştiren bir iletişim olmak zorundadır. Gadamer, "bir di-yalogta birinin karşısındakiyle bir anlayışa ulaşması, tek başına tümüyle kendini ifade edip etmemeye ve bunu bakış açısını başınlı bir biçimde savunmaya bağlı olmayıp bizim artık orada eski biz olarak kalmadığımız bir paylaşmaya dönüşümdür" diye yazar.

Gadamer'in burada kullandığı "önyargılar" (Vorurteile) kelimesi bu terimin hiç değilse İngilizce'de küçük düşürücü bir çağrışımı olması nedeniyle talihsizliktir. Onun söylemek istediği, içine doğduğumuz o üstünlüklü toplumsal ve tarihsel noktadır. Lacan'm ikna edici biçimde tariflediği, dili edindiğimizde, kendi özel gelenek ve tarihimize sahip olduğumuzda (ki bunlar anlamaya sıkı sıkıya bağlıdır) ulaştığımız noktadır bu. Ancak toplumsal tarihsel üstünlük noktamız sürekli değişim gösterdiğinden sonlu bilgi veya saltık doğru diye birşey yoktur; bu Gadamer'in savıdır. Anlama, anlamış olmak bir tarihe sahip olduğundan ve yorumcu bir tarih içinde, bir gelenek içinde konumlanmış olduğundan temelde tarihseldir.

Gadamer "önyargıya karşı önyargı" dediği şeyin anahatlarını çizer. Gadamer bununla doğrunun, olgulara yönelik mutlak nesnelliğin elde edilebilmesi için tüm sayıtların ortaya konmasını ve bunlardan kurtulmayı gerektirdiği şeklindeki bilimsel inanca göndermede bulunur. Daima bir anlamın ufkuna batmış durumda olduğumuzdan böyle bir çabanın olanaksız olduğu Heidegger'in en önemli iddialarından biriydi. Eğer yorumsamacı daire içinde insan anlamının, yorumunun ve bilginin ortaya çıktığı eleştirel yol ise, şüphesiz "önyargılar" veya "önbilgi" de hep vardır ve hep varolmak zama-mandadır; verilerin algılanmasına ve toplamasına yönelmek ve düzenlemek için araçlara gereksinilmek zorundadır.

Doğru ve Yöntem'inde Gadamer bilimi "yöntem" olarak ele alır oysa yorumbilim eytişimsel ve kesintisiz bir dinlemeye dayalıdır. O, Leibniz ve Hegel'in bıraktığı insan bilimlerinde yorumbilimsel

BİR BİLİM OLARAK PSİKİYATRİ

inceleme aracılığıyla bilmi bütünleme görevim üstlenme umudun-dadır. Bu, doğal bilimlerdeki modern "yöntembilim"den bir memnuniyetsizlik üzerine temellenir. Çünkü tüm amaçlamalar önyargı-lar veya peşin hükümler içermekte, bilimsel yöntem, doğruyu garanti etmemektedir. Özellikle insan bilimlerinde bilen kendi varlığı işe karışır; anlamaya çalıştığımız hasta ile kuramsal ön fikirlerimiz

arasında dinamik bir karışma vardır. "Yöntem" doğruya yolaç-maz; Gadamer'e göre soruşturma ve yorumsamacı araştırma bir doğru türüne götürür. Bu yüzden o, insan bilimlerinde bir yöntem bilmeye uğraşan Dilthey'le aynı fikirde değildir. Gadamer'ın uyguladığı bu yaklaşım verili bir tarihsel durumda doğrunun nasıl ortaya çıktığını açıklamaya gerçekten yardımcı olmadığından bizi yeterince tatmin etmez. Gadamer'in çalışmasında belirli bir çelişki bulunur. Bir kimse doğrunun bulunduğunu nasıl bilir ve onu bulduğu zaman ne yapar? Yorumsamacı dairede gizli bir görececi (reval-tivism) tehlike vardır. Gadamer bir metne uygulanmış şekliyle yo-rumbilimin, hiçbir zaman metin anlamının yazarın niyetlerince tüketilmediğini belirttiğini söyler. Bir kültür ve tarihsel bağlamdan bir başkasına geçerken, metinden yazarın veya onun çağdaş dinleyicilerinin sezinlemedikleri yeni anlamlar koparılır. Bu yüzden kalıcı olmamak, eserin kendisinin, ayırt edici niteliklerinin bir parçasıdır; bir eserin veya metnin tüm yorumlamaları, geçmiş ve şimdi arasında bir diyalogtur.

Yorumsamacı tutumun önemli bir yeri, Heideggerci bir edilgenlikle dinlemek, metnin veya öykünün bize söyleceklerine izin vermektir. Burada, Bion'un her psikoterapi oturumuna, hastanın bizi bilmek istediğimiz yöne getireceği inancıyla belleksiz, arzusuz ve anlamsız yaklaşmak gerektiği uyarısındaki Heidegger gölgesini fa-kedin. Ne işittiğimiz tarih içindeki üstünlük noktamızdan ne tür sorular sorduğumuza bağlıdır. Bir metnin veya hasta öyküsünün iletişim kurmaya veya yanıltmaya çalıştığı sorunları yeniden yapılandırma yeteneğimize de bağlıdır. Şimdi, yalnızca, onunla canlı bir devamlılığa sahip olan geçmiş aracılığıyla anlaşılır. Anlama olayı, bizim tarihsel anlamalar ve sayılıtlar ufkumuz, metnin veya öykünün içinde yer aldığı ufukla kaynaştığında ortaya çıkar. Böyle bir anda yabancı bir dünyaya gireriz ama aynı zamanda kendimizle ilgili daha bütünsel bir anlama ulaşmak için kendi alanımızı da yakalarız. Bu tarihin bir süreklilik ve başkalarını ve metinler anlama arasında

∴ ■"• İKİNCİ BOLUM

bizi geçmişten ayrı tutan şeyin bir ideoloji olduğunu varsayar, ki bu ideolojiye göre kültürler arasında bir iletişim eksikliği, bir birey ve' ya kültürün baskın ideolojisi arasında bir çatışma vardır.

Gadamer, *Bilim Çağında Akü* kitabında, felsefenin görevinin, yeni bir insanlık anlayışı elde etmek için bilimle, devasa bir tarihsel gelenekten bize doğru akan insanın kendisiyle ilgili bilgisini birleştirmek olduğunu belirtir. Buna insanın kendine yabancılaşmasının her geçen gün daha da arttığı günümüzde özellikle gereksinim vardır. Bu yabancılaşma yalnızca anamalcılığa değil, Heidegger'in işaret ettiği her geçen gün dünya ölçüsünde büyüyen teknolojik uygarlığa da bağlıdır. Gadamer ona uygun olan şeyi denetleyen ama hizmet ettiği insanı bilemeyen bilimi ümitlerden kurtarmak gerektiğini savunur. Yalnızca kendilik-bilgisinin bizi hem kural koyuculardan hem de denetlendiğimiz, düşündüğümüz herşeyin baskısından ve onlara bağımlı olmaktan özgürlüğe kavuşturacağını ileri sürer. Böylece Gadamer, yorumsamacı kuramı kullanarak anlayışımızı, bir metin incelerken önfikirler olmaksızın bir konuyu gözler önüne sermekten, tüm anlamamızın önfikirlerimizden, bir tarihsel gelenek içindeki konumumuzdan ortaya çıktığını düşünmeye doğru değiştirir.

Bir bireyin önyargıları onun veya varlığının tarihsel gerçekliğidir; meşru ve meşru olmayan önyargıların nasıl ayırtedilecekleri sorusu ise en can alıcı noktadır. Şimdiki önyargılarımızı bilincine varmada bizi uyarın "klasik" metin incelemelerin değeri büyüktür. Psikoterapistlerin Yetersiz Kalıplarının Nedeni'nde psikoterapistlerin için böyle incelemelerin özellikle önemli olduğunu ayrıntılarıyla belirttim.

Gadamer "ufuklar"ı üstünlük noktamızın, eşduyumumuzun sınırları olarak tanımlar. Başkasının fikirlerinin anlaşılabilir olması için bu kişinin ufkunu ve geniş açısını keşfetmek zorundayız. Kaldı ki ufuklar daima hareket halindedirler ve ne zaman araştırma yaparsak yapalım kendimizi görmezden gelemeyiz. Gadamer bu araştırmanın birincil olarak eşduyum olmayıp - buradan Kohut'tan keskin biçimde ayrılır - "daha yüksek bir evrensellik"in biçimlenmesi, bir ufuklar kaynaşması olduğunu söyler. Doğruyu araştırmak, o halde bizim elimizin altındaki şeyle, onu incelerken, kendi önyargılarımızı sınama ve riske etmek konusundaki niyetimiz arasındaki bir diyalogdan ibaret demektir.

BİR BİLİM OLARAK PSİKİYATRİ

Bu yüzden düşünen her bir kimseyle, biz kendimizi düşünen bu kimseye açık tutarken sonu gelmeyen bir tartışma olmalıdır. Akılda tutulmak zorunda olunan bir şey de Gadamer için dilin, Heidegger'm Varlık kavramına benzer bir kavram olup kendimde bir gizlilik taşıyor oluşudur. Metnin bu, okuyucuyu ilgilendiren şey üzerine temellenen bir sorular ve yanıtlar haline çevrilmesi, Platon'dan Hegel'e kadar felsefede sözkonusu edilen doğrulardan daha farklı bir doğruya yol açar. Gadamer'm *Hegel'in Eytışimi'nde* belirttiği gibi Hegel için düşünce eytışimsel ve kendini açan bir niteliktedir; Hegel'in yöntemi ise dilin mantıksal yönelimi içinde yerleştirilmiştir. Hegel'de felsefi bilinç, tarihsel bilinç olmaksızın kavranamaz.

Gadamer yorumbilimi doğal bilimlere paralel olarak, nesnel anlama için 'yöntem' ve 'kurallar' edinmek amacıyla kullanmadığından Schleiermacher ve Dilthey'le aynı fikirde değildir. Gadamer yorum-bilimin bu türlü kullanımına "romantik yorumbilim" adını verir. Gadamer ise hem "yöntem"i hem de "nesnellik"! es geçen anlama olasılığının koşullarını, "felsefesal yorumbilim"i kurmaya çalışır. Yani biz "yöntem"le ve "nesnellik"e ulaşmakla önyargılarımızın üstesinden gelmek de başkalarıyla bir diyalog içinde önyargılarımızı ıslah edebilir ve bilgiye yaklaşabiliriz.

Gadamer için bu "bilgi" hiç bir zaman tam olmayacak, daima kısmi kalacak ve tarihçi kendisi tarihe batmış olduğundan tarihsel bir ufka karışacaktır. Dilthey bile bu felsefenin görece etkilerinden korkmuş ve bu yüzden "nesnel" bilgiye ulaşmaya çalışmıştır; üstesinden gelinemeyecek bir tarihsellikte ısrar eden ilk kişi Heidegger olup bu görüş Gadamer tarafından geliştirilmiştir.

Gadamer'e göre doğru sanatın içindedir. Çünkü sanat insanın kendisini temsil etmektedir. Sanat ve tarih, bilim gibi insanın dünyayla ilişkisine yorumsamacı bir yaklaşım üzerine temellenmiş anlamının, yaşamsal biçimleridir. Bilimsel yöntemin sağladığı kesinlik özellikle insan bilimlerinde doğruyu garanti etmez. Bilimin işe karışması yöntemin sınırır. Önyargılar, eyleşimle gösterilir ve bilimdeki gizli ideoloji keşfedilir. Bu, Gadamer'm "bilimsel nesnellik idealinde içerilen ontolojik önyargı" dediği şeydir.

Gadamer için sanat, hem oyuncuyu hem izleyiciyi içine aldığından, izleyicinin yaşamını sürdürdüğü yola bir meydan okuyuştur. Sanat izleyiciler arasındaki insanların istek ve amaçlarının yerleşme-mişliğini, onların tarihselliklerini veya önyargılarını, doğruları tem-

İKİNCİ BÖLÜM

sil etmeye çabalar. Sanatta ufukların erimesi sözkonusudur. Bir nesneye bilimsel bir yaklaşım bile onu belirli bir bağlama yerleştirir ve ona doğru belirli bir tutum alır. Bu yüzden incelenen neşenin anlamı bir kimsenin kendi koşulları ve beklentileriyle bir arada belirlenir. Gadamer bunun öznelcilik olmadığını söyler, çünkü önyargılar, herhangi bir araştırmacı için özel bir durum olmayıp tarihsel olarak belirlenmişlerdir. Gadamer tarihsel ve kültürel olarak belirlenmiş bu önyargıları açığa çıkartmak ister.

Bir metnin tutarlı ve bir anlatının bize öğretecek bir doğruya sahip olduğunu varsayan, Bion'un savunduğu gibi bu metne veya anlatıya yönelik belirli bir "iyi niyet" fikrini benimseyen Gadamer, yo-rumsamacı anlayışın keyfiliğimi sınırlandırır. Bu çok önemli tutum, gelenek önden yargılanmış olsa bile bir gelenek savunması ortaya çıkarır ve Gadamer'm çokça eleştirilen bir görüşüdür. Bu nedenle belli ölçülerde Gadamer, Caputo'nun herşeyi yapı-çözülmesine (de-construction) uğratarak ve Derrida'nın en uç noktasına götürerek "köktenci yorumbilim" dediği şeyin tam tersine, tutucu bir yorum-bilim şeklini savunur.

Gadamer'in bu tutuculuğu, daha çok bir tür kültürel dilettanizm-me¹ yol açan Rorty'nin "tinsel olgunlaşması" (edification) ile de karşıtlık içindedir. Rorty'nin tersine öncelikle Bilim Çağında Akıl'ında, Gadamer, felsefenin bilgiyi bütünlemesi "iyi" ile ilgili bir fikir birliği sağlaması, hedefler ve amaçlar geliştirmesi ve bilgiye yön vermesi gerektiği şeklinde önemli bir tez geliştir. Bu, insan dayanışmanın yeniden uyandırılmasıdır. Gadamer'e göre dayanışma başkalarıyla bir diyalog aracılığıyla topluca gelişebilir, oysa Rorty bunun olanaklı olduğunu düşünmez. Gadamer, Platon ve Aristo'da iyi fikrini araştırarak moral felsefe alanındaki yöntemini örneklendirir. Gadamer özellikle insan bilimleri olmak üzere bilimlerin kendi ideolojilerini söyler ama bu arada Kuhn'un bunu doğal bilimler için de gösterdiğini bize anımsatır. Gadamer için insanın bilgeliği kendi cehaletimizin bilgisidir. Eyleşim eleştireldir ve düşünme kendi ötesini işaret eder. Her bir düşünen kimsenin bitimsiz tartışmasına gerek vardır ve önemli bir nokta kendini daima açık tutmaktır. Gada-

Dilettantizm: Bir sanat veya bilgi dalma yüzeysel ilgi duyma, moda tabiriyle "entellik".

BİR BİLİM OLARAK PSİKIYATRI

mer'e göre bilimsel yöntem için önemli bir düzeltici ve bize kendimizi açık tutmamızı anımsatmasının bir yolu, sanattır.

Yorumsamacı Yaklaşımın Boyutları

■⁵ Bu yaklaşımın faydalı yanları, insanların içinde yaşadıkları dünya tarafından yapılandıklarını bu yüzden de birbirimizi anlamak için kültürümüzü, dilmizi ve tarihimizi anlamak zorunda olduğumuzun farkına varılmasıdır. Böyle olmaması durumunda eğer kimi güvenilir doğrular ve "olgular"a ulaşma olasılığını yadsır isek sürekli bir görececilik ve hiççilik (nihilizm) tehlikesine sürükleniriz. Acaba, Habermas'm iddia ettiği gibi "olgular" bir toplumun tikel ekonomik veya tarihsel durumunda mı yapılanmıştır yani, toplumsal ve ekonomik etkenlerce mi üretilmekte ve etkilenmektedir veya tarafsız nesnel bilgi olasılığı var mıdır? Habermas'a göre doğal bilimler doğal görüngülerin denetimini amaçlayan teknik bir çıkan gizlemektedirler; tarihsel bilimler pratik bir çıkar tarafından biçimlendirilirler ayrıca Habermas'm "görgül-eleştirel" adını verdiği, Freud'un psikoanaliz ve Marks'm toplum kuramındaki gibi yöntemleri kullanarak tüm bilimlerin ideolojik temellerini inceleyen üçüncü bir bilişsel çıkar biçimine gerek vardır. Yöntembilim birincil olarak, psi-koanalizde bulunan, kendi üzerine düşünmedir ve Habermas bu üçüncü anıksal etkinlik anlamının özgür ve onun "ideal konuşma ortamı" adını verdiği zorlamasız bir tartışma ortamında gelişmesiyle kendisinin doğruya olası en fazla yaklaşma olarak değerlendirdiği, olumlu bir fikir birliğine ulaşılabilceğini iler sürer.

Bernstein, "yorumların bilgi kuramsal olarak değerlendirileceği standartların, ölçütlerin veya kuralların neler olduğunu veya neler olması gerektiğini titiz, belirli ve anlamlı bir tutumla ifade etmenin hiçbir zaman mümkün olmadığını" belirtir. Bu, aslında, psikoana-litik süreci veya iki kişi arasındaki bir alışveriş olan psikoterapiye, standart doğal bilimler yöntemiyle yaklaşmaktansa, onun en iyi yo-rumbilimsel işlemlerle kavranabileceğim tasarlayanlara karşı yöneltilen, merkezî bir yakınmadır.

Bu sorunu çözme çabasındaki Ricoeur psikoanalitik yorumları gözlemsel bilimler kullanarak değil de belirli ölçütler uygulayarak geçerlemeye çalışır: yorum Freudyen kuramın temel öğretilerine uygun olmalıdır;

bilinçdışını anlamının psikoanalitik kuralların do-

İKİNCİ BÖLÜM

yurmadır; "değiştirici" (mutative) veya tedavi edici anlamda etkili olmalıdır; anlaşılabilir bir anlatının bir parçası olmalı, anlatının diğer yanlarıyla uyumsuz bulunmamalıdır. Bu çok güçlü bir iddiadır ama yine de birçok yazar gör gül incelemeler yapmanın, örneğin hastanın şu veya bu yoruma tepkisinin tarafsız oranlayıcılarca belirtilmesinin vs. yani geleneksel doğal -bilimsel tavrın işleminin izlenmesinin daha iyi olabileceğinde ısrar etmektedirler. Ben, Ricoeur'un yaklaşımının psikoanalitik psikoterapinin hergünkü alışıldık klinik uygulamasında yapan şey olduğunu düşünüyorum.

Kohut'un bir veri elde etme işlemi olarak eşduyum yöntemi Wakefield tarafından "yorumbilimi epistemolojik versiyonlarına dahil ve insan bilimlerine özgü tek işlem olarak görülür. Bu yöntem kamuoyunca doğrulanamayacağımdan ve büyük ölçüde araştırmacının gizli güçlerine bağlı olduğundan geleneksel standartlara göre görgül değildir. VWakefield klinik bakış açısından sonuçlar genellikle belli olmasına ve eşduyumunun ya doğru ya da yanlış yapacağından dolayı bu yöntemin görececilik sorunundan kurtulduğunu belirtir. Benim başka yerde tartıştığım gibi sorun eşduyumun tanımında, eşduyum uygulamasıyla ilgili sorularda, hastaların tikel bir terapistin bakış açısıyla uyuma gereksinimleri kadar onları iyileştirici değeri ve hastaları eğindirebilirliğindedir. Bu anlamda benzer karşı çıkışlar, yorumların ve psikodinamik formüllendirmelerini doğrulayan görgül incelemeler yapılmadığı sürece Freud'un tüm görüşleri içinde ortaya çıkabilir (çıkabilmektedir.) Artık bariz olmalıdır: Yorumbilimciler böylesi görgül doğrulamaların ilke itibarıyla mümkün olamadığında ısrar edeceklerdir.

Yorumsamacı Psikiyatri ;

Yorumsamacı yaklaşım, çoğu kez, adına insancıl (humanistic) psikolojiler denilen şeyle karıştırılır. Gerçekte, Heidegger, Gadamer ve diğerlerinin çalışmaları, Heidegger'm "ikinci bir Kopernik devrimi" dediği yalıtık bilinç öznesinin deneysel evrenin öznesi olmadığı şeklindeki öncülden hareket ederler. Bu tartışma, Heidegger'i hocası Husserl'e doğrudan karşıt bir konuma sokmuştu, insancıl psikologlar ve "üçüncü güç" psikologları ise, Husserl'in yaptığı gibi yalıtık bilinç nesnesinin rolüne aşın bir değer verirler. Heidegger'e göre onlar, bilince, bireysel, özel ve biricik olarak gelişen bir şey ola-

205

BİR BİLİM OLARAK PSİKİYATRİ

rak bakmakta yanılmaktadırlar. Gadamer Heidegger'in Husserl'in çalışmasına "nesnelci öznelcilik" adını verdiğini anımsatır; çünkü Husserl, yanlış bir şekilde bireysel tekil öznenin yalıtılabilir ve nesneleştirilebilir olduğuna ve "aşkın" egoyu yapılandıracağına inanmıştı. Husserl'in izleyicileri onun görüşlerinin böyle anlaşılmasına karşı çıkabilirler.

Heidegger'in ufuklar nosyonu, insan anlamasının kurucu verilerine ancak yaklaşık, deneysel ve dolaylı yoldan girilebileceğini gösterir. Eğer Heidegger haklıysa insan yaşantısına yalıtık bireylerin kendilerine özgü bakış açıları değil de verili bir kültürün gelenekleri ve kurumları yön verir ve yapılandırır. Kendimize ait yorumlarımız, kendimizi anlamalarımız ve kendimiz üzerine düşüncelerimiz bile, verili bir zamanda, verili bir kültürde onun aracılığıyla kendimizi bildiğimiz bilgi kalıplarını veya biçimlerini bize sağlayan dünyamızca belirlenmektedir. Herşeyin ötesinde bu yazarlar, dilin veya Gadamer'in "yorumsamacı bir ontolojinin ufku olarak dil" dediği şeyin önemini vurgularlar; burada Bacon'un "pazaryeri idolle-ri"nin bir yankılanması vardır; yaşantılarımızı düşünce süreçlerimizi ve anlamamızı belirleyici dile batmışızdır. Bu yüzden dil basitçe bir iletişim aracı olmayıp bizim gerçek yaşantımızı kurucu bir role sahiptir.

Eğer Heidegger'i ve Gadamer'i izlersek, ortaya çıkan sonuç, ilgili bir ilişkideki anlamsız dilden türetildiği ve konuşmacının ve yazarın zihninde değil de diyalogun kendi içinde yerleştiği şeklindedir. Bu; her bir bireysel konuşmacının zihnindeki özel ve içsel bir alanı tespit edemeyeceğimiz, bu nedenle toplumsal diyalogtaki değişimin anlamı üzerine yoğunlaşmamız gerektiğini söylemektir. Buradan yorumcunun ve dinleyicinin "önyargılarının olmuş değil de olumlu bir rol oynadığı sonucu çıkarılabilir, çünkü , bu önyargılar anlamın üretimine yardımcı olurlar. Benzer şekilde klinik görüngüler yalnızca bir iki katılımcının girdilerinin incelendiği üstünlük noktasından doğru olarak anlaşılabilirler. Bunun somut bir örneği, Atwood ve Stolorow'un öne sürdükleri "borderline hasta" kavramı- i dir. Onlar, "borderline hasta" görüngüsüne birincil olarak, tek başı- i na, "borderline kişilik örgütlenmesi"denilen hastanın ruhsal yapı- > sında yerleşmiş psikopatolojinin bir işlevi olmaktan daha çok, ha- : stanın hiç beklenmeyen tepkileriyle karşılaşan terapistin eşduyum- S sal yetersizliğinin bir sonucu diye bakarlar.

■': T

206

İKİNCİ BÖLÜM

Yorumsamacı bir psikiyatrinin gelişmesi sorunu, Heidegger, Gadamer ve Kohut'un bize içinde özseverci, maddeci-ekonomik ideolojiyi gizli tutan insancıl öznelcilik ve bireyselliğin ululanması ile yine içinde anarşist, hiçiikçi ve umutsuz bir düşünce biçimini saklayan,"ben" in tek basma kültür tarafından yapılandırıldığını öne süren yapısalılık sonrası kendiliğin yadsınması arasında bir orta yol geliştirme fırsatını verip vermediklerine bağlıdır. Bir başka yazıda bu konuyu ayrıntılarıyla ele almıştım.

Heidegger'i izleyen Merleau-Ponty, bu sorunu insanlara göre konumumuzu, duruşumuzu ayarlamamıza vurgu yaparak çözmeye girişir. Merleau-Ponty (Heidegger'in betimlediği gibi) şeylerin bize görünür hale geldiği açıklığı, bir odadaki aydınlatmayla karşılaştırır. Bu aydınlatmanın kendisi gözün yöneltilebileceği bir nesne olmasa da, bizim nesneleri algılamamıza izin verir. Merleau-Ponty için bu açıklık, gerçek sayılan şeyin kendimizde bedenleşmiş anlayışını içeren bedensel becerilerimizle karşılıklı ilişki halindedir. Eğer bu arka plan aşın genelleştirilirse insanın bir varlık duyumuna sahip olmanın belirli bir yoluna saplanacağı bir ortam üretir, böylece olumsuzun "çözüm" patolojisiye yol açacak şekilde sonsuza dek yinelenir durur. Ne yazık ki, Merleau Ponty, bu yaklaşımını ayrıntılarıyla ele alamadan yaşamım yitirmiş fakat yine de Dreyfus ve Wakefield'm Freud'a karşıt olarak "genişlik psikolojisi" dedikleri şeyin ortaya çıkmasına neden olmuştur; genişlik psikolojisinde,

bireyin çocukluk yaşantısında bedenleşmiş olan belirli bir atmosfer veya bağlam bireyin o zamandan beri tüm ilişkilerini yaşama yolunu belirler. Bu "genelleştirme" Merleau Ponty tarafından Freud'un derinlik psikolojisinde kullandığı "bastırmaya" karşıt olarak kullanılır. "Genişlik psikolojisi" Freud'un ifade ettiği gibi şimdiki yaşantılar üzerine biliçdışının çözülmemiş çocukluk çatışmasının etkisini temsil etmekten daha çok, bireyin, önceden oluşmuş ve o zamandan beri, gelecekteki ağırlama ve anlama çabalarını belirleyen genelleştirmenin dışında başka bir biçimde insanları ve nesneleri yaşantılamadaki gizli güçsüzlüğünü vurgular. Dreyfus ve Wakefield'in belittikleri gibi "insanları tüm yaşantıların arkaplanının bir boyutu haline getiren böyle bir yolda, bir kişinin başka insanlara tek taraflı bağlanma biçimlerini değiştirmesine neden olabilecek herhangi bir yaşantı, olası değildir. "Bu anlamda, Merleau-Ponty şöyle diyor: "Bizim bugünümüz olan bu geçmiş bizi terketmez fakat gözönüne de çıkmaz, kendini gizler. ,

207

BİR BİLİM OLARAK PSİKIYATRİ

Yorumbilim, Grünbaum gibi görgül filozofların ve doğa bilimcilerinin bir yönden hücumuna uğramıştır. Başka bir yönden ise Spen-ce gibi yazarlar, onun kolaylıkla görececiğe kayabileceğini vurgulamışlardır. Üstüne üstlük, yorumbilimcilerin zor bir üslupla yazmak gibi bir eğilimleri vardır. Amerikan okurlar için onların ağıdalı metinleri bir zorluk teşkil eder. Pragmatik ülkemizde biz (ABD) açık ve berrak anlatımlara alıştığımız ve jargoncu, kıtasal terminolojiye hele iyi de tanımlanmadıklarında tepki veriyoruz. Yorumbilimsel yaklaşımların çeşitliliği de konuyu karmaşıklaştırmakta ve sıklıkla sabırsız öğrenciyi konudan uzaklaştırmaktadır. Bu hatadır. Sözgelimi yorumbilimi ve doğal bilimler yaklaşımını en iyi birleştiren eserlerden birisi Ricoeur'un Freud ve Felsefe'sidir. Bu okunması hayli zor olan kitap, yorumbilimin ve yorumun psikanalizdeki merkezliğin vurgularken kapıyı açık bırakmayı unutmaz. Kapı, Freud'un uygulamaya yorumu birleştirdiği ampirik (görgül) çalışmaya da açık tutulur.

Psikanalitik süreç ikili bir durumda ve yorumun gelişimini birleştirir. Bu esnada gözlenip incelenebilen aktarım tepkileri de ortaya çıkar, iyi yürütülen bir psikanalizde aktarım tepkilerinin sırayla açığa çıkarılması bir dereceye kadar analistin kişiliğinden ve önyargılarından bağımsızdır. (Ne dereceye kadar bağımsız kaldığı tartışılır.) Bu yüzden psikanaliz saf yorumbilimsel (hermenötik) bir işlemle saf bir doğu biliminin ortasında durur. Ricoeur'un kitabında bunu ortaya koymaya çalıştığını sanıyorum. Gerçi daha sonraki yazılarında psikanalitik öykünün metinsel veçhesi üzerinde daha çok durmuş ve bu da onunla, uygulamacı klinisyenler arasında büyük zorluklar ortaya çıkarmıştır.

Hermenötik psikiyatrinin kendisini yorumlayıcı ve doğabilim-sel işlemler üzerine bina etmemesi için bir neden yoktur. Bunun gerçekleşmesi için gerekli olan şey görgül bilimcilerin niyeti ve ABD'nin pragmatik geleneğinde yetişmiş kişilerin, Avrupa düşünür ve filozoflarıyla 'ufukları birleştirmeleridir. Kıta düşünür ve filozofları, gözleyen özne ve incelenen nesne arasındaki ayrımı azaltmaya çok daha eğilimlidir. Yorumbilim öğrencisi ya farkına vardığı seçeneklerden hayli derin bir şekilde etkilenecek ya da konuya tam anlamıyla başlayacaktır, işin içine giren politik anlamları da gözardı etmeyelim: ABD toplumunda iktidar ve para, doğal bilimlerde çalışanlar tarafından kolayca elde edilebilirken sanatçıların, şairlerin, rüyâkeşlerin ve yorumbilimcilerin onlara ulaşması epey zahmetli oluyor. Fakat, nihâyetinde, dünyayı kim değiştirecek?